

ญี่ปุ่น กับ
การสร้างจักรวรรดินิยม

ศิริพร ดาบเพชร

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ญี่ปุ่นกับการสร้างจักรวรรดินิยม

ศิริพร ดาบเพชร

ราคา 200 บาท

ญี่ปุ่นกับการสร้างจักรวรรดินิยม • ศิริพร ดาบเพชร

พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2559

สงวนลิขสิทธิ์

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

ศิริพร ดาบเพชร.

ญี่ปุ่นกับการสร้างจักรวรรดินิยม. กรุงเทพฯ: ภาควิชา
ประวัติศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2559. 251 หน้า

1. ญี่ปุ่น – ประวัติศาสตร์ I. ชื่อเรื่อง.

952

ISBN 978 – 616 – 406 – 959 - 6

- จัดทำโดย: ศิริพร ดาบเพชร
- บรรณาธิการ: รศ. วุฒิชัย มูลศิลป์
- ที่ปรึกษา: ผศ. สาวิตรี พิสนพงษ์
- กองบรรณาธิการ: เบญจวรรณ สว่างคง; ณัฐพล อิศรางกูร ณ อยุธยา

จัดจำหน่ายโดย: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิ
โรฒ 114 สุขุมวิท 23 เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110 โทรศัพท์/โทรสาร 02 649 5160

<http://history.soc.swu.ac.th/> และ <https://www.facebook.com/historyswu>

ราคา 200 บาท

คำนำ

ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ญี่ปุ่นเป็นชาติหนึ่งในเอเชียที่ได้รับผลกระทบจากการขยายอำนาจและนโยบายเรือปืนของชาติตะวันตก ทำให้ระบอบการปกครองในขณะนั้นของญี่ปุ่น คือ ระบอบโชกุน ได้รับผลกระทบอย่างมาก จนนำไปสู่การสิ้นสุดอำนาจของตระกูลโทกูงาวะที่ปกครองญี่ปุ่นมานานกว่า 200 ปี (ค.ศ. 1639 – 1868) และทำให้ญี่ปุ่นต้องดำเนินการปฏิรูปประเทศอย่างขนานใหญ่ในทุกด้านในสมัยเมจิ (ค.ศ. 1868 -1912) จนญี่ปุ่นสามารถก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจแข่งขันกับชาติตะวันตกได้ในปลายสมัยเมจิ ซึ่งถือเป็นความสำเร็จที่รวดเร็วของญี่ปุ่น และญี่ปุ่นในสมัยเมจินี้ได้เริ่มดำเนินนโยบายการเป็นชาติจักรวรรดินิยมตามแบบอย่างของจักรวรรดินิยมตะวันตก ซึ่งญี่ปุ่นเป็นเพียงชาติเดียวในทวีปเอเชียที่ประสบความสำเร็จกับการสร้างจักรวรรดินิยม

ญี่ปุ่นกับการสร้างจักรวรรดินิยม เล่มนี้ปรับปรุงและขยายจากตำราของผู้เขียนเรื่อง *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่: จากปลายสมัยโทกูงาวะถึงการสิ้นสุดจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น* (กรุงเทพฯ: เลย์ปรีนส์การพิมพ์) ที่จัดพิมพ์โดยคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒเมื่อ พ.ศ. 2556 แต่ใน *ญี่ปุ่นกับการสร้างจักรวรรดินิยม* เล่มนี้เน้นถึงประเด็นการสร้างจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นทั้งแนวคิดชาตินิยมญี่ปุ่นที่มีมาแต่ดั้งเดิมและได้รับการปลุกฝังอย่างมากในสมัยเมจิ ซึ่งความสำเร็จของการพัฒนาประเทศและการขยายอำนาจทางทหารในสมัยนี้ทำให้ชาวญี่ปุ่นมีความภาคภูมิใจและมีความรู้สึกชาตินิยมอย่างแรงกล้า จนนำไปสู่การสร้างจักรวรรดิญี่ปุ่นที่ขยายอำนาจไปยังดินแดนอื่น ดังนั้นจึงมีเนื้อหาบางส่วนที่คล้ายคลึงกับเนื้อหาในหนังสือ *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่* (พ.ศ. 2556) ของผู้เขียน แต่ในเล่ม *ญี่ปุ่นกับการสร้างจักรวรรดินิยม* นี้ ได้ปรับปรุงเพิ่มเติมเนื้อหาให้สมบูรณ์มากขึ้น และมีส่วนที่เขียนขึ้นใหม่ทั้งหมดที่เกี่ยวกับ

แนวคิดชาตินิยมญี่ปุ่น การปกครองอาณานิคมของญี่ปุ่น และญี่ปุ่นภายใต้การยึดครองของสหรัฐอเมริกา รวมถึงการพิจารณาประเด็นปัญหาในปัจจุบันที่เป็นผลจากจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น

หนังสือเล่มนี้มีศึกษาวิเคราะห์การปรับตัวของรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงต่อการเข้ามาของลัทธิจักรวรรดินิยมใหม่ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งจะทำให้เข้าใจสาเหตุและปัจจัยที่มีผลต่อพัฒนาการที่แตกต่างกันของรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงจากเดิมที่จีนเคยเป็นชาติมหาอำนาจ ส่วนญี่ปุ่นเป็นเพียงชาติเล็กๆ ที่ปิดประเทศมาสองร้อยกว่าปี แต่การปฏิรูปประเทศสมัยเมจิที่เป็นการวางรากฐานสำคัญของญี่ปุ่น ทำให้ญี่ปุ่นเปลี่ยนจากชาติเล็กๆ ในเอเชียที่ถูกคุกคามจากชาติตะวันตกมาเป็นมหาอำนาจของเอเชียได้สำเร็จ และการใช้ลัทธิจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นขยายอำนาจไปยังดินแดนเพื่อนบ้านจนนำญี่ปุ่นเข้าสู่สงครามหลายครั้งส่งผลกระทบต่ออย่างไรบ้าง การปกครองอาณานิคมของญี่ปุ่นมีลักษณะอย่างไรจนถึงสงครามครั้งสุดท้ายคือสงครามมหาเอเชียบูรพาที่ทำให้จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นสิ้นสุดลง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเมื่อญี่ปุ่นต้องถูกยึดครองเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ และผลของประวัติศาสตร์ที่มีมาจนปัจจุบัน

ประวัติศาสตร์ในยุคจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นนี้เป็นบทเรียนสำคัญทั้งในด้านความตั้งใจจริงในการร่วมแรงร่วมใจพัฒนาประเทศ การสามัคคีของคนในชาติ การเรียนรู้จากชาติที่เจริญกว่าและพัฒนาจนก้าวหน้า รวมถึงบทเรียนจากการใช้กำลังทหารที่ทำให้เกิดความสูญเสียและส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่นมาจนปัจจุบัน

สารบัญ

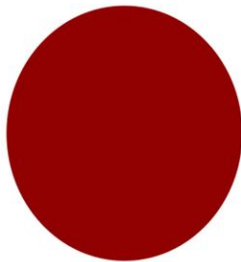
หน้า

คำนำ

1 แนวคิดชาตินิยมญี่ปุ่นก่อนสมัยใหม่.....	1
2 การเปิดประเทศญี่ปุ่นและการสิ้นสุดอำนาจของโทกูงาวะ.....	24
3 ญี่ปุ่นสมัยเมจิ: การปฏิรูปและความสำเร็จ.....	36
4 นโยบายต่างประเทศและการเติบโตของจักรวรรดิญี่ปุ่น.....	91
5 การขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นในจีนในสงครามโลกครั้งที่ 1.....	120
6 การปกครองอาณานิคมไต้หวันและเกาหลี.....	133
7 ลัทธิทหารนิยมและสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 2.....	166
8 การยึดครองและฟื้นฟูญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2.....	194
9 ส่งท้าย.....	225
บรรณานุกรม.....	245

1

แนวคิดชาตินิยมญี่ปุ่น
ก่อนสมัยใหม่

บทนำ

ลัทธิชาตินิยม (Nationalism) คือ อุดมการณ์ที่ให้ความสำคัญกับชาติ และผลประโยชน์ของชาติเป็นหลัก เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดความรู้สึกรักและภาคภูมิใจในชาติ เชื้อชาติ ประวัติศาสตร์หรือวัฒนธรรมของชาติตน ลัทธิชาตินิยมสมัยใหม่แพร่หลายในยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนนำมาสู่การเรียกร้องสิทธิในการปกครองตนเองหรือสิทธิในการกำหนดพรมแดนของเชื้อชาติตนเอง เช่น ชาวโปแลนด์ต้องการรวมชาติโปแลนด์แทนที่การถูกแบ่งแยกออกเป็นส่วนๆ โดยเพื่อนบ้านที่มีอำนาจอย่างรัสเซีย ออสเตรีย และปรัสเซีย (เยอรมนี) ชาวกรีซต่อต้านการปกครองของตุรกีใน ค.ศ. 1821 โดยอังกฤษและฝรั่งเศสให้ความช่วยเหลือนักชาตินิยมชาวกรีซ จนกรีซได้เอกราชจากตุรกี และตั้งแต่มกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ระหว่าง ค.ศ. 1848-1890 ถือเป็นสมัยของการสร้างชาติ การปฏิรูป แนวคิดเสรีนิยม และชาตินิยมในยุโรป มีผลทำให้เกิดการรวมชาติอิตาลี เยอรมนี และการปฏิรูปการเมืองและสังคมในหลายประเทศ¹

แนวคิดเกี่ยวกับชาติ (nation) ในความหมายทางการเมืองที่มีผลต่อการแพร่หลายของลัทธิชาตินิยมสมัยใหม่นั้น ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดของฌอง ฌาค รูสโซ (Jean Jacques Rousseau, ค.ศ. 1712-1778) ซึ่งอธิบายว่า “ชาติ” หมายถึง กลุ่มบุคคลที่ผูกพันกันโดยถือเกณฑ์การเป็นพลเมือง (citizenship) ของหน่วยหรือสังคมการเมืองเดียวกัน ชาติในรูปแบบนี้ถือว่าบุคคลที่เป็นพลเมืองภายใต้หน่วยการเมืองเดียวกันเป็นคนชาติเดียวกัน โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างด้านภาษา ขนบธรรมเนียม หรือเชื้อชาติของพลเมือง² “ชาติ” ยังมีความหมายถึงการมีชาติพันธุ์ (ethnic) เดียวกัน หรือมีวัฒนธรรมเช่นมีภาษาเดียวกัน นอกจากนี้ชาตินิยมยังหมายถึงการมีความรักในดินแดนบ้านเกิดเมือง

นอน (Patriotism) ซึ่งเป็นความรู้สึกที่เป็นความผูกพันที่บุคคลมีต่อที่เกิดหรือที่อยู่อาศัย

สำหรับญี่ปุ่นนั้นความคิดชาตินิยมมีพัฒนาการมานานแล้ว แต่เป็นความคิดชาตินิยมที่ต่างจากชาตินิยมสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในยุโรปที่มีผลต่อการเกิดรัฐชาติสมัยใหม่ (modern nation state) ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชาตินิยมญี่ปุ่นเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงแรกที่ญี่ปุ่นเริ่มก่อตัวเป็นรัฐในคริสต์ศตวรรษที่ 5 โดยเป็นความรู้สึกชาตินิยมที่เป็นความภาคภูมิใจในความเก่าแก่ของชนชาติ เพราะมีการอ้างถึงการสืบเชื้อสายจากเทพเจ้าของผู้ปกครอง ซึ่งต่อมากลายเป็นความคิดที่ถูกปลูกฝังในหมู่ชาวญี่ปุ่นว่าเป็นชนชาติที่พิเศษ ดังนั้นเมื่อญี่ปุ่นรับวัฒนธรรมจีนอย่างลึกซึ้ง ญี่ปุ่นจึงไม่ได้คิดว่าจีนเหนือกว่าหรือญี่ปุ่นด้อยกว่าในทางการเมือง ที่สำคัญญี่ปุ่นได้ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมจีนให้เป็นแบบญี่ปุ่น ซึ่งนับเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่น ในสมัยโทกูงาวะมีการศึกษาประวัติศาสตร์ของชาติโดยนักศึกษาและชาмуไร ทำให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น และการที่ต้องเผชิญกับการคุกคามจากชาติตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทำให้ความคิดชาตินิยมเพิ่มมากขึ้น

1. พัฒนาการความคิดชาตินิยมญี่ปุ่นก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19

ความคิดชาตินิยมของญี่ปุ่นมีพัฒนาการมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 5 และ 6 เมื่อสังคมที่แยกเป็นชนเผ่าต่าง ๆ ของญี่ปุ่นพัฒนาสู่ความเป็นรัฐ ตระกูลที่มีอำนาจในแถบที่ราบยามาโตะ (Yamato) ได้ขึ้นมามีอำนาจเหนือหมู่เกาะญี่ปุ่นเกือบทั้งหมด และสถาปนาราชวงศ์ยามาโตะขึ้นปกครอง ผู้ปกครองในยุคแรกมีฐานะมาจากผู้นำทางศาสนาได้อ้างตนเป็นผู้สืบอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในการปกครอง

จากเทพีแห่งดวงอาทิตย์ หรือ อะมาเตราสึ (Amaterasu Omikami)³ และมีพิธีกรรมเช่นไหว้บูชาเทพีแห่งดวงอาทิตย์ที่กลายเป็นพิธีกรรมสูงสุด⁴ ในแง่นี้อาจเปรียบเทียบกับจักรพรรดิจีนที่อ้างตนเป็นโอรสสวรรค์ และจักรพรรดิเท่านั้นที่สามารถบูชาเทพเจ้าแห่งสวรรค์ได้ การอ้างถึงเทพีแห่งดวงอาทิตย์ในช่วงแรกของการรวมเป็นรัฐเป็นไปเพื่อสร้างความเคารพนับถือในหมู่ตระกูลต่างๆ ต่อตระกูลยามาโตะที่ขึ้นเป็นผู้ปกครอง ต่อมาข้ออ้างนี้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมญี่ปุ่น ชาวญี่ปุ่นในสมัยต่อๆ มามีความรู้สึกว่าตนเป็นชนชาติพิเศษที่เป็นลูกหลานเทพีแห่งดวงอาทิตย์

ในแง่วัฒนธรรม ญี่ปุ่นมีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เป็นรากฐานความคิดความเชื่อของคนญี่ปุ่นก่อนการรับวัฒนธรรมจีน คือ ลัทธิชินโต (Shinto) ซึ่งหมายถึงศรัทธาต่อความเชื่อ เช่น เชื่อถือว่ามีวิญญาณ หรือ คามิ สถิตย์อยู่ทุกที่ เชื่อถือเวทมนตร์ การบูชาธรรมชาติและบรรพบุรุษ เชื่อว่าเทพีแห่งดวงอาทิตย์เป็นผู้ให้กำเนิดชาวญี่ปุ่นจึงจงรักภักดีต่อจักรพรรดิผู้สืบเชื้อสายจากเทพีแห่งดวงอาทิตย์ ลัทธิชินโตเน้นความเรียบง่ายเป็นธรรมชาติ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ทั้งกายและใจ แต่ไม่มีคำสอนเรื่องศีลธรรม ความเชื่อในลัทธิชินโตและสภาพภูมิศาสตร์ของญี่ปุ่นมีผลทำให้คนญี่ปุ่นเชื่อว่ามิเทพเจ้าและวิญญาณตามธรรมชาติ เช่น เทพเจ้าแห่งลม เทพเจ้าแห่งน้ำ มีพิธีการบูชาธรรมชาติและเทพเจ้า มีพิธีการที่เรียบง่ายที่เน้นความเป็นธรรมชาติ ให้ความสำคัญกับความสะอาด เป็นต้น

ต่อมาญี่ปุ่นได้รับวัฒนธรรมจากจีนตั้งแต่สมัยจักรพรรดิอันอู๋ (140 – 87 ปีก่อน ค.ศ.) แห่งราชวงศ์ฮั่น (Han, 206 ปีก่อนค.ศ. – ค.ศ. 220) เมื่อญี่ปุ่นอยู่ในยุคเผ่าชน บันทึกรวบรวมของจีนเรียกญี่ปุ่นว่า “คนป่าเถื่อนทางทิศตะวันออก”⁵ ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 4 – 6 อารยธรรมจีนหลากหลายด้านเข้าสู่ญี่ปุ่นผ่าน

ทางเกาหลีอย่างช้า ๆ จนในคริสต์ศตวรรษที่ 6 - 7 อารยธรรมจีนแพร่เข้าสู่ญี่ปุ่นอย่างรวดเร็ว ราชสำนักญี่ปุ่นส่งคณะทูตและนักศึกษาเข้าไปศึกษาวัฒนธรรมจีนและพุทธศาสนา⁶ ญี่ปุ่นรับวัฒนธรรมจีนอย่างลึกซึ้งทั้งตัวอักษร ศาสนาพุทธ มหายาน ปรัชญา วรรณคดี ปกฏิน การแต่งกาย กฎหมาย รูปแบบสถาบันการปกครอง และความคิดเกี่ยวกับผู้ปกครอง โดยเรียกจักรพรรดิญี่ปุ่นว่า เทนโนะ (Tenno) หรือราชาจากสวรรค์ ซึ่งมาจากคำว่า “เทียนหวง” (Tian huang) หรือจักรพรรดิสวรรค์ ในภาษาจีน จักรพรรดิเป็นผู้เดียวที่มีอำนาจปกครอง และเน้นคุณธรรมของผู้ปกครองตามลัทธิขงจื้อ จักรพรรดิกลายเป็นสัญลักษณ์ความเป็นเชื้อพระวงศ์ที่ศักดิ์สิทธิ์ สืบเชื้อสายมาจากเทพแห่งดวงอาทิตย์ และเป็นผู้นำทางศาสนา

อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นได้พัฒนาวัฒนธรรมจีนให้เป็นแบบญี่ปุ่น ไม่ได้ลอกเลียนแบบจีนทั้งหมด เช่น รับตัวอักษรจีนแต่ออกเสียงแบบญี่ปุ่น และต่อมาพัฒนาตัวอักษรของตนเองขึ้น ด้านศาสนาพุทธได้ปรับจนมีนิกายที่หลากหลาย บางนิกายผสมผสานกับลัทธิชินโต (Shinto) ที่เป็นลัทธิดั้งเดิมของญี่ปุ่นเองที่เน้นการบวงสรวงเทพเจ้าและเชื่อในธรรมชาติ วิญญาณ ญี่ปุ่นรับรูปแบบสถาบันการปกครองและโครงสร้างสังคมแบบขงจื้อจากจีน แต่ไม่รับการสอบคัดเลือกข้าราชการและไม่มีการเลื่อนขั้นแบบจีน เพราะสังคมญี่ปุ่นยึดมั่นในชาติตระกูลและการสืบอำนาจตามสายเลือด กล่าวได้ว่า แม้วัฒนธรรมจีนมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมญี่ปุ่นอย่างลึกซึ้ง แต่วัฒนธรรมดั้งเดิมของญี่ปุ่นยังมีอิทธิพลในสังคมโดยเฉพาะลัทธิชินโต ทำให้สังคมญี่ปุ่นมีลักษณะเฉพาะของตนเอง

การที่สังคมญี่ปุ่นยังมีลักษณะเฉพาะของตนเองอยู่หลายประการ ประกอบกับการติดต่อระหว่างจีนกับญี่ปุ่นเป็นไปอย่างไม่สม่ำเสมอ และญี่ปุ่น

ไม่ได้เป็นรัฐบรรณาการของจีนต่างจากความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับเกาหลี และความรู้สึกว่าตนเป็นชนชาติที่พิเศษทำให้แม้ว่าญี่ปุ่นจะยอมรับว่าวัฒนธรรมจีนมีอิทธิพลต่อญี่ปุ่นอย่างมาก และนักปราชญ์ญี่ปุ่นในอดีตมีความชื่นชมในความเป็นจีนอย่างมาก รวมทั้งคนที่รู้เรื่องเกี่ยวกับจีนและวัฒนธรรมจีนดีได้รับการยกย่อง แต่ญี่ปุ่นไม่ได้รู้สึกว่าจีนเหนือกว่าในทางการเมือง⁷

หลักฐานที่อาจสนับสนุนว่าคนญี่ปุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 8 มีความรู้สึกชาตินิยมแล้ว คือ การเขียนบันทึกประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติญี่ปุ่นในงานเรื่องโคจิกิ (Kojiki, ค.ศ.712) หรือบันทึกของเรื่องในอดีต เป็นเรื่องเกี่ยวกับตำนานเทพเจ้าของญี่ปุ่นที่เขียนจากเรื่องเล่าต่อๆ กันมาของตระกูลจักรพรรดิและนิฮง โชกิ (Nihon Shoki , ค.ศ.720) หรือพงศาวดารญี่ปุ่น กล่าวถึงตำนานการกำเนิดชนชาติญี่ปุ่น เทพเจ้าในยุคแรก และเล่าเรื่องราวมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 8 ผู้นำญี่ปุ่นถือว่าญี่ปุ่นเป็นจักรวรรดิหนึ่งเหมือนจีน ดังนั้นการมีบันทึกประวัติศาสตร์แบบจีนจึงเป็นสิ่งแสดงถึงความเป็นชาติเก่าแก่ ในหนังสือสองเล่มนี้จึงมีข้อความว่าผู้ปกครองตระกูลยามาโตะ “เป็นจักรพรรดิที่แท้จริง เป็นองค์ประมุขที่เด่นเป็นพิเศษของญี่ปุ่น และญี่ปุ่นเป็นชาติยิ่งใหญ่เก่าแก่เคียงป่าเคียงไหล่ประเทศจีน”⁸

บันทึกประวัติศาสตร์สองเล่มนี้เล่าถึงเทพนิยายและประเพณีของตระกูลผู้ปกครองแถบยามาโตะ ที่สำคัญคือกล่าวถึงเรื่องของจิมมู (Jimmu แปลว่าขุนศึกแห่งสวรรค์) ผู้เป็นหลานของเทพีแห่งดวงอาทิตย์ที่อยู่บนสวรรค์เสด็จลงมาที่หมู่เกาะญี่ปุ่น และสร้างจักรวรรดิญี่ปุ่นขึ้นเมื่อ 660 ก่อนคริสต์ศักราช ญี่ปุ่นถือว่าปีนี้เป็นปีเริ่มต้นแห่งประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น มีจักรพรรดิจิมมูเป็นจักรพรรดิองค์แรก⁹ เรื่องราวที่เป็นประวัติศาสตร์ผสมตำนานและเทพ

นินยามีส่วนในการสร้างความคิดเรื่องความเก่าแก่หรือความศักดิ์สิทธิ์ของเชื้อชาติญี่ปุ่นและของสถาบันกษัตริย์ญี่ปุ่นในสังคมญี่ปุ่นมาตลอดประวัติศาสตร์ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการสร้างความรู้สึกชาตินิยมและความจงรักภักดีต่อจักรพรรดิญี่ปุ่นโดยเฉพาะในยุคแห่งการปลูกฝังชาตินิยมในสมัยเมจิ (Meiji, ค.ศ. 1868 – 1912)

ในคริสต์ศตวรรษที่ 9 ญี่ปุ่นยังคงเรียนรู้และยกย่องอารยธรรมจีน แต่ไม่ได้ยอมรับว่าอารยธรรมจีนเหนือกว่าญี่ปุ่นทุกด้านเหมือนเมื่อศตวรรษก่อน¹⁰ และในคริสต์ศตวรรษที่ 10 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนในด้านวัฒนธรรมญี่ปุ่น คือ มีการปรับเปลี่ยนและผสมผสานวัฒนธรรมจีนให้เหมาะสมกับคนญี่ปุ่นและสภาพของญี่ปุ่น วัฒนธรรมที่ญี่ปุ่นได้พัฒนาขึ้นเองหลังจากลดความสำคัญของอารยธรรมจีนลง เช่น การพัฒนาระบบภาษาเขียนของตนเองระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 9 – 10 โดยนำตัวหนังสือจีนมาปรับย่อ เรียกว่า ตัวอักษรคานะ ซึ่งนอกจากญี่ปุ่นมีระบบการเขียนของตนเองแล้ว ยังมีผลให้เกิดการสร้างสรรคงานวรรณกรรมต่างๆ มากขึ้นทั้งการเขียนร้อยกรอง นิทานบันเทิงการเดินทาง นอกจากนี้ยังเกิดการพัฒนางานด้านศิลปะการวาดรูป ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม ที่มีความแตกต่างจากจีน

ญี่ปุ่นยังได้ปรับเปลี่ยนประเพณีการปกครองของจีนที่มีรากฐานจากวัฒนธรรมขงจื้อและการสอบเข้ารับราชการ ซึ่งญี่ปุ่นไม่ได้รับรูปแบบจีนมา เพราะญี่ปุ่นมีประเพณีการสืบสิทธิหรือสืบตำแหน่งตามสายเลือดและประเพณีความจงรักภักดีต่อครอบครัว

การเปลี่ยนแปลงความคิดทางวัฒนธรรมของคนญี่ปุ่นในช่วงนี้อาจเกิดจากหลายปัจจัย ประการแรก คือ ในช่วงเวลานี้อยู่ในสมัยเฮอัน (Heian, ค.ศ.

794 - 1185) เป็นช่วงที่ญี่ปุ่นย้ายเมืองหลวงจากเมืองนาระ (Nara) มาที่เกียวโต ใน ค.ศ. 794 เมืองนาระเป็นเมืองที่ญี่ปุ่นสร้างเลียนแบบผังเมืองนครฉางอัน (Changan) เมืองหลวงของราชวงศ์ถัง (Tang , ค.ศ. 618 - 907) การย้ายเมืองหลวงที่เคยได้รับอิทธิพลจีนมาสู่เมืองใหม่น่าจะมีผลต่อการให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมจีนลดลง ประการที่ 2 ในคริสต์ศตวรรษที่ 9 ราชวงศ์ถังที่เคยยิ่งใหญ่ของจีนเสื่อมลง สมัยต้นราชวงศ์ถังเป็นยุคที่อารยธรรมจีนมีอิทธิพลต่อญี่ปุ่นสูง ความเสื่อมของราชวงศ์ถังมีผลต่อนักปราชญ์ญี่ปุ่นที่เคยยกย่องอารยธรรมจีน ประการที่ 3 การพัฒนาทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นที่ดำเนินมานานแล้วอาจมีผลต่อความคิดของชาวญี่ปุ่นว่าต้องการสร้างหรือเน้นวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของญี่ปุ่นเอง ไม่ใช่การรับจากจีนเพียงอย่างเดียว ประการสุดท้ายอาจเกิดจากการที่ญี่ปุ่นยุติการส่งทูตไปจีนอย่างเป็นทางการตั้งแต่ ค.ศ. 839 ทำให้การติดต่อกว้างขวางลดลง¹¹

การติดต่อบริเวณระหว่างจีนกับญี่ปุ่นมีน้อยลงมากตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 10 และในคริสต์ศตวรรษที่ 13 จักรพรรดิคูบิลัย (กุบไลข่าน- Khubli Khan, ค.ศ. 1216 - 1294) แห่งราชวงศ์หยวน (Yuan, ค.ศ. 1279 - 1368) ของชนเผ่ามองโกลที่ขึ้นปกครองจีน ได้ยกทัพไปโจมตีญี่ปุ่นถึง 2 ครั้ง ทำให้ความสัมพันธ์สิ้นสุดลง การติดต่ออย่างเป็นทางการระหว่างสองชาติเริ่มอีกครั้งในคริสต์ศตวรรษที่ 15 แต่สิ้นสุดลงไปเมื่อชนเผ่าแมนจูตั้งราชวงศ์ชิง (Qing, ค.ศ. 1644 - 1912) ขึ้นปกครองจีนใน ค.ศ. 1644 เหลือเพียงการค้าขายระหว่างพ่อค้ารายย่อย และก่อนหน้านั้นคือใน ค.ศ. 1639 โชกุนตระกูลโทกูงาวะได้ประกาศปิดประเทศจนถึง ค.ศ. 1854 ทำให้การติดต่อระหว่างจีนและญี่ปุ่นยิ่งน้อยลงไปอีก

จากที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 10 เป็นต้นมา ความสำคัญของวัฒนธรรมจีนในญี่ปุ่นลดลง และญี่ปุ่นได้ดัดแปลง ปรับเปลี่ยน และสร้างสรรค์วัฒนธรรมของตนเองมาอย่างต่อเนื่อง ที่สำคัญญี่ปุ่นไม่เคยอยู่ใต้อิทธิพลการเมืองจีน และในการติดต่อทางการทูตญี่ปุ่นไม่ได้แสดงว่าตนอ่อนด้อยกว่าจีน ดังข้อความในเอกสารราชการที่ญี่ปุ่นติดต่อกับจีนตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 7 ที่แสดงถึงความมั่นใจในตนเองและไม่ได้อ่อนน้อมต่อจีนเหมือนรัฐบรรณาการของจีน¹²

อย่างไรก็ตาม ในแง่วัฒนธรรม ญี่ปุ่นกับจีนมีความใกล้ชิดผูกพันกันมายาวนาน อารยธรรมจีนเป็นอารยธรรมเดียวที่มีอิทธิพลต่อญี่ปุ่น นักปราชญ์ญี่ปุ่นในสมัยโทกูงาวะยังคงให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมความคิดแบบจีน แม้ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 นักปราชญ์บางกลุ่มเริ่มมีความคิดชาตินิยม ต่อต้านสิ่งที่เป็นแบบจีนหรือความคิดแบบจีนมากขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มที่ศึกษาความรู้แบบตะวันตกและประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น

2. ชาตินิยมญี่ปุ่นสมัยโทกูงาวะ

สมัยโทกูงาวะ (Tokugawa, ค.ศ.1603 - 1867) เป็นช่วงที่ญี่ปุ่นมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลายประการทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม อันเป็นผลมาจากนโยบายการปกครองของโชกุนตระกูลโทกูงาวะ ในสมัยนี้ ญี่ปุ่นมีความเป็นเอกภาพทางการเมืองและวัฒนธรรมสูง เนื่องจากการรวมอำนาจได้อย่างเด็ดขาดของตระกูลโทกูงาวะทำให้ปราศจากสงครามภายใน การปิดประเทศตั้งแต่ ค.ศ. 1639 โดยให้ติดต่อกับค้าขายเฉพาะกับจีนและฮอลันดาที่เมืองท่านางะซะกะทางตอนใต้เท่านั้น ทำให้มีอิทธิพลจากภายนอกน้อย

พัฒนาการสำคัญๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยโทกูงาวะ เช่น การเติบโตของเมือง การขยายตัวของระบบการค้าและชนชั้นพ่อค้า การศึกษาทั้งแบบญี่ปุ่นและแบบตะวันตก และการพัฒนาความคิดชาตินิยม ความคิดชาตินิยมที่เกิดขึ้นในช่วงการปิดประเทศนี้มีผลต่อความคิดของชนชั้นปกครองญี่ปุ่นในการรับมือกับการเข้ามาของชาติตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 รวมถึงมีผลต่อความเสื่อมอำนาจของโชกุนและการฟื้นฟูอำนาจจักรพรรดิขึ้นมาอีกครั้ง จนส่งผลต่อความคิดชาตินิยมที่เน้นจักรพรรดิเป็นศูนย์กลางในสมัยเมจิที่จะนำญี่ปุ่นไปสู่การสร้างลัทธิจักรวรรดินิยมในเวลาต่อมา

การเปลี่ยนแปลงของญี่ปุ่นในสมัยโทกูงาวะ

ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ชาวตะวันตกเริ่มเข้ามาในญี่ปุ่นจำนวนมากขึ้น นอกจากพ่อค้าแล้วยังมีบาทหลวงเดินทางมาเผยแผ่ศาสนาคริสต์ด้วย ในบรรดาสินค้าทั้งหลายที่ชาวต่างชาตินำเข้ามานั้นมีอาวุธปืนเป็นสินค้าสำคัญด้วย ต่อมาใน ค.ศ. 1637 ได้เกิดการกบฏทางใต้ของญี่ปุ่นนำโดยชาวญี่ปุ่นที่นับถือศาสนาคริสต์ จนมีการปราบปรามอย่างหนักจากรัฐบาล ใน ค.ศ. 1638 ญี่ปุ่นสามารถขับไล่ชาวตะวันตกและพวกที่นับถือศาสนาคริสต์ออกไปจากญี่ปุ่นทั้งหมด¹³ จากนั้นใน ค.ศ. 1639 โชกุนโทกูงาวะ อิเอะมิตซึ (Tokugawa Iemitsu, ค.ศ. 1623 – 1641) ได้ออกบทบัญญัติว่าด้วยการอยู่อย่างสันโดษ ประกาศห้ามเรือญี่ปุ่น คนญี่ปุ่นเดินทางไปต่างประเทศ ห้ามชาวญี่ปุ่นในต่างประเทศกลับเข้าประเทศ ห้ามนับถือศาสนาคริสต์ ผู้ละเมิดจะถูกประหารชีวิต และขับไล่ชาวต่างชาติออกไป มีเพียงการอนุญาตให้ชาวจีนและพ่อค้าดัตช์เข้ามาทำการค้าที่เมืองนางะซะกิทางตอนใต้เท่านั้น

การปิดประเทศใน ค.ศ. 1639 เป็นเพราะผู้ปกครองมีความรู้สึกห่วงใยเรื่องความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ เพราะที่ผ่านมาผู้ปกครองในระบบฟิวด์ลของญี่ปุ่นที่แบ่งเป็นแคว้นต่างๆ ได้ทำสงครามต่อสู้กันมาโดยตลอด จึงกังวลว่าอาจจะเกิดความวุ่นวายหากมีการซื้ออาวุธและสินค้าจากต่างชาติเข้ามาโดยไม่จำกัด¹⁴ รวมถึงอันตรายต่อความมั่นคงของอำนาจการปกครองจากกลุ่มที่หันไปนับถือศาสนาคริสต์ เนื่องจากผู้ปกครองไม่ต้องการให้ชาวญี่ปุ่นหันไปนับถือศาสนาคริสต์ เพราะเกรงว่าพวกที่เข้ารีตจะยุ่งเกี่ยวกับอำนาจภายนอก และไม่จงรักภักดีต่อญี่ปุ่น

ญี่ปุ่นปิดประเทศตั้งแต่ ค.ศ. 1639 – 1854 ตลอดระยะเวลาสองร้อยกว่าปีนี้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นมากมายทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง สรุปได้ดังนี้

การเกิดเมืองศูนย์กลางการค้า ระบบการปกครองแบบรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลางและระบบชั้นกินโกโตที่กำหนดให้ผู้ปกครองแคว้นต่างๆ เดินทางมารายงานตัวต่อโชกุนที่เมืองเอโดะ (โตเกียว) เป็นประจำ มีส่วนทำให้ระบบเศรษฐกิจการเงินการค้าแพร่หลาย เกิดเมืองศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ คือ เมืองเอโดะ เกียวโต และโอซากะ เอโดะมีพลเมืองเกือบล้านคน โอซากะเป็นศูนย์กลางการค้าใหญ่ทางภาคตะวันตก เกียวโตเป็นเมืองอุตสาหกรรมและมีพลเมืองหลายแสนคน¹⁵

การเติบโตของชนชั้นพ่อค้า การที่สมัยโทกูงาวะไม่มีสงครามกลางเมืองและเป็นเอกภาพ ทำให้การค้าขยายตัว ประกอบกับระบบชั้นกินโกโตมีผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ชนชั้นพ่อค้ามีความสำคัญขึ้นมา ส่วนชนชั้นนักรบมีฐานะยากจนลง เพราะบ้านเมืองสงบสุขไม่มีสงคราม ทำให้ไม่ได้รับ

บำเหน็จรางวัลหรือทรัพย์สินจากสงคราม จึงต้องกู้ยืมพ้อคำ มีการแต่งงานระหว่างชนชั้นนักรบกับชนชั้นพ้อคำหรือชามุโรยอมาเป็นบุตรบุญธรรมของพ้อคำ เพื่อล้างหนี้ของชนชั้นนักรบ และเพื่อยกฐานะในสังคมของพ้อคำ

การพัฒนาจากเศรษฐกิจยังชีพเป็นเศรษฐกิจการค้า การพัฒนาระบบเงินตราให้มีมาตรฐานเดียวกัน โดยมีการผลิตเงินเหรียญและกำหนดให้ใช้เหรียญเงินและทองของรัฐบาลเพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนสินค้า ทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นเริ่มพัฒนาเป็นเศรษฐกิจที่มีชนชั้นนายทุน มีการสะสมทุน ซึ่งเมื่อญี่ปุ่นเปิดประเทศ ระบบที่ใช้เงินตรา การสะสมทุนโดยพ้อคำ-เจ้าที่ดิน และการค้าขายภายใน เป็นปัจจัยส่งเสริมให้การพัฒนาเศรษฐกิจของญี่ปุ่นเป็นไปได้อย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น¹⁶

การขยายตัวของการศึกษา ชนชั้นนักรบจำนวนมากกลายเป็นนักศึกษาที่ศึกษาความรู้จากตะวันตก (ดัตช์ศึกษา: Dutch learning) ที่เมืองนางะซะกิ และระบบการค้าที่สลับซับซ้อนมากขึ้นก็ทำให้พ้อคำต้องศึกษาหาความรู้มากขึ้น ทำให้การศึกษาแพร่หลาย สำหรับระบบการศึกษานั้น ไฉเมียวเป็นผู้จัดการศึกษาให้แก่ชามุโร ส่วนชาวบ้านชาวเมืองจะเรียนในโรงเรียนราษฎร และโรงเรียนวัด ในปลายสมัยโทกูงาวะ อัตราผู้ได้รับการศึกษาในญี่ปุ่นเทียบได้กับยุโรป และสูงกว่าทุกชาติในเอเชีย โดยพลเมืองชายที่อ่านออกเขียนได้มีจำนวนร้อยละ 45 และหญิงจำนวนร้อยละ 15¹⁷

การพัฒนาทางวัฒนธรรม ความเป็นเอกภาพทางการเมืองและการรวมศูนย์อำนาจทำให้วัฒนธรรมจากเมืองหลวงถ่ายทอดออกไปยังแคว้นต่างๆ ผ่านการที่เจ้าเมืองต้องเดินทางมาประจำที่เมืองเอโดะทุกปี และเกิดวัฒนธรรมใหม่ของชนชั้นพ้อคำที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี เช่น การสร้างสถานบันเทิงเพื่อการ

ผ่อนคลายเป็นพิเศษ การสร้างสรรค์ทางศิลปะและวรรณคดี เช่น โคลงกลอน ละครโรงละคร โรงแสดงหุ่น และเกอิชา ส่วนชนชั้นชาмуไรมีบทบาทลดลงเพราะไม่มีสงครามระหว่างแคว้น ชาмуไรบางส่วนยากจนลง เพราะการที่ไม่มีสงครามทำให้ไม่มีส่วนแบ่งจากทรัพย์สินที่ยึดจากศัตรู ชาмуไรจึงหันไปศึกษาวิชาความรู้มากขึ้นโดยเฉพาะวิชาการตะวันตก

การพัฒนาความรู้เกี่ยวกับตะวันตก การติดต่อกับชาวต่างชาติและการขยายตัวของการศึกษาทำให้เกิดการรื้อฟื้นความสนใจเรื่องยุโรปและความรู้ของยุโรปขึ้นมาอีก โดยรัฐบาลอนุญาตให้นำหนังสือของชาวตะวันตกที่ไม่เกี่ยวข้องกับคริสต์ศาสนาเข้ามาได้ จึงทำให้นักศึกษาญี่ปุ่นที่สนใจความรู้ทางวิทยาศาสตร์ของตะวันตกได้เรียนโดยใช้ภาษาต่างชาติ ซึ่งเรียนจากพวกดัตช์ที่เมืองนางะซะกิ นักศึกษาเหล่านี้รวบรวมศัพท์เพื่อจัดทำพจนานุกรมภาษาดัตช์-ญี่ปุ่น โดยเฉพาะความรู้ด้านกายวิภาคเป็นความรู้ใหม่ที่ชาวญี่ปุ่นได้เรียนรู้ โดยนายแพทย์ สุกิตะ เก็นปากุ (Sugita Genpaku) และ มาเอโนะ เรียวทาคุ (Maeno Ryotaku) ได้ศึกษาดำรงกายวิภาคของตะวันตกและได้ทดลองผ่าศพนักโทษเพื่อศึกษาใน ค.ศ. 1770¹⁸ สุกิตะและคณะรวม 7 คน ได้ร่วมกันศึกษาดำรงแพทย์ของดัตช์และช่วยกันแปล งานแปลที่มีชื่อเสียงมากคือ ตำราคู่มือการผ่าตัด ชื่อ "Kaitai Shinsho" พิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1774 นับเป็นหนังสือแปลตำราแพทย์สมัยใหม่เล่มแรกของญี่ปุ่น ทำให้ความรู้ด้านการแพทย์ของญี่ปุ่นที่แต่เดิมเรียนรู้จากจีนพัฒนาขึ้น บรรดานายแพทย์และนักศึกษาแพทย์ต่างพบว่าความรู้ด้านการแพทย์แผนจีนกับของตะวันตกมีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะความรู้ด้านกายวิภาคเป็นความรู้ใหม่ที่ชาวญี่ปุ่นได้เรียนรู้ ต่อมาการศึกษา

ความรู้ของตะวันตกได้ขยายไปยังศาสตร์แขนงอื่นๆ เช่น การต่อเรือ ดาราศาสตร์ เกษตรศาสตร์ เป็นต้น

ใน ค.ศ. 1811 โขกุนตั้งสถาบันและคณะกรรมการสำหรับแปลตำราต่างชาติขึ้นที่โตเกียว หลังการเข้ามาของพลเรือจัตวาเพอร์รี่ใน ค.ศ. 1853 การศึกษาหาความรู้ของชาติตะวันตกได้รับความสนใจมากขึ้น “สถาบันการศึกษาตำราของชนป่าเถื่อน” ถูกเปลี่ยนชื่อเป็น “สถาบันสำหรับหนังสือตะวันตก” และ “สถาบันเพื่อการพัฒนา” ตามลำดับ¹⁹ เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงความคิดที่เปลี่ยนไปของผู้นำญี่ปุ๋นต่อการติดต่อและหาความรู้จากชาติตะวันตก

โดยรวมแล้วสังคมญี่ปุ๋นสมัยโทกูงาวะมีความสงบสุข เป็นระเบียบเรียบร้อย ชนชั้นในสังคมมีการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัด ซามูไรกลายเป็นกลุ่มที่มีการศึกษาดีแต่ฐานะทางเศรษฐกิจตกต่ำลง ชนชั้นพ่อค้ามีความสำคัญมากขึ้น และระบบเศรษฐกิจที่สลับซับซ้อนมากขึ้นก็ทำให้ชนชั้นพ่อค้าต้องหาความรู้มากขึ้น ชาวนาที่ร่ำรวยเป็นกลุ่มที่รู้หนังสือ ทำให้ญี่ปุ๋นมีความพร้อมด้านบุคลากรเมื่อต้องปรับปรุงประเทศในสมัยเมจิ

พัฒนาการความคิดชาตินิยมในสมัยโทกูงาวะ

การขึ้นชมและปฏิเสธความเป็นจีน

การเป็นเอกภาพทางการเมืองและวัฒนธรรมในสมัยโทกูงาวะ มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความคิดชาตินิยมขึ้น เพราะกว่าสองร้อยปีที่ญี่ปุ๋นปิดประเทศทำให้มีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของญี่ปุ๋นขึ้นมา ความสงบสุขของบ้านเมืองทำให้ผู้คนได้โอกาสศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่อง เกิดการรื้อฟื้น

การศึกษาลัทธิขงจื้อและวรรณคดีจีนในหมู่นักศึกษาญี่ปุ่น คำสอนในลัทธิขงจื้อกลายเป็นหลักสำคัญในโรงเรียนที่ตั้งโดยโชกุน ไโดเมียว โรงเรียนวัดและโรงเรียนเอกชน

ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 และคริสต์ศตวรรษที่ 18 การเรียนรู้วัฒนธรรมขงจื้อในญี่ปุ่นเป็นที่นิยมและแพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง จนเกิดการตีความที่หลากหลายในการปฏิบัติหรือยึดตามลัทธิขงจื้อ เพราะญี่ปุ่นไม่ได้รับหรือปฏิบัติตามวัฒนธรรมขงจื้อทั้งหมดมาตั้งแต่ต้น เช่น ไม่มีระบบการสอบไล่ และยึดมั่นในระบบชนชั้น การตีความลัทธิขงจื้อที่หลากหลายและการที่ปัญญาชนญี่ปุ่นชื่นชมยกย่องลัทธิขงจื้อและภาคภูมิใจในการเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องวัฒนธรรมจีนอย่างลึกซึ้ง ทำให้นักศึกษารุ่นหลังเริ่มมีกลุ่มที่โจมตีระบบการศึกษาแบบขงจื้อว่าล้าหลัง ประกอบกับจีนในเวลานี้อยู่ภายใต้การปกครองของชนเผ่าแมนจู และเคยถูกชนเผ่ามองโกลปกครอง ทำให้ปัญญาชนญี่ปุ่นกลุ่มนี้มองว่าจีนไม่ได้เป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ที่สุด เพราะถูกพวกป่าเถื่อนปกครอง²⁰ ยามาเงะ โซกะ (Yamaga Soka, ค.ศ. 1622 – 1685) นักปราชญ์ญี่ปุ่นเสนอให้ค้นหาแนวทางที่เป็นญี่ปุ่น (“the way of Japan” หรือ “Japaneseness”) ที่นำภาคภูมิใจ โดยเขาศึกษาลัทธิขงจื้อใหม่ ลัทธิเต๋า ศาสนาพุทธ และสรุปว่าแนวทางของญี่ปุ่นคือการผสมผสานระหว่างลัทธิขงจื้อ ลัทธิชินโต และลัทธิบูชิโด (Bushido) ที่เป็นวิถีทางของซามูไรที่อุทิศชีวิตเพื่อหน้าที่²¹

กล่าวได้ว่าในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ปัญญาชนญี่ปุ่นมีทั้งกลุ่มที่เป็นนักปราชญ์แบบจีน ยกย่องจีน และกลุ่มที่ต่อต้านแนวคิดแบบจีนในสังคมญี่ปุ่น เช่น ขุนนางและนักปราชญ์ชื่อ อารายิ ฮะกุเซกิ (Arai Hakuseki) ต้องการให้อำนาจของโชกุนสูงกว่าจีน เขาเสนอว่าในสาส์นที่ส่งไปเกาหลี โชกุนควรใช้ชื่อ

ตำแหน่งว่า “กษัตริย์ญี่ปุ่น” และเขาได้สร้างพิธีกรรมโบราณเทียมขึ้นมาเพื่อแสดงว่าญี่ปุ่นเก่าแก่กว่าจีน ส่วนนักปราชญ์บางคนเขียนในในงานว่าญี่ปุ่นเป็นประเทศที่เป็นศูนย์กลาง จีนเป็นอนารยชนชายแดน²²

นักปราชญ์เหล่านี้ทั้งที่ชื่นชมและต่อต้านวัฒนธรรมจีน ต่างพยายามที่จะกำหนดสิ่งที่เป็นแก่นของลักษณะประจำชาติญี่ปุ่น โดยศึกษาทั้งตำราหลักของขงจื้อ ตำราญี่ปุ่นและวรรณกรรมแบบร้อยกรองของญี่ปุ่น ซึ่งต่อมานักปราชญ์ที่พยายามแสวงหาแก่นแท้ของญี่ปุ่นได้ประกาศว่า “วิญญาณแห่งความเป็นญี่ปุ่นนั้นบริสุทธิ์ เป็นธรรมชาติและไร้ขอบเขต”²³ ซึ่งเป็นหลักของลัทธิชินโตที่เป็นลัทธิดั้งเดิมของญี่ปุ่น

กล่าวได้ว่า การที่นักปราชญ์กลุ่มนี้มองหลักของลัทธิชินโตว่าเป็นพื้นฐานดั้งเดิมของสังคมญี่ปุ่น เพราะลัทธิชินโตมีหลักต่างจากลัทธิขงจื้ออย่างชัดเจน คำว่า ชินโต หมายถึง ศรัทธาต่อความเชื่อเช่นเชื่อว่ามีวิญญาณ หรือคามิ สถิตย้อยู่ทุกที่ เชื่อถือเวทมนตร์ การบูชาธรรมชาติและบรรพบุรุษ เชื่อว่าเทพแห่งดวงอาทิตย์เป็นผู้ให้กำเนิดชาวญี่ปุ่น จึงจงรักภักดีต่อจักรพรรดิผู้สืบเชื้อสายจากเทพเจ้า ลัทธิชินโตเน้นความเรียบง่ายเป็นธรรมชาติ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ทั้งกายและใจ แต่ไม่มีคำสอนเรื่องศีลธรรม จึงเห็นได้ว่าหลักของลัทธิชินโตนี้ตรงข้ามกับลัทธิขงจื้อโดยสิ้นเชิง เพราะลัทธิขงจื้อเน้นระเบียบแบบแผน การปฏิบัติตามกรอบประเพณี พิธีการ ศีลธรรมจรรยา และไม่เชื่อถือเรื่องภูตผีวิญญาณหรือสิ่งที่มองไม่เห็น

ส่วนความเชื่อเก่าแก่ของญี่ปุ่นเรื่องจักรพรรดิสืบเชื้อสายมาจากเทพแห่งดวงอาทิตย์ก็แสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์และยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิญี่ปุ่นที่ไม่ด้อยไปกว่าจักรพรรดิจีน ดังเช่นงานเขียนของไอซาวะ เซอิชิไซ (Aizawa

Seishisai, ค.ศ. 1781 – 1863) นักปราชญ์ในอุปถัมภ์ของโตเมียวแคว้นมิโตะ (Mito) เขียนงานเรื่อง ชินรอน (Shinron) หรือ A New Thesis (หรือ New Theses) ใน ค.ศ. 1825 มีข้อความว่า “จักรพรรดิของเราสืบเชื้อสายจากเทพีอะมาเตราสึ เป็นความจริงที่จักรพรรดิทุกรุ่นของเรามีความพิเศษ จักรพรรดิที่ศักดิ์สิทธิ์ของเราปกครองทุกชาติและชนทั้งมวลในโลก”²⁴

ดังนั้นในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 แนวคิดที่ปฏิเสธความเป็นจีนหรือวัฒนธรรมจีนและสนับสนุนความเป็นญี่ปุ่นในหมู่นักปราชญ์ญี่ปุ่นมีมากขึ้น ประกอบกับการศึกษาวิชาการตะวันตกที่แพร่หลายตั้งแต่ทศวรรษ 1770 ทำให้มีการโจมตีผู้ที่ยึดมั่นชื่นชมในความเป็นจีนมากขึ้น เช่น การเขียนหนังสือโจมตีว่าทุกวันนี้จีนเป็นประเทศที่ไร้ระเบียบ มีการจลาจลวุ่นวาย อยู่ภายใต้การปกครองของชนป่าเถื่อน “ปัญหาของจีนทำให้จีนไม่อาจอ้างตัวว่าเป็นอาณาจักรกลางได้อีก ญี่ปุ่นควรเรียกตัวเองว่า Dai Nihon หรือ ญี่ปุ่นที่ยิ่งใหญ่”²⁵ และโจมตีนักปราชญ์ขงจื๊อว่า เป็นชาวญี่ปุ่นที่รู้แต่เรื่องของจีน แต่ไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับญี่ปุ่นที่เป็นประเทศของตนเอง และกล่าวว่าคนญี่ปุ่นควรอ่านหนังสือจีนเพื่อเรียนรู้ความผิดพลาดของจีน²⁶

การเรียนรู้ตะวันตก

แม้ว่าจะปิดประเทศแต่ญี่ปุ่นยังคงเปิดเมืองท่าที่นางะซะกิซึ่งอยู่ทางใต้ของประเทศ เพื่อติดต่อกับโลกภายนอกผ่านฮอลันดาและจีน โชกุนบางคน เช่น โชกุนโยชิมูเนะ (Tokugawa Yoshimune, ค.ศ.1716-1745) ให้ความสนใจด้านวิชาการและภูมิปัญญาโดยเฉพาะของยุโรป จึงยกเลิกคำสั่งห้ามศึกษาเรื่องราวของตะวันตก และอนุญาตให้นำหนังสือที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาคริสต์เข้ามาได้

ปัญญาชนกลุ่มหนึ่งรวมตัวกันศึกษาวิทยาการตะวันตกโดยมีชาวฮอลันดาเป็นผู้สอนภาษาเพื่อใช้ในการศึกษา เรียกว่า กลุ่มดัตช์ศึกษา (Dutch Studies) จนสามารถเรียบเรียงพจนานุกรมดัตช์-ญี่ปุ่นได้สำเร็จ และแปลตำราของตะวันตกเป็นภาษาญี่ปุ่น

ใน ค.ศ. 1811 โชกุนตั้งสำนักงานแปลตำราตะวันตกที่เป็นประโยชน์ขึ้น และพัฒนาเป็นโรงเรียนสอนวิทยาศาสตร์และภาษายุโรปอื่นๆ ประกอบกับความสงบสุขในสมัยโทกูงาวะทำให้ชาวมุโระที่ว่างจากศึกสงครามหันมาศึกษาวิทยาการตะวันตก ส่วนใดเมียวหัวก้าวหน้าก็ตระหนักถึงประสิทธิภาพทางการทหารและวิทยาการที่เหนือกว่าของตะวันตก จึงส่งชาวมุโระไปศึกษาที่นางะซะกิ ทำให้การศึกษาวิทยาการสมัยใหม่เริ่มแพร่หลายในญี่ปุ่น

การศึกษาหาความรู้ของชนชั้นชาวมุโระทำให้เกิดการรื้อฟื้นการศึกษาประวัติศาสตร์ของชาติ โดยศึกษาบันทึกประวัติศาสตร์ 2 เล่ม คือ โคจิกิ และนิฮอง โชกิ ทำให้เกิดความสนใจในประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ของญี่ปุ่นขึ้นอีกครั้ง นอกจากนี้ตระกูลมิโตะ (Mito) ซึ่งเป็นสาขาของตระกูลโทกูงาวะ ได้เริ่มเขียนประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ชื่อ ได นิฮอง ชิ (Dai Nihon Shi) หรือประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ของญี่ปุ่น เพื่อจะอธิบายประวัติศาสตร์และการปกครองของราชวงศ์อย่างถูกต้อง รวมทั้งเพื่อสอนศีลธรรมแก่นักเรียน แต่การศึกษาประวัติศาสตร์ของนักปราชญ์ทั้งหลายทำให้เกิดคำถามถึงอำนาจของโชกุนที่ขึ้นมาแทนที่จักรพรรดิที่สืบเชื้อสายมาจากเทพีแห่งดวงอาทิตย์ตามความเชื่อดั้งเดิมของญี่ปุ่น รวมถึงเกิดความรู้สึกชาตินิยมภาคภูมิใจในความเก่าแก่ของชาติญี่ปุ่น และในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชาวมุโระบางกลุ่มเริ่มเรียกร้องเพื่อฟื้นฟูอำนาจที่แท้จริงของจักรพรรดิขึ้นมา²⁷

ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ญี่ปุ่นเริ่มเผชิญกับการเข้ามาของชาติตะวันตกมากขึ้นทั้งรัสเซีย อังกฤษ ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา ซึ่งเรียกร้องการเปิดประเทศ การติดต่อทางการค้า และการทูต แต่ญี่ปุ่นปฏิเสธมาโดยตลอด การเข้ามาของต่างชาติทำให้รัฐบาลในช่วงทศวรรษ 1820 – 1840 ดำเนินการปราบปรามพวกดัตช์ศึกษา จากที่เคยส่งเสริมการศึกษาจากดัตช์ เพราะเกรงอิทธิพลตะวันตก

ส่วนนักศึกษาญี่ปุ่นที่มีความรู้เกี่ยวกับตะวันตกได้กระตุ้นเตือนให้คนญี่ปุ่นตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงในเวลานี้ เช่น ใน ค.ศ. 1825 ไอซาวะ เซอิชิไซเขียน ซินรอน มีเนื้อหาโจมตีความอ่อนแอของญี่ปุ่นในการเผชิญการคุกคามจากตะวันตก ตำหนิผู้นำที่ไม่มีความสามารถและชาวบ้านที่ไม่เรียนรู้ งานนี้ได้รับการเผยแพร่ในหมู่ผู้ต่อต้านโชกุน แม้ว่าจะมีเนื้อหาโจมตีโชกุน แต่งานมีลักษณะต่อต้านชาวต่างชาติ เห็นได้จากการใช้คำ เช่น การเรียกชาวตะวันตกว่าพวกป่าเถื่อน เรียกญี่ปุ่นว่าอาณาจักรกลาง (Middle Kingdom)²⁸ ซึ่งเป็นคำเดียวกับที่จีนเรียกตนเอง และโจมตีว่าชาวตะวันตกจะเปลี่ยนญี่ปุ่นไปเป็นพวกป่าเถื่อน

เมื่อจีนแพ้สงครามฝิ่นครั้งที่ 1 (Opium War, ค.ศ. 1839 - 1842) ต่ออังกฤษ ญี่ปุ่นรับรู้เหตุการณ์นี้ นักปราชญ์ญี่ปุ่นได้กระตุ้นเตือนว่าญี่ปุ่นต้องเข้มแข็ง ต้องเรียนรู้เพิ่มเติม ซากุมา โชซัน (Sakuma Shozan) ขุนนางและนักการศึกษาที่มีชื่อเสียงของญี่ปุ่น เรียนทั้งนักศึกษาตำรวจจิวและดัตช์ศึกษาได้เขียนหนังสือใน ค.ศ. 1842 เรื่องแปดมาตรการในการป้องกันทางทะเล เสนอความคิดเพื่อการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของญี่ปุ่นจากชาติตะวันตก อิราตะ อะซึทานะ (Hirata Atsutane) เขียนงานขึ้นใน ค.ศ. 1843 แสดงให้เห็นแนวคิด

ชาตินิยมญี่ปุ่น แต่ก็ยอมรับความรู้จากตะวันตก เขากล่าวว่าชาวญี่ปุ่นสืบเชื้อสายเทพเจ้า ลัทธิชินโตเป็นภูมิปัญญาสำคัญที่สุดของญี่ปุ่น แต่ในเวลานี้วิทยาการดัดจริตที่สุด²⁹ ทำให้รัฐบาลโชกุนอนุญาตให้ใช้เทคนิคการทหารของตะวันตกเสริมการป้องกันชายฝั่งทะเล และสนับสนุนการศึกษาวิทยาการตะวันตกเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ใน ค.ศ. 1847 ซากุระ โชซัน เสนอแนวคิดว่ายูนิคอร์น “รักษาจริยธรรมแบบตะวันออกและเรียนรู้เทคโนโลยีแบบตะวันตก” ซึ่งเป็นหลักในการศึกษาและพัฒนาประเทศของญี่ปุ่นต่อมา³⁰ และตลอดสมัยเมจิ (Meiji, ค.ศ. 1868 – 1912) ได้ใช้แนวทางนี้เป็นหลักในนโยบายการศึกษาแห่งชาติ หลักการนี้ยังได้ปรากฏในตำราของราชสำนักชิงและราชสำนักเกาหลีด้วยในอีก 2 - 3 ทศวรรษต่อมา

สรุป

บทนี้กล่าวถึงพัฒนาการของแนวคิดชาตินิยมญี่ปุ่นตั้งแต่สมัยโบราณถึงสมัยโทกูงาวะ แม้ว่าพื้นฐานวัฒนธรรมของญี่ปุ่นจะมาจากวัฒนธรรมจีนแต่การที่ญี่ปุ่นมีพื้นฐานวัฒนธรรมดั้งเดิมมาก่อนรับวัฒนธรรมจีน รวมถึงการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมจีนให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง ทำให้ญี่ปุ่นมีเอกลักษณ์เฉพาะตน รวมทั้งการที่มีความเชื่อเรื่องความเก่าแก่ของชนชาติญี่ปุ่น ความศักดิ์สิทธิ์ของจักรพรรดิญี่ปุ่นที่สืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้า ทำให้ญี่ปุ่นไม่ได้คิดว่าตนด้อยกว่าจีน

เมื่อญี่ปุ่นเผชิญกับการเข้ามาของชาติตะวันตกที่ในเวลานั้นมีความเจริญด้านเทคโนโลยีเหนือญี่ปุ่น ญี่ปุ่นก็ยอมรับความด้อยกว่าด้านเทคโนโลยีและความรู้สมัยใหม่ พร้อมทั้งจะเรียนรู้จากชาติตะวันตกแต่ขณะเดียวกันก็มี

ความรู้สึกว่าตนมีความเหนือกว่าทางวัฒนธรรมและเห็นว่าต่างชาติเป็นพวกป่าเถื่อน ดังเห็นได้จากการเน้นย้ำถึงการรักษาจริยธรรมแบบญี่ปุ่นไว้แม้จะต้องเรียนรู้ความเจริญของชาติตะวันตก

ความคิดชาตินิยมของญี่ปุ่นนี้ไม่ว่าจะความภาคภูมิใจในความพิเศษของชนชาติญี่ปุ่น การแสดงความเหนือกว่าหรือเท่าเทียมจีน การหาแก่นแท้ของความเป็นญี่ปุ่น และความคิดที่มีต่อชาติตะวันตก ล้วนมีผลต่อพัฒนาการประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นที่ผ่านมาและจะมีผลต่อการดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศและการขยายจักรวรรดินิยมของญี่ปุ่นในสมัยเมจิและสมัยต่อมาอย่างลึกซึ้ง

เชิงอรรถ

¹ สัมผัส สว่างบุตรและอนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์. (2554). *ทรรปณะประวัติศาสตร์ยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 19*. หน้า 8

² Daniel Druckman. (1994, Apr.). Nationalism, Patriotism, and Group Loyalty: A Social Psychological Perspective. *Mershon International Studies Review*, 38 (1): 43-68

³ Edwin O. Reischauer and John K. Fairbank. (1960). *East Asia, The Great Tradition*. pp. 456 – 471.

⁴ เอ็ดวิน โอ. ไรเซาเออร์, (2525). *นี่คือญี่ปุ่น*. แปลโดย ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. หน้า 17 - 19

⁵ เขียน ซีระวิทย์. (2511). *วิวัฒนาการการปกครองของญี่ปุ่น*. หน้า 10

⁶ *แหล่งเดิม*. หน้า 11

⁷ สรุประเด็นจาก แมริอุส บี.แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 11 - 19

⁸ เอ็ดวิน โอ. ไรเซาเออร์, (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 42-43

⁹ *แหล่งเดิม*. หน้า 43 – 44 และ เขียน ซีระวิทย์. (2511). *วิวัฒนาการการปกครองของญี่ปุ่น*. หน้า 1 - 5

¹⁰ เอ็ดวิน โอ. ไรเซาเออร์, (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 45

¹¹ *แหล่งเดิม*. หน้า 45 - 47

¹² แมริอุส บี.แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 17

¹³ เอ็ดวิน โอ. ไรเซาเออร์. (2524). *ญี่ปุ่น*. บรรณาธิการแปลโดย วุฒิชัย มุลศิลป์ และ สุภัทรา นิลวัชระ. หน้า 77

¹⁴ แมริอุส บี. แจนเสน. (2526). *โลกทัศน์ญี่ปุ่น*. หน้า 21

¹⁵ *แหล่งเดิม*. หน้า 80

¹⁶ Edwin O. Reischauer. (1977). *The Japanese*. p.72

¹⁷ เอ็ดวิน โอ. โรชาเออร์. (2524). *เล่มเดิม*. หน้า 94

¹⁸ แมริอุส บี.แจนเสน. (2526). *โลกทัศน์ญี่ปุ่น*. บรรณาธิการแปลโดย วุฒิชัย มุลศิลป์.
หน้า 47

¹⁹ *แหล่งเดิม*. หน้า 63

²⁰ *แหล่งเดิม*. หน้า 33

²¹ Marius B. Jansen. (2000). *op.cit.* p. 202 - 203

²² แมริอุส บี.แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 28-29

²³ *แหล่งเดิม*. หน้า 37

²⁴ Marius B. Jansen. (2000). *op.cit.* pp. 203 - 204

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *แหล่งเดิม*. หน้า 39-40

²⁷ Edwin O. Reischauer. (1977). *op.cit.* pp. 73-74

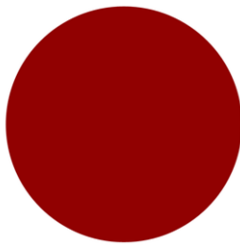
²⁸ Jonathan Lipman, Barbara Molony, and Michael Robinson. (2011). *Modern East Asia: An Integrated History*. pp. 163-164

²⁹ แมริอุส บี.แจนเสน. (2526). *โลกทัศน์ญี่ปุ่น*. หน้า 62

³⁰ "Sakuma-shozan" (2013). "<http://www.jref.com/articles/sakuma-shozan.239/>
(Retrieved on 23 January 2016)

2

การเปิดประเทศญี่ปุ่น
และการสิ้นสุดอำนาจของโทกูงาวะ

บทนำ

ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ญี่ปุ่นอยู่ในช่วงเวลาของการปิดประเทศซึ่งดำเนินมาตั้งแต่ ค.ศ. 1639 ตามนโยบายของโชกุนตระกูลโทกุงาวะ โดยมีการติดต่อค้าขายกับต่างชาติเฉพาะกับจีนและฮอลันดาที่เมืองท่านางะซะกิทางตอนใต้เท่านั้น ส่วนเรือของชาติอื่นหากขึ้นฝั่งที่ญี่ปุ่นจะถูกขับไล่ออกไป ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ญี่ปุ่นเริ่มเผชิญกับการเข้ามาของชาติตะวันตกซึ่งเรียกร้องการเปิดประเทศ การติดต่อทางการค้า และการทูต แต่ญี่ปุ่นปฏิเสธมาโดยตลอด จนกระทั่งในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ญี่ปุ่นถูกสหรัฐอเมริกาเข้ามาบังคับเปิดประเทศ เมื่อญี่ปุ่นยอมเปิดความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกาใน ค.ศ. 1854 แล้ว ชาติตะวันตกชาติอื่นๆ ได้เข้ามาทำสนธิสัญญาการค้าและไมตรีกับญี่ปุ่นเช่นกัน ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อญี่ปุ่นมีทั้งด้านการเมือง สังคม และการค้า

1. การเปิดประเทศญี่ปุ่น¹

ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ญี่ปุ่นเผชิญกับการพยายามของชาติตะวันตกที่ต้องการให้ญี่ปุ่นเปิดประเทศ แต่ญี่ปุ่นปฏิเสธมาโดยตลอดและมีมาตรการลงโทษที่เด็ดขาดสำหรับชาวต่างชาติที่เข้ามาบนเกาะญี่ปุ่น ในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับจีนที่แพ้สงครามฝิ่นครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1839 – 1842) ต่ออังกฤษ ทำให้ผู้ที่มีหัวก้าวหน้าโดยเฉพาะไต้เมียวที่อยู่รอบนอก เช่น ซะสึมะ (Satsuma) โชชู (Choshu) โทะซะ (Tosa) ฮิเซ็น (Hizen) เห็นอันตรายจากชาติตะวันตกมากขึ้น จึงพยายามปฏิรูปแคว้นของตนโดยใช้วิทยาการและเทคโนโลยีแบบตะวันตก และในช่วงนี้ความพยายามเปิดประเทศ

ญี่ปุ่นของชาติตะวันตกเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการที่ชาติตะวันตกเข้าไปค้าขายยังจีนได้สะดวกขึ้นหลังสงครามฝิ่นครั้งที่ 1 ทำให้ความต้องการเข้ามาয়ญี่ปุ่นและเกาหลีเพิ่มขึ้นด้วย โดยใน ค.ศ. 1844 เรือรบดัตช์เข้ามาয়ญี่ปุ่นพร้อมสาส์นจากกษัตริย์ดัตช์เพื่อชักจูงให้ญี่ปุ่นเปิดการทูต เพื่อหลีกเลี่ยงการเป็นแบบราชวงศ์ชิง แต่ถูกปฏิเสธ ใน ค.ศ.1845 สหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสเสนอให้ญี่ปุ่น เปิดการค้า แต่ถูกญี่ปุ่นปฏิเสธ พ่อค้าชาวดัตช์และนักศึกษากลุ่มดัตช์ศึกษาสนับสนุนให้รัฐบาลโซกุนเปิดประเทศ แต่คนส่วนใหญ่ยังต้องการให้ปิดประเทศอย่างเดิม

สหรัฐอเมริกาคือผู้ที่ให้ความสนใจการเปิดประเทศญี่ปุ่นมากที่สุด เพราะในกลางทศวรรษ 1840 สหรัฐอเมริกาได้แคลิฟอร์เนียจากการทำสงครามกับเม็กซิโก การเดินเรือจากฝั่งแคลิฟอร์เนียข้ามมหาสมุทรแปซิฟิกเพื่อค้าขายกับจีนนั้นมีความจำเป็นต้องจอดแวะเรือที่ญี่ปุ่น เพื่อเติมเชื้อเพลิงคือถ่านหิน สำหรับการเดินเรือต่อไปยังจีน สหรัฐอเมริกายังต้องการให้ญี่ปุ่นจัดการปกป้องลูกเรือและทรัพย์สินสมบัติของสหรัฐอเมริกา อนุญาตให้เรืออเมริกันเข้าแวะเมืองท่าเพื่อเติมเสบียงอาหาร เพื่อจัดตั้งสถานี่เติมถ่านหิน และเพื่อดำเนินการค้า โดยการขายหรือแลกเปลี่ยน แต่รัฐบาลญี่ปุ่นยังคงปฏิเสธ

รัฐบาลญี่ปุ่นได้เสริมการป้องกันชายฝั่งทะเล โดยใช้เทคนิคการทหารของตะวันตกและการศึกษาวิทยาการตะวันตกเพิ่มขึ้น จนใน ค.ศ. 1853 สหรัฐอเมริกาส่งพลเรือจัตวา แมทธิว ซี. เพอร์รี่ (Matthew C. Perry, ค.ศ.1794-1858) เข้ามาบังคับเปิดประเทศญี่ปุ่น โดยนำเรือรบ 4 ลำ ซึ่งต่อมาเป็นที่รู้จักกันในชื่อ “เรือดำ” ไปทอดสมอที่อ่าวเอโดะ (Edo Bay) เรือดำทำให้ชาวญี่ปุ่นรู้สึก

ประหลาดใจและหวาดกลัว เพราะเป็นครั้งแรกที่เห็นเรือที่สร้างจากเหล็กลอยน้ำได้ ฟันควันโขมงสีดำและแล่นทวนน้ำได้โดยไม่ต้องใช้ใบเรือ

ความเห็นเรื่องการเปิดประเทศทำให้รัฐบาลแตกออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่สนับสนุนให้ขับไล่ชาวต่างชาติ กับฝ่ายที่เห็นตามความเป็นจริงว่าญี่ปุ่นไม่สามารถทำอะไรได้นอกจากทำตามข้อเรียกร้องของสหรัฐอเมริกา² ผู้มีอำนาจในรัฐบาลทั้งโชกุนและที่ปรึกษาไม่กล้าตัดสินใจใดๆ และได้ทำสิ่งที่ผิดธรรมดา คือ นับเป็นครั้งแรกในรอบหลายร้อยปีภายใต้การปกครองของรัฐบาลทหารที่โชกุนได้ขอความเห็นจากจักรพรรดิ และขอคำปรึกษาจากไต่เมียวทั้งหลายด้วย จักรพรรดิและขุนนางบางส่วนคัดค้านการเปิดประเทศ แต่รัฐบาลโชกุนตระหนักถึงความเข้มแข็งของชาติตะวันตกจนต้องยอมเปิดประเทศใน ค.ศ. 1854 โดยทำสนธิสัญญาเปิดประเทศกับสหรัฐอเมริกา เรียกว่าสนธิสัญญาคะนะงะวะ (Treaty of Kanagawa)

สนธิสัญญาคะนะงะวะเป็นไปตามข้อเรียกร้องของสหรัฐอเมริกา โดยญี่ปุ่นยอมปฏิบัติตามข้อเสนอของสหรัฐอเมริกาในเรื่องการจัดหาถ่านหิน เสิบียงอาหาร การปฏิบัติต่อเรือและลูกเรืออเมริกันด้วยดี เปิดเมืองทำให้ค้าขาย 2 เมือง คือ ชิโมตะ (Shimoda) และฮาโกดาเตะ (Hakodate) และให้กงสุลอเมริกันประจำที่เมืองชิโมตะได้ จากนั้น ใน ค.ศ. 1856 ญี่ปุ่นได้ทำสนธิสัญญาในลักษณะเดียวกันกับอังกฤษ รัสเซีย ฮอลแลนด์ และฝรั่งเศส

ใน ค.ศ.1858 ทาวน์เซนต์ แฮร์ริส (Townsend Harris) กงสุลอเมริกันคนแรกในญี่ปุ่นได้ทำสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ (Treaty of Amity and Commerce) กับญี่ปุ่น สารสำคัญของสนธิสัญญาประกอบด้วย มีการแลกเปลี่ยนทูตและกงสุลกันระหว่างสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น ญี่ปุ่นเปิดเมืองท่าฮา

โกตาเตะ คะนะงะวะ และนางะซะกิ ให้คำขายได้โดยเสรี ส่วนเอโดะและโอซากะ จะเปิดให้สหรัฐอเมริกาเข้าทำการค้าและพักอาศัยได้ กำหนดพิกัดอัตราภาษี ศุลกากรสินค้าเข้าและออกในอัตราร้อยละ 5 ของราคาสินค้า สหรัฐอเมริกา ได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต คนอเมริกันที่อยู่ในญี่ปุ่นมีเสรีภาพในการนับถือ ศาสนา และสนธิสัญญาแก้ไขได้หลังจากวันที่ 7 กรกฎาคม ค.ศ. 1872³ ต่อมา ญี่ปุ่นได้ทำสนธิสัญญาเดียวกันนี้กับชาติตะวันตกชาติอื่นๆ เช่น อังกฤษ รัสเซีย ฮอลันดา และเปิดประเทศติดต่อกับต่างชาติอย่างเต็มตัว

อย่างไรก็ตาม ภายในวงการเมืองของญี่ปุ่นมีความเห็นขัดแย้งกันมา ตลอดตั้งแต่การยอมเปิดประเทศใน ค.ศ. 1854 และต่อเนื่องมาเมื่อญี่ปุ่นต้อง ยอมทำสนธิสัญญากับชาติตะวันตกชาติอื่นๆ เพิ่มขึ้น พวกอนุรักษนิยมกับ บรรดาไต่เมียวที่อยู่ห่างไกลจากการคุกคามคัดค้านอย่างรุนแรงไม่ให้เปิด ประเทศ และเสนอให้ขับไล่ชาวต่างชาติออกไป แต่รัฐบาลโชกุนไม่มีทางเลือก เพราะเห็นตัวอย่างจากจีนที่แพ้สงครามต่ออังกฤษในสงครามฝิ่นครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1839-1842)

การถูกบังคับเปิดประเทศและต้องทำสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกับชาติ ตะวันตกนี้ ทำให้ชนชั้นนำญี่ปุ่นโดยเฉพาะซามูไรจากแคว้นรอบนอกมีความรู้สึก ต่อต้านชาติตะวันตกอย่างมาก ในช่วงแรกของการเปิดประเทศจึงมีการก่อการ ต่อต้านชาติตะวันตกหลายครั้ง นอกจากนี้ชนชั้นนำญี่ปุ่นยังมีความรู้สึกที่ว่าญี่ปุ่น ถูกดูถูกจากต่างชาติที่บังคับกดดันให้ญี่ปุ่นยอมทำสนธิสัญญาที่เสียเปรียบ ดังนั้นชนชั้นนำเหล่านี้จึงมีเป้าหมายที่จะแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกันนี้กับ ต่างชาติ ซึ่งเป้าหมายนี้เป็นแรงผลักดันสำคัญในการปฏิรูปประเทศของญี่ปุ่นใน ปลายสมัยโทกูงาวะและสมัยเมจิ

2. การต่อต้านชาติตะวันตกในต้นทศวรรษ 1860

ในช่วงแรกของการเปิดประเทศญี่ปุ่น บรรดาชาวมุโรวะไคว้นรอบนอกได้ก่อการต่อต้านชาวตะวันตกหลายครั้ง เช่น กองกำลังของไคเมียวแคว้นชะสึมะสังหารชาวอังกฤษในบริเวณใกล้กับเมืองโยโกฮามะใน ค.ศ. 1862 ทำให้โชกุนต้องชดใช้ค่าเสียหายเป็นจำนวนมาก ปีต่อมาป้อมปืนของแคว้นโซซุระดมยิงเรืออเมริกัน เรือฝรั่งเศสและฮอลแลนด์ในบริเวณช่องแคบใกล้กับเมืองชิโมะโนะเซกิ (Shimonoseki) และปิดช่องแคบชิโมะโนะเซกิ ห้ามเรือสินค้าต่างชาติเข้ามาและการปะทะกันระหว่างเรือปืนของอังกฤษกับเรือปืนของแคว้นชะสึมะ ทำให้เรืออังกฤษเสียหาย การกระทำนี้เป็นการตอบสนองต่อนโยบายขับไล่ชาวต่างชาติ ซึ่งราชสำนักที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ประกาศ

เหตุการณ์รุนแรงเกิดขึ้นอีกในปลายเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1864 เมื่อกองทัพพันธมิตรของอังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลแลนด์ เตรียมโจมตีแคว้นโซซุ ทำให้แคว้นโซซุยอมสงบศึก เพราะเห็นกองกำลังเรือรบที่เข้มแข็งกว่า รวมทั้งยอมเปิดช่องแคบชิโมะโนะเซกิให้เรือต่างชาติกลับเข้ามาค้าขาย และชดใช้ค่าเสียหายให้ต่างชาติ เหตุการณ์นี้ทำให้ชาวมุโรวะไคว้นเหล่านี้ตระหนักถึงความเข้มแข็งด้านอาวุธของชาติตะวันตก ทำให้ไม่กล้าละเมิดสัญญาอีก รัฐบาลโชกุนต้องเลิกควบคุมการค้าและเปิดให้ต่างชาติค้าขายอย่างเสรี เป็นการยุติการอยู่โดดเดี่ยวของญี่ปุ่น

3. การสิ้นสุดอำนาจของโชกุน

การเปิดประเทศส่งผลกระทบต่อญี่ปุ่นทั้งด้านการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ⁴ และที่ส่งผลกระทบในทันที คือ ด้านการเมืองเพราะทำให้อำนาจของสถาบันโชกุนสั่นสะเทือน การเปิดประเทศนั้นนอกจากเกี่ยวข้องกับความมั่นคงปลอดภัยของญี่ปุ่นแล้ว การยอมเปิดประเทศยังส่งผลต่อความมั่นคงของโชกุนโทกูงาวะในเวลาต่อมา ตั้งแต่ก่อนการเปิดประเทศแล้วที่ซามูไรที่มีการศึกษาได้ศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น จนเกิดการตั้งคำถามถึงที่มาของอำนาจโชกุนและอำนาจดั้งเดิมของจักรพรรดิ และเมื่อการเปิดประเทศของโชกุนขัดแย้งกับความเห็นของจักรพรรดิ บรรดาซามูไรหัวก้าวหน้าในแคว้นรอบนอก คือ แคว้นซะชิมะ โชชู ฮิเซ็น และโทะซะ หรือเรียกย่อๆ ว่า ซะ-โช-ฮิ-โทะ (Sa-Cho-Hi-To) ซึ่งเคยเป็นฝ่ายตรงข้ามกับตระกูลโทกูงาวะมาแต่เดิมและในตอนนี้มีความคิดต่อต้านชาติตะวันตก จึงรวมตัวกันเรียกร้องให้คืนอำนาจที่แท้จริงให้กับจักรพรรดิและต่อต้านตะวันตก ดังมีคำขวัญว่า *ซอนโน โจอิ* (Sonno joi) หรือ *เทิดเกียรติจักรพรรดิ ขับไล่พวกป่าเถื่อน* (Revere the Emperor, Expel the Barbarians)

หลังจากที่ญี่ปุ่นต้องเปิดประเทศและไต่เมียวแคว้นรอบนอกกลุ่มนี้ได้เผชิญกับประสิทธิภาพด้านอาวุธของตะวันตกด้วยตนเองจากการปะทะกันหลายครั้งแล้วในต้นทศวรรษ 1860 ไต่เมียวหัวก้าวหน้ากลุ่มนี้ได้เปลี่ยนแนวความคิดจากการต่อต้านต่างชาติ มาเป็นการเรียนรู้ความเจริญจากต่างชาติ เพื่อปรับปรุงญี่ปุ่นให้ทัดเทียมตะวันตก และต้องการเข้าไปมีส่วนในการบริหารประเทศให้เป็นไปตามแนวทางของตน ซึ่งนำไปสู่การเรียกร้องให้โชกุนคืน

อำนาจให้จักรพรรดิ แม้แต่ชามูไรในกลุ่มที่สนับสนุนโชกุนเองก็ได้อิทธิพลจากนักประวัติศาสตร์ที่ศึกษาพบว่าเดิมอำนาจที่แท้จริงเป็นของจักรพรรดิ ทำให้บรรดาผู้มีการศึกษาเกิดความสงสัยในการผูกขาดอำนาจของโชกุน จนนำไปสู่การสิ้นสุดระบบโชกุน และฟื้นฟูอำนาจของจักรพรรดิขึ้นมาอีกครั้ง

ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1867 จักรพรรดิโคเมอิ (Komei) สวรรคต เจ้าชายมุตซึฮิโตะ (Mutsuhito) ขึ้นดำรงตำแหน่งจักรพรรดิ มีชื่อรัชศกว่า เมจิ การเปลี่ยนรัชกาลใหม่นี้เป็นแรงเร้าให้กระแสดความไม่พอใจโชกุน และความต้องการฟื้นฟูอำนาจของจักรพรรดิให้เป็นผู้ปกครองประเทศอย่างแท้จริงเพิ่มมากขึ้น⁵ แรงกดดันทำให้โชกุนเคอิกิตัดสินใจลาออกจากตำแหน่งเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน ค.ศ.1867 ต่อมาในวันที่ 3 มกราคม ค.ศ.1868 กองทัพผสมของโชชู ซะสึมะ และโทะซะ เป็นแกนนำในการยึดอำนาจในโตเกียวและประกาศฟื้นฟูอำนาจจักรพรรดิ เกิดการสู้รบระหว่างฝ่ายสนับสนุนโชกุนและฝ่ายสนับสนุนจักรพรรดิ โชกุนตกลงยอมแพ้ นับเป็นการสิ้นสุดการปกครองของตระกูลโทกูงาวะที่ปกครองญี่ปุ่นถึง 265 ปี และเข้าสู่การพัฒนาประเทศในสมัยเมจิ

สรุป

บรรดาชามูไรจากแคว้นรอบนอกเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นในช่วงเวลานี้ อันเป็นผลมาจากการที่แคว้นเหล่านี้มีความรู้สึกต่อต้านรัฐบาลโทกูงาวะมานาน ที่สำคัญคือแคว้นเหล่านี้มีเศรษฐกิจดีจึงสามารถซื้ออาวุธที่มีประสิทธิภาพจากตะวันตกมาใช้ได้ และร่วมมือกับราชสำนักที่เกี่ยวข้องเพื่อต่อต้านอำนาจของโชกุน และมีการร่วมมือกันอย่างแน่นแฟ้นระหว่างแคว้น

ต่าง ๆ เพื่อต่อต้านโชกุน ทำให้กำลังเข้มแข็งยิ่งขึ้น ในที่สุดก็สามารถกดดันโชกุนและยึดอำนาจในโตเกียวได้เมื่อ ค.ศ.1868 ซึ่งผู้นำใน 4 แคว้นรอบนอกนี้ ต่อมาได้เป็นกำลังสำคัญในรัฐบาลสมัยเมจิ

ภาพ “เรือดำ” วาดโดยจิตรกรชาวญี่ปุ่น (จาก Huffman, 2014)

ภาพถ่ายพลเรือจัตวาเพอร์รี่และภาพวาดเพอร์รี่ในมุมมองของญี่ปุ่น (จาก Huffman, 2014)

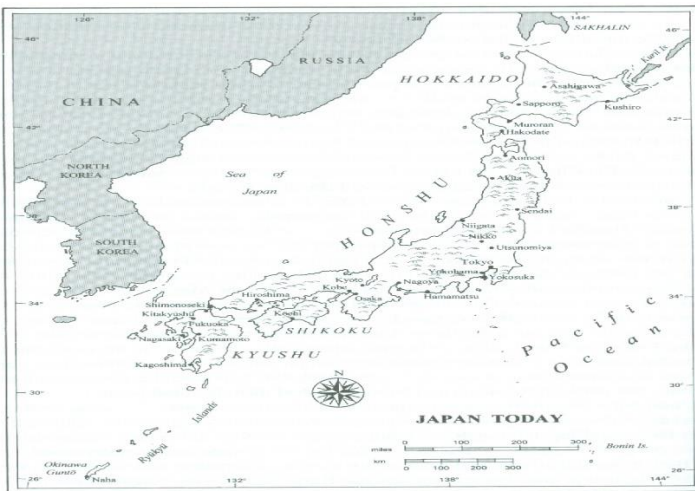
นายพลเพอร์รี่พบกับตัวแทนของโชกุน ค.ศ.1854 (จาก Lipman, 2014)

คณะทูตญี่ปุ่นชุดแรกสมัยโทกุงาวะที่เดินทางไปสหรัฐอเมริกาใน ค.ศ. 1860
(จาก Reischauer and Craig, 1978)

ชาวมุโรโหรุ่นจากแคว้นซะสึมะหลังชัยชนะในการต่อต้านโชกุนโทกูงาวะ
แต่งกายแบบตะวันตกแต่ยังถือดาบชาวมุโร (จาก Reischauer and Craig, 1978)

แผนที่ประเทศญี่ปุ่นปัจจุบัน (จาก Gordon, 2014)

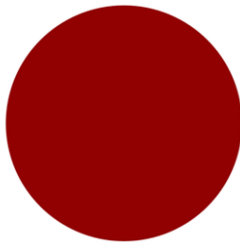
เชิงอรรถ

- ¹ ปรับปรุงจากบางส่วนของงานของผู้เขียนเรื่อง *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่: จากปลายสมัยโทกูงาวะถึงการสิ้นสุดจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น*. (2556ข). บทที่ 2
- ² ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. หน้า 94-97
- ³ Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* pp. 50 - 51
- ⁴ ดูรายละเอียดใน ศิริพร ดาบเพชร. (2556ข). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. หน้า 27-30
- ⁵ อิวจ์ บอร์ตัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 88

3

ญี่ปุ่นสมัยเมจิ:

การปฏิรูปและความสำเร็จ

บทนำ

โชกุนตระกูลโทกูงาวะหมดอำนาจอย่างเป็นทางการในเดือนมกราคม ค.ศ. 1868 จักรพรรดิเมจิ (Mutsuhito) ได้รับการสนับสนุนให้มีอำนาจในการปกครองประเทศตามโบราณราชประเพณีอีกครั้ง ช่วงเวลานี้เรียกตามชื่อรัชศกว่า สมัยเมจิ (Meiji, ค.ศ.1868 – 1912) หรือ สมัยแห่งรัฐบาลที่รู้แจ้ง¹ สมัยเมจิเป็นช่วงเวลาที่ยุ่ญี่ปุ่นพัฒนาประเทศเข้าสู่ความทันสมัยจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในทุกด้าน

การพัฒนาญี่ปุ่นในช่วงแรกของสมัยเมจิมีอุปสรรคสำคัญหลายประการ ที่สำคัญที่สุด คือ ปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในช่วง 2 - 3 ปีแรกของสมัยเมจิ² เพราะญี่ปุ่นต้องปรับตัวเข้ากับระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ของชาติตะวันตกจึงต้องวางโครงสร้างเศรษฐกิจใหม่ และการที่รัฐบาลต้องใช้งบประมาณจำนวนมากในการพัฒนาประเทศด้านต่างๆ

รัฐบาลเมจิวางโครงสร้างการปกครองแบบสมัยใหม่ซึ่งมีกระแสดต่อต้านบ้างในช่วงแรก ปัญหาที่เกิดขึ้นทำให้บรรดาผู้นำต่างทุ่มเทอย่างหนักที่จะแก้ปัญหาและดำเนินการปฏิรูปให้ประสบความสำเร็จ บทนี้ศึกษาวิเคราะห์การปฏิรูปประเทศของญี่ปุ่นในสมัยเมจิ ปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินการปฏิรูป และการตอบรับต่อการปฏิรูปของสังคมญี่ปุ่น

จักรพรรดิเมจิ (ค.ศ. 1868 – 1912)
(จาก Fujitani, 1996)

อิโตะ ฮิโรbumิ (ค.ศ. 1841–1909)
รัฐบุรุษของญี่ปุ่นสมัยเมจิ
(จาก Reischauer and Craig, 1978)

ไซโง ทะกะโมริ ซามูไรหัวหน้าก๊วหน้าจากแคว้นซะชิมะ หนึ่งในผู้บริหารของรัฐบาลเมจิช่วงแรก กลายเป็นหัวหน้าในเหตุการณ์กบฏซะชิมะ ค.ศ. 1877 ที่ซามูไรไม่พอใจจากการถูกลดสิทธิ ได้รับยกย่องว่าเป็นซามูไรคนสุดท้ายของญี่ปุ่น (จาก Reischauer and Craig, 1978)

1. อุดมการณ์การพัฒนาประเทศของผู้นำสมัยเมจิ

เอกลักษณ์ประการหนึ่งของญี่ปุ่นตั้งแต่อดีต คือ การเป็นนักปฏิบัติและรู้จักเลือกสิ่งที่เหมาะสมกับตนมาประยุกต์ใช้ และผู้นำญี่ปุ่นก็เห็นถึงความสำคัญของการเรียนรู้จากชาติอื่น โดยเฉพาะในช่วงที่ประเทศกำลังอยู่ในภาวะที่ต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ทำให้ผู้นำญี่ปุ่นที่แม้จะมีความคิดแตกต่างกัน แต่มีความรักชาติเหมือนกันมีอุดมการณ์ไปในทางเดียวกัน คือ อุดมการณ์รักชาติและความสำนึกในชาติ โดยมีจักรพรรดิเป็นศูนย์กลาง และยอมรับวิธีการพัฒนาประเทศตามแนวทางของตะวันตกทั้งในด้านการทหารและอุตสาหกรรม ดังคำขวัญซึ่งเป็นอุดมการณ์แห่งชาติที่ว่า “*ฟุโกกุ เคียวเอ*” (Fukoku Kyohei) หรือประเทศมั่งคั่ง การทหารเข้มแข็ง (rich country and strong military) เพื่อบรรลุเป้าหมายหลัก คือ การยกเลิกสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค และการสร้างความเท่าเทียมทางเชื้อชาติกับชาติตะวันตก

ในการพัฒนาประเทศเพื่อให้บรรลุอุดมการณ์ที่ตั้งไว้ จึงมีการดำเนินการภายใต้ปณิธานการสร้างชาติ เรียกว่า คำปฏิญาณกฎบัตร 5 มาตรา (Charter Oath หรือ Five-Article Oath) ซึ่งเป็นคำปฏิญาณของจักรพรรดิเมจิที่ประกาศในเดือนมีนาคม ค.ศ.1868 สาระสำคัญ ได้แก่

1. ต้องตั้งสภาบริหารราชการขึ้นทั่วประเทศและใช้หลักประชาธิปไตย
2. คนทุกคนชั้นจะร่วมมือกันในการบริหารประเทศ
3. ประชาชนทุกคนจะได้รับสิทธิเท่าเทียมกัน
4. การปฏิบัติที่ล้าสมัยไร้เหตุผลจะถูกยกเลิก การกระทำทุกอย่างต้องเป็นไปตามหลักของกฎหมาย

5. จะต้องแสวงหาความรู้จากทั่วโลก เพื่อสร้างรากฐานการปกครอง
ของจักรพรรดิให้เข้มแข็งมั่นคง³

คำปฏิญานี้โดยเฉพาะมาตราที่ 3-5 แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจในการปฏิรูปประเทศของคณะรัฐบาลใหม่ซึ่งจะดำเนินอย่างต่อเนื่องในทศวรรษต่อไป คำปฏิญานข้อแรกมีความสำคัญเพราะเนื้อหาอนุมานได้ว่าประชาชนควรมีส่วนร่วมในกระบวนการประชาธิปไตย การมีสิทธิพื้นฐานตามหลักประชาธิปไตย คือ การแสดงความคิดเห็นในที่สาธารณะ เพื่อเป็นพื้นฐานของการจัดตั้งสภาในการบริหารประเทศ

ในช่วงแรกการบริหารราชการขึ้นกับผู้นำจากแคว้นซะสึมะ โชนชู อิเซ็น และโทะซะ ซึ่งเป็นกลุ่มหัวก้าวหน้า มีการศึกษาดีจากต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ จากผู้นำในสมัยเมจิจำนวน 12 คนนั้น มี 10 คน เคยไปศึกษาต่างประเทศ เช่น อิโตะ อิโระบุมิ (Ito Hirobumi, ค.ศ. 1841–1909) ยะมะงะตะ อะริโตะโมะ (Yamagata Aritomo, ค.ศ. 1838-1922) ส่วนอีก 2 คน ที่ไม่เคยไปศึกษาที่ต่างประเทศ คือ โอคุมะ ชิเงะโนะบุ (Okuma Shigenobu, ค.ศ. 1838–1922) และ ไชโง ทะกะโมริ (Saigo Takamori, ค.ศ.1827-1877) ก็เป็นปัญญาชนหัวก้าวหน้า⁴ ทำให้การปกครองบ้านเมืองประกอบไปด้วยผู้ที่มีความรู้และมีความคิดก้าวหน้า ส่งผลต่อการวางแผนปฏิรูปประเทศเพื่อพัฒนาประเทศและตอบสนองต่อการขยายตัวของจักรวรรดินิยมตะวันตก

2. การปฏิรูปประเทศสมัยเมจิ

อิทธิพลของชาติตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทในญี่ปุ่นและสถานการณ์ภายในช่วงปลายสมัยโทกูงาวะ ที่มีทั้งการต่อต้านชาติตะวันตกจนนำไปสู่การปะทะกันทางทหารที่ญี่ปุ่นพ่ายแพ้ การต่อสู้ระหว่างฝ่ายซามูไรกับกองทหารสมัยใหม่ของจักรพรรดิที่ฝ่ายซามูไรพ่ายแพ้ และปัญหาเศรษฐกิจ ทำให้ผู้นำญี่ปุ่นตระหนักว่าการจะสร้างให้ญี่ปุ่นเป็นชาติที่ทันสมัยตามแบบชาติตะวันตกนั้น จำเป็นจะต้องอาศัยความรู้ความเชี่ยวชาญจากชาติตะวันตก เพื่อนำไปสู่เป้าหมายสำคัญ 3 ประการ คือ เพื่อป้องกันประเทศ เพื่อแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมและให้ญี่ปุ่นอยู่ในฐานะที่เท่าเทียมกับชาติตะวันตก และเพื่อสร้างเศรษฐกิจให้รุ่งเรือง การทหารเข้มแข็ง⁵

สิ่งจำเป็นที่ต้องทำในระยะแรก คือ การปฏิรูปทางสังคมและพัฒนาความรู้ เพราะเป็นก้าวแรกที่จะทำให้การพัฒนาด้านอื่นๆ เป็นไปได้ การปฏิรูปที่สำคัญอีกประการในช่วงต้นสมัยเมจิ คือ การปฏิรูปเศรษฐกิจเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและวางรากฐานเศรษฐกิจของประเทศให้มั่นคง ทั้งเรื่องภาษี ระบบเงินตรา อุตสาหกรรมทหาร พาณิชยนาวีและการพัฒนาตลาดในประเทศ ส่วนการเมืองเริ่มเป็นที่สนใจมากขึ้นเมื่อเศรษฐกิจได้รับการจัดการแก้ไขแล้ว

การเดินทางเยือนตะวันตกเพื่อเรียนรู้ต่างชาติ

หลังการเปิดประเทศในปลายสมัยโทกูงาวะ ชาติตะวันตกเข้ามามีบทบาทในญี่ปุ่นมากขึ้น ทั้งชาวต่างชาติที่เข้ามาอยู่ตามเมืองท่าต่างๆ เป็นจำนวนมาก และมีชนชั้นนักรบศาสนา ทำให้ญี่ปุ่นจำเป็นต้องปรับตัวและเรียนรู้

ชาติตะวันตกให้ลึกซึ้งขึ้น รัฐบาลญี่ปุ่นเริ่มส่งคณะทูตและผู้แทนไปยังยุโรปและสหรัฐอเมริกาบ่อยขึ้นและเอาจริงเอาจังขึ้น⁶ คณะทูตชุดแรกของญี่ปุ่น คือ คณะทูตที่เดินทางไปยังสหรัฐอเมริกาใน ค.ศ.1860 มีผู้ร่วมคณะ 77 คน แต่จากบันทึกของมูระงากิ อะวาจิ โนะ คามิ (Muragaki Awaji no Kami) ผู้ช่วยทูต ทำให้เห็นว่าคณะทูตชุดแรกยังไม่มี ความพยายามที่จะศึกษาเกี่ยวกับวิทยาการตะวันตกอย่างจริงจัง ล่ามบางคนในคณะทูตแสดงความเห็นว่า การไปดูรัฐสภาของสหรัฐอเมริกาทำให้เห็นว่าผู้แทนอเมริกันโต้เถียงกันอย่างจริงจัง และในการไปเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ธรรมชาติของสหรัฐอเมริกา ตัวแทนญี่ปุ่นบางคนได้วิจารณ์ว่าชาวตะวันตกป่าเถื่อนเพราะเก็บโครงกระดูกสัตว์ต่างๆ และไม่เข้าใจว่าสิ่งเหล่านี้แสดงความเจริญของชาติอย่างไร⁷

ใน ค.ศ. 1862 ญี่ปุ่นส่งคณะทูตไปยุโรป ในครั้งนี้ผู้ร่วมเดินทางได้เขียนรายงานบรรยายสภาพความขัดแย้งในสังคมอุตสาหกรรมและความยากจน อิทธิพลของชาติต่างๆ รถไฟ โทรเลข โรงพยาบาล และมุมมองต่อเมืองหลวงของยุโรป โดยเปรียบเทียบปารีส เมืองหลวงของฝรั่งเศส ว่าสวยงามเหมือนเมืองเกียวโต เปรียบเทียบลอนดอนเมืองหลวงของอังกฤษว่าเหมือนเมืองโตเกียวในแง่เมืองที่มีความคึกคักทางเศรษฐกิจ ผู้คน และวิจารณ์ว่ารัสเซียล้าหลังเมื่อเทียบกับยุโรปตะวันตก รายงานการเดินทางของคณะทูตญี่ปุ่นครั้งนี้แสดงให้เห็นความสนใจต่อตะวันตกของญี่ปุ่นที่เพิ่มมากขึ้น ไตเมียวบางแคว้นส่งนักศึกษาไปเรียนที่ต่างประเทศด้วยเงินส่วนตัว และโชกุนคนสุดท้ายให้นักศึกษาที่เรียนที่ต่างประเทศทดลองเขียนร่างรัฐธรรมนูญสำหรับญี่ปุ่น

ในญี่ปุ่นช่วงนี้ยังมีกระแสต่อต้านชาวตะวันตกอยู่ บุคคลผู้ร่วมเดินทางไปกับคณะทูตบางคนเมื่อกลับมาถึงญี่ปุ่นได้ถูกคุกคามโดยผู้ไม่เห็นด้วยกับการ

เปิดความสัมพันธ์กับต่างชาติ แต่บางคนก็ได้เล่าสิ่งที่ตนเองได้พบเจอมา ทำให้กลุ่มผู้ต่อต้านมีความเข้าใจมากขึ้น และเริ่มเปิดกว้างในการเรียนรู้จากตะวันตก^๙

ในสมัยเมจิ คณะทูตชุดแรกๆ ที่ไปเยือนต่างประเทศระหว่าง ค.ศ. 1871-1873 คือ คณะทูตอิวากูระ นำโดยเจ้าชายอิวากูระ โทโมมิ (Iwakura Tomomi) เดินทางไปสหรัฐอเมริกาและยุโรป มีเป้าหมายหลักคือ เพื่อขอยืดเวลาที่สหรัฐอเมริกาและยุโรปจะเปิดเมืองท่าในญี่ปุ่นเพิ่มเติม ส่วนเป้าหมายรอง คือ การศึกษาเกี่ยวกับประเทศตะวันตก ซึ่งประสบความสำเร็จ เพราะคณะทูตสนใจในความทันสมัยและอารยธรรมที่แตกต่างจากญี่ปุ่น คณะทูตให้ความสนใจเป็นพิเศษต่อกิจการรถไฟ โทรเลข หนังสือพิมพ์ และอุตสาหกรรมประเภทต่างๆ^{๑๐} รวมถึงการเห็นว่าชาติตะวันตกให้ความสำคัญกับอดีตจากการได้ไปทัศนศึกษาที่พิพิธภัณฑ์ต่างๆ ทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกา¹⁰

คณะทูตพยายามโน้มน้าวให้ผู้นำรัฐบาลเมจิเชื่อว่าญี่ปุ่นยังล้าหลังทั้งในด้านเศรษฐกิจและการทหาร และญี่ปุ่นไม่สามารถหลีกเลี่ยงการเข้ามาของชาติตะวันตกได้ ดังนั้นจึงต้องอดทนและยอมรับเพื่อความอยู่รอดปลอดภัย และเห็นความจำเป็นที่จะสร้างผู้นำรุ่นใหม่ทันสมัยเพื่อเปลี่ยนแปลงญี่ปุ่นในทุกด้าน ทั้งการมีสถาบันที่เป็นตัวแทนของประชาชน การเปลี่ยนแปลงประเพณีต่างๆ การยกเลิกการห้ามนับถือศาสนาคริสต์

นักปราชญ์ที่ร่วมไปในคณะ เช่น ฟูกุซาวะ ยูกิชิ (Fukuzawa Yukichi, ค.ศ.1835-1901) ฟูกุชิ เก็นนิชิโร (Fukuchi Genichiro) มีส่วนสำคัญในการเผยแพร่แนวคิดที่ว่าญี่ปุ่นจำเป็นต้องพัฒนาประเทศแบบตะวันตก ฟูกุซาวะ ยูกิชิ เป็นนักปราชญ์สำคัญคนหนึ่งของญี่ปุ่นที่มีบทบาทเด่นในการสนับสนุนให้เรียนรู้จากตะวันตก การเดินทางไปเห็นความเจริญของต่างชาติทำให้เขาคิดว่าญี่ปุ่น

จำเป็นต้องพัฒนาประเทศตามแบบตะวันตก ในหนังสือชื่อ *เซียว โย จิโจ* (Seiyo Jijo) หรือ *สภาพเงื่อนไขของตะวันตก* ของยูกิชิกล่าวถึงสิ่งที่ญี่ปุ่นควรปฏิบัติ เช่น การสร้างโรงเรียน โรงพยาบาล ธนาคาร บริษัทประกันภัย หนังสือพิมพ์ โรงงาน ระบบการเลือกตั้ง และการเก็บภาษีอากร รวมถึงเล่าเรื่องราวการปฏิวัติของสหรัฐอเมริกาเพื่อเป็นตัวอย่างให้ชาวญี่ปุ่นเห็นว่าปัญหาที่ญี่ปุ่นกำลังเผชิญอยู่เป็นสิ่งที่สหรัฐอเมริกาเคยเผชิญมาแล้ว ซึ่งการจัดระบบองค์กรใหม่และการให้ความร่วมมือกันเป็นวิธีแก้ปัญหาดังกล่าว¹¹ งานเขียนนี้ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ.1866 จำนวน 150,000 เล่ม ซึ่งสามารถขายได้ทั้งหมด และทำให้ฟูกุซาวะ ยูกิชิ มีชื่อเสียงในฐานะเป็นผู้เชี่ยวชาญอารยธรรมตะวันตก¹²

การปฏิรูปสังคม

การปฏิรูปสังคมเป็นการดำเนินการที่เกิดขึ้นในช่วงแรกของสมัยเมจิ โดยมีเป้าหมายเพื่อปรับโครงสร้างทางสังคมเพราะระบบชนชั้นแบบเดิมเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ รวมถึงมีการรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาปรับใช้เพื่อสร้างความทันสมัย (Modernization) ให้แก่สังคมญี่ปุ่น

การยกเลิกระบบชนชั้น ระบบโครงสร้างสังคมเดิมของญี่ปุ่นแบ่งชนชั้นเป็น 4 ชนชั้นตามสังคมขงจื้อแบบจีน คือ นักรบ (ซามูไร) ชาวนา ช่างฝีมือ และพ่อค้า แต่มีที่แตกต่างกันในชนชั้นที่ 1 คือ จินยกย่องนักปราชญ์หรือปัญญาชน แต่ญี่ปุ่นยกย่อนักรบ ส่วนในชนชั้นที่ 2 – 4 เหมือนกัน

การมีชนชั้นในสังคมไม่เป็นที่ยอมรับของชาติตะวันตก และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ การมีอภิสิทธิ์ของชนชั้นซามูไร

ส่งผลให้เกิดความแปลกแยกในสังคมและเป็นสิ่งที่ล้าสมัย รัฐบาลเมจิจึงยกเลิกอภิสิทธิ์ทางชนชั้นโดยเฉพาะชนชั้นนักรบถูกลดบทบาทลง การยกเลิกชนชั้นทำอย่างเป็นขั้นตอน คือ การออกประกาศยกเลิกระบบชนชั้นใน ค.ศ.1869 ทำให้ประชาชนทุกคนมีความเสมอภาคกัน ยกเลิกประเพณีที่ล้าสมัยและแสดงถึงการแบ่งชนชั้น เช่น การห้ามเดินสวนทางกับชนชั้นนักรบ ให้ทุกคนมีสิทธิในการประกอบอาชีพตามที่ตนต้องการ สามารถเลือกที่พักอาศัย ย้ายที่อยู่ ตั้งนามสกุลของตนเองได้ ทุกชนชั้นสามารถแต่งงานกันได้ ยกย่องสตรีมากขึ้น

ใน ค.ศ.1873 รัฐบาลออกประกาศให้เก็บภาษีเงินรายได้ของชาмуไร และออกกฎหมายเกณฑ์ทหารตามแบบสากล โดยชายทุกคนที่มีอายุ 20 ปี ต้องเกณฑ์ทหาร ใน ค.ศ. 1876 ออกกฎหมายห้ามชาмуไรพกดาบ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์และสิทธิพิเศษของชนชั้นชาмуไร ทำให้เกียรติยศและสิทธิพิเศษต่างๆ ของชนชั้นนักรบลดลง และหลังเข้าสู่สมัยเมจิเกือบ 10 ปี สิทธิพิเศษและบทบาทสำคัญของชนชั้นนักรบในสังคมญี่ปุ่นที่ดำเนินมานานสิ้นสุดลงด้วย¹³

ปัญหาสำคัญประการหนึ่งของรัฐบาล คือ การที่ยังต้องจ่ายเงินบำนาญให้แก่ขุนนางและชาмуไรเป็นรายปี การใช้ระบบนี้เป็นการประกันความจงรักภักดีของกลุ่มคนจำนวนมากที่มีต่อรัฐบาลใหม่ แต่ก็เป็นการระงับแก่รัฐบาล ใน ค.ศ.1876 รัฐบาลจึงประกาศยกเลิกระบบการจ่ายเงินรายปี เปลี่ยนการจ่ายเงินปีของชาмуไรเป็นพันธบัตร ทำให้รายได้ต่อปีของชาмуไรลดลงร้อยละ 10-75 การดำเนินการเหล่านี้ทำให้ระบบชนชั้นในสังคมฟิวต์ลันด์สิ้นสุดลง

ผลที่ตามมาคือ ชาмуไรที่ไม่พอใจกับความวุ่นวายขึ้น หนึ่งในเหตุการณ์สำคัญคือ กบฏซึเมะ ใน ค.ศ. 1877 โดยเหตุการณ์เกิดจากการที่

เกิดความวุ่นวายในหลายพื้นที่ เช่น แคว้นโซซุ ทำให้รัฐบาลได้ย้ายอาวุธยุทธภัณฑ์ออกจากเมืองคะโงะชิมะ เมืองหลวงของแคว้นชะสึมะ เพื่อป้องกันไว้ก่อน แต่ชาวมุไรในแคว้นนี้ได้ยึดอาวุธกลับคืนมาและอ้างว่าสืบทราบว่ามีแผนการลอบสังหารไซโง ทะกะโมริ หัวหน้าชาวมุไรจากแคว้นชะสึมะ ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนการปฏิรูปประเทศและการทหาร และเป็นหนึ่งในผู้บริหารของรัฐบาลเมจิช่วงแรก

เมื่อเกิดความวุ่นวายขึ้นในชะสึมะ ไซโงเดินทางไปโตเกียวเพื่อชี้แจงเหตุการณ์ แต่คณะของไซโงถูกต่อต้านจากกองทหารที่เมืองคุมะโมะโตะเพราะทางโตเกียวไม่แน่ใจในสถานการณ์ ทำให้เกิดการต่อสู้กันขึ้นระหว่างชาวมุไรของแคว้นชะสึมะกับกองทหารสมัยใหม่ของรัฐบาล การต่อสู้ดำเนินอยู่ถึง 6 เดือน ไซโงและบริวารเสียชีวิต ไซโงได้รับการยกย่องว่าเป็นชาวมุไรคนสุดท้ายของญู่ปุ่ เหตุการณ์กบฏชะสึมะแสดงให้เห็นว่าการปฏิรูปประเทศไม่ได้ดำเนินไปอย่างราบรื่นทั้งหมด การยกเลิกสิทธิพิเศษของชนชั้นชาวมุไรทำให้เกิดกระแสต่อต้านที่รุนแรง แต่เหตุการณ์นี้ก็เป็นการพิสูจน์ให้ทั้งผู้ปฏิรูปและผู้ต่อต้านเห็นว่ากองทัพชาวมุไรแบบเก่าที่ใช้ดาบเป็นอาวุธ ไม่อาจสู้กับกองทัพสมัยใหม่ที่ทหารส่วนใหญ่มาจากชาวไร่ชาวนาที่ได้รับการฝึกทหารแบบตะวันตก¹⁴

การรับวัฒนธรรมตะวันตก สองปีแรกของสมัยเมจิเป็นช่วงที่ญู่ปุ่ลอกเลียนแบบจากชาติตะวันตกในทุกด้าน โดยเฉพาะการปฏิบัติตามวัฒนธรรมตะวันตก เพราะเชื่อว่าประเทศตะวันตกมีความเจริญกว่า ประกอบกับชาวตะวันตกถูกขนบธรรมเนียมของญู่ปุ่หลายอย่างว่าเป็นสิ่งโบราณล้าสมัย การเดินทางเยือนต่างประเทศของคณะทูตอิวากูระยิ่งทำให้ผู้นำญู่ปุ่เห็นว่าการปรับปรุงตนให้ทันสมัยแบบตะวันตกอาจจะช่วยให้ชาติตะวันตกมอง

ญี่ปุ่นดีขึ้น และจะทำให้ญี่ปุ่นมีความเจริญก้าวหน้า ญี่ปุ่นจึงควรเอาแบบอย่างจากตะวันตก ส่วนพวกหัวรุนแรงที่ต่อต้านการติดต่อกับชาติตะวันตกได้เห็นว่าชาติตะวันตกมีความก้าวหน้ากว่าญี่ปุ่นมาก การต่อต้านจึงไม่มีประโยชน์¹⁵

รัฐบาลเมจิยกเลิกขนบธรรมเนียมประเพณีหลายอย่างที่เห็นว่าล้าสมัย เช่น การให้ทหารเปลี่ยนทรงผมจากแบบชาวมุโรวามาเป็นแบบตะวันตก เพื่อความสะดวกในการสวมหมวกทหารแบบตะวันตก การเปลี่ยนเครื่องแบบทหารและข้าราชการเป็นแบบตะวันตก การใช้ปฏิทินของตะวันตกที่ให้ 1 สัปดาห์มี 7 วัน หยุดวันอาทิตย์ แทนปฏิทินแบบจันทร์คตของเอเชียตะวันออก และการดำเนินวิถีชีวิตแบบตะวันตก เช่น การไว้เครา การแต่งกายแบบตะวันตก การรับประทาน การเดินร่ำ การฟังและเล่นดนตรีตะวันตก การฝึกภาษาอังกฤษ โดยมีจักรพรรดิเป็นผู้นำในการรับอารยธรรมตะวันตก

กลุ่มปัญญาชน นักคิด นักเขียน ต่างมีส่วนช่วยเผยแพร่วิทยาการของตะวันตก งานเขียนของฟูกุซาวะ ยูกิชิ ทำให้ชาวญี่ปุ่นได้รับรู้เรื่องราวของชาติตะวันตกมากขึ้น เพราะอธิบายเกี่ยวกับสถาบันทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาติตะวันตก การปฏิวัติของชาวอเมริกัน และแปลคำประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกา ฟูกุซาวะ ยูกิชิเขียนโจมตีระบบสังคมฟีวตัลลัทธิขงจื้อ และเรียกร้องให้ชาวญี่ปุ่นใช้ความคิดริเริ่มและมีความพยายาม¹⁶

นักเขียนคนอื่นๆ ได้แปลหนังสือของตะวันตกเป็นภาษาญี่ปุ่นอีกเป็นจำนวนมาก และมีการรวมกลุ่มปัญญาชนขึ้น มีเป้าหมายเพื่อเผยแพร่ความรู้และวิทยาการตะวันตกให้แก่ชาวญี่ปุ่น โดยตั้งเป็นสมาคม เรียกว่า สมาคมเมจิที่ 6 หรือ เมโรคุชะ (Meirokeisha) สมาคมนี้ออกวารสาร ชื่อ เมโรคุ ซาซชิ พิมพ์

เผยแพร่ในญี่ปุ่น แต่ฉบับมียอดจำหน่ายถึงสามพันกว่าเล่ม บทความในวารสารมีทั้งเรื่องการเมือง สังคม และวัฒนธรรม เช่น การตั้งสภาของประชาชน ความแตกต่างระหว่างสามภรรยา ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ศาสนาและวัฒนธรรมตะวันตก ความคิดเห็นส่วนใหญ่ในบทความเป็นความคิดที่ก้าวหน้าและกระตุ้นให้สังคมญี่ปุ่นรับรูปแบบและค่านิยมตะวันตก โดยมีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนโลกทัศน์ของคนญี่ปุ่น อย่างไรก็ตาม การลอกเลียนแบบวัฒนธรรมและการปฏิบัติของชาติตะวันตกของญี่ปุ่นนั้นเป็นเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ต่อมาสิ่งที่ญี่ปุ่นเห็นว่าไม่เป็นเหตุเป็นผลหรือไม่เข้ากับสังคมญี่ปุ่นได้ถูกยกเลิกไป พร้อมกับมีการฟื้นฟูขนบธรรมเนียมเดิมของตนขึ้นมา

การปฏิรูประบบกฎหมาย

จุดประสงค์สำคัญประการหนึ่งในการส่งคณะทูตอิวากูระไปยังประเทศสหรัฐอเมริกาและทวีปยุโรป ใน ค.ศ. 1872 คือ เพื่อขอแก้ไขสนธิสัญญาไม่เป็นธรรม แต่ญี่ปุ่นได้รับการแจ้งว่า สัญญาจะได้รับการแก้ไขเมื่อญี่ปุ่นมีระบบกฎหมายที่เป็นไปตามมาตรฐานตะวันตก¹⁷ เพราะระบบกฎหมายเดิมที่เป็นแบบจารีตประเพณี ทำให้ชาติตะวันตกใช้เป็นข้ออ้างในการขอสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ผู้นำญี่ปุ่นจึงเห็นความจำเป็นในการปฏิรูประบบกฎหมายเพื่อนำไปสู่การขอแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม โดยเริ่มด้วยการยกเลิกกฎหมายต่าง ๆ ที่ล้าสมัย เช่น ออกพระราชกฤษฎีกาห้ามทำแท้ง ห้ามเปลือยกายอาบน้ำในที่สาธารณะ ห้ามอาบน้ำร่วมกันในที่สาธารณะระหว่างชายหญิงเมื่อ ค.ศ. 1869 ห้ามการเขียนเรื่องลามก ห้ามสักบนผิวหนังและการเปิดเผยร่างกายของกรรมกรในเมืองโตเกียวเมื่อ ค.ศ. 1872 และยกเลิกการลงโทษด้วยวิธีทรมานเมื่อ ค.ศ. 1876

การปฏิรูปกฎหมายของญี่ปุ่นนำแบบอย่างมาจากตะวันตก โดยเริ่มตั้งแต่ปลาย ค.ศ. 1873 กุสตาฟ บัวซงนาต เดอ ฟงตาราบี (Gustave Boissonade de Fontarabie) นักกฎหมายชาวฝรั่งเศส ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาของกระทรวงยุติธรรม ฟงตาราบีได้จัดทำร่างประมวลกฎหมายอาญาโดยใช้ส่วนประกอบของกฎหมายในระบบพิวตัลของญี่ปุ่นและประมวลกฎหมายนโปเลียน (The Code of Napoleon, ค.ศ. 1810) เป็นพื้นฐานและเสร็จสมบูรณ์ใน ค.ศ. 1877 และประกาศใช้เมื่อต้น ค.ศ. 1882

ข้อกำหนดสำคัญของระบบกฎหมายใหม่ ได้แก่ การยกเลิกการทรมาน การสร้างบุคลากรฝ่ายตุลาการที่ได้รับการฝึกฝนอบรมอย่างดี การกำหนดกฎเกณฑ์เรื่องพยานหลักฐานและวิธีการพิจารณาคดีของศาล ส่วนประมวลกฎหมายแพ่งของฟงตาราบีนั้น สภามีความเห็นว่ามีลักษณะเป็นแบบฝรั่งเศสมากเกินไป จึงมีการพิจารณาแก้ไขหลายครั้ง จนประกาศใช้เมื่อ ค.ศ. 1898 และประมวลกฎหมายพาณิชย์ประกาศใช้เมื่อ ค.ศ. 1899 นอกจากรูปแบบกฎหมายของฝรั่งเศสแล้ว ต่อมาญี่ปุ่นได้นำรูปแบบกฎหมายของเยอรมนีมาใช้ด้วย¹⁸

การพัฒนาด้านการศึกษาและการปลูกฝังชาตินิยม

การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องมีประชากรที่มีความรู้ และจากคำปฏิญาณกฎบัตร 5 มาตรา ที่ผู้นำญี่ปุ่นใช้เป็นหลักในการพัฒนาประเทศข้อที่ 5 ที่ว่า “จะต้องแสวงหาความรู้จากทั่วโลก” ทำให้ผู้นำญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการพัฒนาการศึกษา รัฐบาลได้วางมาตรการไว้ 2 ด้าน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์

คือ การเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตก และการจัดระบบการบริหาร การศึกษาแผนใหม่

การเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตก การเรียนรู้ วิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตกประกอบด้วย 3 แนวทาง คือ การแปลตำรา ตะวันตก การจ้างครูชาวต่างประเทศ และการส่งคนไปศึกษายังต่างประเทศ

การแปลตำราตะวันตก การแปลตำราตะวันตกเริ่มมาตั้งแต่สมัยโทกูงาวะ โดยกลุ่มดัตช์ศึกษา งานแปลที่มีชื่อเสียงมากคือ ตำรากุ่มือการผ่าตัด ชื่อ “Kaitai Shinsho” พิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1774 ของนายแพทย์สจิวตะ เก็นปากุ และ คณะ นับเป็นหนังสือแปลตำราแพทย์สมัยใหม่เล่มแรกของญี่ปุ่น ใน ค.ศ. 1811 โชกุนตั้งสถาบันและคณะกรรมการสำหรับแปลตำราต่างชาติขึ้นที่โตเกียว หลัง การเข้ามาของสหรัฐอเมริกาใน ค.ศ. 1853 การศึกษาความรู้ของชาติตะวันตก ได้รับความสนใจมากขึ้น “สถาบันการศึกษาตำราของชนป่าเถื่อน” เปลี่ยนชื่อ เป็น “สถาบันสำหรับหนังสือตะวันตก” และ “สถาบันเพื่อการพัฒนา” ตามลำดับ¹⁹ แสดงให้เห็นถึงความคิดที่เปลี่ยนไปของผู้นำญี่ปุ่นต่อการติดต่อและ หาความรู้จากชาติตะวันตก

ในสมัยเมจิ รัฐบาลตั้งกรมการแปลและส่งเสริมการแปลตำรา ตะวันตกอย่างแพร่หลาย เอกชนจำนวนมากที่เห็นความสำคัญของการศึกษา ความรู้จากต่างชาติได้แปลหนังสือตำราต่าง ๆ ออกมาโดยเฉพาะด้าน วิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นความรู้ที่ญี่ปุ่นเห็นว่าจำเป็นมากสำหรับการพัฒนาประเทศ ให้ทันสมัย การแปลหนังสือจากชาติตะวันตกทำให้คนญี่ปุ่นที่ไม่รู้ ภาษาต่างประเทศมีทางเลือกในการศึกษาวิชาความรู้ของต่างชาติ ทำให้การศึกษา

ของญี่ปุ่นพัฒนาเร็วขึ้น ในปัจจุบันญี่ปุ่นยังคงให้ความสำคัญกับการแปลหนังสือต่างประเทศและส่งเสริมการอ่าน ทำให้ประชากรญี่ปุ่นก้าวทันความรู้ที่ทันสมัยอยู่เสมอ

การจ้างครูชาวต่างประเทศ ผู้นำญี่ปุ่นเห็นว่าการจ้างชาวต่างประเทศเข้ามาสอนหนังสือเป็นวิธีลัดที่ได้ผลเร็วที่สุด เพราะช่วยให้เด็กจำนวนมากและรัฐบาลเรียนรู่วิทยาการตะวันตกได้อย่างเต็มที่ ระยะแรกของสมัยเมจิได้จ้างครูชาวต่างประเทศจำนวนมาก สาขาที่จ้างมากที่สุดคือ วิทยาศาสตร์ การจ้างครูชาวต่างชาติมีอยู่มากในช่วง 20 ปีแรก จากนั้นค่อยๆ ลดจำนวนลง เพราะรัฐบาลมีนโยบายตัดทอนรายจ่าย ประกอบกับมีนักศึกษาชาวญี่ปุ่นจำนวนมากกลับจากการไปศึกษาต่างประเทศเข้ามาทำหน้าที่แทนครูชาวต่างชาติ

การส่งคนไปศึกษาและดูงานในต่างประเทศ เริ่มมาตั้งแต่ปลายสมัยโทกูงาวะเช่นกัน โดยใน ค.ศ. 1860 ส่งคณะทูตไปเยือนสหรัฐอเมริกา และไปเยือนยุโรปใน ค.ศ. 1861 รวมทั้งส่งคนไปศึกษาสภาพการขยายอิทธิพลของตะวันตกบริเวณเมืองเซี่ยงไฮ้ (ซ่งไห่ - Shanghai) ในจีนเมื่อ ค.ศ. 1862 บุคคลเหล่านี้ได้ไปศึกษาเรื่องราวของต่างชาติทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง การปกครอง แล้วนำมาพัฒนาญี่ปุ่น คณะทูตที่ไปต่างประเทศได้ไปศึกษาวิทยาการตะวันตก และนำหนังสือของตะวันตกกลับมาเป็นจำนวนมาก²⁰

ส่วนการส่งนักเรียนไปศึกษาที่ต่างประเทศนั้น ใน ค.ศ. 1862 นักเรียนคณะแรกถูกส่งไปฮอลแลนด์ ต่อมาส่งไปเยอรมนี อังกฤษ ฝรั่งเศส โดยมีทั้งโชกุนและไดเมียวเป็นผู้ส่งไป ระหว่าง ค.ศ. 1864-1867 มีนักเรียนของแคว้นต่างๆ ไปศึกษาต่างประเทศจำนวนหลายร้อยคน และมีซามูไรอีกจำนวนหนึ่ง

ที่หลบหนีออกไปเรียนยังต่างประเทศ บุคคลเหล่านี้ได้เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศญี่ปุ่นในเวลาต่อมา

ในสมัยเมจิ การส่งคนไปศึกษาและดูงานยังต่างประเทศเป็นเรื่องที่รัฐบาลและเอกชนส่งเสริมอย่างเต็มที่ โดยมีเป้าหมายเพื่อสำรวจหาความรู้ และได้ผลคือนำไปสู่การปฏิรูปทางการเมือง การศาลและสังคมอย่างจริงจัง โดยผู้นำในรัฐบาลเมจิส่วนหนึ่งคือสมาชิกในคณะทูตอิวากูระที่เดินทางไปเยือนสหรัฐอเมริกาและยุโรปใน ค.ศ. 1871–1873 นอกจากนี้รัฐบาลส่งนักเรียนไปศึกษาด้วยทุนรัฐบาลจำนวนมาก กระทรวงหรือกรมใดที่ขาดผู้เชี่ยวชาญก็จะมี การคัดเลือกบุคลากรเพื่อส่งไปศึกษา

ในช่วงแรกผู้ที่ถูกส่งไปมากที่สุดคือกลุ่มเชื้อพระวงศ์และข้าราชการระดับสูง ซึ่งไปในรูปแบบของการดูงานระยะสั้น ในภาคเอกชนส่งคนไปดูงานเช่นกัน เช่น บริษัทมิตซูบิชิส่งคนไปศึกษาวิชาบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเคโอส่งอาจารย์ไปศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ ตั้งแต่ ค.ศ. 1875 รัฐบาลคัดเลือกคนไปศึกษาต่างประเทศอย่างเข้มงวดมากขึ้น ผู้ที่ไปเรียนมีฐานะเป็นนักเรียนนอกอย่างแท้จริง คือ มีสาขาวิชาที่ชัดเจนและได้รับการควบคุมอย่างใกล้ชิด สาขาที่เรียนกันมากที่สุดคือ วิทยาศาสตร์ รองลงมาคือ สังคมศาสตร์

การจัดระบบการบริหารการศึกษาแผนใหม่ การศึกษาแต่เดิมของญี่ปุ่นรับแนวทางการศึกษาแบบขงจื้อของจีน ในสมัยโทกูงาวะมีการจัดระบบการศึกษาหลายอย่างเพื่อตอบสนองความต้องการของชนชั้นต่างๆ ในสังคมจำแนกได้สองแบบ คือ การศึกษาตามแบบแผนในโรงเรียนที่โชกุนหรือเดมิยะวตั้งขึ้นเพื่อบุตรหลานของชนชั้นสูงและชนชั้นนักรบ กับโรงเรียนราษฎร์ที่รับทั้ง

ชนชั้นสูงและสามัญชน อีกแบบคือการศึกษาที่ไม่มีแบบแผน คือการศึกษาตามวัดประจำหมู่บ้านหรือโรงเรียนวัดโดยพระเป็นผู้สอน²¹ และชาмуไรวางคนได้เรียนความรู้ตะวันตก

รัฐบาลเมจิตั้งกระทรวงศึกษาธิการตามแบบตะวันตกใน ค.ศ. 1871 และประกาศแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติใน ค.ศ. 1872 รัฐบาลประกาศจุดมุ่งหมายของการศึกษาว่า เพื่อส่งเสริมการเรียนภาคปฏิบัติ ให้โอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนทุกคนอย่างไม่จำกัด เน้นให้ทุกคนได้เรียนเพื่อสร้างคนให้เด่นขึ้นตามลัทธิปัจเจกชนนิยมของตะวันตก ไอซาวะ ยาสุชิ นักคิดคนสำคัญของสมัยโทกูงาวะเคยเสนอข้อกังวลไว้ว่า “ประชาชนที่โง่เขลาจะถูกชักจูงง่ายโดยมิชชันนารีและอาจทรยศต่อญี่ปุ่น” ดังนั้นเมื่อเริ่มการปฏิรูปการศึกษา ผู้นำรัฐบาลเมจิซึ่งคำนึงถึงข้อกังวลนี้ จึงให้ความสำคัญต่อการขยายโอกาสทางการศึกษา เพราะเห็นว่าประชากรที่ไม่มีการศึกษานั้นเป็นอันตรายต่อประเทศมากกว่าสิ่งอื่น และเน้นว่าต้องปลูกฝังให้คนญี่ปุ่นมีทั้งการศึกษาและต้องเชื่อฟังผู้นำ²² และผู้นำในรัฐบาลมีมุมมองที่แตกต่างกันสำหรับการจัดการศึกษาสำหรับเด็กชายและเด็กหญิง โดยเด็กชายได้รับการคาดหวังว่าจะนำความรู้ไปพัฒนาประเทศชาติ ส่วนเด็กหญิงได้รับการคาดหวังว่าจะได้เรียนทักษะที่จำเป็นต่อบทบาทภายในประเทศในอนาคต ในฐานะที่จะเป็นภรรยาและแม่ และประชาชนที่มีความจงรักภักดีต่อจักรพรรดิ²³

แผนการศึกษาใน ค.ศ. 1872 นี้ นำไปสู่การจัดระบบการศึกษาให้เป็นแบบเดียวกันทั่วประเทศ โดยเริ่มจากต่ำไปหาสูงรวม 3 ขั้นตอน คือ ระดับประถมศึกษา มัธยม และอุดมศึกษา จากแผนการศึกษานี้ได้แบ่งประเทศญี่ปุ่นออกเป็น 8 เขตการศึกษา แต่ละเขตมีมหาวิทยาลัยหนึ่งแห่ง และโรงเรียน

มัธยมศึกษา 32 แห่ง โรงเรียนประถมศึกษา 210 แห่ง แต่ละแห่งสำหรับประชากร 600 คน ซึ่งให้เด็กทุกคนที่มีอายุ 6 ปี เข้ามารับการศึกษามากับังคับเป็นเวลา 16 เดือน โครงการนี้ก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว โดยเมื่อถึง ค.ศ. 1880 มีโรงเรียนประถมศึกษา 28,000 แห่ง มีนักเรียนกว่า 2 ล้านคน (ร้อยละ 40 ของเด็กวัยเรียน) และได้ขยายการศึกษามากับังคับออกไปเป็นสามปี ใน ค.ศ. 1886 มีผู้เข้าเรียนร้อยละ 46 และใน ค.ศ. 1900 การศึกษามากับังคับขยายออกไปอีกหนึ่งปี รวมบังคับ 4 ปี

นอกจากนี้ รัฐบาลตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นเพื่อส่งเสริมการศึกษาที่สมบูรณ์ โดยพัฒนามาจากสถาบันชั้นสูงโตเกียวอิมพีเรียล (Tokyo Imperial) ตั้งเมื่อ ค.ศ. 1869 ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นมหาวิทยาลัยโตเกียวเมื่อ ค.ศ. 1877 และเป็นมหาวิทยาลัยโตเกียวอิมพีเรียล (Tokyo Imperial University) เมื่อ ค.ศ. 1886 ซึ่งเป็นปีที่ถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยสมบูรณ์แบบ มีหลายคณะเปิดสอน²⁴ (หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เปลี่ยนชื่อเป็น มหาวิทยาลัยโตเกียว) และมีมหาวิทยาลัยของเอกชนเกิดขึ้น เช่น มหาวิทยาลัยเมจิ (Meiji University) ตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1881

ในช่วงแรกของการปฏิรูปการศึกษามีผู้ไม่พอใจกับข้อบังคับให้เข้าเรียน และต้องจบชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนในท้องถิ่นจึงจะได้รับเงินสนับสนุนร้อยละ 10 จากเงินภาษี ในทศวรรษ 1890 ผู้เสียภาษีที่ไม่พอใจนโยบายของรัฐบาลก่อจลาจลประท้วง โรงเรียนกว่าสองพันแห่งหรือ 1 ใน 10 ของโรงเรียนทั่วประเทศถูกทำลาย ส่วนใหญ่ถูกเผา แต่การศึกษายังคงได้รับการส่งเสริมและเมื่อสิ้นสุดคริสต์ศตวรรษที่ 19 จำนวนผู้เข้าเรียนคิดเป็นร้อยละ 90 ใน ค.ศ. 1905 มี

เด็กชายที่เข้าเรียนร้อยละ 98 และเด็กหญิงร้อยละ 95²⁵ ซึ่งนับเป็นอัตราที่สูงมาก

ในด้านการบริหารการศึกษานั้น รัฐบาลให้ส่วนท้องถิ่นควบคุมดูแลการศึกษาในแต่ละท้องถิ่นเอง แต่กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้กำหนดแบบเรียนทั้งหมด ส่วนโรงเรียนเอกชนต้องมีใบอนุญาตจากทางราชการและต้องรับการตรวจสอบจากทางการด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ระบบการศึกษาทั้งระบบจึงส่งเสริมความต้องการของรัฐบาล คือ จัดให้มีการฝึกอบรมด้วยการปฏิบัติจริงตามหลักสูตรแนวทางของชาติตะวันตก และสอนจริยธรรมศึกษาตามหลักจริยธรรมขงจื้อและลัทธิขงจื้อ โดยมีการจัดเป็นศูนย์รวมจิตใจเพื่อสร้างพลเมืองที่มีความจงรักภักดีต่อระบอบการปกครอง และมีทักษะพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตสมัยใหม่ ดังปรากฏว่าในห้องเรียนชั้นประถมศึกษาสมัยเมจิ มีภาพตัวหนังสือติดไว้สองภาพ คือคำว่า จงรักภักดี และคำว่า กตัญญู อันเป็นจุดมุ่งหมายทางการศึกษาสมัยเมจิที่ต้องการให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อจักรพรรดิและประเทศชาติ²⁶

โมริ อะริโนะริ (Mori Arinori) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ กำหนดให้สอนประวัติศาสตร์ว่าญี่ปุ่นเป็นชาติที่แตกต่างจากชาติอื่น ที่สืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ ทำให้ชาวญี่ปุ่นเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในชาติและรู้สึกว่าตนเหนือกว่าชาติอื่น ใน ค.ศ. 1889 โมริ อะริโนะริ สร้างประเพณีบันไซ (Banzai) เพื่อเป็นการแสดงความเคารพจักรพรรดิให้นักเรียนปฏิบัติ ซึ่งแนวคิดในการศึกษาที่ปลูกฝังเรื่องชาตินิยมและความจงรักภักดีนี้จะเห็นผลอย่างชัดเจนในคริสต์ศตวรรษที่ 20 เมื่อญี่ปุ่นประสบความสำเร็จทางการพัฒนาเศรษฐกิจและการทหาร และเข้าสู่ลัทธิทหารนิยม

การปฏิรูปเศรษฐกิจ

นอกเหนือจากอิทธิพลต่อสังคมญี่ปุ่นของผลงานของฟูคุงะวา ยูกิชิ แล้ว บันทึกลงของ คิโดะ โคอิน (Kido Koin) ซามูไรหัวก้าวหน้าจากแคว้นไซซุ ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่ได้ร่วมเดินทางไปสหรัฐอเมริกาและทวีปยุโรปกับคณะทูตอิวากูระ ได้แสดงความชื่นชมและความประทับใจต่อความเจริญของชาติตะวันตก ความสวยงามเป็นระเบียบของบ้านเมืองและสถาปัตยกรรม การศึกษา และอุตสาหกรรมของชาติตะวันตก ความเห็นของคิโดะ โคอิน มีส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้นำเมจิเห็นความสำคัญและความจำเป็นในการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอุตสาหกรรม เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความมั่งคั่งและเข้มแข็ง เพราะจะทำให้ญี่ปุ่นมีเงินไปพัฒนาการทหาร เมื่อเริ่มปฏิรูปเศรษฐกิจในทศวรรษ 1870 นั้น การปฏิรูปที่สำคัญ คือ การปฏิรูประบบภาษีที่ดิน การพัฒนาการเกษตร การปฏิรูประบบการเงิน การพัฒนาด้านการคมนาคมและการสื่อสาร และการพัฒนาอุตสาหกรรม

การปฏิรูประบบภาษีที่ดิน ในช่วงแรกของสมัยเมจิ ระบบการถือครองที่ดินยังคงเป็นแบบเดิมคือระบบฟิวดัล และรายได้หลักของรัฐบาลมาจากภาษีที่ดิน แต่รายจ่ายกลับเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเพราะการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยต้องใช้เงินจำนวนมาก และในช่วงแรกรัฐบาลยังต้องรับภาระการจ่ายเงินเดือนให้ไคเมียวและซามูไร แต่ก็แลกกับการขยายการเก็บภาษีในดินแดนที่ถูกรวมเข้ามาเป็นของรัฐบาลกลาง แต่รายจ่ายที่มากทำให้ฐานะทางการคลังมีปัญหารายรับไม่พอกับรายจ่าย ประกอบกับระบบการเก็บภาษีในสมัยโทกูงาวะไร้ประสิทธิภาพในการจัดเก็บรายได้ ซึ่งมีสาเหตุมาจากการที่ในแต่ละแคว้นมีระดับของภาษีและขนบธรรมเนียมของระบบฟิวดัลแตกต่างกัน และการเก็บ

ภาษีนั้นจัดเก็บในรูปแบบของผลผลิต ซึ่งวิธีนี้เสียค่าใช้จ่ายสูงและเปลี่ยนเป็นเงินสดได้ยาก

ขั้นแรกในการแก้ปัญหาและจัดระบบภาษีให้มีมาตรฐานชัดเจน คือ การแก้ปัญหาเรื่องความเป็นเจ้าของที่ดิน โดยใน ค.ศ. 1872 รัฐบาลยกเลิกกฎหมายห้ามการโอนหรือขายที่ดิน และเริ่มออกโฉนดขึ้นใหม่ โอโกมะ ชิเงะโนบุ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง จัดทำรายละเอียดเกี่ยวกับระบบภาษีที่ดินขึ้นใหม่ ประกาศใช้เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม ค.ศ. 1873 สารระสำคัญคือ ที่ดินทั้งหมดจะได้รับการตีราคาโดยถือตามราคาตลาดถ้าเพิ่งเปลี่ยนมือ และถือตามราคาประเมินถ้ายังไม่เปลี่ยนมือ เจ้าของที่ดินต้องเสียภาษีร้อยละ 3 ของราคาที่ดิน²⁷ แต่ใน ค.ศ. 1877 ลดเหลือร้อยละ 2.5 การชำระภาษีจ่ายในรูปแบบของเงินแทนผลผลิต ผู้จ่ายภาษีคือเจ้าของที่ดิน จากเดิมผู้เพาะปลูกซึ่งอาจเช่าที่ดินเป็นผู้จ่าย

การปฏิรูปภาษีนี้ทำให้รัฐบาลมีรายได้ประจำปีที่แน่นอนจากภาษีที่ดิน ทำให้สามารถกำหนดแผนการพัฒนาประเทศได้ดีขึ้น และภาษีที่ดินยังเป็นรายได้หลักของรัฐบาล ระบบภาษีใหม่ทำให้เอกชนทุกครัวเรือนเข้าสู่ระบบภาษี มีส่วนร่วมโดยตรงในการจ่ายภาษี ส่งผลทางอ้อมคือทำให้ประชาชนเกิดสำนึกกว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจของประเทศ

นอกจากนี้การที่รัฐบาลเก็บภาษีเป็นเงินแทนการเก็บเป็นผลผลิต เช่น ข้าว อย่างแต่ก่อน ยังลดความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงของราคาสินค้าข้าว แต่ผู้เสี่ยงกลับกลายเป็นชาวนาซึ่งต้องเสี่ยงกับการที่หากราคาข้าวตกต่ำ ชาวนาก็ต้องขายเพื่อนำเงินมาจ่ายภาษี และภาระภาษีของชาวนาไม่ได้ลดน้อยลง เพราะในการกำหนดอัตราการจัดภาษีที่ดินและราคาที่ดินนั้น รัฐบาล

ได้ตั้งเป้าหมายไว้ก่อนแล้วว่า จะต้องได้ผลผลิตใกล้เคียงกับที่เคยเก็บได้ จึงตั้งอัตราภาษีไว้สูงเพราะรัฐบาลต้องการเงินไปใช้ในการพัฒนาประเทศ

การพัฒนาการเกษตร ในสมัยเมจิได้พัฒนาการเกษตร โดยเริ่มจากการยกเลิกข้อจำกัดต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการประกอบอาชีพ อนุญาตให้เพาะปลูกอย่างอิสระ จัดตั้งสถานีทดลองเกษตรขึ้นใน ค.ศ. 1874 ที่โตเกียว ต่อมาย้ายไปตั้งที่เมืองซัปโปโร (Supporo) บนเกาะฮอกไกโด โดยมีหัวหน้าหน่วยการเกษตรของสหรัฐอเมริกาเป็นผู้ดูแล²⁸ เพื่อช่วยในการปรับปรุงการเกษตรให้ทันสมัย โดยเฉพาะการปรับปรุงพันธุ์พืชจากต่างประเทศให้เข้ากับสภาพดินฟ้าอากาศของญี่ปุ่น ตั้งโรงเรียนการเกษตรทั้งของรัฐและเอกชน ส่งคนไปศึกษาเรื่องการเกษตรยังต่างประเทศ ปรับปรุงระบบการทำนา ปรับปรุงพันธุ์ข้าวที่ทนต่ออากาศหนาว จัดระบบชลประทาน และใช้ปุ๋ยมากขึ้น ส่งผลให้ผลผลิตเพิ่มมากขึ้น นอกจากข้าวแล้วรัฐบาลยังส่งเสริมการผลิตไหมดิบจนกลายเป็นสินค้าที่มีความสำคัญเป็นอันดับ 2 รองจากข้าว²⁹

การปฏิรูประบบการเงิน ในปลายสมัยโทกูงาวะ รัฐบาลโชกุนไม่สามารถควบคุมการออกเงินตราได้ ในภูมิภาคต่างๆ มีความแตกต่างกันในเรื่องมาตรฐานของเงินตรา แต่ละแคว้นพิมพ์ธนบัตรขึ้นใช้เองและผลิตเหรียญขึ้นใช้ต่างกัน เช่น ที่โอซากะนิยมใช้เหรียญเงิน ที่โตเกียวนิยมใช้เหรียญทอง การแลกเปลี่ยนเงินตราจึงต้องมีผู้เชี่ยวชาญทำหน้าที่พิจารณาคุณภาพและน้ำหนักของโลหะ ทำให้ขาดความคล่องตัวในระบบการเงิน นอกจากนี้เงินเหรียญของญี่ปุ่นไหลออกนอกประเทศเป็นจำนวนมาก เพราะเป็นเงินเหรียญที่มีส่วนผสมของทองคำสูง ทำให้เป็นที่ต้องการของต่างชาติ ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจญี่ปุ่น

ดังนั้นเพื่อให้การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศประสบความสำเร็จ รัฐบาลจึงจัดระบบการเงินที่ทันสมัยและมีมาตรฐานเดียวกันทั้งประเทศ โดยออกมาตรการจัดระบบการเงินใน ค.ศ. 1871 มีข้อกำหนดว่ารัฐบาลกลางเป็นผู้ผูกขาดการออกเงินตรา ใช้ระบบเงินตราแบบทศนิยม กำหนดเงินเยนเป็นหน่วยเงินมูลฐานแทนระบบที่ยุ่งยากในสมัยโทกูงาวะ และใช้มาตรฐานทองคำ

รัฐบาลเมจิตั้งธนาคารชาติขึ้นใน ค.ศ. 1872 เพื่อทำหน้าที่อำนวยความสะดวกด้านการเงินและสินเชื่อที่มั่นคง ในช่วงแรกธนาคารชาติที่ตั้งขึ้นมีหลายแห่ง และรัฐบาลให้สิทธิธนาคารเหล่านี้ในการพิมพ์ธนบัตรด้วย ต่อมา รัฐบาลตั้งโรงกษาปณ์ขึ้นที่เมืองโอซากะ เพื่อผลิตเหรียญเงินชนิดใหม่ออกมาใช้ และยกเลิกการใช้เหรียญทอง เหรียญเงินชนิดเก่า และพิมพ์ธนบัตรแบบใหม่ ออกใช้แทนแบบเก่า ซึ่งค่อยๆ ลดการใช้ธนบัตรแบบเดิมลงไปจนกระทั่ง ค.ศ. 1879 การใช้ธนบัตรของแคว้นต่างๆ จึงหมดไป

ระบบการเงินของญี่ปุ่นประสบปัญหาเพราะญี่ปุ่นใช้มาตรฐานทองคำ แต่ในช่วงนั้นประเทศในเอเชียส่วนใหญ่ยังใช้มาตรฐานเงินอยู่ รัฐบาลจึงออกเหรียญกษาปณ์เงินมูลค่า 1 เยน มาใช้ในบางพื้นที่ เพื่อให้เกิดความคล่องตัวสำหรับพ่อค้าที่ติดต่อค้าขายกับต่างชาติ โดยมีส่วนผสมของโลหะเท่ากับเงินดอลลาร์สหรัฐฯ แต่ระบบการเงินของญี่ปุ่นยังคงมีปัญหาและเกิดภาวะเงินเฟ้อขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1878 เพราะรัฐบาลแก้ปัญหาการขาดแคลนเหรียญโดยออกธนบัตรเพิ่ม ทำให้มูลค่าของธนบัตรลดลง ราคาสินค้าเพิ่มสูงขึ้น³⁰ รัฐบาลจึงหาทางแก้ปัญหาโดยจัดระบบการเก็บภาษีใหม่ ลดรายจ่าย จัดตั้งธนาคารแห่งประเทศไทยขึ้นใน ค.ศ. 1882 ทำหน้าที่ออกธนบัตรเพียงแห่งเดียวโดยมีทุนสำรองตามระบบธนาคารกลางแบบยุโรป จนถึง ค.ศ. 1894 ระบบการเงินจึงเริ่มดีขึ้น

และใน ค.ศ. 1897 ญี่ปุ่นได้ใช้มาตรฐานทองคำอย่างเป็นทางการเช่นเดียวกับประเทศตะวันตก

การพัฒนาด้านการคมนาคมและการสื่อสาร

รัฐบาลเมจิเร่งพัฒนาระบบการสื่อสารคมนาคมของประเทศด้านต่างๆ เพื่อพัฒนาประเทศและป้องกันประเทศ ที่สำคัญคือ

การรถไฟ เป็นระบบการคมนาคมที่สำคัญทั้งในด้านการเปิดตลาดการค้าภายในประเทศ และความมั่นคงของประเทศ รัฐบาลรับผิดชอบการสร้างทางรถไฟสายสำคัญ ส่วนเอกชนรับผิดชอบทางรถไฟสายท้องถิ่น ต่อมา รัฐบาลเปิดโอกาสให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนได้ บริษัทรถไฟเอกชนแห่งแรกจึงตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1881 และเกิดขึ้นอีกหลายบริษัทในช่วงครึ่งหลังทศวรรษ 1880 ส่งผลให้เส้นทางรถไฟของเอกชนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยใน ค.ศ. 1885 มีระยะทาง 130 ไมล์ หรือประมาณ 209 กิโลเมตร เมื่อถึง ค.ศ. 1895 ทางรถไฟของเอกชนขยายระยะทางเป็นกว่า 15,000 ไมล์ หรือประมาณ 24,140 กิโลเมตร³¹ หลังสงครามกับรัสเซีย (ค.ศ. 1904–1905) ทางรถไฟถูกสร้างเพิ่มมากขึ้น ด้วยเหตุผลว่าการคมนาคมขนส่งมีความเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกัน ทำให้ใน ค.ศ. 1906 รัฐบาลออกกฎหมายโอนกิจการรถไฟเป็นของรัฐเพื่อความคล่องตัวในการพัฒนากิจการรถไฟ และเพื่อความมั่นคงทางการเมืองการทหาร เพราะเส้นทางรถไฟถือได้ว่าเป็นทั้งเส้นทางยุทธศาสตร์และเส้นทางการค้า

การเดินเรือ ในต้นสมัยเมจิ การขนส่งทางทะเลของญี่ปุ่นส่วนใหญ่ยังอาศัยเรือสำเภา ส่วนการเดินเรือในแถบตะวันออกไกลอยู่ภายใต้การผูกขาดของบริษัทเดินเรือต่างชาติซึ่งเข้ามาประกอบกิจการตั้งแต่ปลายสมัยโทกูงาวะ

แล้ว ประกอบกับการค้าต่างประเทศของญี่ปุ่นเกือบทั้งหมดตกเป็นของต่างชาติ ทำให้รัฐบาลตระหนักถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการส่งเสริมให้คนญี่ปุ่นเข้ามาจัดการด้านการเดินเรือและการค้าต่างประเทศโดยตรง แต่สิ่งแรกที่ต้องทำคือ การจัดตั้งบริษัทเดินเรือที่ทันสมัย ดังนั้นตั้งแต่ ค.ศ. 1870 เป็นต้นมา รัฐบาลจึงส่งเสริมการตั้งบริษัทเดินเรือขึ้น 3-4 แห่ง บางบริษัทอยู่ในรูปของรัฐวิสาหกิจ บางบริษัทเป็นของเอกชน แต่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล

บริษัทที่มีชื่อเสียงที่สุด คือ บริษัทเดินเรือมิตซูบิชิ ซึ่งรัฐบาลให้ความช่วยเหลือและปกป้องอย่างเต็มที่ในการแข่งขันกับบริษัทเดินเรือต่างชาติ เช่น มอบเรือให้ 30 ลำ และให้เงินช่วยเหลือ³² บริษัทเดินเรือของสหรัฐอเมริกาและอังกฤษต้องถอนตัวออกไปในที่สุด ทำให้บริษัทมิตซูบิชิสามารถขยายกิจการและต่อมากลายเป็นบริษัทขนาดใหญ่ของญี่ปุ่นที่มีกิจการครอบคลุมหลายด้าน ต่อมาได้เกิดความขัดแย้งและแข่งขันกันเองระหว่างบริษัทเดินเรือมิตซูบิชิกับมิตซูซุ จนรัฐบาลต้องเข้าไปไกล่เกลี่ยจนสามารถรวมกันเป็นบริษัทเดียวกันได้สำเร็จใน ค.ศ. 1885 จากนั้นรัฐบาลได้ส่งเสริมให้จัดตั้งบริษัทเดินเรือขึ้นอีกหลายแห่ง และออกกฎหมายส่งเสริมการเดินเรือและต่อเรือใน ค.ศ. 1896

การสื่อสาร รัฐบาลเมจินำระบบไปรษณีย์และโทรเลขมาใช้ใน ค.ศ. 1871 และอีก 6 ปีต่อมา ญี่ปุ่นได้เข้าเป็นสมาชิกสหภาพไปรษณีย์สากล ทำให้การสื่อสารพัฒนาอย่างรวดเร็ว การวางสายโทรเลขที่สำคัญๆ ในประเทศเสร็จสมบูรณ์ และมีการวางสายเคเบิลใต้น้ำเชื่อมระหว่างเมืองนางะซะกิกับเมืองซังไห่ในจีน ส่วนโทรศัพท์ถูกนำเข้ามาใช้ในหน่วยราชการของญี่ปุ่นเมื่อ ค.ศ. 1877 และรัฐบาลได้เริ่มพัฒนาเครือข่ายโทรศัพท์อย่างจริงจังใน ค.ศ. 1890³³

การพัฒนาอุตสาหกรรม

ในต้นสมัยเมจิรัฐบาลมีนโยบายรับความรู้และเทคนิคและการผลิตจากตะวันตกมาใช้โดยตรง ที่สำคัญคือ

1. การจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศ ระหว่าง ค.ศ. 1870–1885 รัฐบาลญี่ปุ่นจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศเป็นจำนวนมากเข้าทำงานในเกือบทุกโครงการสำคัญของรัฐบาล โดยอยู่ในความควบคุมของกระทรวงอุตสาหกรรม ผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้มีหน้าที่สำคัญในการให้คำแนะนำด้านเทคนิคและฝึกอบรมวิศวกรชาวญี่ปุ่น

2. การส่งเสริมบริษัทและธุรกิจเอกชน รัฐบาลส่งเสริมกิจการของเอกชนโดยให้ความช่วยเหลือทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น ให้เงินช่วยเหลือ ให้สิ่งของที่รัฐบาลมีอยู่ ดั้งกรณีที่รัฐบาลให้เอกชนเช่าเครื่องปั้นดินเผาในญี่ปุ่นพิเศษ ให้กู้เงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำ ให้ความช่วยเหลือด้านความรู้และเทคนิคการผลิตโดยส่งผู้แทนไปดูงานในต่างประเทศ และรัฐบาลปกป้องอุตสาหกรรมที่เป็นของชาวญี่ปุ่นให้แข่งขันกับบริษัทต่างชาติได้ทั้งอุตสาหกรรมการเดินเรือ สิ่งทอ อุตสาหกรรมการผลิตเครื่องอุปโภคบริโภค³⁴

3. การส่งนักศึกษาไปเรียนต่างประเทศ

4. การสร้างพื้นฐานและถ่ายโอนเทคโนโลยีจากตะวันตก เช่น การส่งครูสัญญาจรออกไปสอนตามที่ต่างๆ ทั่วประเทศ การนำตัวอย่างอาหารหรือเครื่องจักรของต่างชาติส่งไปยังท้องถิ่นต่างๆ เพื่อใช้เป็นแบบสำหรับการผลิตในประเทศ การจัดตั้งโรงเรียน วิทยาลัยเทคนิค

5. การตั้งรัฐวิสาหกิจ อุตสาหกรรมที่อยู่ในรูปรัฐวิสาหกิจนี้ส่วนใหญ่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนากองทัพ และเพื่อช่วยลดการเสียดุลการค้า เช่น ระบบการคมนาคม อุตสาหกรรมเหมืองแร่ การผลิตอาวุธ การผลิตผ้าขนสัตว์ การกรอไหมและปั่นด้าย รวมถึงการจัดตั้งโรงงานผลิตเครื่องมือต่างๆ นอกจากนี้ยังมีการก่อตั้งโรงงานปูนซีเมนต์ โรงงานแก้ว โรงงานผลิตปูนขาว เพื่อผลิตวัสดุสำหรับก่อสร้างอาคารสถานที่ราชการแบบตะวันตก เพื่อให้ต่างชาติตระหนักถึงความทันสมัยของญี่ปุ่น

ต่อมารัฐบาลได้ขายโรงงานอุตสาหกรรมและวิสาหกิจบางประเภทที่ไม่เกี่ยวข้องกับด้านยุทธศาสตร์และการทหารให้เอกชน เพื่อลดภาระการเงินและด้านการบริหารของรัฐบาล แต่การขายกิจการบางประเภทในราคาต่ำทำให้รัฐบาลถูกวิจารณ์ถึงความไม่โปร่งใส ทำให้ใน ค.ศ. 1880 รัฐบาลออกกฎหมายว่าด้วยเรื่องการขายโรงงานอุตสาหกรรม ส่งผลให้รัฐวิสาหกิจจำนวนมากถูกขายโอนให้แก่ภาคเอกชน โดยให้เหตุผลว่าโรงงานอุตสาหกรรมถูกตั้งเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ จึงควรให้เอกชนดำเนินการ และเพื่อลดภาระต้นทุน³⁵ แต่กิจการที่เกี่ยวข้องกับด้านความมั่นคง เช่น การผลิตอาวุธ รัฐเป็นผู้ดำเนินการเอง และหลังจากชนะสงครามกับจีน (ค.ศ.1894 – 1895) ญี่ปุ่นได้รับเงินค่าปฏิกรรมสงคราม ทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมโดยเฉพาะอุตสาหกรรมหนักเพิ่มมากขึ้น

การส่งเสริมการค้ากับต่างประเทศ

รัฐบาลเมจิมีนโยบายส่งเสริมการค้ากับต่างประเทศ โดยดำเนินการต่างๆ ประการแรก คือ การโฆษณาเผยแพร่สินค้าของญี่ปุ่นให้เป็นที่รู้จักใน

ต่างประเทศ โดยไปร่วมงานแสดงสินค้านานาชาติ เช่น งานแสดงสินค้านานาชาติที่กรุงเวียนนา ค.ศ. 1873 ส่งเจ้าหน้าที่ไปสำรวจตลาดต่างประเทศ และหาช่องทางตลาดต่างประเทศ รวมถึงเพื่อเรียนรู้และนำกรรมวิธีแบบยุโรปมาใช้ในญี่ปุ่น

ประการที่สอง คือ การกำหนดนโยบายส่งเสริมการค้าโดยตรง คือ รัฐบาลรับซื้อสินค้าจากเอกชนแล้วส่งไปขายยังต่างประเทศ สินค้าที่ขาย เช่น ไหมดิบ ชา ปอ ข้าว ยาสูบ ซีอิ๊ว โดยมีตลาดทั้งในยุโรป สหรัฐอเมริกา อินเดีย และจีน และประการที่สาม คือ การสนับสนุนให้พ่อค้าญี่ปุ่นทำการค้ากับต่างประเทศทั้งส่งออกและนำเข้า โดยรัฐบาลให้การช่วยเหลือคุ้มครอง เช่น การให้เงินก่อตั้งบริษัท การจัดตั้งสำนักงานตรวจสอบใบชา ทำให้ใน ค.ศ. 1875 ญี่ปุ่นส่งใบชาไปขายยังยุโรปเป็นครั้งแรก³⁶ จากการที่รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการส่งออก ทำให้อัตราการเติบโตทางการค้ากับต่างประเทศพัฒนามากยิ่งขึ้น ต่อมาญี่ปุ่นเริ่มขยายตลาดและแหล่งวัตถุดิบโดยเข้าไปในแมนจูเรียของจีน

การปฏิรูปการเมืองการปกครอง

ผู้นำสมัยเมจิตระหนักดีว่าการจะรักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติไว้ได้นั้นต้องพัฒนาให้ญี่ปุ่นมีความทันสมัยและมั่นคง สิ่งแรกที่ต้องทำคือการสถาปนารัฐบาลกลางที่เข้มแข็งและทันสมัย เพื่อดำเนินการปกครองประเทศให้มีระเบียบและมั่นคง

การรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง

หลังจากระบบโชกุนสิ้นสุดอำนาจไปแล้ว จักรพรรดิเมจิออกแถลงการณ์ให้ยุบเลิกหน่วยงานของรัฐบาลโชกุนและตั้งรัฐบาลชั่วคราวขึ้นเพื่อบริหารประเทศ โดยจักรพรรดิเป็นผู้นำสูงสุดของรัฐบาล ขณะเดียวกันได้ดำเนินการปราบปรามกลุ่มต่อต้านที่สนับสนุนรัฐบาลโชกุน แต่ปัญหาใหญ่ที่รัฐบาลใหม่ต้องเผชิญ คือ ความไร้เอกภาพในการบริหารประเทศ เนื่องจากดินแดนที่อยู่ภายใต้การควบคุมและการปกครองโดยตรงของรัฐบาลมีเฉพาะพื้นที่เดิมของรัฐบาลโชกุนกับแคว้นที่อยู่ฝ่ายโชกุนเท่านั้น นอกนั้นยังคงปกครองตนเองในลักษณะเป็นแคว้นอิสระเหมือนเดิม และที่สำคัญคือรัฐบาลใหม่ขาดกองทัพที่เป็นของตนเอง ต้องอาศัยกองทัพของแคว้นที่มีส่วนร่วมในการโค่นล้มโชกุน ซึ่งนับว่าเป็นอันตรายต่อรัฐบาลใหม่อย่างยิ่ง เพราะในขณะนั้นแคว้นต่าง ๆ ได้พยายามเสริมสร้างความเข้มแข็งทางทหารของตนจนหลายแคว้นมีกองทัพที่เข้มแข็ง

ดังนั้นเพื่อบรรลุจุดประสงค์ที่วางไว้ คือ การสถาปนารัฐบาลกลางที่เข้มแข็ง เพื่อรักษาเอกราชและพัฒนาประเทศญี่ปุ่นให้ทันสมัย จึงเปิดโอกาสให้กลุ่มต่างๆ ที่มีความคิดก้าวหน้าเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารประเทศ โดยเริ่มจากการเรียกประชุมไต่เสี่ยวจากทุกแคว้นเพื่อจัดตั้งสภาที่ปรึกษา ซึ่งเป็นการประชุมเพื่อแสวงหาความคิดเห็นและการสนับสนุนจากขุนนาง การประชุมครั้งนี้ได้นำไปสู่การออกคำปฏิญาณกฎบัตร 5 มาตรา ใน ค.ศ. 1868 ซึ่งเป็นนโยบายที่เน้นถึงการที่จะต้องมีการศึกษาหารือกันอย่างกว้างขวาง และขจัดประเพณีที่ล้าสมัยต่างๆ มาตรการนี้เป็นหลักประกันให้แก่กลุ่มที่ระแวงว่าแคว้นเซสึมะและโชชูจะคุมอำนาจ เพราะได้มีขุนนางจากหลายแคว้นเข้าร่วมบริหารประเทศ

ด้วย และเป็นการประนีประนอมกับฝ่ายโทกูงาวะและขุนนางเก่า เพราะรัฐบาลใหม่ยังต้องการให้ขุนนางกลุ่มเดิมเข้ามาช่วยบริหารประเทศด้วย

ต่อมาผู้นำรัฐบาลเมจิจัดให้มีการค้นคว้าเกี่ยวกับระบบการปกครองที่เคยใช้ในอดีตของประเทศจีน ญี่ปุ่น และประเทศตะวันตกชาติต่างๆ เพื่อนำมาปรับปรุงการปกครอง ซึ่งในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1868 รัฐบาลได้เสนอโครงสร้างใหม่ของรัฐบาล เรียกว่า เซอิไตโซ (Seitaisho) ขึ้น โดยมีหลักการแบ่งแยกอำนาจออกเป็น 3 ฝ่าย คือ บริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการ ซึ่งเป็นการปรับปรุงการปกครองเพื่อให้มีรัฐบาลกลางที่เข้มแข็ง มีอำนาจเด็ดขาด หน่วยงานบริหารภายใต้รัฐธรรมนูญนี้ประกอบด้วย 2 สภา คือ สภาสูงที่มีสมาชิกเป็นขุนนางที่ได้รับการแต่งตั้ง และสภาล่างที่เป็นตัวแทนของไคเมียว³⁷ หลักการปกครองนี้ถือกันว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรก³⁸ รัฐธรรมนูญนี้มีลักษณะบางอย่างเป็นแบบตะวันตกแต่ยังไม่ใช่ประชาธิปไตย ต่อมาเปลี่ยนชื่อเมืองเอโดะเป็น โตเกียว ประกาศใช้ชื่อรัชสมัยเมจิ หรือ รัฐบาลที่รู้จัก และใน ค.ศ. 1869 จักรพรรดิเมจิย้ายมาประทับที่โตเกียวเป็นการถาวร

ในส่วนของความพยายามเพื่อรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ได้มีการดำเนินการต่างๆ ดังนี้

การถวายดินแดนคืนจักรพรรดิ การถวายดินแดนคืนจักรพรรดิเป็นขั้นแรกในการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง คิโตะ โคอิน แห่งแคว้นโซชูเป็นผู้นำในการโน้มน้าวให้ไคเมียวแคว้นโซชู ชะสึมะ อิเซ็น และโทะชะ ถวายดินแดนคืนแก่จักรพรรดิในเดือนมีนาคม ค.ศ.1869 เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่รัฐบาลกลางและเป็นตัวอย่างแก่แคว้นอื่นๆ ซึ่งแคว้นส่วนใหญ่ปฏิบัติตาม ต่อมา

รัฐบาลมีคำสั่งให้ไต่เมียวถวายดินแดนคืนจักรพรรดิทั้งหมด โดยแต่งตั้งไต่เมียวเหล่านั้นให้เป็นผู้ปกครองแคว้นต่อไปตามเดิม แต่เปลี่ยนรูปแบบมาเป็นข้าราชการของรัฐบาล³⁹

การยกเลิกแคว้นและตั้งจังหวัด (เค็ง) แม้ว่าไต่เมียวถวายดินแดนคืนจักรพรรดิและกลายเป็นข้าราชการที่ขึ้นต่อองค์จักรพรรดิ แต่ในความเป็นจริงแล้วแต่ละแคว้นยังมีลักษณะเป็นรัฐอิสระ การปกครองยังเป็นไปในรูปแบบเดิม ความเป็นอยู่ของประชาชนยังไม่ดีขึ้น การลुकฮือของชาวนาและชาวมูไรที่ไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลใหม่ยังคงมีอยู่ทั่วไป รวมทั้งยังมีความขัดแย้งระหว่างแคว้น ทำให้รัฐบาลดำเนินการยกเลิกแคว้นทั้งหมดเพื่อสร้างความมั่นคงภายใน ในวันที่ 29 สิงหาคม ค.ศ.1871 รัฐบาลประกาศยกเลิกแคว้นต่างๆ พร้อมกันทั่วประเทศ ผู้ว่าราชการทุกแคว้นต้องพ้นจากตำแหน่งและให้ทุกคนเข้ามาอยู่ในโตเกียว ซึ่งได้รับการยินยอมจากแคว้นต่างๆ ด้วยดี ใน ค.ศ. 1872 รัฐบาลได้แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 72 จังหวัด (Ken) และแต่งตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดจากส่วนกลางไปปกครอง และลดเหลือ 45 จังหวัดใน ค.ศ. 1890⁴⁰ การยกเลิกระบบแคว้นทำให้อิทธิพลของฝ่ายโชกุน ไต่เมียว และชาวมูไรลดลงอย่างรวดเร็ว และทำให้กลุ่มปัญญาชนรุ่นใหม่ที่มีความคิดก้าวหน้าเข้ามามีบทบาทในรัฐบาลมากขึ้น

ส่วนในการปกครองส่วนท้องถิ่น ระบบข้าราชการส่วนท้องถิ่นค่อยๆ ก่อตัวขึ้น โดยมีการออกข้อบังคับ ค.ศ. 1875 กำหนดตำแหน่ง หน้าที่ อำนาจของข้าราชการท้องถิ่น เช่น ดูแลศาลเจ้า วัด โรงเรียน อาคารสาธารณะ ลิขสิทธิ์ต่างๆ การประเมินภาษี ดูแลสาธารณูปโภค สัมมะโนประชากร จดทะเบียน

ที่ดิน และผู้ว่าราชการจังหวัดมีอำนาจควบคุมกิจการตำรวจในท้องถิ่น การบริหารท้องถิ่นขึ้นต่อกระทรวงมหาดไทยซึ่งตั้งขึ้นใน ค.ศ.1873

การวางระบบกองทัพแห่งชาติ การที่แคว้นต่างๆ มีกองทัพเป็นของตนเอง นับว่าเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐบาลกลาง ดังนั้นผู้นำรัฐบาลเมจิ จึงค่อยๆ ดำเนินการสร้างกองทัพที่ขึ้นตรงต่อตน เริ่มจากการตั้งหน่วยทหารขึ้นหน่วยหนึ่งใน ค.ศ.1868 ภายใต้สังกัดสำนักพระราชเลขานุการ ประกอบด้วยทหารประมาณ 400 คน จากแคว้นชะสึมะ โชนชู และโทะชะ เป็นกำลังหลัก ทำการฝึกทหารที่เกี่ยวข้อง และออกคำสั่งในนามของจักรพรรดิให้แคว้นต่างๆ ลดกำลังทหารลง พร้อมกับให้ช่วยออกค่าใช้จ่ายในการฝึกทหารที่ค่ายฝึกในเกียวโต ซึ่งในสมัยโทกูงาวะ ไตเมียวเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่าย

ใน ค.ศ.1870 รัฐบาลวางแผนจัดระบบทหารแห่งชาติขึ้น โดยกำหนดว่ากิจการทหารทั้งของส่วนกลางและท้องถิ่นต้องเป็นแบบเดียวกัน คือ ทหารบกใช้แบบแผนของเยอรมนี ทหารเรือใช้ของอังกฤษ⁴¹ และจัดตั้งกองทหารรักษาพระองค์ขึ้นใน ค.ศ. 1871 ประกอบด้วยหน่วยทหารปืนใหญ่และทหารราบ มีกำลังพลประมาณ 10,000 คน เป้าหมายแรกของการตั้งกองกำลังนี้คือ เพื่อรองรับสถานการณ์จากการประกาศยกเลิกแคว้น⁴² หลังจากการประกาศยกเลิกแคว้นสำเร็จลงแล้ว จึงมีประกาศยกเลิกกองทัพที่มีอยู่ในแคว้นต่างๆ โดยให้รัฐบาลกลางเท่านั้นที่มีกองทัพได้ ดังนั้นใน ค.ศ. 1871 ระบบการทหารได้รวมศูนย์อยู่ที่รัฐบาลกลาง

ใน ค.ศ.1873 รัฐบาลออกประกาศการเกณฑ์ทหาร กำหนดให้ผู้ชายชาวญี่ปุ่นทุกคนที่มีอายุ 20 ปี เข้าเป็นทหารประจำการ 3 ปี ผู้ที่สามารถเว้น

จากการเกณฑ์ทหารได้แก่ นักเรียน ข้าราชการ ทายาทและหัวหน้าครอบครัว ตลอดจนผู้ที่สามารถจ่ายเงินทดแทน ประกาศเกณฑ์ทหารนี้ทำให้บทบาทของชนชั้นชาмуไรในฐานะนักรบของประเทศสิ้นสุดลง รวมทั้งเป็นการปลุกฝังความคิดค่านิยมแบบใหม่แก่คนรุ่นใหม่ เป็นการช่วยกำหนดรูปแบบของความจริงภักดีที่กองทัพต้องมีต่อองค์จักรพรรดิ และสร้างความเป็นเอกภาพแก่ประเทศด้วย จากนั้นทางการได้เร่งปรับปรุงกองทัพใหม่ สร้างเรือรบ เสริมการป้องกันทางทะเล ตั้งโรงงานสรรพาวุธและโรงเรียนนายร้อย

หนึ่งในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1876 รัฐบาลได้ยกเลิกการจ่ายเงินบำนาญให้ชาмуไร และยกเลิกสิทธิการพกดาบ ทำให้ชาмуไรบางกลุ่มไม่พอใจจึงก่อความวุ่นวายขึ้นในแคว้นโซซุและซะสึมะใน ค.ศ. 1877 คือ กบฏซะสึมะ แต่ถูกปราบลงได้โดยทหารที่ไม่ใช่ชาмуไร แต่เป็นทหารที่ได้รับการฝึกแบบสมัยใหม่ เป็นกองทัพสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม ยังมีชาмуไรก่อการต่อต้านรัฐบาลต่อมาด้วยการลอบสังหารบุคคลในรัฐบาล ซึ่งจะดำเนินการเช่นนี้เพื่อความต้องการของตน ยาวนานกว่า 40 ปี⁴³

การปฏิรูปการปกครองระหว่าง ค.ศ.1871 - 1889

หลังจากการยกเลิกแคว้นต่างๆ และการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางในเบื้องต้นสำเร็จลงแล้ว ต่อมาได้มีการจัดรูปแบบการปกครอง โดยแบ่งออกเป็น ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

การปกครองส่วนกลาง ระหว่าง ค.ศ.1871-1875 รัฐบาลได้นำรูปแบบการปกครองที่แบ่งแยกอำนาจการบริหารส่วนกลางออกเป็น 3 ฝ่าย มาใช้ โดยแยกออกเป็น 3 สภา คือ

สภากลาง (เซย์อิน) เป็นองค์การบริหารสูงสุดของรัฐ มีหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารกิจการทุกอย่างของรัฐ

สภาขวา (ยูอิน) เป็นองค์การบริหารที่แยกออกเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก แต่ในทางปฏิบัติสภานี้ถือเป็นองค์การบริหารหน่วยย่อยของสภากลาง ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้ากระทรวงต่างๆ ของสภาขวา คือ พวกซามูไรซึ่งเป็นที่ปรึกษาของสภากลาง ทำให้ซามูไรเหล่านี้เป็นทั้งผู้กำหนดนโยบายและควบคุมการบริหาร

สภาซ้าย (ซาอิน) มีหน้าที่ในการบัญญัติกฎหมาย แต่ในทางปฏิบัติกลับไม่มีอิสระในการดำเนินการ เพราะเป็นเสมือนที่ปรึกษาของสภากลาง

ต่อมาใน ค.ศ.1875 สภาทั้งสามถูกยกเลิกไป คงเหลือแต่สภาที่ปรึกษาเท่านั้น โดยมีการจัดตั้งสภาบริหาร (ซันโย) วุฒิสภา (เกนโรอิน) และสภาตรวจสอบ (ไตชินอิน) การปฏิรูปรัฐบาลในครั้งนี้เป็นไปเพื่อการประนีประนอมระหว่างกลุ่มคณาธิปไตย (oligarchy) ซึ่งเป็นกลุ่มหรือคณะบุคคลที่มีบทบาทในการบริหารประเทศในช่วงแรกของสมัยเมจิ กับผู้ที่ต้องการจัดตั้งสภาผู้แทนราษฎรตามหลักการประชาธิปไตย แต่อย่างไรก็ตามผู้นำกลุ่มเดิมยังคงมีอำนาจในการบริหารอยู่เช่นเดิม

ในเดือนธันวาคม ค.ศ.1885 รัฐบาลดำเนินการปฏิรูปทางการเมืองที่สำคัญอีกขั้น คือ การจัดตั้งคณะรัฐมนตรี มีนายกรัฐมนตรีเป็นหัวหน้ารัฐบาล การดำเนินการนี้นอกจากจะทำให้องค์การบริหารของญี่ปุ่นมีรูปแบบตามอย่างตะวันตกแล้ว ยังทำให้ฝ่ายบริหารมีอำนาจและมีพื้นฐานอำนาจที่มั่นคง ซึ่งเป็นการเตรียมการรองรับรูปแบบการปกครองโดยระบบรัฐธรรมนูญ และใน

ค.ศ.1887 รัฐบาลได้นำเอาระบบการสอบเข้ารับราชการตามแบบเยอรมนีเข้ามาใช้ด้วย

การปกครองส่วนภูมิภาค หลังจากแบ่งการปกครองออกเป็น 72 จังหวัดแล้ว รัฐบาลได้จัดตั้งกระทรวงมหาดไทยขึ้นใน ค.ศ.1873 เพื่อทำหน้าที่ควบคุมดูแลการบริหารราชการส่วนภูมิภาคทั้งหมด โดยแบ่งหน่วยการปกครองจังหวัดออกเป็น อำเภอ เขต ตลาด และหมู่บ้าน ต่อมาใน ค.ศ.1889 ได้มีการปรับปรุงแบ่งเขตจังหวัดใหม่อีกครั้งจนเหลือ 45 จังหวัด

3. การกำเนิดพรรคการเมืองและการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ

ในช่วงแรกของสมัยเมจิมีการตั้งรัฐบาลใหม่ขึ้นมา แต่กล่าวได้ว่าการปกครองยังคงรูปแบบเดิม คือ มีสภาที่ปรึกษาของจักรพรรดิ 2 คณะ มาจากราชสำนักและขุนนางจากตระกูลต่าง ๆ และจากตัวแทนไต่เมี้ยว ต่อมาเริ่มมีกระแสเรียกร้องสิทธิพลเมืองและเรียกร้องให้มีรัฐสภาที่เป็นตัวแทนของประชาชนที่มาจากการเลือกตั้ง และมีแนวคิดทางการเมืองต่างๆ เผยแพร่ในญี่ปุ่นทั้งแนวคิดอนุรักษนิยม หัวก้าวหน้า เสรีนิยม และกลุ่มที่ต่อต้านการผูกขาดอำนาจของคณาธิปไตย⁴⁴

ในเดือนมกราคม ค.ศ.1874 กลุ่มชนชั้นผู้นำส่วนหนึ่งที่มาจากแคว้นโทชะได้รณรงค์หาเสียงกระตุ้นให้รัฐบาลจัดตั้งสภาผู้แทนราษฎร โดยจัดตั้งกลุ่มการเมืองขึ้น เรียกว่า สาธารณพรรคของผู้รักชาติ หรือ ไอโคกุโคไต โดยนักศึกษาหนุ่มหลายคนที่กลับมาจากต่างประเทศได้เข้าร่วมด้วย กลุ่มนี้ยื่นข้อเสนอให้รัฐบาลยกเลิกอำนาจเผด็จการของรัฐบาลและเรียกร้องให้จัดตั้งสภาที่

ประชาชนเป็นผู้เลือกสมาชิก ซึ่งการดำเนินการในขั้นแรกของสภาไม่จำเป็นต้องเป็นตัวแทนของประชาชนทั่วไป แต่ให้มีการเลือกตั้งโดยมีข้อจำกัดเรื่องคุณสมบัติบางประการ ข้อเรียกร้องนี้ถูกคัดค้านจากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการเมืองในมหาวิทยาลัย เพราะเห็นว่าญี่ปุ่นยังไม่พร้อมที่จะนำระบบสภามาใช้ และประชาชนยังไม่มีความสนใจทางการเมือง จึงจำเป็นต้องปกครองโดยข้าราชการรูปแบบเดิมไปก่อน แต่ต้องเน้นถึงผลประโยชน์ของชาติให้มากที่สุด ซึ่งเป็นความเห็นที่ตรงกับความเห็นของผู้นำประเทศ

ต่อมาได้มีการจัดตั้งองค์กรที่เรียกว่า สมาคมริชชิจะ หรือ สมาคมเพื่ออิสรภาพ โดยมีจุดประสงค์เพื่อรวบรวมชาмуไรที่มีนโยบายเรียกร้องให้จัดตั้งสภาแห่งชาติส่วนท้องถิ่นและเรียกร้องสิทธิทางการเมือง สิทธิส่วนบุคคล ตลอดจนให้การช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจแก่อดีตชาмуไร เช่น ตั้งสหกรณ์เงินกู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ ฝึกหัดอาชีพแก่ชาмуไร⁴⁵ และในภูมิภาคต่างๆ ก็ได้นำรูปแบบของสมาคมนี้ไปปฏิบัติตามด้วย จุดประสงค์ขององค์กรนี้ คือ เพื่อกู้ฐานะทางเศรษฐกิจของชนชั้นทหาร และต่อมาประสบความสำเร็จมากในฐานะขบวนการทางการเมืองที่ทุ่มเทเพื่อสร้างสภาประชาธิปไตย

นอกจากกลุ่มหัวก้าวหน้าแล้ว ความตื่นตัวเรื่องประชาธิปไตยได้แพร่ไปยังกลุ่มปัญญาชนต่างๆ โดยเฉพาะนักหนังสือพิมพ์ ซึ่งหนังสือพิมพ์บางฉบับได้ออกข่าวสนับสนุนกลุ่มประชาธิปไตย รัฐบาลจึงมีมาตรการกำหนดโทษผู้เสนอข่าวการเมืองที่เป็นอันตรายต่อรัฐบาล ใน ค.ศ.1875 ทำให้เกิดการต่อสู้อันตรายระหว่างหนังสือพิมพ์กับรัฐบาล

หลังเหตุการณ์กบฏชะชิมะใน ค.ศ.1877 กลุ่มผู้เรียกร้องสิทธิทางการเมืองแข็งแกร่งขึ้น เนื่องจากการรวมตัวกันระหว่างสมาคมของผู้รักชาติกับ

กลุ่มชาวมุไรที่ต่อต้านรัฐบาล รวมทั้งชาวนาที่ประสบปัญหาเศรษฐกิจ ตลอดจนได้รับความร่วมมือจากกลุ่มพ่อค้า นักธุรกิจที่สำคัญ ๆ ทำให้มีสมาคมทางการเมืองเกิดขึ้นทั่วประเทศญี่ปุ่นหลายกลุ่ม โดยเฉพาะในเขตเมืองและเขตที่เศรษฐกิจเติบโต กลุ่มผู้เรียกร้องสิทธิทางการเมืองเริ่มรวมตัวกันได้เหนียวแน่นมากขึ้น โดยมี อิตางากิ ไทสุเกะ (Itagaki Taisuke) แห่งแคว้นโทะซะเป็นผู้นำรัฐบาลจึงออกมาตรการเพื่อควบคุมขบวนการเรียกร้องทางการเมือง โดยใน ค.ศ.1880 ได้ออกกฎหมายจำกัดสิทธิการชุมนุมในที่สาธารณะเว้นแต่ได้รับอนุญาตจากทางการ ห้ามการรวมตัวกันทางการเมือง ห้ามครู นักเรียน นักศึกษา ทหาร เข้าร่วมกลุ่มการเมือง กลุ่มองค์กรที่มีวัตถุประสงค์ทางการเมือง โดยเฉพาะกลุ่มทหารจะถูกเพ่งเล็งเป็นพิเศษ

ใน ค.ศ. 1881 ได้เกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองที่กลายเป็นสิ่งเร่งให้มีการปกครองตามรัฐธรรมนูญที่ชัดเจน วิกฤตการณ์ทางการเมืองนี้เกิดจากความไม่โปร่งใสของการดำเนินการขายโอนกิจการอุตสาหกรรมบางชนิดใน เกาะฮอกไกโดให้แก่บริษัทเอกชนที่มีคนของรัฐบาลถือหุ้นอยู่ในราคาต่ำกว่าปกติ และโอคุมะ ชิเงโนบุ แห่งแคว้นฮิเซ็น ซึ่งเป็นรัฐมนตรีว่าการคลังถูกปลดออกเนื่องจากคัดค้านนโยบายขายโอนกิจการนี้ และยิ่งเนื่องมาจากปัจจัยทางการเมืองด้วย เนื่องจากฝ่ายอนุรักษนิยมสงสัยว่า โอคุมะ ร่วมมือกับ อิตางากิ และฟุคุชิวา ยูกิชิ สนับสนุนให้มีการเลือกตั้งและตั้งรัฐสภาแบบอังกฤษที่มีคณะรัฐมนตรีรับผิดชอบ เมื่อข่าวถูกเผยแพร่ออกมาทำให้รัฐบาลถูกหนังสือพิมพ์โจมตีอย่างหนัก รัฐบาลจึงระงับการขายโอนกิจการ⁴⁶ ส่วนโอคุมะได้นำกลุ่มข้าราชการที่มีความสามารถจำนวนหนึ่งไปเข้าร่วมกับกลุ่มผู้เรียกร้องประชาธิปไตย

การออกจากคณะรัฐบาลของไอกุงะ ทำให้ผู้นำในรัฐบาลที่เหลืออยู่ส่วนใหญ่เป็นคนที่มาจากแคว้นโชชูและซะสึมะ ทำให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลมากขึ้นจากการที่คณะรัฐบาลมาจากคนเพียงสองกลุ่ม รัฐบาลเห็นว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองมีแนวโน้มจะรุนแรงขึ้นจึงได้มีประกาศพระบรมราชโองการเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม ค.ศ.1881 เพื่อให้คำสัญญาแก่ประชาชนว่าจักรพรรดิจะพระราชทานกฎหมายรัฐธรรมนูญแก่ประชาชนและจัดตั้งรัฐสภาแห่งชาติขึ้นภายใน ค.ศ.1890⁴⁷ แต่ก็ไม่อาจจะรับการเคลื่อนไหวทางการเมืองได้ กลับกลายเป็นว่ากลุ่มการเมืองต่างๆ ได้เคลื่อนไหวเพื่อเตรียมจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้น พรรคที่สำคัญ เช่น

พรรคเสรีนิยม (จิยูโต Jiyuto Party) ตั้งขึ้นใน ค.ศ.1881 พรรคนี้เกิดจากสมาคมเพื่อการสถาปนาสภาแห่งชาติหรือสมาคมรักชาติ มีอิตางากิเป็นหัวหน้าพรรค นโยบายของพรรคยึดหลักการของฝรั่งเศสที่ว่า “เสรีภาพเป็นภาวะธรรมชาติของมนุษย์” และสร้างทฤษฎีใหม่ขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องกับสังคมญี่ปุ่นว่า “เจตนารมณ์ของประชาชนและจักรพรรดิเป็นสิ่งเดียวกัน” ฐานเสียงของพรรคจิยูโตส่วนใหญ่อยู่ในชนบท โดยเฉพาะกลุ่มเจ้าที่ดินและนักธุรกิจขนาดเล็กที่ไม่พอใจระบบภาษีใหม่ของรัฐบาล⁴⁸

พรรคปฏิรูปรัฐธรรมนูญ (ริกเคนไคชินโตะ – Rikken Kaishinto party) ตั้งขึ้นใน ค.ศ.1881 สมาชิกส่วนใหญ่มาจากข้าราชการเก่าและกลุ่มปัญญาชนจากมหาวิทยาลัยเคโอะ มีไอกุงะเป็นหัวหน้าพรรค พรรคนี้ได้รับการสนับสนุนจากนักธุรกิจบริษัทซุบิชิ จึงถูกเรียกว่า “พรรคธุรกิจชุมชน” นโยบายทางการเมืองของพรรคสนับสนุนการปกครองแบบเสรีนิยม แต่ยึดหลักการสนับสนุนระบอบรัฐสภาที่มีกษัตริย์แบบอังกฤษ และส่งเสริมให้มีการ

ปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนการพัฒนาเศรษฐกิจในชนบทเพื่อเป็นพื้นฐานเศรษฐกิจของรัฐ

พรรคราษฎรธรรมนุญ (ริคเคน ไตเซโตะ – Rikken Taiseito Party) ตั้งขึ้นใน ค.ศ.1882 เพื่อต่อต้านสองพรรคแรก สมาชิกของพรรคประกอบด้วย บุคคลหลายอาชีพ เช่น ข้าราชการ นักบวชในศาสนาชินโต ครู นักธุรกิจ ฯลฯ พรรคนี้ใกล้ชิดกับรัฐบาลจนกล่าวได้ว่ารัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้ง แต่ไม่เป็นที่นิยมของประชาชน พรรคนี้ยึดหลักหลักการเมืองแบบเยอรมันที่เน้นผลประโยชน์ของรัฐเป็นหลัก และสนับสนุนการปกครองที่ให้จักรพรรดิเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตย มีพระราชอำนาจยับยั้งกฎหมายได้ แต่ต้องเป็นไปตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนุญ

นอกจากนี้ยังมีการก่อตั้งพรรคการเมืองต่างๆ อีกมากมาย แต่ก็ต้องสลายตัวไปใน ค.ศ.1884 เนื่องจากรัฐบาลออกนโยบายควบคุมการรวมกลุ่มกันทางการเมือง รวมทั้งทำการแทรกแซงพรรคจิยูโตและพรรคริคเคน ไคชินโต จนเกิดความขัดแย้งกันเอง ทำให้ไม่สามารถร่วมมือกันต่อต้านรัฐบาลได้สำเร็จ และยังทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธาในพรรคการเมืองทั้งสองด้วย

แม้ว่าการดำเนินการต่าง ๆ จะล้มเหลว แต่นับได้ว่ายังมีผลดีประการหนึ่งคือ ประชาชนญี่ปุ่นได้เรียนรู้การดำเนินการทางการเมืองรูปแบบต่างๆ ทั้งการเรียกร้องและการต่อต้านในระบบประชาธิปไตย ส่วนผู้นำก็ได้เรียนรู้ถึงปัญหาและข้อบกพร่องของการดำเนินงานในระบบพรรคการเมือง ต่อมาใน ค.ศ.1889 พรรคการเมืองต่าง ๆ จึงได้รับการฟื้นฟูและกลับเข้ามามีบทบาททางการเมืองใหม่อีกครั้ง

4. รัฐธรรมนูญเมจิกับการสร้างแนวคิดชาตินิยม

รัฐธรรมนูญเมจิเป็นรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษรฉบับแรกในโลกตะวันออก การประกาศใช้รัฐธรรมนูญเมจิถือเป็นความพยายามในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยของญี่ปุ่น โดยยึดตามหลักการของโลกตะวันตกที่เน้นระบบรัฐสภาและการมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายในการปกครองประเทศ แม้ว่ารัฐธรรมนูญเมจิยังไม่ใช้รัฐธรรมนูญที่เป็นไปตามระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตกโดยสมบูรณ์ แต่การประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้และการมีรัฐสภาทำให้ญี่ปุ่นได้รับการยอมรับจากชาติตะวันตกในระดับหนึ่ง ที่สำคัญสาระในรัฐธรรมนูญเมจิมีผลทำให้แนวคิดชาตินิยมที่เน้นจักรพรรดิเป็นศูนย์กลางและเจ้าของอำนาจทั้งหมดได้รับการเน้นย้ำมากขึ้น

การดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญ ความสนใจที่จะให้มีรัฐบาลตามระบอบรัฐธรรมนูญได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ปลายสมัยโทกูงาวะ ส่วนกลุ่มคณาธิปไตยก็มีความสนใจในลัทธิการเมืองของตะวันตกเช่นกัน แต่ก็เห็นว่าในช่วงที่ญี่ปุ่นกำลังเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสร้างชาติให้มั่นคงเข้มแข็งนั้น ญี่ปุ่นยังไม่พร้อมที่จะใช้ระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตกโดยทันที แต่ต้องมี การเตรียมตัวด้านต่างๆ เช่น การดึงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง และต้องศึกษาการสร้างรัฐบาลกลางที่มีอำนาจเด็ดขาดตามแบบตะวันตกเสียก่อน ดังนั้นใน ค.ศ.1869 รัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการพิเศษขึ้น เพื่อศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ ของประเทศตะวันตก โดยมี เอโตะ ชิเมเป แห่งแคว้นอิเซินเป็นผู้นำ

การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญแพร่หลายมากขึ้นหลังจากการกลับจากต่างประเทศของคณะทูตอิวากูระ แต่มีความขัดแย้งกันเรื่อง

ระยะเวลาที่จะเริ่มประกาศใช้หลักการสำคัญๆ เช่น เจ้าชายอิวากูระ ผู้นำคณะทูตอิวากูระเห็นว่าจักรพรรดิควรเป็นองค์อำนาจสำหรับทุกขั้นตอนในการร่างรัฐธรรมนูญ และควรดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไปในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ จักรพรรดิควรมีอำนาจสูงสุดในการบังคับบัญชากองทัพ การประกาศสงคราม การตกลงสันติภาพและสนธิสัญญา อำนาจในการควบคุมการผลิตเงิน การเปิด-ปิดประชุมสภา การถอดถอนข้าราชการระดับต่างๆ⁴⁹

คิโตะ โคอิน แห่งแคว้นโชนชูซึ่งร่วมเดินทางไปกับคณะทูต เห็นว่าญี่ปุ่นควรมีรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ควรดำเนินการอย่างช้าๆ ส่วนจักรพรรดิควรมีอำนาจสูงสุดในการบริหารประเทศ โดยมีนายกรัฐมนตรีซึ่งเป็นรัฐบุรุษอาวุโส หรือ เก็นโร (genro)⁵⁰ เป็นผู้รับสนองพระราชโองการและรับผิดชอบการทำงานร่วมกับรัฐสภา ประชาชนทุกคนต้องมีความเท่าเทียมกันทางกฎหมาย ส่วนอิตโตะ ฮิโระบุมีมีความเห็นว่าจักรพรรดิควรมีอำนาจสูงสุดรัฐธรรมนูญใหม่และกฎหมายต่างๆ ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีและอำนาจจักรพรรดิ การให้หรือจำกัดเสรีภาพของประชาชนต้องระวังไม่ให้กระทบเกียรติภูมิของจักรพรรดิ⁵¹

ความแตกต่างด้านความคิดของผู้นำและความขัดแย้งกรณีเกาหลีส่งผลให้เกิดความแตกแยกในกลุ่มคณะปฏิวัติ⁵² ตามมาด้วยการลาออกจากรัฐบาลของผู้นำบางคน เช่น อิฮางากิ ไทสุเกะ ซึ่งได้ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองโดยได้รับการสนับสนุนจากปัญญาชนและหนังสือพิมพ์ จนทำให้รัฐบาลต้องใช้มาตรการควบคุมทางการเมืองที่เด็ดขาดในช่วง ค.ศ.1876 -1881 เช่น จำกัดสิทธิผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง รัฐบาลกลางเป็นผู้แต่งตั้งข้าราชการส่วน

ท้องถิ่น ให้อำนาจตำรวจในการจับกุมคุมขังและลงโทษผู้ต่อต้านรัฐบาล ห้ามการปราศรัยและชุมนุมทางการเมือง เป็นต้น

ในช่วงนี้รัฐบาลถูกกดดันให้ริเริ่มศึกษาและค้นคว้าเพื่อสร้างรัฐธรรมนูญของรัฐขึ้นเช่นกัน และรัฐธรรมนูญที่จะร่างขึ้นต้องมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับแนวความคิดของกลุ่มคนชาติปัตย์ที่มาจากแคว้นซะชิมะและโซชู ซึ่งเป็นตัวแทนและเทิดทูนอำนาจองค์จักรพรรดิอย่างสูงสุด โดยสนใจที่จะนำรูปแบบของรัฐธรรมนูญเยอรมนีมาใช้ และเพื่อที่จะให้การต่อต้านรัฐบาลของกลุ่มประชาธิปไตยบรรเทาลง รัฐบาลจึงประกาศว่าจักรพรรดิจะพระราชทานรัฐธรรมนูญใน ค.ศ.1890 แต่กลับทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองมากขึ้น เช่น การจัดตั้งพรรคการเมือง รัฐบาลจึงต้องถ่วงดุลย์อำนาจของฝ่ายตรงข้าม โดยตั้งพรรคการเมืองที่เป็นของรัฐบาลขึ้นเช่นกัน ได้แก่ พรรครัฐธรรมนูญแห่งองค์จักรพรรดิ (Rikken Teiseito) และดำเนินการแทรกแซงพรรคการเมืองต่างๆ จนเกิดความแตกแยกกันเอง และต้องสลายตัวไปในที่สุด

รัฐบาลเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการมีรัฐธรรมนูญขึ้นใช้ปกครองประเทศ ดังนั้นจึงได้ส่งคณะศึกษารัฐธรรมนูญที่มี อิโตะ อิโรบุมิ เป็นผู้นำ เดินทางไปศึกษารัฐธรรมนูญของประเทศต่างๆ ในตะวันตกและเห็นว่ารัฐธรรมนูญของเยอรมนีเหมาะสมที่สุด เพราะเน้นอำนาจสูงสุดของจักรพรรดิและคณะรัฐมนตรีไม่ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐสภา คณะรัฐมนตรีและทหารขึ้นตรงต่อจักรพรรดิ อิโตะและคณะได้ศึกษารัฐธรรมนูญอยู่ที่เยอรมนีเป็นเวลา 9 เดือน เมื่อเดินทางกลับมาก็ได้ทำการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นทันทีในวันที่ 17 มีนาคม ค.ศ.1883 โดยตั้งสำนักงานร่างรัฐธรรมนูญขึ้นสังกัดกระทรวงสำนักพระราชวัง ทั้งที่ควรจะเป็นงานโดยตรงของวุฒิสภา (เกนโรอิน) อิโตะได้รับการแต่งตั้งให้

เป็นรัฐมนตรีว่าการสำนักพระราชวังและเป็นประธานสำนักร่างรัฐธรรมนูญ การดำเนินการดังกล่าวแสดงถึงความต้องการที่จะร่างรัฐธรรมนูญโดยไม่เปิดเผยเพื่อหลีกเลี่ยงเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากภายนอก และทำให้สาธารณชนคาดเดาว่าจักรพรรดิอาจเป็นผู้ควบคุมการร่างรัฐธรรมนูญนี้ด้วยพระองค์เอง

การร่างรัฐธรรมนูญดำเนินไปอย่างช้าๆ และค่อนข้างเป็นความลับภายใต้การกำกับของอิโตะ ฮิโระบูมิ และอิโนะอุเอะ โควาชิ (Inoue Kowashi)⁵³ อิโตะดำเนินการปฏิรูปการบริหารหลายอย่าง เพื่อปูทางให้กับรัฐบาลในการบริหารงานตามระบบรัฐธรรมนูญ เช่น การสถาปนาสถาบันข้าราชการใหม่ การปรับปรุงคณะรัฐมนตรี การแต่งตั้งข้าราชการระดับต่ำด้วยการเน้นความสามารถ โดยอิโตะจ้างที่ปรึกษากฎหมายชาวเยอรมันคือ เฮอร์มานน์ รอสเลอร์ (Hermann Roessler) มาให้คำปรึกษาในการร่างรัฐธรรมนูญด้วย จนกระทั่ง ค.ศ.1886 จึงได้มีการร่างและศึกษารายละเอียดของรัฐธรรมนูญ ซึ่งเสร็จสิ้นลงในเดือนกันยายน ค.ศ.1887

การดำเนินการขั้นสุดท้ายของอิโตะเพื่อให้รัฐธรรมนูญนี้ได้ประกาศใช้อย่างสมบูรณ์ คือ การสถาปนากลุ่มผู้บริหารขึ้นมาใหม่เป็นองค์กรพิเศษเรียกว่า คณะองคมนตรี (Privy Council) เพื่อทำหน้าที่พิจารณาร่างรัฐธรรมนูญตามพระบรมราชโองการของจักรพรรดิ โดยอิโตะเป็นประธานองคมนตรี และในวันที่ 11 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1889 จักรพรรดิทรงมีพระบรมราชโองการพระราชทานรัฐธรรมนูญเมจิ ซึ่งถือเป็นรัฐธรรมนูญฉบับลายลักษณ์อักษรฉบับแรกของโลกตะวันออก และได้ถูกเน้นย้ำว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้มาด้วยการที่จักรพรรดิพระราชทานให้เป็นของขวัญแก่ประชาชน

สาระสำคัญของรัฐธรรมนูญเมจิ รัฐธรรมนูญนี้มี 76 มาตรา แบ่งออกเป็น 7 หมวดใหญ่ มีส่วนที่เป็นข้อบังคับเดิมของญี่ปุ่นอยู่เพียง 3 มาตรา คือ อาร์มภบท (มาตรา 1) มาตราที่ว่าด้วยการสงครามและภาวะฉุกเฉิน (มาตรา 31) และมาตราว่าด้วยงบประมาณ (มาตรา 71) นอกนั้นเป็นการเลียนแบบรัฐธรรมนูญเยอรมนี และรัฐธรรมนูญของประเทศอื่นๆ อีก 9 มาตรา สาระสำคัญของรัฐธรรมนูญเมจิ ประกอบด้วย⁵⁴

ส่วนที่ 1 ว่าด้วยสถาบันจักรพรรดิ (มาตรา 1-17) ถือว่าจักรพรรดิเป็นประมุขสูงสุดของประเทศ มีสถานะศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้ใดล่วงละเมิดไม่ได้ ทรงใช้อำนาจสูงสุดทั้งการปกครองและการทหารผ่านคณะรัฐมนตรีและกองทัพบกและกองทัพเรือ

ส่วนที่ 2 ว่าด้วยสิทธิและหน้าที่ของพลเมือง (มาตรา 18-32) เช่น พลเมืองทุกคนอยู่ภายใต้กฎหมาย หน้าที่ในการต้องเกณฑ์ทหารของชายญี่ปุ่น หน้าที่ในการเสียภาษี สิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐาน สิทธิในการได้รับความยุติธรรม การนับถือศาสนาและแสดงความคิดเห็นภายใต้กฎหมาย สิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของพลเมืองเปลี่ยนแปลงได้หากประเทศเข้าสู่ภาวะสงครามหรืออยู่ในภาวะฉุกเฉิน

ส่วนที่ 3 ว่าด้วยสภา (เรียกว่าสภาไดเอท) (มาตรา 33-54) กำหนดให้มี 2 สภา คือ สภาขุนนาง (House of peer) และสภาผู้แทนราษฎร (House of Representatives) สภาขุนนางประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นเชื้อพระวงศ์และผู้ที่จักรพรรดิแต่งตั้ง สภาขุนนางเป็นตำแหน่งถาวร สามารถตรวจสอบการใช้อำนาจการปกครองของสภาผู้แทนราษฎร มีสิทธิยับยั้งกฎหมายที่สภา

ผู้แทนราษฎรเสนอมา ส่วนสมาชิกสภา ผู้แทนราษฎรได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนตามกฎหมายการเลือกตั้ง

ส่วนที่ 4 ว่าด้วยคณะรัฐมนตรีและสภาองคมนตรี (มาตรา 55-56) เป็นสภาพบริหารของรัฐ ประกอบด้วยคณะรัฐมนตรีและสภาองคมนตรี คณะรัฐมนตรีมีหน้าที่ถวายคำแนะนำในการบริหารประเทศต่อจักรพรรดิโดยตรง และรับผิดชอบในด้านปฏิบัติ และเป็นผู้ลงนามรับรองกฎหมายทั้งหมดของแผ่นดิน สภาองคมนตรีเป็นผู้ตัดสินและกำหนดนโยบายที่สำคัญของรัฐและเป็นที่ปรึกษาขององค์จักรพรรดิ

ส่วนที่ 5 ว่าด้วยศาลยุติธรรม (มาตรา 57-61) ศาลเป็นผู้รับผิดชอบต่อขบวนการยุติธรรม ผู้พิพากษามาจากการแต่งตั้งตามคุณสมบัติ และมีอำนาจอิสระในการพิพากษาคดี

ส่วนที่ 6 ว่าด้วยการคลัง (มาตรา 62-72) สภาไดเอทมีอำนาจหน้าที่ในการผ่านงบประมาณ กำหนดระบบภาษี แต่ไม่รวมการใช้จ่ายของสำนักพระราชวัง

ส่วนที่ 7 ว่าด้วยกฎหมายเพิ่มเติม (มาตรา 73-76) การเพิ่มเติมกฎหมายรัฐธรรมนูญทำได้เมื่อมีความจำเป็น โดยต้องได้คะแนนเสียงไม่น้อยกว่า 3 ใน 4 ของจำนวนสมาชิกสภา และการแก้ไขกฎหมายที่เียบลเป็นอำนาจจักรพรรดิ กฎหมายหรือข้อบังคับใดๆ จะขัดต่อรัฐธรรมนูญไม่ได้

จะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญให้อำนาจสูงสุดแก่จักรพรรดิ และกำหนดสถานะอันศักดิ์สิทธิ์ของจักรพรรดิไว้ รวมทั้งการทหารของรัฐไม่ถูกควบคุมโดยสภาไดเอท ทำให้รัฐธรรมนูญเมจิถูกวิจารณ์ว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่สนับสนุนให้ผู้บริหารใช้อำนาจอย่างเผด็จการ มีลักษณะไม่เป็นประชาธิปไตย เช่น การระบุ

ว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของจักรพรรดิไม่ได้มาจากประชาชน จำกัดผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งว่าต้องเป็นชายฉกรรจ์ที่เสียภาษีให้รัฐจำนวน 15 เยนขึ้นไป

อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าจุดมุ่งหมายของการใช้รัฐธรรมนูญนี้ไม่ได้มีเป้าหมายหลักเพื่อประชาธิปไตย แต่เป็นไปเพื่อสร้างรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีจักรพรรดิเป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ และเพื่อแสดงให้เห็นชาติตะวันตกเห็นว่าญี่ปุ่นมีรัฐธรรมนูญใช้ในการปกครอง เพื่อเป็นข้ออ้างในการเรียกร้องขอแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมกับต่างชาติ และเพื่อสร้างความเท่าเทียมทางการเมืองกับชาติตะวันตกที่มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายในการปกครองประเทศ โดยอังกฤษซึ่งเห็นการปรับปรุงประเทศของญี่ปุ่น จึงได้ตกลงยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้ญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1899 และชาติอื่นได้ยกเลิกตามมา นับเป็นความสำเร็จในการปรับปรุงประเทศของญี่ปุ่น

รัฐธรรมนูญเมจิได้รับการประกาศใช้เมื่อ ค.ศ.1889 และญี่ปุ่นได้ใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้โดยไม่ได้แก้ไขไปจนถึง ค.ศ.1946 ภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ ผู้นำญี่ปุ่นสามารถพัฒนาประเทศให้ทันสมัยขึ้นจนกลายเป็นมหาอำนาจชาติหนึ่ง

สิ่งสำคัญอีกประการที่เกิดขึ้นเมื่อมีการนำรัฐธรรมนูญเมจิมาใช้แล้ว คือ กลุ่มคนชาติปัตย์กลายเป็นสถาบันการเมืองขึ้นมา และมีลักษณะเป็นผู้บริหารพิเศษ หรือเรียกว่า สภาเก็นโร (คณะรัฐมนตรีอาวุโส)⁵⁵

สรุป

การปฏิรูปประเทศในสมัยเมจิดำเนินไปใน 4 ด้านใหญ่ คือ ด้านการเมือง – สังคม ด้านการสร้างสถาบันสมัยใหม่ ด้านการสร้างสัญลักษณ์ของชาติ และด้านสาธารณูปโภค

ด้านการเมือง-สังคม เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อเสรีภาพและสิทธิของประชาชน มีการอภิปรายกันอย่างแพร่หลายว่าระบบการเมืองแบบใดดีที่สุดสำหรับญี่ปุ่น ใครควรมีส่วนร่วมในการเมือง หนังสือพิมพ์มีบทบาทในการเผยแพร่และเสนอแนวคิด รวมทั้งเกิดสมาคมทางการเมืองในท้องถิ่นกว่า 200 แห่ง นักคิดอย่างฟูกุซาวะ ยูกิชิ เสนอความเห็นว่ารระบบชนชั้นเป็นอุปสรรคต่อการสร้างญี่ปุ่นสมัยใหม่ ควรยกเลิกการให้ความสำคัญกับการสืบตระกูล ซึ่งนำไปสู่การยกเลิกระบบชนชั้นในสังคมในที่สุด โดยมีการกำจัดระบบไเดเมียว ระบบชนชั้น ลดสิทธิพิเศษชามูไรเพื่อเปลี่ยนให้เป็นสามัญชน เน้นสร้างความเท่าเทียมของชนชั้นต่างๆ การยกเลิกชนชั้นนักรบ นำไปสู่ระบบการทหารสมัยใหม่และทางการได้สร้างอัตลักษณ์ร่วมของคนญี่ปุ่นให้มีความรู้สึกของความเป็นประชาชนของจักรพรรดิและของประเทศชาติ แต่เดิมมีความรู้สึกเป็นคนของแคว้น โมริ อะริโนะริ (Mori Arinori) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ กำหนดให้สอนประวัติศาสตร์ว่าญี่ปุ่นเป็นชาติที่แตกต่างจากชาติอื่น ที่สืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ ทำให้ชาวญี่ปุ่นเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในชาติและรู้สึกว่าตนเหนือกว่าชาติอื่น ซึ่งจะส่งผลต่อมาเมื่อญี่ปุ่นสามารถขยายจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นได้สำเร็จและเข้าสู่ลัทธิทหารนิยมที่รุกรานประเทศอื่น

ในด้านการสร้างสัญลักษณ์ของชาติ ผู้นำญี่ปุ่นได้สร้างและปลูกฝังแนวคิดที่ “จักรพรรดิเป็นสัญลักษณ์ของชาติ” จักรพรรดิคือหนึ่งเดียวของญี่ปุ่น

สร้างภาพลักษณ์ให้จักรพรรดิเมจิเป็นจักรพรรดิที่ทันสมัย และยิ่งใหญ่เผยแพร่สู่ชาวญี่ปุ่น ผ่านหนังสือพิมพ์ ขบวนการเสด็จและพระราชพิธีต่างๆ

ในด้านการสร้างความเจริญด้านสาธารณูปโภคต่างๆ นั้นเป็นไปตามคำขวัญ “ฟูโกกุ เตียวเฮ” หรือประเทศมั่งคั่ง การทหารเข้มแข็ง ที่สำคัญเช่น การปรับปรุงการทหาร อุตสาหกรรม ทางรถไฟ วางสายโทรเลข และรับแนวคิดของอดัมส์ สมิท (Adam Smith) เรื่องการค้าเสรี (Laissez faire) มาใช้พัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม การพาณิชย์ ธนาคาร

ความสำเร็จในด้านเศรษฐกิจและความเข้มแข็งทางการทหารจากการพัฒนาประเทศสมัยเมจิส่งผลอย่างรวดเร็ว โดยหลังจากพัฒนาประเทศได้ไม่นาน ญี่ปุ่นก็สามารถขยายอำนาจทางการทหารไปยังดินแดนเพื่อนบ้าน อันเป็นการเริ่มจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นที่เข้มแข็ง

ศาลเจ้าเมจิ สร้างใน ค.ศ. 1920 เพื่ออุทิศถวายแด่ดวงวิญญาณของจักรพรรดิเมจิ และจักรพรรดินี (ภาพถ่ายโดยผู้เขียน)

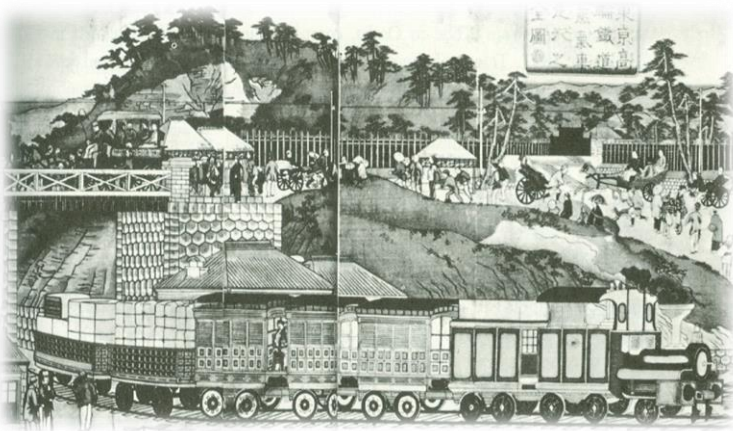
ห้องเรียนชั้นประถมสมัยเมจิ ตัวหนังสือทางซ้ายแปลว่า จงรักภักดี ทางขวา แปลว่า กตัญญู ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายทางการศึกษาสมัยเมจิ (จาก วุฒิชัย, 2551)

ภาพพิมพ์บล็อกไม้ การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาสมัยเมจิ
(จากพิพิธภัณฑ์เอโดะ กรุงโตเกียว ภาพถ่ายโดยผู้เขียน)

ตำราจะงับการปราศรัยเรียกกรองสิทธิเสรีภาพใน ค.ศ. 1880
(จาก Gordon, 2014)

รถไฟสายโตเกียว-โยโกฮามะในต้นสมัยเมจิ

(จาก Reischauer and Craig, 1978)

ย่านการค้ากินซ่า (Ginza) ในกรุงโตเกียว ค.ศ. 1877

(จาก Reischauer and Craig, 1978)

เชิงอรรถ

- ¹ จักรพรรดิเมจิขึ้นครองราชย์เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม ค.ศ. 1868 ครองราชสมบัติเมื่อวันที่ 31 มกราคม ค.ศ. 1867 แต่เริ่มนับสมัยเมจิ หรือการฟื้นฟูสมัยเมจิ (Meiji Restoration) เมื่อวันที่ 3 มกราคม ค.ศ. 1868
- ² ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *ศตวรรษใหม่ของญี่ปุ่น: จากเปอร์ถึงปัจจุบัน*. หน้า 95
- ³ Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* pp. 77-78
- ⁴ วุฒิชัย มูลศิลป์. (2551). *ไทย จีน ญี่ปุ่น ในยุคจักรวรรดินิยมใหม่ วิเคราะห์ เปรียบเทียบ*. หน้า 170
- ⁵ พุกตาทะ ทาดาชิ. (2538). *โครงสร้างสังคมญี่ปุ่น*. หน้า 12

- ⁶ แมริอุส บี.แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 64
- ⁷ *แหล่งเดิม*. หน้า 64-66
- ⁸ แมริอุส บี.แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 69 และ James Huffman. (2010). *Japan and Imperialism, 1853-1945*. p. 31
- ⁹ แมริอุส บี.แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 76
- ¹⁰ *แหล่งเดิม*. หน้า 85-89
- ¹¹ *แหล่งเดิม*. หน้า 67
- ¹² ฮิวจ์ บอร์ตัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 96
- ¹³ Edwin O. Reischauer. (1977). *op.cit.* p. 82 and Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* pp. 65-66
- ¹⁴ ดับเบิลยู.จี. บิสลีย์. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 185-186
- ¹⁵ แมริอุส บี.แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 77
- ¹⁶ *แหล่งเดิม*. หน้า 73-74
- ¹⁷ Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p. 73
- ¹⁸ ดับเบิลยู.จี. บิสลีย์. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 213
- ¹⁹ แมริอุส บี.แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 63)
- ²⁰ *แหล่งเดิม*. หน้า 64-68
- ²¹ วุฒิชัย มูลศิลป์. (2551). *เล่มเดิม*. หน้า 167-168
- ²² Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p. 67
- ²³ *Ibid.*
- ²⁴ ดับเบิลยู.จี. บิสลีย์. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 215 – 216 และ วุฒิชัย มูลศิลป์. (2551). *เล่มเดิม*. หน้า 182
- ²⁵ Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p. 68
- ²⁶ วุฒิชัย มูลศิลป์. (2551). *เล่มเดิม*. หน้า 185
- ²⁷ *Ibid.* p. 70
- ²⁸ ฮิวจ์ บอร์ตัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 155

- ²⁹ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 218-219
- ³⁰ *แหล่งเดิม*. หน้า 161
- ³¹ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 225
- ³² เพ็ญศรี กาญจนมัย. (2538). *ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. หน้า 134
- ³³ *แหล่งเดิม*. หน้า 159
- ³⁴ ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 158-159
- ³⁵ *แหล่งเดิม*. หน้า 170
- ³⁶ *แหล่งเดิม*. หน้า 154-156
- ³⁷ Marius B. Jansen (2000). *op.cit.* p. 341
- ³⁸ ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 99
- ³⁹ Marius B. Jansen (2000). *op.cit.* p. 345 and Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* pp. 62-63
- ⁴⁰ Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p. 63
- ⁴¹ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 210-211
- ⁴² Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p. 66
- ⁴³ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 185-186
- ⁴⁴ ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 126 – 128
- ⁴⁵ *แหล่งเดิม*. หน้า 133
- ⁴⁶ *แหล่งเดิม*. หน้า 168-172
- ⁴⁷ *แหล่งเดิม*. หน้า 177
- ⁴⁸ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 194-195
- ⁴⁹ ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 174
- ⁵⁰ เกนโร (genro) คือ รัฐบุรุษอาวุโส (ส่วนเกนโรอิน คือ วุฒิสภา) ได้รับยกย่องเป็นผู้สร้างญี่ปุ่นสมัยใหม่ มีบทบาทในฐานะที่ปรึกษาของจักรพรรดิในสมัยเมจิ ไทโชและต้นสมัยโชวะ เกนโรในสมัยเมจิและต้นสมัยไทโชส่วนใหญ่เป็นชาวมูโรจาก 4 แคว้น ที่มีบทบาทในการฟื้นฟูอำนาจจักรพรรดิ และมีบทบาททางการเมือง เช่น อิโตะ ฮิโรมูมิ เกนโรคนแรกจากแคว้นโชชู

เคนโรบางคนดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี เช่น ซาอุนจิ กิมมิจิ (Saionki Kimmichi) ซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์และนายกรัฐมนตรีระหว่าง ค.ศ.1906-1908 และ 1911-1912 และคัตซึระ ทาโร (Katsura Taro) นายกรัฐมนตรีระหว่าง ค.ศ. 1912-1913 และรัฐบุรุษเหล่านี้มีส่วนในการ “เลือกสรร” นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นในสมัยไทโช

⁵¹ ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 190

⁵² ใน ค.ศ. 1873 ญี่ปุ่นพยายามเจรจาเปิดความสัมพันธ์กับเกาหลี แต่เกาหลีปฏิเสธ ทำให้ผู้นำญี่ปุ่นฝ่ายหนึ่งเห็นว่าญี่ปุ่นควรใช้กำลังกับเกาหลี แต่อีกฝ่ายไม่ต้องการใช้กำลัง จึงเกิดความเห็นที่แตกต่างกันขึ้น

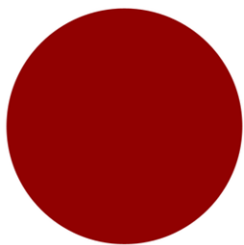
⁵³ Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p. 91

⁵⁴ เพ็ญศรี กาญจนมัย. (2538). *เล่มเดิม*. หน้า 153-156

⁵⁵ *แหล่งเดิม*. หน้า 157

4

นโยบายต่างประเทศ
และการเติบโตของจักรวรรดิญี่ปุ่น

บทนำ

หลังจากที่ญี่ปุ่นเปิดประเทศ และถูกบังคับให้ทำสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับประเทศตะวันตกนั้น ญี่ปุ่นได้ปรับตัวและปฏิรูปประเทศทั้งในด้าน การเมือง เศรษฐกิจ สังคม ตามแนวทางตะวันตก โดยมีจุดประสงค์เพื่อทำให้ ประเทศปลอดภัยจากการคุกคามของต่างชาติ เพื่อสร้างความเสมอภาคเท่าเทียมกับชาติตะวันตก และเพื่อแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคจนประสบผลสำเร็จ จากความสำเร็จในการพัฒนาประเทศด้านอุตสาหกรรม ทำให้ญี่ปุ่น ต้องการแสวงหาวัตถุดิบและตลาดที่นอกเหนือจากภายในประเทศ นอกจากนี้ ความต้องการมีศักดิ์ศรีทัดเทียมชาติตะวันตก ทำให้ญี่ปุ่นเริ่มดำเนินนโยบาย จักรวรรดินิยมตามแบบชาติตะวันตก และญี่ปุ่นเป็นประเทศเอเชียประเทศแรกที่ได้เป็นเจ้าอาณานิคม

ขณะที่ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการพัฒนาประเทศ แต่จีนกลับต้องเผชิญกับปัญหาความมั่นคงภายในที่เกิดการต่อต้านรัฐบาลขึ้นในหลายพื้นที่ ซึ่งล้วนแต่มีส่วนทำให้ราชสำนักชิงอ่อนแอลง และตามมาด้วยการถูกคุกคามจากต่างชาติทั้งชาติตะวันตกและญี่ปุ่นในกรณีการแข่งขันกันขยายอำนาจใจเกาหลี ซึ่งจีนเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ทำให้อิทธิพลของจีนในเกาหลีหมดลง ส่วนเกาหลีนั้น ความแตกแยกภายในทำให้อิทธิพลของจีนและญี่ปุ่นแทรกซึมเข้าไปมากขึ้น จนเกิดความวุ่นวายและผลสุดท้ายเกาหลีต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของญี่ปุ่นจนกลายเป็นอาณานิคมของญี่ปุ่นในเวลาต่อมา

บทนี้ศึกษาวิเคราะห์นโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นตั้งแต่ ค.ศ. 1874 ที่นำไปสู่ความสำเร็จในการสร้างจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น¹ ขณะที่จีนและเกาหลี

กลายเป็นชาติที่ถูกคุกคามและต่างชาติขยายอิทธิพลเข้าไปอย่างมาก เนื้อหาในบทนี้แสดงให้เห็นพัฒนาการที่แตกต่างกันของชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สามชาติ อันเป็นผลมาจากการปรับตัวที่แตกต่างกันของทั้งสามชาติ

1. นโยบายต่างประเทศและการเติบโตของจักรวรรดิญี่ปุ่น

นโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นตั้งแต่ทศวรรษ 1870 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 มีพัฒนาการไปตามบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์กับต่างประเทศของญี่ปุ่น นโยบายระยะแรกเป็นการดำเนินการเพื่อยกเลิกสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกัน และการแสวงความมั่นคงปลอดภัยของดินแดน จึงมีการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ เพื่อให้ชาติตะวันตกยอมรับในความเจริญของญี่ปุ่น

เมื่อญี่ปุ่นพัฒนาประเทศไประยะหนึ่งแล้ว เศรษฐกิจญี่ปุ่นขยายตัวทำให้เห็นความจำเป็นของการแสวงหาดินแดนที่จะเป็นแหล่งอาหาร แหล่งวัตถุดิบ และแหล่งระบายสินค้า รวมถึงยังต้องป้องกันประเทศจากชาติตะวันตก ทำให้ญี่ปุ่นดำเนินนโยบายเพื่อป้องกันประเทศด้านความมั่นคงของเขตแดนและความมั่นคงของเศรษฐกิจ ด้วยการเริ่มขยายอิทธิพลเข้าไปในดินแดนที่อยู่ใกล้เคียง เช่น เกาหลี

เมื่อการพัฒนาประเทศของญี่ปุ่นประสบความสำเร็จ ได้รับการยอมรับจากชาติตะวันตกด้วยการยกเลิกสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกันและการทหาที่มีความเข้มแข็งมากขึ้น ญี่ปุ่นจึงใช้ลัทธิจักรวรรดินิยมแบบตะวันตกเพื่อขยายดินแดนที่จะยึดครองเป็นอาณานิคมแบบชาติตะวันตก ซึ่งประสบความสำเร็จในการชนะสงครามกับจีนใน ค.ศ. 1895 ทำให้ญี่ปุ่นสามารถขยายอิทธิพลในเกาหลี

ได้ ตามด้วยการชนะรัสเซียและการผนวกเกาหลีเป็นรัฐในอารักขาใน ค.ศ. 1905 ตามด้วยการยึดครองเกาหลีเป็นอาณานิคมใน ค.ศ. 1910 จากนั้นในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 จึงมีนโยบายการสร้างและป้องกันผลประโยชน์ในจีนและดินแดนใกล้เคียง ด้วยการใช้ทั้งการแสวงหาพันธมิตรและกำลังทหาร

นโยบายเพื่อการยกเลิกสนธิสัญญาไม่เท่าเทียมกัน

ในช่วงแรกของสมัยเมจิ ในทศวรรษ 1870 – 1880 ผู้นำญี่ปุ่นมีเป้าหมายหลักและนโยบายเร่งด่วน คือ การดำเนินการยกเลิกสนธิสัญญาไม่เท่าเทียมกันที่ทำกับต่างชาติ เพื่อให้ญี่ปุ่นมีอิสรภาพในการปกครองตนเองอย่างแท้จริง และมีความเท่าเทียมกับชาติตะวันตก ญี่ปุ่นจึงดำเนินการพัฒนาประเทศในทุกด้าน โดยเฉพาะการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความรู้ความสามารถ ดังที่นักปราชญ์คนสำคัญ คือ ฟุคุซาวา ยูกิชิ เขียนกระตุ้นชาวญี่ปุ่นในหนังสือของเขาเรื่อง “มุ่งสู่วิทยาการ” ว่า “สวรรค์มิได้สร้างมนุษย์คนหนึ่งให้ดีกว่าหรือเลวกว่ามนุษย์อีกคนหนึ่ง”² แต่สิ่งสำคัญก็คือความรู้ คิโตะ ทะกะโยชิ หนึ่งในผู้ร่วมเดินทางไปกับคณะทูตอิวากูระที่ไป “แสวงหาความรู้จากทั่วโลก” ระหว่าง ค.ศ. 1871 – 1873 บันทึกว่า “ไม่มีอะไรจำเป็นรีบด่วนสำหรับเรา (ญี่ปุ่น) เท่ากับโรงเรียน” และ “คนของเรา (ญี่ปุ่น) ไม่มีอะไรแตกต่างจากคนอเมริกันหรือชาวยุโรปเลยในปัจจุบัน ที่แตกต่างก็คือ การศึกษา หรือขาดการศึกษา”³ เพราะการพัฒนาคนให้มีความรู้ที่ทันสมัยจะเป็นรากฐานไปสู่การพัฒนาในด้านอื่นๆ ต่อไป และคนญี่ปุ่นที่มีความ “ศิวิไลซ์” แบบตะวันตกจะทำให้ชาติตะวันตกไม่ดูถูกเหยียดหยามญี่ปุ่น

รัฐบาลเมจิปรับปรุงระบบกฎหมายแบบตะวันตก และประกาศใช้รัฐธรรมนูญในการปกครองประเทศใน ค.ศ. 1889 ส่งผลให้ใน ค.ศ. 1894 ญี่ปุ่นใช้ระบบกฎหมายใหม่แบบตะวันตก และดำเนินการขอแก้ไขสนธิสัญญากับต่างชาติ ซึ่งอังกฤษยอมยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้เป็นชาติแรกใน ค.ศ. 1894 โดยมีผลบังคับใช้ใน ค.ศ. 1899 ทำให้ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1899 ญี่ปุ่นสามารถยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับอังกฤษและชาติอื่นๆ ในเวลาต่อมาได้⁴ และใน ค.ศ. 1902 ญี่ปุ่นได้ทำสนธิสัญญาเป็นพันธมิตรกับอังกฤษในลักษณะที่เท่าเทียมกัน อันเป็นผลสืบเนื่องจากการที่ญี่ปุ่นถูกบังคับคืนแหลมเหลียวตงให้จีนใน ค.ศ. 1895 ซึ่งจะกล่าวต่อไป สนธิสัญญากับอังกฤษนี้แสดงถึงการมีความเท่าเทียมกันสูงสุดระหว่างชาติในเอเชียกับยุโรปเป็นครั้งแรก ซึ่งเป็นความสำเร็จอย่างยิ่งของรัฐบาลเมจิ

นโยบายด้านความมั่นคงปลอดภัยของดินแดน

ตั้งแต่ทศวรรษ 1870 ญี่ปุ่นเริ่มให้ความสำคัญกับนโยบายด้านความมั่นคงปลอดภัยของดินแดน โดยเริ่มกำหนดขอบเขตของดินแดนและผนวกดินแดนรอบๆ เข้ามา เช่น ฮอกไกโด หมู่เกาะริวกิว ใน ค.ศ. 1870 มีการเจรจากับรัสเซียเรื่องหมู่เกาะทางตอนเหนือ คือ หมู่เกาะคูริล (Kurile) และสะซะลิน (Sakhalin) หมู่เกาะคูริลอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะฮอกไกโด ตามสนธิสัญญารัสเซีย - ญี่ปุ่น ฉบับแรก ระบุว่า หมู่เกาะคูริลแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนเกาะสะซะลิน (คาราฟูโต) ยังไม่มีการตกลงกัน ตัวแทนในรัฐบาลเมจิมีความเห็นต่างกันเกี่ยวกับการยึดครองดินแดนเหล่านี้ จนกระทั่งใน ค.ศ. 1870 เริ่มมีเสียงเรียกร้องให้รัฐบาลใช้นโยบายขยายดินแดน และให้รัฐบาลเจรจากับ

รัสเซียเพื่อขอซื้อดินแดนทางตอนเหนือของหมู่เกาะซะซะลิน พร้อมทั้งบีบบังคับให้รัสเซียยอมรับข้อเรียกร้องให้ญี่ปุ่นได้ดินแดนหมู่เกาะคูริลทั้งหมด ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งสนับสนุนนโยบายประนีประนอมกับรัสเซีย เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด⁵

ใน ค.ศ. 1874 รัฐบาลญี่ปุ่นตัดสินใจประนีประนอมกับรัสเซีย โดยส่งตัวแทนไปยังกรุงเซนต์ปีเตอर्सเบิร์กของรัสเซีย เพื่อเจรจาแก้ไขปัญหาเขตแดนระหว่างกัน และมีการทำสนธิสัญญากันใน ค.ศ. 1875 สารสำคัญ คือ ญี่ปุ่นยอมยกเลิกข้อเรียกร้องทั้งหมดเหนือหมู่เกาะซะซะลิน ส่วนรัสเซียยอมยกเลิกข้อเรียกร้องดินแดนครึ่งหนึ่งทางตอนเหนือของคูริล และยกเกาะคูริลให้ญี่ปุ่นทั้งหมด⁶ จากนั้นญี่ปุ่นจึงผนวกเกาะคูริลเข้าเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดฮอกไกโด แต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองสหภาพโซเวียตได้คูริลและผนวกเกาะอื่นไปด้วย ทำให้เป็นปัญหาต่อมา

นโยบายสร้างความมั่นคงของประเทศด้านเขตแดนและเศรษฐกิจ

การที่ญี่ปุ่นต้องป้องกันประเทศให้ปลอดภัยจากชาติตะวันตกและต้องสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ด้วยการหาแหล่งอาหารที่พอเพียงสำหรับประชากรญี่ปุ่นที่เพิ่มขึ้น แหล่งระบายสินค้าและแหล่งวัตถุดิบราคาถูก ตลอดจนการเห็นตัวอย่างการใช้ลัทธิจักรวรรดินิยมของชาติตะวันตก ทำให้ญี่ปุ่นเริ่มรุกเข้าไปในดินแดนที่อยู่ใกล้ญี่ปุ่นและค่อยพัฒนามากว่า เช่น ริวกิว (Ryukyu) ทางใต้ของญี่ปุ่น (ปัจจุบันคือจังหวัดโอกินาวา) เกาหลี และไต้หวันซึ่งเป็นของจีน ริชาร์ด สตอร์ นักประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นชาวอเมริกัน กล่าวว่าแนวคิดเรื่องการพึ่งตนเองของแซมมวล สไมล์ส (Samuel Smiles, ค.ศ. 1812 –1904)

และการอยู่รอดของผู้ที่เหมาะสมของชาร์ล ดาร์วิน (Charles Darwin, ค.ศ. 1809 – 1882) มีอิทธิพลต่อความคิดของชาวญี่ปุ่นในช่วงทศวรรษ 1880 มาก⁷ โดยชนชั้นนำญี่ปุ่นคิดถึงการพึ่งพาตนเองให้รอดพ้นจากจักรวรรดินิยมตะวันตก การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และการใช้กำลังที่เหนือกว่าเข้าไปยังดินแดนที่อ่อนแอกว่า ซึ่งแนวคิดเหล่านี้มีผลอย่างยิ่งต่อการขยายดินแดนของญี่ปุ่นไปยังดินแดนที่ด้อยกว่า

แนวคิดเรื่องการพึ่งตนเองปรากฏอยู่ในหนังสือชื่อ *Self Help* หรือ การพึ่งตนเอง ของแซมมวล สไมลส์ ดีพิมพ์ใน ค.ศ. 1859 เป็นที่นิยมแพร่หลายมากในประเทศอังกฤษขณะนั้น ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่อังกฤษกำลังประสบปัญหาหลายประการจากการทำสงครามไครเมียใน ค.ศ. 1853-1856 ตามด้วยกบฏชิบอยในอินเดียที่เป็นการต่อต้านอังกฤษใน ค.ศ. 1857 ทั้งสองเหตุการณ์กระทบต่อสังคมอังกฤษโดยรวมอย่างมากโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและเป็นการแสดงถึงความล้มเหลวของระบบราชการอังกฤษในด้านการต่างประเทศ การบริหารปกครอง สไมลส์โจมตีสังคมอังกฤษส่วนใหญ่ว่าประชาชนมีค่านิยมที่ต้องการทำงานให้กับรัฐบาลหรือเข้าสู่ระบบราชการ ขณะที่การประกอบกิจการค้าหรืออื่นๆ ที่เป็นการพึ่งพาตนเองได้รับการดูถูก เขาจึงเน้นถึงการที่ประชาชนควรพึ่งตนเอง ให้ความสำคัญกับการเป็นปัจเจกชน การประหยัดมัธยัสถ์ และความขยันหมั่นเพียร หนังสือของสไมลส์ส่งเสริมแนวคิดความเป็นพลเมือง (Civility) อิสรภาพ ปัจเจกชนนิยม และพยายามเปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนในสังคม เขากระตุ้นให้ชนชั้นแรงงานพยายามปรับปรุงตนเองและศึกษาเล่าเรียนเพื่อพึ่งตนเองได้

ส่วนงานของชาร์ล ดาร์วิน ที่กล่าวถึงทฤษฎีการคัดเลือกตามธรรมชาติ นั้นอธิบายถึงการที่สิ่งมีชีวิตบางชนิดสูญพันธุ์ไป บางชนิดมีการปรับตัวและ

สามารถดำรงอยู่ได้ และสรุปว่าสิ่งมีชีวิตที่ปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมเท่านั้นจึงจะอยู่ได้ กลายเป็นหลักการว่าผู้ที่อยู่รอดคือผู้ที่เหมาะสมที่สุด นักชาตินิยมชาวตะวันตกได้นำแนวคิดทางชีววิทยานี้มาใช้อธิบายการขยายอำนาจของตน เพื่อแสดงให้เห็นว่าชาติที่อ่อนแอกว่าจะถูกปกครองโดยชาติที่เข้มแข็งกว่า

แนวคิดการพึ่งตนเองและการอยู่รอดของผู้ที่เหมาะสมมีอิทธิพลต่อชาวญี่ปุ่นในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 มาก ผู้นำญี่ปุ่นเชื่อว่าถ้าจะเอาชนะชาติตะวันตกได้ต้องพัฒนาประเทศ ต้องเรียนรู้จากชาติตะวันตก และต้องเข้าร่วมกับชาติตะวันตก ซึ่งหมายถึงการได้รับการยอมรับให้เข้าร่วมกลุ่มรัฐที่มีอารยธรรมและอำนาจ ดังที่ นายอิโนอุเอะ คาโอรุ (Inouie Kaoru) รัฐมนตรีต่างประเทศของญี่ปุ่น ประกาศใน ค.ศ. 1887 ว่า ต้อง “เปลี่ยนแปลงจักรวรรดิและประชาชนของเราให้เหมือนกับประเทศต่างๆ ของยุโรป และประชาชนของเราให้เหมือนประชาชนของยุโรป”⁸ รวมถึงญี่ปุ่นต้องใช้วิถีทางจักรวรรดินิยมแบบชาติตะวันตกเพื่อปกครองดินแดนที่ต่อยกว่าเพื่อความมั่นคงและอำนาจของญี่ปุ่นจนนำไปสู่เหตุการณ์ต่างๆ ดังนี้

การขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นในหมู่เกาะริวกิวและไต้หวัน ริวกิวเป็นหมู่เกาะขนาดยาวอยู่ทางตอนใต้ของเกาะคิวชู ในคริสต์ศตวรรษที่ 14-17 อาณาจักรริวกิวอยู่ภายใต้อิทธิพลของจีน แต่หลังคริสต์ศตวรรษที่ 17 ไตเมียวแคว้นซะชิมะเข้ายึดริวกิวได้ ริวกิวจึงส่งบรรณาการให้ทั้งจีนและญี่ปุ่น ขณะเดียวกันก็ถือว่าตนมีอิสระด้วย จึงทำสัญญากับชาติตะวันตกในนามริวกิวเอง เมื่อมีการยกเลิกเขตแดนของไตเมียว ใน ค.ศ. 1872 ญี่ปุ่นผนวกริวกิวเข้ากับญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการ

ใน ค.ศ. 1873 จีนกับญี่ปุ่นเกิดความขัดแย้งกันขึ้น อันเนื่องมาจากชาวไต้หวันสังหารชาวประมงริวกิวจำนวน 54 คน ที่เรือแตกแล้วไปขึ้นฝั่งที่ไต้หวัน⁹ จีนถือว่าริวกิวเป็นรัฐบรรณาการของจีน จึงเห็นว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องภายในของจีน แต่ญี่ปุ่นถือว่าริวกิวเป็นรัฐบรรณาการของตนเช่นกัน จึงเรียกร้องให้จีนส่งชาวไต้หวันที่ถูกเหตุมาให้ญี่ปุ่นลงโทษ แต่จีนไม่ยอมเจรจาด้วย ญี่ปุ่นจึงใช้กำลังกับไต้หวันใน ค.ศ. 1874 และบีบให้จีนยอมรับว่าริวกิวอยู่ภายใต้การปกครองของญี่ปุ่น ตัวแทนจีนยอมตกลงด้วยวาจา ทำให้ญี่ปุ่นและรัสเซียสรุปว่าจีนสละสิทธิเหนือดินแดนหมู่เกาะริวกิว

หลี่ หงจาง (Li Hongzhang ค.ศ.1823 - 1901) ข้าหลวงใหญ่ของจีนเห็นว่าอาวรุปปีนของจีนสู้ญี่ปุ่นไม่ได้ จึงยอมเจรจากับญี่ปุ่น ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1874 ญี่ปุ่นและจีนลงนามอนุสัญญาว่าญี่ปุ่นจะถอนทหารออกจากไต้หวัน จีนยอมจ่ายค่าปฏิกรรมสงคราม ยอมรับสิทธิของญี่ปุ่นที่จะส่งกองกำลังไปดูแลในบังคับของตนที่เกาะไต้หวัน¹⁰

จากข้อตกลงใน ค.ศ. 1874 นี้ ทำให้ต่อมาญี่ปุ่นอ้างสิทธิทางกฎหมายผนวกหมู่เกาะริวกิวเข้าเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดโอกินาวาใน ค.ศ. 1879 ทำให้จีนประท้วง ขณะนั้นประธานาธิบดียูลิสซิส เอส แกรนท์ (Ulysses S. Grant) ของสหรัฐอเมริกาเดินทางเยือนประเทศในแถบเอเชียตะวันออกและได้แวะจีน จีนจึงขอให้สหรัฐอเมริกาช่วยเจรจากับญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกาจึงตั้งตัวแทนให้เจรจากับญี่ปุ่น ทำให้มีการเจรจากันใหม่ระหว่างญี่ปุ่นกับจีน โดยญี่ปุ่นเสนอว่าจะยกหมู่เกาะริวกิวทางตอนใต้สุดและหมู่เกาะเซะกิชิมะให้จีน ถ้าจีนให้ญี่ปุ่นเป็นชาติที่ได้รับสิทธิการอนุเคราะห์ยิ่งเหมือนยุโรปชาติอื่น ๆ แต่ หลี่ หงจาง ตัวแทนของราชสำนักจีนไม่ให้มีการแก้ไขสนธิสัญญา ใน ค.ศ. 1881 หลี่ หงจาง แจ้งต่อสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นเหมือนตัวกลางว่า จีนไม่ตกลงแบ่งริวกิวให้กับญี่ปุ่น แต่จะ

ยอมลงนามในสนธิสัญญาที่จีนและญี่ปุ่นจะประกันเอกราชของดินแดนเหล่านี้ อีกนัยหนึ่งกล่าวได้ว่าจีนต้องยอมสละสิทธิที่เคยอ้างอำนาจอเหนือดินแดนเหล่านี้มาก่อน

การบังคับเปิดประเทศเกาหลี ราชวงศ์ที่ปกครองเกาหลีอยู่ขณะนั้นคือ ราชวงศ์ยี่ (Yi) เกาหลีมอบบรรณาการให้ทั้งญี่ปุ่นและจีน แต่มีความสนิทสนมกับจีนมากกว่า จีนถือว่าเกาหลีเป็นเสมือนรัฐชั้นนอกของจีนที่มีความสำคัญมาก ญี่ปุ่นพยายามเจรจาเพื่อยกเลิกการอยู่ใต้อาณัติของเกาหลี และหันมามีความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นเช่นเดียวกับที่เกาหลีมีให้กับจีน แต่เกาหลีปฏิเสธเมื่อญี่ปุ่นส่งทูตไปในปี ค.ศ. 1872 - 1873 ญี่ปุ่นจึงส่งกองเรือแล่นคุ่มเชิงตามแนวชายฝั่งของเกาหลี เกาหลีระดมยิง จีนซึ่งยังหวาดเกรงญี่ปุ่นอยู่จากกรณีที่ญี่ปุ่นเคยส่งกำลังไปได้หัวน หลี่ หงจาง จึงแจ้งให้เกาหลียอมรับข้อเสนอของคณะทูตญี่ปุ่น เป็นผลให้มีการทำสนธิสัญญาคังหวา (Treaty of Kangwa, ค.ศ.1876) ซึ่งเป็นสนธิสัญญาแบบใหม่ฉบับแรกของเกาหลี โดยเกาหลียอมเปิดเมืองท่า 2 แห่งให้ญี่ปุ่น ต้องมีการแลกเปลี่ยนทางการทูต พ่อค้าญี่ปุ่นมีเสรีภาพเต็มที่ในเมืองท่า มีสิทธิเช่าซื้อที่ดิน เรือรบมีสิทธิสำรวจและทำแผนที่ น่านน้ำชายฝั่งเกาหลีทั้งหมด ให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตบางส่วนแก่คนในบังคับของญี่ปุ่น และญี่ปุ่นรับรองว่าเกาหลีเป็นรัฐเอกราชมีอำนาจอธิปไตย¹¹ การรับรองอธิปไตยของเกาหลีนี้ อีกนัยหนึ่งเท่ากับญี่ปุ่นปฏิเสธอำนาจอเหนือเกาหลีนั่นเอง

นโยบายเพื่อการขยายอำนาจของญี่ปุ่น

หลังจากญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการพัฒนาประเทศ ได้ยกเลิกสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกับชาติตะวันตก และขยายอำนาจไปในดินแดนใกล้เคียงแล้ว ญี่ปุ่นขยายอำนาจเข้าไปในเกาหลีมากขึ้น เพราะเกาหลีมีความอุดมสมบูรณ์มากพอที่ญี่ปุ่นจะใช้เป็นแหล่งทรัพยากรอาหารของชาวญี่ปุ่น มีทรัพยากรอื่นๆ ที่เป็นวัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น และมีอาณาเขตติดต่อกับแผ่นดินใหญ่ของจีนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์และเศรษฐกิจ รวมถึงหากขยายอิทธิพลเข้าไปยังจีนตอนเหนือได้แล้วญี่ปุ่นจะสามารถขยายอิทธิพลขึ้นไปยังมองโกเลียและไซบีเรียได้ต่อไป ซึ่งพื้นที่เหล่านี้เป็น “ขอบเขตความสนใจหรือผลประโยชน์”¹² ของมหาอำนาจตะวันตกเช่นกันโดยเฉพาะรัสเซียที่มีเขตผลประโยชน์ทับซ้อนกับญี่ปุ่น

นอกจากนี้ การที่ญี่ปุ่นพัฒนาประเทศได้อย่างรวดเร็วในสมัยเมจิและการได้เห็นความตกต่ำของจีนจากการที่ชนชั้นนำและปัญญาชนของญี่ปุ่นมีโอกาสไปเยือนจีนในทศวรรษ 1870 ทำให้มีความรู้สึกดูถูกจีนและความรู้สึกชาตินิยมของญี่ปุ่นเพิ่มมากขึ้น โดยเห็นว่าญี่ปุ่นต้องพัฒนาให้ทันสมัยแบบตะวันตก แต่ต้องเน้นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่น ซึ่งนักวิชาการเรียกความรู้สึกชาตินิยมในช่วงนี้ว่าลัทธินิยมญี่ปุ่นใหม่¹³ ซึ่งต่อมาจะถูกกำหนดไว้ในนโยบายการศึกษาของญี่ปุ่นเพื่อปลูกฝังชาวญี่ปุ่นให้ภาคภูมิใจในชาติ จงรักภักดีต่อจักรพรรดิและชาติ และมีความรู้แบบตะวันตก

นอกจากนี้ เมื่อญี่ปุ่นประสบความสำเร็จมากขึ้นในการพัฒนาประเทศในทศวรรษต่อมา ญี่ปุ่นเริ่มรู้สึกว่าการล่าหลังของจีนและเกาหลีเป็นอุปสรรค

ต่อการปฏิรูปและการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยซึ่งมีความสำคัญมากต่ออนาคตของญี่ปุ่น¹⁴ ดังนั้นญี่ปุ่นจึงเห็นว่าต้องเข้าไปเปลี่ยนแปลงจีน

“ภาระของญี่ปุ่นนั้นไม่ใช่การแนะนำอารยธรรมตะวันตกให้แก่จีนหรือการรักษาสิ่งแปลก ๆ ของจีนเอาไว้ขายให้แก่ตะวันตก ภาระหน้าที่ของญี่ปุ่นก็คือการส่งเสริมวัฒนธรรมญี่ปุ่นให้มีรสนิยมอันเป็นพิเศษสำหรับญี่ปุ่น และให้ความกระจ่างสดใสแก่จักรวาล เนื่องจากญี่ปุ่นอยู่ในซีกโลกตะวันออก และมีจีนซึ่งเป็นเพื่อนบ้านที่ใหญ่ที่สุดทางตะวันออก ภาระของญี่ปุ่นจึงควรเริ่มต้นจากการกระทำต่อจีน”¹⁵

ความต้องการขยายอำนาจทำให้ญี่ปุ่นดำเนินนโยบายต่างประเทศเชิงรุกมากขึ้นและเป็นนโยบายที่ใช้กำลังกับประเทศที่ด้อยกว่า เช่น เกาหลี จีน ดั่งข้อสังเกตของนักวิชาการญี่ปุ่นเองว่า “ขณะที่ญี่ปุ่นถูกบีบบังคับจากประเทศมหาอำนาจทั้งหลาย ญี่ปุ่นก็จะใช้การบีบบังคับเช่นนี้กับประเทศที่อ่อนแอกว่า ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนในเชิงจิตวิทยา”¹⁶ โดยญี่ปุ่นขยายอำนาจเข้าไปในเกาหลีจนนำไปสู่สงครามกับจีน ใน ค.ศ. 1894 - 1895 และต่อมาญี่ปุ่นยังทำสงครามกับรัสเซียใน ค.ศ. 1904 - 1905 ซึ่งชัยชนะทั้งสองครั้งต่อชาติที่ยิ่งใหญ่กว่าญี่ปุ่น โดยเฉพาะการชนะรัสเซียถือเป็นครั้งแรกที่ชาติในเอเชียมีชัยชนะเหนือชาติตะวันตก ทำให้สถานะความเป็นมหาอำนาจของญี่ปุ่นชัดเจนขึ้น และก่อนหน้านั้นใน ค.ศ. 1902 ญี่ปุ่นได้ทำสนธิสัญญาพันธมิตรกับอังกฤษ ซึ่งแสดงถึงการยอมรับว่าญี่ปุ่นมีเท่าเทียมกับชาติตะวันตก

ญี่ปุ่นขยายอำนาจในเกาหลี และสงครามจีน-ญี่ปุ่น ค.ศ. 1894 – 1895 เมื่อญี่ปุ่นทำสนธิสัญญาเปิดความสัมพันธ์กับเกาหลีใน ค.ศ. 1876 แล้ว ญี่ปุ่นส่งบริษัทต่างๆ เข้าม่าจองกรรมสิทธิ์ที่ดิน ส่งสินค้าเข้ามาขายในเกาหลี และขยายอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมืองในเกาหลีเพิ่มขึ้น จนอุตสาหกรรมเกาหลีพังทลาย แม้ญี่ปุ่นจะเข้ามามีอิทธิพลในเกาหลี แต่จีนยังเห็นว่ารัสเซียเป็นอันตรายมากกว่า จีนจึงแนะนำให้เกาหลียึดนโยบายอิงจีน ญี่ปุ่นสหรัฐอเมริกา เพื่อต่อต้านรัสเซีย แต่แนวคิดนี้ถูกคัดค้านจากพวกชนชั้นสูงในเกาหลี

ต่อมาสหรัฐอเมริกาเข้ามาทำสนธิสัญญาซูเฟลด์ท์กับเกาหลีใน ค.ศ. 1882 ในสนธิสัญญานี้เกาหลียอมรับว่าขึ้นกับจีน ส่วนญี่ปุ่นยังคงพยายามขยายอำนาจเข้าไปในเกาหลีซึ่งแบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายอนุรักษนิยมที่สนับสนุนจีน และฝ่ายหัวก้าวหน้าที่นิยมญี่ปุ่น ใน ค.ศ. 1882 เกิดการจลาจลโดยฝ่ายต่อต้านญี่ปุ่น ทั้งจีนและญี่ปุ่นต่างส่งทหารเข้าไปดูแล หลังเหตุการณ์สงบ เกาหลียังคงถูกบังคับทั้งจากจีนและญี่ปุ่น ที่พยายามจะเข้ามามีอำนาจในเกาหลี ประกอบกับรัสเซียก็พยายามรักษาผลประโยชน์ของตนในเกาหลี ทำให้สถานการณ์ในเกาหลีสับสนมากขึ้น

ในราชสำนักเกาหลีเองก็เกิดการแย่งอำนาจกันระหว่างราชินีมิน มเหสีของพระเจ้าโคจง กับแตวอนกุนพระบิดาของพระเจ้าโคจง จนเกิดเหตุวุ่นวายในเดือนธันวาคมค.ศ. 1884 เมื่อฝ่ายสนับสนุนญี่ปุ่นก่อรัฐประหารขึ้นในเกาหลี โดยการรู้เห็นของทูตญี่ปุ่นประจำเกาหลีและช่วยเหลือให้ผู้นำรัฐประหารหลบหนีไปญี่ปุ่น ฝ่ายจีน มี หยวน ชื่อไช่ (Yuan Shikai, ค.ศ. 1859 -1916) ข้าหลวงจีนประจำเกาหลี ซึ่งมีความสัมพันธ์อันดีกับกษัตริย์เกาหลี ได้กระตุ้นให้ชาวเกาหลีต่อต้านญี่ปุ่น¹⁷ ทำให้จีนและญี่ปุ่นต่างส่งทหารมาในเกาหลี เพื่อ

รักษาผลประโยชน์ของตนและเพื่อจัดการเหตุวุ่นวาย จีนกับญี่ปุ่นต่างยังไม่พร้อมทำสงครามกัน แต่เมื่อสถานการณ์สงบแล้วทั้งจีนและญี่ปุ่นกลับไม่ยอมถอนทหารไม่ยอมออกไป ดังนั้น อิโตะ อิโรบุมิ ตัวแทนรัฐบาลญี่ปุ่นจึงเดินทางไปจีนเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกับ หลี่ หงจาง ในที่สุดทั้งสองฝ่ายได้ทำข้อตกลง เรียกว่า อนุสัญญาหลี่ - อิโตะ (ค.ศ. 1885) ประนีประนอมกันว่าทั้งคู่จะถอนทหารและที่ปรึกษาออกจากเกาหลี ถ้าเกิดเหตุการณ์ยุ่งยากจะต้องส่งทหารเข้าไปอีก ญี่ปุ่นและจีนจะต้องแจ้งให้อีกฝ่ายทราบก่อนส่งทหารเข้าไป

หลังเหตุการณ์วุ่นวายในประเทศ ฝ่ายราชินีมินที่จีนสนับสนุนกลายเป็นกลุ่มที่มีอำนาจ เกาหลีจึงดำเนินการเปลี่ยนแปลงประเทศตามแบบจีน ขณะเดียวกันก็ยอมรับความเจริญทางเทคโนโลยีของตะวันตกเพื่อพัฒนาประเทศ เช่น การตั้งสถาบันภาษาเพื่อฝึกหัดนักการทูต ตั้งโรงเรียน นำวิทยาการของตะวันตกมาใช้ส่งเสริมการเพาะปลูก การทอผ้า ส่งเยาวชนไปเรียนที่ต่างประเทศ 40 คน ใน ค.ศ. 1883 โดยส่วนใหญ่เรียนด้านการทหารและอาชีพะ

ขณะที่ฝ่ายรักชาติในเกาหลีตั้งพรรคเอกราช มี คิม อ็อกกุน เป็นหัวหน้า ต้องการโค่นรูปแบบจีนและรับแนวทางการพัฒนาแบบญี่ปุ่นแทน จนเกิดความขัดแย้งในเกาหลีระหว่างฝ่ายสนับสนุนจีนกับฝ่ายสนับสนุนญี่ปุ่น ในปลายเดือนมีนาคม ค.ศ. 1894 คิม อ็อกกุน ซึ่งลี้ภัยอยู่ที่ญี่ปุ่นถูกหลอกให้มายังเมืองซังไห่และถูกสังหารที่นั่น ฝ่ายพรรคเอกราชเชื่อว่าทางการจีนอยู่เบื้องหลัง ผู้สังหารและร่างของคิม อ็อกกุน ถูกส่งกลับเกาหลี ผู้สังหารได้รับการต้อนรับและได้เงินรางวัล ร่างของคิม อ็อกกุน ถูกแยกเป็นส่วนแล้วนำไปตั้งประจานที่มุมเมือง ทำให้เกิดความโกรธแค้นในหมู่ผู้ที่ศรัทธาเขาและเพิ่มความรู้สึกต่อต้านจีนมากขึ้น เพราะกลุ่มนี้เชื่อว่าจีนอยู่เบื้องหลังการลอบสังหารนี้¹⁸

ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1894 พวกตงฮัก (Tonghak) ซึ่งเป็นกลุ่มผู้รักชาติหัวรุนแรงในเกาหลีที่ต้องการคง “ความรู้แบบตะวันออกไว้” และต่อต้านแนวคิดทันสมัยแบบตะวันตกและญี่ปุ่นได้ก่อการลุกฮือขึ้น เกาหลีได้ขอความช่วยเหลือจากจีน เมื่อจีนแจ้งญี่ปุ่นว่าจะส่งทหารเข้าไป ญี่ปุ่นจึงส่งกองทัพเข้าไปด้วย แต่เมื่อปราบกบฏเรียบร้อยแล้ว ทั้งจีนและญี่ปุ่นกลับไม่ยอมถอนทหารออกไป และกองทัพบุกญี่ปุ่นได้ฉวยโอกาสนี้ส่งทหารเข้าไปถึง 8,000 คน โดยที่นายกรัฐมนตรีอิตะ อิโรบุมิและพระจักรพรรดิไม่ทราบมาก่อน ทั้งสองได้รับการแจ้งว่าทหารที่ส่งไปมีเพียง 3,000 คน¹⁹ จากกรณีนี้แสดงให้เห็นถึงอำนาจที่ค่อนข้างเป็นอิสระของกองทัพและความต้องการขยายอำนาจของกองทัพญี่ปุ่น

จนเกิดการสู้รบกันขึ้น ญี่ปุ่นประกาศสงครามกับจีนในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1894 โดยญี่ปุ่นเป็นฝ่ายโจมตีก่อนและประกาศสงครามกับจีน ในการทำสงครามกับจีนนั้น นักคิดคนสำคัญ คือ ฟุคุชวาะ ยูกิชิ และหนังสือพิมพ์ญี่ปุ่นส่วนใหญ่แสดงความเห็นสนับสนุนการทำสงครามกับจีน โดยอ้างว่าการทำสงครามเป็นการนำความศิวิไลซ์และความเจริญก้าวหน้าของญี่ปุ่นเข้าไปยังจีน

ผลคือญี่ปุ่นยึดเกาหลีและแหลมเหลียวตงไว้ได้ จีนยอมทำสนธิสัญญาชิโมะโนะเซกิ (The Treaty of Shimonoseki ค.ศ. 1895) ลงนามโดย หลี่ หงจาง และ อิตะ อิโรบุมิ สนธิสัญญาระบุว่า จีนยอมรับในเอกราชและบูรณภาพของเกาหลีโดยสมบูรณ์ จีนยกหมู่เกาะเพสดาคอเรส เกาะฟอร์โมซา (ไต้หวัน) และแหลมเหลียวตง (Liaodong) ในแมนจูเรียใต้ให้ญี่ปุ่น จ่ายค่าปฏิกรรมสงครามให้ญี่ปุ่น 200 ล้านตำลึงจีน (350 ล้านเยน) เปิดเมืองท่าเพื่อการค้าและอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นอีก 4 แห่ง และกองทัพญี่ปุ่นจะยังคงประจำอยู่ที่เมืองท่าเว่ยไห่ (Weihai) ในชายฝั่งทะเลตอนเหนือของแหลมเหลียวตง จนกว่าจีนจะจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามและจนกว่าทั้ง 2 ชาติ จะตกลงทางการค้า

ต่อกัน²⁰ ชัยชนะของญี่ปุ่นในสงครามทำให้ญี่ปุ่นได้รับการยกย่องในฐานะที่ชนะจีนที่เป็นชาติที่ยิ่งใหญ่อันดับหนึ่งในเอเชีย ส่วนในเกาหลี ญี่ปุ่นเข้าไปมีบทบาทในด้านกองทัพบก ญี่ปุ่นทำการฝึกและบังคับบัญชาโดยตรง ควบคุมกิจการไปรษณีย์โทรเลข ทางรถไฟ และภาษี

การแทรกแซงของสามมหาอำนาจ หลังชัยชนะเหนือจีน หนังสือพิมพ์ญี่ปุ่นได้สรุปสภาพของญี่ปุ่นว่า

"ผลของสงครามทำให้ฐานะของประเทศเปลี่ยนแปลงไป ญี่ปุ่นได้แสดงให้เห็นว่าคุณลักษณะพื้นฐาน 3 ประการของคนญี่ปุ่น ประการที่หนึ่ง ความรักชาติซึ่งทำให้ญี่ปุ่นมีชื่อเสียงไปทั่วโลก ประการที่สอง คนญี่ปุ่นมีความสามารถพิเศษในการแยกแยะอารยธรรมสมัยใหม่ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ประการที่สาม คนญี่ปุ่นเป็นชาติที่เข้มแข็งและมั่นคง"²¹

มหาอำนาจตะวันตกนั้นมองชัยชนะของญี่ปุ่นด้วยความกังวล เนื่องจากเกรงว่าญี่ปุ่นจะได้สิทธิพิเศษในจีน มหาอำนาจบางชาติจึงตัดสินใจขัดขวางญี่ปุ่น โดยอังกฤษแสดงความเห็นว่าแม้ว่าอังกฤษจะยินดีที่เกาหลีพ้นจากความวุ่นวายภายใน แต่อังกฤษไม่ต้องการให้เกาหลีตกเป็นของญี่ปุ่น ส่วนรัสเซียแถลงว่าจะไม่ยอมให้มีการละเมิดเอกราชของเกาหลี มิฉะนั้นรัสเซียจะร่วมมือกับจีนปกป้องเกาหลีถ้าจำเป็น

แม้ญี่ปุ่นจะได้รับแจ้งว่าการที่ญี่ปุ่นเรียกร้องดินแดนบนผืนแผ่นดินใหญ่ของจีนอาจทำให้ชาติมหาอำนาจต้องเข้าแทรกแซง แต่ญี่ปุ่นยังต้องการดินแดนมณฑลชานตง และแหลมเหลียวตง และจากสนธิสัญญาที่ระบุว่าจีนยกแหลม

เหลียวตงให้ญี่ปุ่น ทำให้หลายๆ ชาติมีปฏิภิกิริยาขึ้นมาทันที โดยเฉพาะรัสเซีย ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง เนื่องจากรัสเซียต้องการท่าเรือน้ำอยู่นานมาแล้ว ไม่ว่าจะ เป็นเกาหลีหรือแหลมเหลียวตง รัสเซียหวังจะให้ท่าเรือดังกล่าวเป็นจุดหมาย ปลายทางของรถไฟสายทรานส์-ไซบีเรียทางด้านตะวันออก ซึ่งอยู่ระหว่างการ ก่อสร้าง ในทัศนะของรัสเซียแหลมเหลียวตงจึงเป็นเขตอิทธิพลสำคัญที่รัสเซีย ไม่ต้องการให้ตกเป็นของญี่ปุ่น

รัสเซียเสนอให้อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนี เข้าแทรกแซงเพื่อขัดขวาง ญี่ปุ่น สำหรับอังกฤษนั้นเกรงว่ารัสเซียจะขยายอำนาจในเอเชีย อังกฤษจึง ต้องการให้ญี่ปุ่นได้เกาหลีและแมนจูเรียได้มากกว่าที่จะให้ตกเป็นของรัสเซีย อังกฤษจึงไม่สนใจข้อเสนอของรัสเซีย แต่ฝรั่งเศสและเยอรมนีเห็นว่าถ้าเมือง พอร์ตอาร์เทอร์ (Port Arthur) หรือ เมืองหลี่วซุ่น (Lushun) และแหลมเหลียว ตงตกเป็นของญี่ปุ่น จะต้องเป็นอันตรายต่อสันติภาพในภูมิภาค ดังนั้นหลังจาก ข้อความในสนธิสัญญาชิโมะโนะเซกิประกาศออกมา ญี่ปุ่นจึงได้รับ “คำแนะนำ” จากอัครราชทูตฝรั่งเศส เยอรมนี และ รัสเซียประจำกรุงโตเกียว ให้ญี่ปุ่นสละ สิทธิในแหลมเหลียวตงโดยอ้างว่าการยึดครองแหลมเหลียวตงของญี่ปุ่นเป็นการ คุกคามอย่างร้ายแรงต่อเมืองหลวงของจีน²² พร้อมกันนั้น รัสเซียได้เตรียม กองทัพเรือเพื่อโจมตีญี่ปุ่นถ้าญี่ปุ่นไม่ยอม²³ ส่วน “คำแนะนำ” ที่เสนอโดยผู้แทน รัสเซียและฝรั่งเศส คือ “ญี่ปุ่นไม่สามารถต่อต้านกำลังของรัสเซีย ฝรั่งเศส และ เยอรมันได้”²⁴ ซึ่ง “คำแนะนำ” นี้เปรียบเสมือนคำขู่จากมหาอำนาจนั่นเอง

มุซึ มุเนมิซึ (Musi Munemisi) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศของ ญี่ปุ่น ซึ่งต้องการให้ญี่ปุ่นได้ดินแดน พยายามให้รัฐบาลเลื่อนการเจรจาและคิด แสวงหาพันธมิตร แต่ไม่สำเร็จ* ในตอนแรกประชาชนชาวญี่ปุ่นไม่ทราบ เหตุการณ์นี้ เมื่อหนังสือพิมพ์ลงข่าว ทำให้มีการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล รัฐบาล

ญี่ปุ่นจึงสั่งปิดหนังสือพิมพ์ทุกฉบับที่เสนอข่าวในทางไม่ดี เหลือแต่หนังสือพิมพ์ที่ออกเป็นภาษาต่างประเทศเพียงฉบับเดียว ในที่สุดญี่ปุ่นต้องยอมรับข้อเรียกร้องของรัสเซีย โดยยอมคืนแหลมเหลียวตงให้จีน แต่มีเงื่อนไขว่าญี่ปุ่นต้องได้ค่าปฏิกรรมสงครามเพิ่มเป็น 30 ล้านตำลึงจีน

การที่ทางการญี่ปุ่นต้องยอมจำนนต่อการกดดันของสามมหาอำนาจ ทำให้ประชาชนญี่ปุ่นเกิดความไม่พอใจทั้งต่อสนธิสัญญาและต่อรัฐบาลตนเอง มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและข้อเสนอแนะต่างๆ เช่น ผู้นำของพรรคจิตชูโตเสนอให้ยึด 3 จังหวัดทางตะวันออกของแมนจูเรีย ยึดเกาหลี และหาพันธมิตรทางการเมือง รวมทั้งเกิดการเคลื่อนไหวของนักศึกษาตินิยมหัวรุนแรงต่อต้านชาติตะวันตกที่กดดันญี่ปุ่น ทำให้ประชาชนสนับสนุนนโยบายรุกราน เกิดกระแสชาตินิยมมากขึ้น เพราะชาวญี่ปุ่นรู้สึกถึงความขมขื่นและความอับศจากการถูกมหาอำนาจชาติตะวันตกบีบบังคับให้คืนดินแดนต่อจีน

นอกจากนี้ การแทรกแซงและผลของการแทรกแซงทำให้ชาวญี่ปุ่นเห็นว่า มหาอำนาจเอาเปรียบญี่ปุ่นซึ่งอ่อนแอกว่า โดยกีดกันไม่ให้ญี่ปุ่นได้ดินแดนใหม่ ถึงแม้ว่าญี่ปุ่นจะทำตามที่มหาอำนาจทำคือการยึดดินแดน ดังนั้นคนญี่ปุ่นเริ่มเห็นว่าทางที่ญี่ปุ่นจะเป็นมหาอำนาจ คือ การใช้ความเข้มแข็งทางจิตใจผสมกับพลังทางวัตถุ จึงมีการเพิ่มงบประมาณทางทหารมากยิ่งขึ้น รวมถึงทำให้ชนชั้นปกครองของญี่ปุ่นบางคนเห็นว่าญี่ปุ่นจำเป็นต้องมีพันธมิตรที่เป็นมหาอำนาจตะวันตกชาติใดชาติหนึ่งหรือมากกว่า เพื่อใช้คานอำนาจกับรัสเซียที่มีเขตผลประโยชน์ตรงกับญี่ปุ่น

นโยบายการสร้างและป้องกันผลประโยชน์ของญี่ปุ่นในต่างแดน

ชัยชนะของญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกทำให้รัสเซียกับจีนผูกมิตรกัน และ รัสเซียร่วมมือกับฝรั่งเศสและเยอรมนีเพื่อกดดันให้ญี่ปุ่นคืนแหลมเหลียวตงให้ จีน ต่อมารัสเซียได้ทำสัญญาลับกับจีนใน ค.ศ. 1896 เพื่อร่วมมือกับจีนต่อต้าน ญี่ปุ่น จากนั้นมหาอำนาจตะวันตกได้ขยายอิทธิพลเข้าไปในจีนด้วยการขอ สัมปทานเขตเช่า ซึ่งพื้นที่เขตเช่าส่วนหนึ่งคือเขตที่สามมหาอำนาจบีบให้ญี่ปุ่น คืนให้จีนนั่นเอง ได้แก่ ใน ค.ศ. 1896 รัสเซียขอสร้างทางรถไฟสายทรานส์ – ไชบีเรีย ผ่านดินแดนแมนจูเรียของจีน ไปยังเมืองท่าวลาดิวอสต็อกที่เริ่มสร้าง มาตั้งแต่ ค.ศ. 1891 ขอเช่าตอนล่างสุดของแหลมเหลียวตง ซึ่งมีเมืองท่าต้า เหลียน (Dalian) หรือ ไคเรน (Dairen) และหลี่วซุ่น หรือ พอร์ตอาเธอร์ ตั้งอยู่ 25 ปี และได้สิทธิสร้างทางรถไฟเชื่อมเมืองต้าเหลียนและหลี่วซุ่นเข้ากับทาง รถไฟสายตะวันออกของจีน รวมทั้งรัสเซียทำข้อตกลงกับญี่ปุ่น (Russo – Japanese Alliance)ว่าจะอยู่ร่วมกันอย่างสันติในเกาหลีระหว่าง ค.ศ. 1896 – 1904

ขณะที่เยอรมนีใช้เหตุการณ์ที่มีขบวนการชาวยุโรป 2 คน ถูกสังหารใน ค.ศ. 1897 เป็นสาเหตุเข้ายึดครองเมืองท่าชิงเต่า (Qingdao) ในมณฑลซานตง อ่างสิทธิในเมืองแร่และทางรถไฟในดินแดนรอบๆ และใน ค.ศ. 1898 เยอรมนี ขอเช่าอ่าวเจียวโจว (Jiaozhou Bay) ในแหลมซานตง เป็นเวลา 99 ปี ส่วน ฝรั่งเศสขอเช่าดินแดนทางจีนตอนใต้ คือ เช่าอ่าวกว่างโจว 99 ปี และอ้างสิทธิ ปกครองตั้งอยู่ที่ติดพรมแดนมณฑลหยุนหนาน มณฑลกว่างตง มณฑลกว่างซี ส่วนอังกฤษขอเช่าเมืองท่าเว่ยไห่ ทางเหนือของแหลมซานตง 25 ปี

กล่าวได้ว่าความร่วมมือของชาติตะวันตกเพื่อกีดกันผลประโยชน์ของญี่ปุ่นในจีน โดยเฉพาะการขยายอำนาจของรัสเซียในเกาหลีและแมนจูเรีย ทำให้ญี่ปุ่นพยายามหาทางถ่วงดุลอำนาจโดยขยายความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกอื่นๆ เพื่อสร้างพันธมิตร และใช้กำลังเข้าปกป้องผลประโยชน์ของตนในต่างแดน โดยการทำสนธิสัญญาเป็นพันธมิตรกับอังกฤษ

การสร้างความเป็นพันธมิตรกับอังกฤษ ค.ศ. 1902 การที่ญี่ปุ่นถูกบีบบังคับจากสามมหาอำนาจให้คืนแหลมเหลียวตงให้จีน ทำให้ชาวญี่ปุ่นรู้สึกขมขื่นและอับศมมาก ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ไม่ต่างจากการถูกบังคับเปิดประเทศและถูกบังคับทำสนธิสัญญาไม่เสมอภาคในปลายสมัยโทกูงาวะ การถูกบีบโดยสามมหาอำนาจตะวันตกใน ค.ศ. 1895 นี้ ทำให้ผู้นำญี่ปุ่นวางนโยบายเกี่ยวกับอนาคตของชาติ ดังที่นายฮายาชิ ทาดาสึรัฐมนตรีต่างประเทศของญี่ปุ่นกล่าวถึงการเตรียมตัวด้านการทหารในอนาคตของญี่ปุ่น ว่า

“เราต้องศึกษาและใช้ประโยชน์จากวิธีการทางตะวันตกต่อไป เนื่องจากประเทศที่เจริญแล้วได้ใช้วิทยาศาสตร์ยุคนี้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของการเตรียมพร้อมทางทหาร ถ้าเห็นว่าเป็นเรื่องใหม่เป็นสิ่งจำเป็นเราก็ต้องสร้างมันขึ้นมา ไม่ว่าจะเสียเงินสักเพียงใดก็ตาม ถ้าองค์กรกองทัพของเราไม่เพียงพอ เราก็จะต้องเริ่มแก้ไขมันตั้งแต่บัดนี้ ...

เราต้องสร้างเรือต่อเรือสำหรับซ่อมเรือรบของเราเอง เราต้องสร้างโรงงานเหล็กกล้าเพื่อจะได้ใช้ผลิตปืนและลูกกระสุน การรถไฟของเราจะต้องได้รับการขยายขยาย...เรือพาณิชย์ของเราต้องได้รับการขยายเพื่อช่วยให้เราขนส่งทหารไปยังต่างแดน...จะต้องทำให้พื้นฐานอำนาจ

ของชาติมั่งคั่งยิ่งขึ้น และเราจะต้องจับตาดูโอกาสในภูมิภาคตะวันออก ซึ่งจะต้องมาถึงในวันใดวันหนึ่ง...เมื่อวันนั้นมาถึงญี่ปุ่นจะต้องตัดสินใจชะตากรรมของตนเอง และญี่ปุ่นจะไม่เพียงแต่จะสามารถเชื่อมหาอำนาจซึ่งพยายามยุ่งเกี่ยวในกิจการของญี่ปุ่นให้กระเด็นออกไปเท่านั้น ถ้าจำเป็น ญี่ปุ่นยังจะต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการของประเทศเหล่านั้นด้วย”²⁵

ระหว่าง ค.ศ. 1895 – 1900 ญี่ปุ่นจึงได้ปรับปรุงกองทัพและอุตสาหกรรมให้เข้มแข็งมากขึ้น และในระหว่างนี้สามมหาอำนาจที่เคยบีบให้ญี่ปุ่นคืนดินแดนจีนได้เข้าครอบครองสัมปทานเขตเช่าในดินแดนจีนที่ญี่ปุ่นควรจะได้ คือ ใน ค.ศ. 1898 เยอรมนีเช่าเมืองชิงเต่า 99 ปี รัสเซียขอสร้างทางรถไฟสาย “ทรานส์ – ไชบีเรีย” ผ่านแมนจูเรีย และขอเช่าตอนล่างสุดของแหลมเหลียวตง 25 ปี ซึ่งมีเมืองท่าต้าเหลียน (Dalian) และ หลี่วู้ซุ่น หรือ พอร์ตอาเธอร์ ฝรั่งเศสขอเช่าอ่าวกว่างโจวทางตอนใต้ของจีน 99 ปี การขอเช่าดินแดนจีนของสามมหาอำนาจนี้ทำให้ญี่ปุ่นนึกถึงการแทรกแซงของสามชาตินี้ในการกดดันให้ญี่ปุ่นคืนดินแดนจีนเมื่อ ค.ศ. 1895

นอกจากนี้ในเหตุการณ์การจลาจลของพวกนักมวยในจีน (Boxer Uprising, ค.ศ. 1899 – 1901) ที่ชาวจีนทำการต่อต้านชาวตะวันตกและชาวจีนที่นับถือศาสนาคริสต์อย่างรุนแรง จนกองทัพพันธมิตรจากชาติตะวันตกหลายชาติและญี่ปุ่นต้องส่งกองทัพเข้าปราบปรามที่เมืองเป่ย์จิงและเทียนจิน กองทัพญี่ปุ่นที่ส่งไปจีนในครั้งนี้เป็นเครื่องยืนยันต่อชาวตะวันตกได้ว่าญี่ปุ่นเป็นชาติที่เจริญแล้ว เพราะที่ผ่านมาญี่ปุ่นถูกมองว่าด้อยกว่า หลังเหตุการณ์จลาจลของพวกนักมวย รัสเซียขยายอำนาจลงมาในจีนตอนเหนือมากขึ้น ทำให้ญี่ปุ่น

พยายามดำเนินการเพื่อให้มีการทำสนธิสัญญาพันธมิตรกับมหาอำนาจอื่น โดยเฉพาะระหว่างญี่ปุ่นกับอังกฤษ²⁶

ยามากาตะ อาริโตโมะ (Yamagata Aritomo) นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นในช่วง ค.ศ. 1889 – 1891 เห็นว่าญี่ปุ่นควรเป็นพันธมิตรกับอังกฤษและเยอรมนี โดย ใน ค.ศ. 1901 เขาได้เสนอต่ออิตโตะ ฮิโรบูมิ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นว่า

“เราควรถามความเห็นอังกฤษและร่วมกับอังกฤษทำสนธิสัญญา พันธมิตร โดยปรึกษาหารือกับเยอรมนี ในข้อตกลงของสนธิสัญญาเรา ควรจะเน้นการกระทำอย่างอิสระของเราในเกาหลี...และควรมีข้อความชี้ ด้วยว่าเมื่อพันธมิตรฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเกิดสู้รบกับมหาอำนาจอื่น และมี ประเทศมหาอำนาจที่สามเข้าช่วยเหลือฝ่ายศัตรู พันธมิตรที่เหลือควรเข้า แทรกแซง...”²⁷

ข้อเสนอนี้มีส่วนสำคัญที่นำไปสู่การทำสนธิสัญญาพันธมิตรกับอังกฤษ (Anglo-Japanese Alliance) ใน ค.ศ. 1902 โดยญี่ปุ่นผูกมิตรกับอังกฤษซึ่งไม่ พอใจการขยายอำนาจของรัสเซียเช่นกัน สนธิสัญญานี้ นับเป็นความเท่าเทียม กันสูงสุดระหว่างชาติในเอเชียกับยุโรปเป็นครั้งแรก อังกฤษและญี่ปุ่นตกลงกัน ว่าจะช่วยเหลือกันถ้าอีกฝ่ายถูกโจมตีจากรัสเซียและประเทศอื่น ทั้งสองชาติจะ ไม่ทำลายสถานภาพเดิมของกัน ในเอเชียตะวันออก และอังกฤษรับรู้ ผลประโยชน์พิเศษของญี่ปุ่นในเกาหลีและทั้งสองฝ่ายยอมรับผลประโยชน์ของ กันในจีน

สงครามระหว่างญี่ปุ่นกับรัสเซีย (The Russo – Japanese War, ค.ศ. 1904 – 1905) ใน ค.ศ. 1902 – 1903 รัสเซียละเมิดข้อตกลงกับญี่ปุ่นด้วย

การลอบส่งทหารเข้าไปในเกาหลี ใน ค.ศ.1903 ญี่ปุ่นยื่นข้อเสนอต่อรัสเซียเพื่อตกลงปัญหาเกาหลีและแมนจูเรีย โดยญี่ปุ่นเสนอให้มีการเคารพสิทธิของจีนในแมนจูเรีย รัสเซียมีสิทธิคุมเฉพาะเส้นทางรถไฟเท่านั้น ญี่ปุ่นจะยอมรับสิทธิเมื่อมีการเซ็นสัญญา และรัสเซียต้องยอมรับสิทธิการแสวงหาผลประโยชน์ของญี่ปุ่นในแมนจูเรียและเกาหลี แต่รัสเซียและญี่ปุ่นตกลงกันไม่ได้ เพราะที่จริงแล้วญี่ปุ่นไม่ต้องการให้รัสเซียมีอิทธิพลในแมนจูเรีย และเห็นว่ารัสเซียพยายามขยายอิทธิพลและผลประโยชน์ในไซบีเรีย แมนจูเรีย และเกาหลี²⁸ ขณะที่รัสเซียเองก็ต้องการรักษาสิทธิในการหาผลประโยชน์ในเกาหลี

ตั้งแต่ ค.ศ. 1903 ในญี่ปุ่นมีการปลุกระดมในประเทศให้เผชิญหน้ากับรัสเซีย โดยเฉพาะในหมู่นักหนังสือพิมพ์ ปัญญาชนชั้นนำ และศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยโตเกียวซึ่งได้รับความนิยมนับถือมากได้เรียกร้องให้รัฐบาลญี่ปุ่นทำสงครามกับรัสเซีย²⁹ ประกอบกับความเชื่อมั่นจากการเป็นพันธมิตรกับอังกฤษและความรู้สึกอับอายจากการที่สามมหาอำนาจซึ่งหนึ่งในนั้นคือรัสเซียได้แทรกแซงผลประโยชน์ของญี่ปุ่นในจีนใน ค.ศ. 1895 ทำให้คนญี่ปุ่นรู้สึกต่อต้านอย่างรุนแรงต่อรัสเซีย

อย่างไรก็ตาม ปัญญาชนกลุ่มหนึ่งที่เป็นครูอาจารย์ นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ที่เป็นกลุ่มสังคมนิยมและชาวญี่ปุ่นที่นับถือศาสนาคริสต์ต่อต้านการทำสงคราม³⁰ โดยเขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์และหนังสือรายสัปดาห์เฉพาะกลุ่ม เพื่อปลุกระดมประชาชนให้ต่อต้านสงคราม ในต้น ค.ศ. 1904 มีการตีพิมพ์โคลงบทหนึ่งลงในหนังสือพิมพ์ที่มีแนวคิดต่อต้านลัทธิทุนนิยมและต่อต้านการรักษาดูอย่างรุนแรงได้ตีพิมพ์ว่า “จงอย่าได้สละชีวิต พระเจ้าจักรพรรดิเองก็ได้เข้ารบ ในสมรภูมิจึง” โคลงบทนี้เป็นทั้งการต่อต้านสงครามและ

ต่อต้านความเชื่อในหมู่ชาวญี่ปุ่นที่ได้รับการปลูกฝังมานานเรื่องความจงรักภักดีต่อจักรพรรดิ คณะบรรณาธิการหนังสือเหล่านี้ถูกตัดสินจำคุกหลายเดือน³¹

รัฐบาลนายคัทสึระ ทาโร ยื่นคำขาดแก่รัสเซียใน ค.ศ. 1903 ให้รัสเซียเคารพสิทธิพิเศษของญี่ปุ่นในเกาหลี แต่รัสเซียยังคงละเมิดข้อตกลง ดังนั้นในเดือนมกราคม ค.ศ. 1904 ญี่ปุ่นจึงเปิดฉากทำสงครามกับรัสเซียก่อน และประกาศสงครามอย่างเป็นทางการในเดือนกุมภาพันธ์การโจมตีก่อนทำให้ญี่ปุ่นสามารถจมเรือรัสเซียที่พอร์ตอาเธอร์ได้หลายลำ และได้เปรียบในหลายพื้นที่

เมื่อเข้าสู่ ค.ศ. 1905 รัสเซียพ่ายแพ้สงครามในหลายพื้นที่ แต่ญี่ปุ่นตัดสินใจว่าจะเจรจากับรัสเซีย รัฐบาลญี่ปุ่นต้องการสงบศึกโดยเร็วเพราะญี่ปุ่นมีปัญหาเศรษฐกิจและการทหาร จึงเกรงว่าหากการสู้รบยืดเยื้อต่อไปอาจเกิดผลเสียหายต่อญี่ปุ่นได้ แต่ประชาชนญี่ปุ่นทั่วไปไม่ทราบถึงสถานการณ์และปัญหาของรัฐบาล ทำให้ประชาชนคาดหวังว่าญี่ปุ่นจะรบต่อไป ดังนั้นการที่ญี่ปุ่นเจรจาสงบศึกกับรัสเซียจึงทำให้ประชาชนในประเทศคาดไม่ถึง ผู้คนจำนวนมากรู้สึกผิดหวัง

นอกจากนี้การที่รัสเซียพ่ายแพ้หลายสมรภูมิและไม่อยู่ในสภาพที่จะรบต่อไป ทำให้ชาวญี่ปุ่นคาดหวังว่าญี่ปุ่นจะได้เปรียบในสนธิสัญญาที่จะทำกับรัสเซีย ประธานาธิบดีธีโอดอร์ รูสเวลท์ ของสหรัฐอเมริกา เสนอตัวเป็นผู้ไกล่เกลี่ยปัญหาระหว่างสองชาติ และมีการทำสนธิสัญญาพอร์ตสมัท (Treaty of Portsmouth, ค.ศ. 1905) ระบุว่าญี่ปุ่นได้สิทธิเขตเช่าในแหลมเหลียวตง เส้นทางรถไฟสายใต้ของแมนจูเรีย ใต้เหมืองแร่ของรัสเซีย และรัสเซียยกเขตทางใต้ของเกาะซะซะลินให้ญี่ปุ่น แต่ญี่ปุ่นไม่ได้ค่าปฏิกรรมสงคราม

หลังจากมีชัยชนะเหนือรัสเซียทำให้ญี่ปุ่นได้รับการยกย่องมากขึ้น เพราะเป็นครั้งแรกที่ชาติตะวันตกพ่ายแพ้สงครามกับชาติในเอเชีย และทำให้ญี่ปุ่นก้าว

ขึ้นเป็นประเทศมหาอำนาจประเทศหนึ่งในโลก อย่างไรก็ตาม ภายในประเทศ ญีปุ่นนั้น การที่ญีปุ่นไม่ได้ค่าปฏิกรรมสงครามทำให้ชาวญีปุ่นผิดหวังมากและ โจมตีรัฐบาลตนเองว่าอ่อนแอ ประชาชนราวสามหมื่นคนออกมารวมตัวกันที่ โตเกียว จนกลายเป็นการจลาจลที่รุนแรงอยู่ 3 วัน มีการวางเพลิงและปะทะกับ เจ้าหน้าที่รัฐ จนรัฐบาลต้องประกาศกฎอัยการศึกเพื่อปราบปราม ปฏิบัติการของ ประชาชนญีปุ่นที่รุนแรงมาในครั้งนี ต่างจากความไม่พอใจที่ถูกบีบให้คืนดินแดน ใน ค.ศ. 1895 นั้น เป็นเพราะบ้านเมืองขยายตัว การแสดงออกในสังคมมากขึ้น ประกอบกับความรู้สึกอภัยสลดจากเหตุการณ์ในอดีตจนสั่งสมความไม่พอใจ ต่างชาติมานาน นอกจากนี้ชัยชนะในสงครามกับรัสเซียยังทำให้คนญีปุ่นมีความมั่นใจในเชื้อชาติของตนเองมากขึ้นด้วย³² การประท้วงใน ค.ศ. 1905 จึง รุนแรงมากขึ้น

ญีปุ่นผนวกเกาหลี ค.ศ. 1910 ญีปุ่นเตรียมการผนวกเกาหลีตั้งแต่ ค.ศ. 1905 และสำเร็จใน ค.ศ. 1910 ซึ่งในเกาหลีมีทั้งฝ่ายที่ต้องการเป็นเอกราช และฝ่ายที่ต้องการรวมกับญีปุ่น ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1910 ญีปุ่นจึง ตัดสินใจผนวกเกาหลีเป็นอาณานิคมและส่งข้าหลวงใหญ่ไปปกครองเกาหลีใน ฐานะเมืองหนึ่งของญีปุ่นจนถึง ค.ศ. 1945

กล่าวโดยสรุป นโยบายของญีปุ่นระหว่าง ค.ศ. 1874 ถึงทศวรรษ 1910 ดำเนินไปโดยมีวัตถุประสงค์ 4 ประการ ซึ่งเป็นพัฒนาการด้านการ ต่างประเทศและความมั่นคงของญีปุ่น ได้แก่

1. การมีอิสรภาพในการปกครองตนเอง ซึ่งประสบความสำเร็จเมื่อญีปุ่น ปฏิรูประบบกฎหมายใหม่แล้วใน ค.ศ. 1894 และขอสนธิสัญญาที่ไม่ เท่าเทียมกันกับต่างชาติ ซึ่งอังกฤษตกลงยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณา

เขตให้เป็นชาติแรกใน ค.ศ. 1894 แต่มีผลบังคับใช้ใน ค.ศ. 1899 ตามด้วยการแก้ไขสนธิสัญญากับชาติอื่นๆ และกำหนดภาษีศุลกากรเพิ่มเป็นร้อยละ 15

2. การมีความมั่นคงปลอดภัย ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อญี่ปุ่นพัฒนาอุตสาหกรรมและการทหาร รวมทั้งกำหนดขอบเขตดินแดนของตน
3. การเป็นมหาอำนาจ เกิดเมื่อญี่ปุ่นชนะสงครามกับจีนใน ค.ศ. 1895 และชนะรัสเซียใน ค.ศ. 1905 รวมทั้งมีความเท่าเทียมกับชาติตะวันตกเมื่อได้ทำสนธิสัญญาพันธมิตรกับอังกฤษใน ค.ศ. 1902
4. การสร้างและป้องกันผลประโยชน์ในจีนและดินแดนใกล้เคียง ในทศวรรษ 1910 เมื่อญี่ปุ่นมีความมั่นคงเข้มแข็งแล้ว ญี่ปุ่นได้ดำเนินการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนในภูมิภาค โดยขยายอิทธิพลในจีนในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1914 – 1918) และทำสนธิสัญญาลับกับรัสเซียใน ค.ศ. 1916 โดยทั้งสองฝ่ายตกลงยอมรับผลประโยชน์ของกันและกันนอกเอเชียตะวันออก ดังจะกล่าวถึงในบทต่อไป

สรุป

รัฐบาลเมจิมีเป้าหมายที่ชัดเจนในการพัฒนาประเทศ ทำให้นอกจากพัฒนาประเทศไปตามเป้าหมายนั้นแล้ว ในด้านการต่างประเทศรัฐบาลเมจิยังดำเนินนโยบายเพื่อตอบสนองเป้าหมายแห่งชาติ ดังเห็นได้ว่าเมื่อพัฒนาประเทศแบบตะวันตกแล้ว ญี่ปุ่นได้ดำเนินการขอแก้ไขสนธิสัญญาไม่เท่าเทียมกันกับชาติตะวันตก ซึ่งได้รับการแก้ไขจนสำเร็จ และดำเนินนโยบายขยายอิทธิพลไปยังภายนอกเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน ดังสงครามกับจีนใน

ค.ศ. 1894 – 1895 ที่ทำให้ญี่ปุ่นได้ไต้หวันเป็นอาณานิคมแห่งแรก และขยายอิทธิพลไปในเกาหลีได้สำเร็จ ซึ่งถือเป็นการเริ่มต้นจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น

เมื่อเข้าสู่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการสร้างความเป็นพันธมิตรกับชาติตะวันตกคือ อังกฤษ ตามด้วยชนะสงครามกับรัสเซีย ได้ดินแดนเพิ่ม และผนวกเกาหลีเป็นอาณานิคมอีกแห่งในที่สุด และทำให้ญี่ปุ่นเริ่มขยายอำนาจเข้าไปยังแผ่นดินใหญ่ของจีนในเวลาต่อมา ช่วงเวลากว่า 40 ปีในสมัยเมจิ ญี่ปุ่นสามารถพัฒนาประเทศได้บรรลุเป้าหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ได้เป็นพันธมิตรกับอังกฤษและการรบชนะรัสเซียจะทำให้ความรู้สึกอับยศอดสูที่เคยถูกสหรัฐอเมริกาบังคับเปิดประเทศหมดไป ชาวญี่ปุ่นในช่วงเวลานี้ต่างมีความภาคภูมิใจในความก้าวหน้าของประเทศ และภาคภูมิใจในความเป็นชาติญี่ปุ่น

เชิงอรรถ

- ¹ เนื้อหาในบทนี้ปรับปรุงและขยายจากหนังสือของผู้เขียน เรื่อง *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่: จากปลายสมัยโทกูงาวะถึงการสิ้นสุดจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น*. (2556ข). บทที่ 3
- ² แมริอุส บี. แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 74
- ³ Marius B. Jansen. *The Making of Modern Japan*. p. 356
- ⁴ Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p. 117
- ⁵ Marius B. Jansen (2000). *op.cit.* pp. 361-363
- ⁶ *Ibid.* p. 423
- ⁷ ริชาร์ด สตอร์รี่. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 23
- ⁸ *แหล่งเดิม*.
- ⁹ Marius B. Jansen (2000). *op.cit.* p. 368
- ¹⁰ ฮิวจ์ บอร์ตตัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 133
- ¹¹ *แหล่งเดิม*. หน้า 227
- ¹² ริชาร์ด สตอร์รี่. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 21
- ¹³ แมริอุส บี. แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 96-101
- ¹⁴ ริชาร์ด สตอร์รี่. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 23
- ¹⁵ แมริอุส บี. แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 101
- ¹⁶ *แหล่งเดิม*. หน้า 26
- ¹⁷ ฮิวจ์ บอร์ตตัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 230.
- ¹⁸ ริชาร์ด สตอร์รี่. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 32
- ¹⁹ *แหล่งเดิม*. หน้า 33
- ²⁰ ฮิวจ์ บอร์ตตัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 283 และ W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* pp. 56-58
- ²¹ ฮิวจ์ บอร์ตตัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 284
- ²² W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* p. 59

²³ ฮิวจ์ บอร์ตัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 286

²⁴ ริชาร์ด สตอร์รี่. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 39

* ดูเพิ่มเติมใน มูซึ มูเนมิซึ (2532). *เคน เคน โรคุ (Ken Ken Roku) บันทึกการทูตของผู้นำญี่ปุ่นเกี่ยวกับสงครามกับจีนเมื่อ ค.ศ. 1894–95*.

²⁵ ริชาร์ด สตอร์รี่. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 39

²⁶ *แหล่งเดิม*. หน้า 45 และ 53

²⁷ *แหล่งเดิม*. หน้า 54

²⁸ W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* p. 79

²⁹ Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p. 119

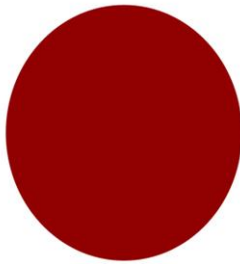
³⁰ ริชาร์ด สตอร์รี่. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 68

³¹ *แหล่งเดิม*. หน้า 69

³² *แหล่งเดิม*. หน้า 99-100

5

การขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นในจีน
ในสงครามโลกครั้งที่ 1

บทนำ

หลังจากที่ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการพัฒนาประเทศและสามารถสร้างจักรวรรดิญี่ปุ่น มีอาณานิคมของตนเอง ได้รับการยอมรับจากนานาชาติในฐานะที่เป็นประเทศมหาอำนาจ ญี่ปุ่นยังดำเนินการขยายอิทธิพลต่อไป โดยมีเป้าหมาย คือ การเข้าครอบครองดินแดนแมนจูเรียของจีน และเมื่อเกิดสงครามโลกขึ้นในยุโรประหว่าง ค.ศ. 1914 – 1918 เป็นช่วงที่ญี่ปุ่นสามารถขยายอิทธิพลทางทหาร การเมือง และเศรษฐกิจ เข้าไปในจีนมากขึ้น¹

1. การขยายอำนาจของญี่ปุ่นในจีน

เมื่อเกิดสงครามขึ้นในยุโรปใน ค.ศ. 1914 ที่จะลุกลามเป็นสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้น มหาอำนาจตะวันตกที่มีอิทธิพลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างอังกฤษ เยอรมนี ได้ประกาศสงครามต่อกัน โดยอังกฤษประกาศสงครามกับเยอรมนีในวันที่ 4 สิงหาคม ค.ศ. 1914 ดังนั้นการที่ญี่ปุ่นมีข้อตกลงกับอังกฤษตามสนธิสัญญาพันธมิตร ค.ศ. 1902 ทำให้ญี่ปุ่นกลายเป็นพันธมิตรกับอังกฤษในสงครามโลกไปด้วย และเป็นโอกาสให้ญี่ปุ่นขยายอำนาจเข้าไปในจีนด้วยการร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตร การที่ญี่ปุ่นเข้าร่วมในสงครามครั้งนี้เป็นเพราะอังกฤษขอร้องให้ญี่ปุ่นช่วยเหลือด้านตะวันออกไกลถ้าอาณานิคมของอังกฤษในจีนถูกเยอรมนีโจมตีและขอให้ญี่ปุ่นทำลายเรือสินค้าของเยอรมนี ญี่ปุ่นจึงเข้าร่วมสงครามตามคำเชิญของอังกฤษ แต่อังกฤษเกรงว่าญี่ปุ่นจะขยายอำนาจออกไป อังกฤษจึงสนับสนุนให้จีนประกาศสงครามกับเยอรมนีด้วย

ญี่ปุ่นต้องการขยายอำนาจเข้าไปในบริเวณแหลมเหลียวตงของจีนมานานแล้ว แม้จะเคยมีโอกาสดำแหลมเหลียวตงจากชัยชนะเหนือจีนใน ค.ศ. 1895 แต่ถูกมหาอำนาจตะวันตกกีดกัน ต่อมาบริเวณนี้กลายเป็นพื้นที่เขตเช่าของเยอรมนีในจีน ในช่วงที่เยอรมนีติดพันสงครามในยุโรป ในวันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ. 1914 กองทัพญี่ปุ่นในฐานะพันธมิตรของอังกฤษได้เข้าควบคุมเขตเช่าของเยอรมนี รวมถึงทางรถไฟและฐานทัพในแหลมซานตงและในหมู่เกาะในทะเลแปซิฟิก ญี่ปุ่นประกาศให้เรือรบทั้งหมดของเยอรมนีในเอเชียยอมแพ้ต่อญี่ปุ่น และบังคับให้เยอรมนีโอนสิทธิการเช่าเมืองเกียวเจา และสิทธิพิเศษในมณฑลซานตงให้แก่ญี่ปุ่น² อังกฤษเห็นว่าญี่ปุ่นพยายามขยายอำนาจมากเกินไป จึงขอให้ญี่ปุ่นจำกัดขอบเขตสงครามไว้เฉพาะเพื่อป้องกันความปลอดภัยของการค้าทะเลเท่านั้น แต่ในที่สุดอังกฤษต้องผ่อนผันตามญี่ปุ่น เพียงแต่ขอให้ญี่ปุ่นจำกัดขอบเขตไว้เฉพาะในเขตเช่าเกียวเจาและน่านน้ำที่ต่อเนื่องกัน

สถานการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้จีนขอให้สหรัฐอเมริกาเข้ามาช่วยเป็นผู้นำหลักประกันความเป็นกลางของจีน โดยแจ้งแก่ชาติอื่นๆ แต่สหรัฐอเมริกาไม่ต้องการนำตัวมาเกี่ยวข้องกับการเมืองระหว่างประเทศมากนัก จึงไม่สามารถทำอะไรได้เต็มที่ ต่อมาในวันที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 1914 ญี่ปุ่นยื่นคำขาดให้เยอรมนีถอนกำลังทหารออกจากน่านน้ำจีน ยอมวางอาวุธ และมอบเขตเช่าเกียวเจาในซานตงให้ญี่ปุ่น เพื่อญี่ปุ่นจะคืนให้แก่จีนต่อไป แต่ไม่ได้รับคำตอบจากเยอรมนี ญี่ปุ่นจึงประกาศสงครามกับเยอรมนีในวันที่ 23 สิงหาคม ค.ศ. 1914 และขยายอิทธิพลในจีนออกไป โดยยกพลขึ้นบกทางเหนือของแหลมเหลียวตง โดยไม่สนใจต่อแนวเขตจำกัดสงครามที่รัฐบาลจีนประกาศขึ้นเท่ากับว่าญี่ปุ่นละเมิดความเป็นกลางของจีน และญี่ปุ่นสามารถยึดดินแดนที่เป็นเขตผลประโยชน์ของเยอรมนีทั้งหมด รวมถึงทางรถไฟของเยอรมนีความยาว

กว่า 2,000 ไมล์ หรือราว 3,200 กิโลเมตร³ รัฐบาลจีนจึงประกาศยกเลิกเขตทหารในมณฑลซานตงและประกาศให้กองทหารต่างชาติถอนออกไปจากดินแดนจีน ญี่ปุ่นจึงใช้นโยบายรุกรานต่อจีนมากขึ้น โดยประท้วงว่าจีนกระทำการในลักษณะที่แสดงว่าไม่วางใจญี่ปุ่น ดังนั้นในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1915 ญี่ปุ่นจึงยื่นข้อเรียกร้อง 21 ประการ (21 demands) ต่อจีน

ข้อเรียกร้อง 21 ประการ เป็นความพยายามของญี่ปุ่นที่จะประกันความมั่นคงของญี่ปุ่นในจีน ญี่ปุ่นอ้างว่าที่ต้องยื่นข้อเรียกร้องนี้เพราะไม่พอใจที่ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1915 ประธานาธิบดีหยวน ซื่อไข่ ของจีน ขอให้กองทัพต่างชาติถอนตัวออกจากซานตง เพราะสงครามโลกใกล้สิ้นสุดแล้ว ทำให้ญี่ปุ่นเห็นว่าเป็นการประกาศที่ไม่เป็นผลดีต่อผลประโยชน์ของญี่ปุ่น⁴ ดังนั้นระหว่างที่ประเทศยุโรปกำลังกังวลกับสงครามโลกครั้งที่ 1 ญี่ปุ่นจึงวางแผนเพิ่มสิทธิในแมนจูเรีย มองโกเลียใน ให้จีนโอนสิทธิในมณฑลซานตงให้ญี่ปุ่น และยื่นข้อเรียกร้อง 21 ประการต่อจีน แบ่งเป็น 5 หมวดหลัก คือ⁵

1. ให้จีนโอนสิทธิเขตเช่าของเยอรมนีในมณฑลซานตงให้ญี่ปุ่น และขอขยายสิทธิทางเศรษฐกิจสำหรับพลเมืองญี่ปุ่นในแมนจูเรียและมองโกเลียใน โดยให้ญี่ปุ่นมีสิทธิถือครองที่ดินสำหรับการค้าอุตสาหกรรม และการเกษตร ทั้งนี้เพื่อสร้างความเข้มแข็งของญี่ปุ่นในแมนจูเรียและในแหลมซานตง
2. หมวดอุตสาหกรรม ให้จัดตั้งบริษัทร่วมจีน – ญี่ปุ่น ผูกขาดการทำเหมืองแร่ถ่านหินและอุตสาหกรรมเหล็กกล้าบางแห่งในลุ่มแม่น้ำฉางเจียง โดยญี่ปุ่นให้บริษัทกู้เงิน 30 ล้านเยน และให้จ่ายหนี้คืนในเวลา 40 ปี เป็นสินแร่เหล็ก

3. การโอนดินแดน ญี่ปุ่นบังคับไม่ให้จีนให้ชาติอื่นเช่าหรือโอนท่าเรือใด ๆ ที่อยู่ชายฝั่งทะเลจีนให้แก่มหาอำนาจอื่น ทั้งนี้ญี่ปุ่นต้องการกันไม่ให้เยอรมนีเข้ามามีอำนาจ
4. ญี่ปุ่นให้เงินจ้างชาวญี่ปุ่นเป็นที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจและตำรวจ และให้ญี่ปุ่นได้สัมปทานก่อสร้างทางรถไฟทางภาคใต้ของจีน
5. ขยายสิทธิพิเศษทางการค้าของญี่ปุ่นในมณฑลฝูเจี้ยน จีนต้องไม่จ้างชาวต่างชาติอื่น ๆ ทำงานในอุตสาหกรรมพื้นฐานในมณฑลฝูเจี้ยน ทั้งนี้เพื่อให้ฝูเจี้ยนเป็นเขตอิทธิพลของญี่ปุ่น

ข้อเรียกร้องข้อที่ 4 ที่ให้มีความร่วมมือระหว่างตำรวจญี่ปุ่นและจีน รวมถึงให้เงินจ้างที่ปรึกษาชาวญี่ปุ่นในด้านการเมือง เศรษฐกิจ การทหาร ทำให้ชาวจีนมองว่าญี่ปุ่นกำลังพยายามทำให้จีนเป็นอาณานิคมของญี่ปุ่น

หยวน ซื่อไช่ ปฏิเสธข้อเรียกร้องของญี่ปุ่น และขอการสนับสนุนจากนานาชาติ อังกฤษและฝรั่งเศสแสดงออกว่าไม่เห็นด้วยกับข้อเรียกร้องที่รุนแรง เช่นนี้ ทำให้ญี่ปุ่นยอมถอนข้อเรียกร้องที่ 4 ไป⁶ แต่รัฐบาลจีนถูกบีบจนต้องยอมตกลงกับญี่ปุ่น โดยหยวน ซื่อไช่ตกลงเซ็น 4 หมวด ทำให้ชาวจีนรวมตัวประท้วงอย่างหนัก แม้ว่าญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการที่จีนยอมเซ็นข้อเรียกร้องนี้ แต่ได้ทำให้เกิดความรู้สึกชาตินิยมอย่างรุนแรงขึ้นในจีน และมีการต่อต้านญี่ปุ่นและสินค้าญี่ปุ่น ทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นได้รับผลกระทบ

นอกจากนี้ ใน ค.ศ. 1916 ญี่ปุ่นทำสนธิสัญญาลับกับรัสเซียเพื่อตกลงยอมรับผลประโยชน์ของกันและกันในเอเชียตะวันออก ทำให้ญี่ปุ่นลดปัญหาความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นกับรัสเซียในอนาคต และมีผลให้ญี่ปุ่นทุ่มเทกับการขยายอำนาจในจีนได้เต็มที่

อย่างไรก็ตาม ผู้นำญี่ปุ่นบางคนคัดค้านการรุกรานของรัฐบาลที่มีต่อเพื่อนบ้านโดยเฉพาะจีน นายพลยามางาตะ อาริโตะโมะ (Yamagata Aritomo) เห็นว่าญี่ปุ่นควรอธิบายให้ประธานาธิบดีหยวน ซื่อไชของจีนเข้าใจและยอมรับความจำเป็น 2 ประการของญี่ปุ่น คือ ญี่ปุ่นมีพลเมืองล้นประเทศ การขยายอำนาจของญี่ปุ่นในแมนจูเรียจึงเป็นสิ่งจำเป็น อีกประการ คือ ญี่ปุ่นและจีนควรร่วมมือกันต่อต้านชาติตะวันตกบนพื้นฐานของการมีเชื้อชาติเดียวกัน⁷ ประกอบกับการที่จีนเดินขบวนต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นในช่วงที่ญี่ปุ่นยื่นข้อเรียกร้อง 21 ประการต่อจีน ทำให้เกิดผลเสียต่อเศรษฐกิจญี่ปุ่น

ดังนั้นรัฐบาลญี่ปุ่นสมัยพลเอกเทราอุชิ มะซะตะเกะ ซึ่งได้จัดตั้งรัฐบาลในเดือนตุลาคม ค.ศ.1916 ตกลงยุตินโยบายรุกรานจีนและหันมาสร้างความเป็นมิตรกันในฐานะที่เป็นคนผิวเหลือง โดยเชื่อว่าถ้าญี่ปุ่นสามารถทำให้จีนประทับใจในความเป็นมิตรของญี่ปุ่นแล้ว ญี่ปุ่นจะได้จีนเป็นพันธมิตรของญี่ปุ่น เมื่อมีการต่อสูระหว่างเชื้อชาติ (race) ญี่ปุ่นจึงเริ่มดำเนินการสร้างความเป็นมิตรกับจีนและชักจูงจีนให้เข้าร่วมสงครามต่อต้านเยอรมนี ตัวอย่างของนโยบายนี้คือการที่นายกรัฐมนตรีเทราอุชิส่งนายนิชิฮาระ คะเมโตะ ไปยังจีนในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1916 นิชิฮาระได้สร้างความสัมพันธ์อย่างลับๆ กับนายกรัฐมนตรีตวน ฉีหฺรู่ย (Duan Qirui) ของจีนและบรรดาสมาชิกในรัฐบาลที่นิยมญี่ปุ่น และเสนอให้จีนยืมเงินเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจแลกเปลี่ยนกับการเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 1 ของจีน ผลก็คือจีนประกาศสงครามต่อเยอรมนีเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม ค.ศ.1917 และญี่ปุ่นให้จีนกู้ยืมเงินกว่า 145 ล้านเยน เพื่อพัฒนาระบบโทรเลข เหมืองแร่ ป่าไม้ เส้นทางรถไฟ พร้อมกับข้อตกลงต่างๆ ที่ให้สัมปทานพิเศษแก่ญี่ปุ่น⁸ ซึ่งทำให้อิทธิพลของญี่ปุ่นแทรกซึมเข้าไปในจีนมากขึ้น

2. ผลของสงครามโลกครั้งที่ 1 ต่อการสร้างจักรวรรดิญี่ปุ่น

สงครามโลกครั้งที่ 1 ส่งผลต่อฐานะของมหาอำนาจในเอเชียตะวันออกค่อนข้างมาก ผลของสงครามทำให้เยอรมนีหมดอิทธิพลในจีน ในระหว่างสงครามรัสเซียเกิดการปฏิวัติล้มล้างราชวงศ์โรมานอฟใน ค.ศ.1917 เปลี่ยนการปกครองเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ ส่วนอังกฤษและฝรั่งเศสบอบช้ำจากสงครามโลกมาก

สำหรับญี่ปุ่นนั้น ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ญี่ปุ่นได้กำเริบมหาศาลจากการผลิตอาวุธและสินค้าสงครามเพื่อขายให้แก่ฝ่ายสัมพันธมิตร และสามารถขยายอิทธิพลทางทหารเข้าไปในแผ่นดินใหญ่ของจีน คือ ดินแดนแมนจูเรียและมองโกเลียได้ ทำให้พวกเขาตินิยมขึ้นชมกับความก้าวหน้าทางทหารและเศรษฐกิจของญี่ปุ่น และการพ่ายแพ้ของเยอรมนีซึ่งเป็นประเทศทหารนิยมที่ญี่ปุ่นยกย่องและเลียนแบบมาตั้งแต่สมัยเมจิ ทำให้ความนิยมเยอรมนีในญี่ปุ่นหมดไปและความคิดทหารนิยมลดความสำคัญลง ลัทธิประชาธิปไตยของฝ่ายสัมพันธมิตรได้รับการยกย่องอีกครั้ง เห็นได้จากในทศวรรษ 1920 กระบวนการประชาธิปไตยของญี่ปุ่นได้รับการพัฒนา ญี่ปุ่นมีรัฐบาลที่มาจากพลเรือนและการใช้กำลังทหารในการเมืองระหว่างประเทศไม่ได้รับการสนับสนุนมากนัก

เมื่อสงครามยุติลง การประชุมสันติภาพ (Paris Peace Conference) ถูกจัดขึ้นที่แวร์ซายส์ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1919 การเข้าร่วมสงครามในฐานะพันธมิตรอังกฤษทำให้ญี่ปุ่นได้เข้าร่วมประชุมกับชาติมหาอำนาจคืออังกฤษ ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา และอิตาลี และได้เป็นสมาชิกถาวรในคณะมนตรีความมั่นคงของสันนิบาตชาติ (League of Nations) องค์กรระหว่างประเทศที่ตั้งขึ้นมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ชาวญี่ปุ่นต่างยินดีมาก

เพราะถือว่าเป็นการที่ญี่ปุ่นได้รับการยอมรับจากชาติตะวันตก⁹ ในโอกาสนี้ญี่ปุ่นได้เจรจากับมหาอำนาจตะวันตกเพื่อประกันผลประโยชน์ที่ได้มาช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นลายลักษณ์อักษร โดยโน้มน้าวให้ที่ประชุมรับรองสิทธิพิเศษของญี่ปุ่นในซานตง และเรียกร้องความเท่าเทียมทางเชื้อชาติระหว่างชาวตะวันตกและเอเชีย ซึ่งเป็นหลักข้อหนึ่งของสนธิสัญญา

ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จ คือ ได้รับสิทธิในมณฑลซานตงของจีนแทนที่เยอรมนี ผูกมัดจีนให้ตกลงตามแผนของญี่ปุ่นด้วยการให้เงินกู้ยืมเงินและทำสัญญาโอนสิทธิพิเศษต่างๆ โดยไม่ระบุเวลา ได้รับสิทธิในการคุ้มครองดูแลหมู่เกาะในแปซิฟิกของเยอรมนีภายใต้องค์การสันนิบาตชาติ ในประเด็นซานตงนั้น จีนคัดค้านอย่างแข็งขัน หัวหน้าผู้แทนจีน คือ ดร.เวลลิงตัน คุ ระบุว่าซานตงเป็นแหล่งอารยธรรมสำคัญของจีน เป็นที่เกิดของนักปราชญ์ขงจื้อและเม้งจื้อ มีทรัพยากรธรรมชาติมากมาย ญี่ปุ่นต้องการเข้ามาหาผลประโยชน์ในซานตงและจะขยายอำนาจในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของจีนต่อ¹⁰ ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อจีน และเรียกร้องให้ญี่ปุ่นยกเลิกข้อเรียกร้อง 21 ประการ โดยอ้างว่าจีนยอมตกลงเซ็นสัญญาเพราะถูกขู่เชิญจากญี่ปุ่น แต่ญี่ปุ่นยังคงยืนยันว่าจะยึดครองเขตอิทธิพลของเยอรมนีในจีน การพิจารณาเรื่องนี้ใช้เวลายาวนานกว่า 7 สัปดาห์ แต่ยังคงตกลงกันไม่ได้ คณะกรรมการจากหลายชาติแสดงความเห็นใจจีน ทำให้ญี่ปุ่นหวั่นเกรงว่าจะไม่ได้ตามที่เรียกร้อง

ในระหว่างนี้ข้อเสนอเรื่องความเท่าเทียมทางเชื้อชาติของญี่ปุ่นถูกนำมาพิจารณา ไชออนจิ คินโมชิ อดีตนายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่นที่เป็นตัวแทนในการประชุมได้เสนอต่อที่ประชุมให้ใส่ข้อความเกี่ยวกับความเท่าเทียมทางเชื้อชาติลงไปในการประกาศของสนธิสัญญาแห่งสันนิบาตชาติด้วย แม้คณะทูตส่วนใหญ่เห็น

ด้วย แต่เสียงไม่เป็นเอกฉันท์โดยอังกฤษเป็นหนึ่งในเสียงที่ไม่เห็นด้วย¹¹ ทำให้ประเด็นความเท่าเทียมทางเชื้อชาติของญี่ปุ่นตกไป

การปฏิเสธรูปไม่ให้ญี่ปุ่นได้รับสิทธิความเท่าเทียมทางเชื้อชาติของสหรัฐอเมริกาและพันธมิตร เท่ากับเป็นการทำลายหลักการของมหาอำนาจตะวันตกในประเด็นนี้ และสร้างความไม่พอใจต่อชาวญี่ปุ่นที่รู้สึกว่าคุณถูกเหยียดเชื้อชาติ เหมือนครั้งที่มหาอำนาจแทรกแซงและบีบบังคับให้ญี่ปุ่นคืนแหลมเหลียวตงให้จีนในสงครามจีน-ญี่ปุ่น ค.ศ. 1895 ทำให้ชาวญี่ปุ่นจำนวนมากออกไปประท้วงตามท้องถนน นักชาตินิยมหัวรุนแรง และทหารรุ่นหนุ่ม ความไม่พอใจนี้เป็นจุดเริ่มต้นของกลุ่มชาตินิยม และความไม่พอใจนี้จะเพิ่มมากขึ้นในทศวรรษ 1920 ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐบาลพลเรือนของญี่ปุ่นใช้นโยบายประนีประนอมในการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่งฝ่ายทหารมองว่าเพราะรัฐบาลพลเรือนอ่อนแอ

หลังจากประเด็นข้อเสนอเรื่องความเท่าเทียมทางเชื้อชาติของญี่ปุ่นตกไป ที่ประชุมกลับมาพิจารณากรณีดินแดนชานตงอีกครั้ง โดยมีความคิดว่าอาจให้ชานตงตกอยู่ในความดูแลของสันนิบาตชาติ ตัวแทนจากชาติต่าง ๆ ส่วนใหญ่มีความเห็นใจจีน แต่อังกฤษซึ่งคัดค้านญี่ปุ่นเรื่องความเท่าเทียมทางเชื้อชาติกลับแสดงความเห็นสนับสนุนฐานะของญี่ปุ่นในมณฑลชานตง ระหว่างนี้ผู้แทนอิตาลีถอนตัวจากการประชุมเพราะไม่พอใจเรื่องข้อเสนอบางประการ ทำให้ประธานาธิบดีวูดโรว์ วิลสัน (Woodrow Wilson) ของสหรัฐอเมริกาเกรงว่าการตัดสินใจเรื่องชานตงทำให้ญี่ปุ่นไม่พอใจ ญี่ปุ่นอาจถอนตัวเหมือนอิตาลี รวมถึงอังกฤษที่สนับสนุนญี่ปุ่นเรื่องชานตงด้วย ซึ่งอาจทำให้การก่อตั้งองค์การสันนิบาตชาติไม่ประสบความสำเร็จ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ และฝรั่งเศสจึงยอมรับสิทธิของญี่ปุ่นในมณฑลชานตง จีนประท้วงไม่เป็นผล จีนจึงไม่ยอมลงนามในสนธิสัญญาแวร์ซายส์ ส่วนญี่ปุ่นได้ส่งกองทหารเข้าไปยังชานตงทันที

หลังได้รับการโอนสิทธิ ขณะที่อยู่สหภาพรัฐฯ ไม่ให้สัตยาบันสนธิสัญญาแวร์ซายส์ เพราะเสียงของชาวอเมริกันส่วนใหญ่เห็นว่าสัญญานี้ไม่เป็นธรรมต่อจีน¹²

แม้ว่าญี่ปุ่นจะได้ชานตง แต่การที่ถูกปฏิเสธเรื่องความเท่าเทียมทางเชื้อชาติทำให้คนญี่ปุ่นมองว่าความเจริญก้าวหน้าของญี่ปุ่นถูกชาติตะวันตกดูถูก ไม่ยอมรับ ทำให้ชาวญี่ปุ่นเห็นว่าไม่ว่าจะพัฒนาไปมากหรือน้อย ชาวยุโรปก็ไม่ยอมรับชาวเอเชียอยู่ดี ดังนั้นญี่ปุ่นจึงไม่ควรทำตามตะวันตกทั้งหมด แต่ควรรักษาเอกลักษณ์หรือจิตวิญญาณของคนญี่ปุ่นไว้¹³ ซึ่งความคิดนี้จะขยายตัวมากขึ้นในทศวรรษ 1930 และพัฒนาเป็นลัทธิชาตินิยมแบบรุนแรงและทหารนิยม ที่ทำให้ญี่ปุ่นขยายจักรวรรดิออกไปอีก

3. การเติบโตของเศรษฐกิจญี่ปุ่นในช่วงสงคราม

สงครามโลกครั้งที่ 1 ส่งผลต่อเศรษฐกิจของญี่ปุ่นมาก ในช่วงแรกของสงครามญี่ปุ่นยังไม่ได้รับผลกระทบใดๆ เพราะการสู้รบอยู่ในวงจำกัด จนกระทั่งประมาณเดือนกันยายน ค.ศ. 1914 เป็นต้นมา ฝ่ายพันธมิตรซื้อสินค้าและบริการจากญี่ปุ่นจำนวนมาก ทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นที่ขาดดุลมาก่อนหน้านั้นอยู่ในภาวะเกือบสมดุล และปีต่อมาญี่ปุ่นได้เปรียบดุลการค้ากว่า 176 ล้านดอลลาร์¹⁴ ทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นกลับมามีความมั่นคงอีกครั้ง ระหว่าง ค.ศ. 1915 – 1919 ญี่ปุ่นได้ดุลการค้า 240 ล้านดอลลาร์¹⁵

เมื่อญี่ปุ่นประกาศสงครามกับเยอรมนีนั้น ญี่ปุ่นยกทัพเข้าไปในจีนที่แหลมเหลียวตง นอกจากยึดเขตเช่าของเยอรมนีในจีนได้แล้ว ญี่ปุ่นยังได้โอกาสขยายกำลังทหารเข้าไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของจีน ได้กำไรจากการผลิตอาวุธและสินค้าสงครามและจากการค้าทางทะเลที่ส่งกำลังบำรุงให้ฝ่าย

พันธมิตร และได้ประโยชน์จากเขตยึดครองของมหาอำนาจยุโรปที่ทำสงครามตั้งนั้นในปีที่ 2 ของสงครามโลกครั้งที่ 1 ฐานะทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นยิ่งเข้มแข็งขึ้น

ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นมากขึ้นเมื่อยื่นข้อเรียกร้อง 21 ประการต่อจีน และเจรจาลับกับอังกฤษเพื่อหาเสียงสนับสนุนให้รับรองผลประโยชน์ของญี่ปุ่นหลังสงคราม รัฐบาลอังกฤษหวังการสนับสนุนทางการทหารจากญี่ปุ่นในเขตแปซิฟิก จึงตกลงจะสนับสนุนญี่ปุ่นข้อเรียกร้องของญี่ปุ่นในการเข้าควบคุมสิทธิต่างๆ ของเยอรมนีในซันตง และการครอบครองหมู่เกาะต่างๆ ตอนเหนือเส้นศูนย์สูตร ญี่ปุ่นยังได้รับการประกันผลประโยชน์จากรัสเซีย ฝรั่งเศส อิตาลี โดยมีการทำข้อตกลงทางการทูตกับฝ่ายพันธมิตรว่าจะยกดินแดนต่างๆ ให้ญี่ปุ่นในการประชุมสันติภาพ¹⁶

สรุป

สงครามโลกครั้งที่ 1 ส่งผลต่อฐานะทางการทหารและเศรษฐกิจของญี่ปุ่นอย่างมาก การผลิตและการส่งออกให้กับฝ่ายพันธมิตรในช่วงสงครามทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นเติบโต ญี่ปุ่นได้รับสิทธิผลประโยชน์ของเยอรมนีในจีน และสามารถขยายอิทธิพลทางทหารเข้าไปในจีนแผ่นดินใหญ่ได้ในช่วงสงคราม ทำให้พวกเขาตินิยมขึ้นชมกับความก้าวหน้าทางทหารและเศรษฐกิจของญี่ปุ่น

อย่างไรก็ตาม การที่ข้อเรียกร้องเรื่องสิทธิความเท่าเทียมทางเชื้อชาติของญี่ปุ่นถูกปฏิเสธ ทำให้ชาวญี่ปุ่นซึ่งมีความภาคภูมิใจในเชื้อชาติและความสำเร็จของชาติไม่พอใจ และรู้สึกที่ชาวเอเชียยังคงได้รับการเหยียดหยามจากชาติตะวันตกแม้ว่าญี่ปุ่นจะพัฒนาประเทศจนประสบความสำเร็จ ทั้งเคยรบชนะชาติตะวันตกและเป็นพันธมิตรที่เท่าเทียมกัน ทำให้ในทศวรรษต่อมา เมื่อ

ญี่ปุ่นรู้สึกว่ามันไม่ได้รับความเท่าเทียมในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมากขึ้น จากเหตุการณ์ต่างๆ ทำให้ความคิดชาตินิยมเพิ่มมากขึ้นจนกลายเป็นการใช้กำลังทางทหารขยายอำนาจไปยังดินแดนต่างๆ

เชิงอรรถ

¹ ปรับปรุงจากตำราของผู้เขียน เรื่อง *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่: จากปลายสมัยโทกูงาวะ ถึงการสิ้นสุดจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น*. (2556). หน้า 114-119

² W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* p. 123

³ *Ibid.* p. 114

⁴ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 309-310

⁵ Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p. 173 and Jack Gray. (2002). *op.cit.* p. 149.

⁶ Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p. 173

⁷ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 311

⁸ ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 384

⁹ คริสต์โตเฟอร์ โกโต-โจนส์. (2554). *เล่มเดิม*. หน้า 124

¹⁰ ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 393

¹¹ คริสต์โตเฟอร์ โกโต-โจนส์. (2554). *เล่มเดิม*. หน้า 125

¹² ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 396

¹³ คริสต์โตเฟอร์ โกโต-โจนส์. (2554). *เล่มเดิม*. หน้า 125

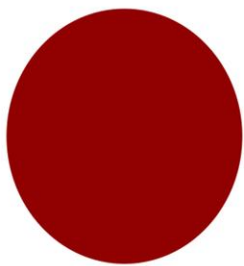
¹⁴ ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 372

¹⁵ *แหล่งเดิม*. หน้า 368

¹⁶ *แหล่งเดิม*. หน้า 381

6

การปกครองอาณานิคม
ไต้หวันและเกาหลี

บทนำ

การสร้างจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นเริ่มมาตั้งแต่ปลายสมัยเมจิ ญี่ปุ่นเริ่มแสวงหาความเท่าเทียมกับชาติตะวันตกและใช้วิธีการเดียวกับจักรวรรดินิยมตะวันตก คือ การแสวงหาดินแดนเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การเมือง โดยการใช้กำลังกับชาติที่ด้อยกว่า

หลังชนะสงครามกับจีนใน ค.ศ. 1895 ญี่ปุ่นได้ไต้หวันเป็นอาณานิคมตามที่ระบุในสนธิสัญญาชิโมะโนะเซกิ และญี่ปุ่นเข้าไปมีอิทธิพลในเกาหลีมากขึ้น ทำให้ญี่ปุ่นต้องแข่งขันกับรัสเซียที่ไม่ต้องการให้ญี่ปุ่นขยายอิทธิพลมาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของจีนและคาบสมุทรเกาหลี เพราะรัสเซียต้องการดินแดนที่เป็นทางออกทะเลในพื้นที่แถบนี้ ทำให้เกิดสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับรัสเซียในที่สุด ใน ค.ศ. 1904 เมื่อสงครามเกิดขึ้นญี่ปุ่นได้บุกเข้าเกาหลีที่ประกาศเป็นกลาง เกาหลีจึงถูกญี่ปุ่นยึดครองและพยายามบังคับให้เกาหลีเป็นของญี่ปุ่น โดยใน ค.ศ. 1904 เกาหลียอมทำอนุสัญญาตกลงให้ญี่ปุ่นเข้ามามีอำนาจในเกาหลี ต่อมาใน ค.ศ. 1905 หลังญี่ปุ่นชนะรัสเซียแล้วญี่ปุ่นบังคับให้เกาหลีเป็นรัฐในอารักขาของญี่ปุ่น และใน ค.ศ. 1910 ญี่ปุ่นผนวกเกาหลีเป็นอาณานิคม และเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในเกาหลี จากนั้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ญี่ปุ่นเริ่มขยายอำนาจเข้าสู่แมนจูเรียของจีนและเข้าไปมีอิทธิพลมากขึ้นในทศวรรษต่อมา จนยึดครองแมนจูเรียได้ในทศวรรษ 1930 แม้แมนจูเรียจะไม่อยู่ในฐานะอาณานิคมของญี่ปุ่น แต่ญี่ปุ่นมีอิทธิพลในแมนจูเรียทั้งในด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ การทหาร

บทนี้ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการปกครองอาณานิคมของญี่ปุ่นในไต้หวัน เกาหลี และการปกครองที่ญี่ปุ่นใช้กับแมนจูเรีย ซึ่งนโยบายหลักของญี่ปุ่นคือ เน้นการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมและการใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากอาณานิคม

1. ลักษณะของจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น

จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นมีลักษณะที่น่าสนใจ คือ ญี่ปุ่นดำเนินการขยายอำนาจแบบจักรวรรดินิยมตะวันตก ไม่ใช่ในลักษณะการเป็นรัฐบรรณาการแบบวิธีตะวันออก และในทศวรรษ 1890 ชนชั้นปกครองและปัญญาชนญี่ปุ่นได้กล่าวถึงการนำความศิวิไลซ์ไปสู่เกาหลี ซึ่งเป็นการใช้ภาษาคัลยาณ์กับที่ชาติตะวันตกอ้างเรื่องภาระของคนผิวขาว (the white man's burden) การสร้างจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นเป็นผลมาจากแรงผลักดันด้านยุทธศาสตร์ความมั่นคงปลอดภัยของประเทศมากกว่าชาติยุโรป เพราะการขยายอำนาจของลัทธิจักรวรรดินิยมใหม่ของยุโรปมีจุดเริ่มต้นจากด้านเศรษฐกิจ เพราะการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปทำให้ต้องแสวงหาตลาดและแหล่งวัตถุดิบภายนอก และแนวคิดการค้าเสรีที่แพร่หลาย ประกอบกับการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจด้วยกันเองตามแนวคิดชาตินิยมที่แพร่หลายในยุโรปในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19

ส่วนการสร้างจักรวรรดิญี่ปุ่นนั้น ในช่วงแรกเน้นความต้องการของชาติมากกว่ากลุ่มธุรกิจ โดยในช่วงแรกให้ความสำคัญต่อความมั่นคงทางดินแดนและสถานะของประเทศในเวทีโลก ต่อมาจึงเป็นด้านการปกป้องและขยาย

ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และในทศวรรษ 1930 ลัทธิทหารนิยมของญี่ปุ่นที่ขยายอำนาจไปยังจีนแผ่นดินใหญ่มีแรงผลักดันสำคัญมาจากกลุ่มธุรกิจ

การปกครองของญี่ปุ่นในอาณานิคมโดยรวมมีลักษณะชุดรีดทางเศรษฐกิจ คล้ายกับที่ชาติตะวันตกใช้ในการปกครองอาณานิคมของตนในเอเชียและแอฟริกา แต่ญี่ปุ่นอาจเป็นประเทศจักรวรรดินิยมชาติเดียวที่พัฒนาอุตสาหกรรมและบ้านเมืองในอาณานิคมอย่างจริงจังทั้งในเกาหลี ไต้หวัน และแมนจูเรียในเวลาต่อมา เพราะญี่ปุ่นไม่เพียงแต่ต้องการแสวงหาผลประโยชน์จากอาณานิคมเท่านั้น แต่รัฐบาลญี่ปุ่นยังมีนโยบายส่งชาวญี่ปุ่นไปตั้งถิ่นฐานเป็นการถาวรในอาณานิคม ดังนั้นจึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสาธารณูปโภคในอาณานิคมของตน และญี่ปุ่นใช้การผนวกทางวัฒนธรรมในอาณานิคม เช่น การบังคับใช้ภาษาญี่ปุ่น การกำหนดให้ใช้แบบเรียนของญี่ปุ่นในการเรียนหนังสือในเกาหลี ไต้หวัน

จักรวรรดินิยมของญี่ปุ่นมีส่วนที่ต่างจากจักรวรรดินิยมตะวันตกบางเรื่อง เช่น ญี่ปุ่นปกครองอาณานิคมในภูมิภาคของตนเอง ไม่เหมือนจักรวรรดินิยมตะวันตกที่ขยายอิทธิพลไปนอกภูมิภาค และญี่ปุ่นอาจเป็นประเทศเดียวในโลกที่เคยเป็นเหยื่อจักรวรรดินิยม แต่สามารถพัฒนาจนกลายเป็นประเทศจักรวรรดินิยมได้

ปัจจัยที่ทำให้ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการสร้างจักรวรรดิได้ คือ ประการแรก ญี่ปุ่นขยายอำนาจในดินแดนที่ใกล้เคียง จึงมีความสะดวกทั้งในการขยายกำลังทหารเข้าไปยึดครองและควบคุม ประการที่สอง ดินแดนที่ญี่ปุ่นยึดครองมีพื้นฐานวัฒนธรรมเดียวกับญี่ปุ่น คือ ทั้งไต้หวันและเกาหลีต่างมีพื้นฐานวัฒนธรรมมาจากจีน ใช้ตัวอักษรจีนที่สามารถสื่อสารกันได้ และมีพื้นฐานทาง

สังคมแบบขงจื้อเหมือนกัน ต่างจากชาติตะวันตกที่ปกครองดินแดนที่ต่าง วัฒนธรรมและภาษา ทำให้การปกครองของญี่ปุ่นในอาณานิคมสามารถสื่อสาร และมีความเข้าใจวัฒนธรรมของชาวอาณานิคมมากกว่าชาติตะวันตกที่ปกครอง ชนพื้นเมืองที่มีความแตกต่างทางภาษา วัฒนธรรม และศาสนา

อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นเผชิญการต่อต้านจากอาณานิคมอย่างมากเช่นกัน โดยเฉพาะในเกาหลี ส่วนไต้หวันต่อต้านญี่ปุ่นในช่วงแรกที่ถูกปกครอง แต่กรณี ไต้หวันนั้นญี่ปุ่นเข้าไปปกครองก่อนการเกิดแนวคิดชาตินิยมสมัยใหม่ในจีน อีกทั้งไต้หวันก็อยู่ห่างไกลจากศูนย์อำนาจของราชสำนักชิงที่กรุงเป่ย์จิง จึงไม่มีความใกล้ชิดผูกพันกันกับราชสำนักชิง การปกครองไต้หวันของญี่ปุ่นจึงไม่เผชิญกับกลุ่มชาตินิยมแบบใหม่ แต่เป็นการต่อต้านจากคนพื้นเมืองที่มีความ เป็นท้องถิ่นนิยมมากกว่าชาตินิยม ส่วนเกาหลีนั้นมียุทธศาสตร์ที่สนับสนุนญี่ปุ่นอยู่ แล้ว ชาวเกาหลีบางส่วนร่วมมือกับญี่ปุ่นในการปกครอง¹ แต่บางส่วนของ เกาหลีสนับสนุนจีน และกลุ่มที่เน้นเอกราชของเกาหลีดำเนินการต่อต้านญี่ปุ่นมาอย่าง ต่อเนื่องเช่นกัน

2. การปกครองไต้หวันของญี่ปุ่น

ความสำคัญของไต้หวันในฐานะอาณานิคมแห่งแรกของจักรวรรดิญี่ปุ่นที่ ได้มาใน ค.ศ. 1895 คือ การที่ญี่ปุ่นได้อยู่ในฐานะเดียวกับมหาอำนาจที่ศิวิไลซ์ และมีอาณานิคม ญี่ปุ่นมีดินแดนใหม่ที่จะใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ อาณานิคมเป็นเสมือนรางวัลแห่งความภาคภูมิใจที่ชาวญี่ปุ่นได้จากการทำงาน อย่างหนักในการสร้างชาติให้ทันสมัย² ที่สำคัญในช่วงนี้ชนชั้นนำญี่ปุ่นมีแนวคิด ว่าญี่ปุ่นมีภาระหน้าที่สำคัญในสร้างความศิวิไลซ์ในดินแดนที่ด้อยกว่า ดังที่ทาเก

โคชิ โยซาบุโร (Takekoshi Yosaburo) นักการเมืองและนักหนังสือพิมพ์ชาวญี่ปุ่น กล่าวว่า “ชาติตะวันตกเคยเชื่อว่าเป็นความรับผิดชอบของพวกเขาเท่านั้นที่จะปกครองและสร้างความศิวิไลซ์ให้เกิดขึ้นในดินแดนต่างๆ แต่ ณ บัดนี้ เราชาวญี่ปุ่นที่รุ่งเรืองขึ้นมาในดินแดนตะวันออกสุด จะรับหน้าที่อันยิ่งใหญ่แทน”³

อย่างไรก็ตาม การปกครองไต้หวันของญี่ปุ่นไม่ได้เป็นไปโดยง่าย เพราะญี่ปุ่นไม่เคยมีประสบการณ์การปกครองอาณานิคมหรือเมืองขึ้นมาก่อน รวมทั้งไม่มีประสบการณ์การบริหารปกครองพลเรือนต่างชาติ ไม่มีนโยบายระดับสูงที่จะชี้นำหรือชักจูงใจคนพื้นเมือง การปกครองช่วงแรกจึงเป็นการใช้กำลังทหารปราบปรามชาวพื้นเมืองที่ดื้อดึงและต่อต้าน

เมื่อญี่ปุ่นได้ไต้หวันใน ค.ศ. 1895 นั้น ภูมิประเทศของไต้หวันเต็มไปด้วยป่าทึบที่มีโรคภัยสารพัดชนิด ประชากรบนเกาะไต้หวันหรือฟอร์โมซามีชาวจีนราว 3 ล้านคน เป็นชาวพื้นเมืองเชื้อสายมาลาโย-โพลินีเซียน ราว 120,000 คน⁴ เมื่อญี่ปุ่นยกพลขึ้นเกาะไต้หวันนั้นได้ถูกต่อต้านจากชาวพื้นเมือง ที่ออกแถลงการณ์ประกาศว่าจะไม่ยอมอยู่ใต้การปกครองของญี่ปุ่น “เราชาวเกาะฟอร์โมซา...ยอมตายเสียก่อนที่จะต้องรับใช้ศัตรู”⁵ การปกครองไต้หวันในช่วงแรกจึงเป็นการใช้กำลังทหารเข้าปกครอง เพื่อปราบปรามผู้ต่อต้านและเพื่อรักษาความสงบ ข้าหลวงใหญ่ (Governor – General) ของญี่ปุ่นในไต้หวัน 2 – 3 คนแรกจึงยังไม่ได้สร้างรูปแบบการปกครองอาณานิคมขึ้น⁶

ใน ค.ศ. 1896 ญี่ปุ่นตั้งกระทรวงอาณานิคมมาปกครองไต้หวัน แต่ถูกยกเลิกไปในปีเดียวกัน ระหว่าง ค.ศ. 1897 – 1910 ญี่ปุ่นไม่มีหน่วยงานที่ปกครองไต้หวันโดยเฉพาะแต่ให้ขึ้นกับกระทรวงมหาดไทยของญี่ปุ่น⁷ และญี่ปุ่นใช้ระบบการปกครองแบบดั้งเดิม คือ การให้แต่ละหมู่บ้าน เมือง มีหัวหน้า

ปกครอง และผนวกเข้ากับระบบตำรวจแบบสมัยใหม่ที่ญี่ปุ่นตั้งขึ้น ในตอนแรกใช้ตำรวจชาวญี่ปุ่น ต่อมาใน ค.ศ. 1902 จึงอนุญาตให้ชาวไต้หวันเข้าสมัครเป็นตำรวจได้ และใน ค.ศ. 1910 จึงตั้งกรมอาณานิคมขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นมาดูแลไต้หวัน

นโยบายสำคัญของญี่ปุ่นต่ออาณานิคม คือ นโยบายการใช้ประโยชน์จากอาณานิคมในระยะยาว จึงต้องทำให้ไต้หวันมีเศรษฐกิจที่เลี้ยงตัวเองได้และพึ่งพิงเงินสนับสนุนจากรัฐบาลที่โตเกียวเพียงเล็กน้อย นายพลคัตสึระ ทาโร (Katsura Taro) ข้าหลวงใหญ่ที่ปกครองไต้หวันระหว่างเดือนมิถุนายน-ธันวาคม ค.ศ. 1896 จึงวางระบบต่างๆ เพื่อพัฒนาไต้หวัน ด้านสาธารณูปโภคได้รับการพัฒนาเป็นอันดับแรกๆ และเป็นไปอย่างรวดเร็ว เพราะญี่ปุ่นไม่ได้ต้องการแค่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากไต้หวัน แต่ต้องการให้คนญี่ปุ่นที่อพยพมาอยู่ที่ไต้หวันมีความสะดวกปลอดภัย การลงทุนพัฒนาเกาะไต้หวันด้านสาธารณูปโภคจึงเกิดจากทุนของรัฐบาลญี่ปุ่น ทั้งการสร้างระบบคมนาคมทางรถไฟ ถนน ซึ่งถูกสร้างขึ้นเชื่อมพื้นที่ต่างๆ ทั่วเกาะไต้หวัน การพัฒนาระบบเดินเรือทะเล ท่าเรือ และพัฒนาระบบการไปรษณีย์โทรเลข การใช้ไฟฟ้า

ระหว่าง ค.ศ. 1898 – 1906 นายพลโคดามะ เกนทาโร (Kodama Gentaro) ได้รับการแต่งตั้งเป็นข้าหลวงใหญ่ไต้หวันคนที่ 4 มีนายแพทย์โกโตชินเป (Goto Shinpei) เป็นผู้ช่วยในตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายพลเรือน (Chief of Home Affairs) โกโตมีมุมมองว่าชาวไต้หวันไม่อาจจะถูกดูดกลืนหรือผสมผสานเป็นญี่ปุ่นได้อย่างสมบูรณ์ การปกครองไต้หวันจึงต้องไม่เหมือนกับที่ชาวญี่ปุ่นถูกปกครอง แต่ควรมีกฎหมายที่ใช้เฉพาะกับไต้หวัน ดังนั้นจึงนำไปสู่การออกกฎหมายพิเศษและพระราชบัญญัติต่างๆ ที่ครอบคลุมทั้งในด้านอำนาจการ

บริหาร อำนาจการบังคับใช้กฎหมาย และอำนาจทางทหาร ที่ใช้ในไต้หวันเพื่อทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยขึ้นในสังคม

นายแพทย์โกโตประสบความสำเร็จในการสร้างความสงบเรียบร้อยในไต้หวัน มีการตั้งหน่วยงานหลายแห่งเพื่อช่วยปกครองและบริหารงานด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง หน่วยงานหนึ่งคือ คณะกรรมการเพื่อการสำรวจธรรมเนียมประเพณีของไต้หวัน (Commission for the Investigation of Traditional Customs in Taiwan) ซึ่งมีบทบาทในการออกนโยบายทางสังคมที่ใช้ปกครองคนพื้นเมือง และเป็นหน่วยงานที่แสดงถึงมุมมองและความตั้งใจของโกโตที่จะใช้ไต้หวันเป็น “ห้องทดลองการปกครองอาณานิคมของญี่ปุ่น” (laboratory) โกโตเปรียบเทียบการปกครองไต้หวันเป็น “มหาวิทยาลัยอาณานิคม” ที่ชาวญี่ปุ่นจะเข้ามาศึกษาเรียนรู้⁹

มาร์ก อาร์. พีทตี (Mark R. Peattie) นักวิชาการที่ศึกษาเรื่องการปกครองอาณานิคมของญี่ปุ่น มีความเห็นว่านายแพทย์โกโตซึ่งจบการศึกษาจากเยอรมนี ได้รับแนวคิดการปกครองอาณานิคมของชาติตะวันตกโดยเฉพาะเยอรมนีที่มองอาณานิคมเป็นเหมือน “ห้องทดลอง” รวมถึงอิทธิพลจากทฤษฎีการคัดเลือกตามธรรมชาติของชาร์ล ดาร์วิน¹⁰ ซึ่งอธิบายถึงการที่สิ่งมีชีวิตบางชนิดสูญพันธุ์ไป บางชนิดมีการปรับตัวและสามารถดำรงอยู่ได้ และสรุปว่าสิ่งมีชีวิตที่ปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมเท่านั้นจึงจะอยู่ได้ กลายเป็นหลักการว่าผู้ที่อยู่รอดคือผู้ที่เหมาะสมที่สุด นักชาตินิยมชาวตะวันตกได้นำแนวคิดทางชีววิทยานี้มาใช้อธิบายการขยายอำนาจของตนเพื่อแสดงให้เห็นว่าชาติที่อ่อนแอกว่าจะถูกปกครองโดยชาติที่เข้มแข็งกว่า

ภายใต้การวางแผนของนายพลโคดามะและนายแพทย์โกโต ได้หวันได้รับการพัฒนาไปมาก เพราะนำแนวทางการสร้างชาติญี่ปุ่นมาใช้กับได้หวัน คือ นำวิทยาการสมัยใหม่มาใช้พัฒนาเศรษฐกิจได้หวัน เพื่อนำทรัพยากรของได้หวันมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังนโยบายของนายพลโคดามะที่ประกาศใน ค.ศ. 1901 ว่า

“... ไม่มีอะไรอื่นอีกแล้วที่จะสำคัญไปกว่าการเร่งพัฒนาความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของได้หวัน เราต้องสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจของได้หวันให้เข้มแข็งพอที่จะแข่งขันกับการชิงดีชิงเด่นทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศในโลกปัจจุบัน ...ได้หวันอาจเป็นเพียงเกาะเล็กเกาะหนึ่งในโลกอันกว้างใหญ่ ได้หวันไม่สามารถที่จะอยู่โดดเดี่ยวได้ ถ้าเราไม่ทำอะไรได้หวันจะถูกคลื่นพัดพาหลายไป”¹¹

การพัฒนาที่สำคัญในช่วงแรก เช่น การพัฒนาด้านสาธารณสุขเพื่อกำจัดโรคระบาดและมาลาเรีย ซึ่งมีส่วนช่วยให้คุณภาพชีวิตประชาชนดีขึ้นและจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่า ระหว่าง ค.ศ. 1904 - 1940¹²

ในด้านเศรษฐกิจ ญี่ปุ่นจัดระบบการเช่าที่ดิน ภาษีที่ดิน และกรรมสิทธิ์ที่ดินบนเกาะได้หวันใหม่ เพื่อแก้ปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดิน มีการรังวัดสำรวจที่ดินทำโนนดและแผนผังที่ดินขึ้นใหม่ ชื่อที่ดินที่เจ้าของไม่ได้ใช้ประโยชน์มาจัดสรรใหม่ ทำให้ชาวนารายย่อยมีที่ดินเป็นของตนเองมากขึ้น แต่ยังให้สิทธิพิเศษแก่ชนชั้นนำชาวได้หวันในการถือครองที่ดิน รวมทั้งจัดระบบการชั่งตวงวัดและระบบเงินตราให้เป็นแบบเดียวกัน ควบคุมการค้าผูกขาดฝิ่น เกลือ การบูรและ

ยาสูบ ทำให้ภาษีจากสินค้าเหล่านี้เพิ่มขึ้น¹³ และการพัฒนาเทคโนโลยีด้านการเกษตรเพื่อเพิ่มผลผลิต

รัฐบาลญี่ปุ่นส่งเสริมให้ชาวไต้หวันผลิตข้าวซึ่งส่วนใหญ่ส่งออกไปยังญี่ปุ่น ปรับปรุงระบบชลประทาน การใช้ปุ๋ย การขนส่งสินค้า และส่งเสริมการปลูกใบชา และการปลูกอ้อยเพื่อผลิตน้ำตาล ญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับอุตสาหกรรมน้ำตาลมากทำให้กลายเป็นอุตสาหกรรมหลักของเกาะไต้หวัน¹⁴ รายได้จากภาษีน้ำตาลเป็นรายได้หลักกรองลงมาจากรายได้ที่ดิน¹⁵ ไต้หวันมีความมั่นคงทางการคลังมากขึ้น และนำไปสู่การตั้งธนาคารแห่งไต้หวัน

อาคารที่ทำการข้าหลวงใหญ่ญี่ปุ่นในไต้หวัน สร้างขึ้นทั้งเพื่อใช้เป็นที่ทำการรัฐบาล และเพื่อแสดงอำนาจของรัฐบาลญี่ปุ่นที่เหนือกว่าคนพื้นเมือง (ภาพโปสการ์ด)

นอกจากนี้ชนชั้นปกครองญี่ปุ่นได้อภิปรายกันถึงการสร้างความพร้อมให้กับชาวญี่ปุ่นในการปกครองอาณานิคม ในการประชุมที่เป็นการจัดตั้งสมาคมไต้หวันในโตเกียวเมื่อ ค.ศ. 1898 คัตสึระ ทาโร ประธานสมาคมและอดีตข้าหลวงใหญ่ไต้หวัน ได้กล่าวถึงความสำคัญของการฝึกฝนทางภาษาเพื่อใช้

ติดต่อกับอาณานิคมญี่ปุ่น¹⁶ สมาชิกบางคนได้บริจาคเงินเพื่อสนับสนุนโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับสมาคม แต่สองปีต่อมาสมาชิกสมาคมได้อภิปรายว่าข้าราชการและประชาชนทั่วไปยังรู้เรื่องเกี่ยวกับอาณานิคมน้อยมาก จึงควรเรียนรู้ให้มากขึ้น จึงมีแผนการตั้งโรงเรียนอาณานิคม (Colonial school) สอนวิชาต่างๆ ที่จะใช้ในการปกครองอาณานิคม เช่น การเมือง เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์การทูต ประวัติศาสตร์ของอาณานิคมและกฎหมาย และเสนอให้เรียนภาษาต่างๆ ที่คนญี่ปุ่นจะได้ใช้ในการปกครองอาณานิคม เช่น ภาษาจีน ภาษาจีนสำเนียงไต้หวัน ภาษาอังกฤษ ภาษารัสเซีย ภาษาเกาหลี¹⁷ จากภาษาที่ส่งเสริมให้เรียนนี้แสดงให้เห็นว่าญี่ปุ่นมีแผนการอยู่แล้วสำหรับการขยายอำนาจไปยังเกาหลีและจีนแผ่นดินใหญ่ ใน ค.ศ. 1900 จึงมีการเปิดโรงเรียนสมาคมไต้หวัน (Taiwan Society School) ในกรุงโตเกียว มีนักเรียนระดับมัธยมปลายราว 100 คน เข้าเรียน ส่วนในมหาวิทยาลัยโตเกียวและมหาวิทยาลัยวาเซดะมีการสอนวิชาการเงินและบัญชีสำหรับผู้ที่เข้ารับราชการที่อาณานิคมและผู้ที่ประกอบอาชีพนักธุรกิจด้วย¹⁸

การต่อต้านของชาวไต้หวันในช่วงแรกที่ญี่ปุ่นเข้าปกครอง ทำให้นักปกครองชาวญี่ปุ่นมีนโยบายดูตกใจในไต้หวันทางวัฒนธรรมผ่านระบบการศึกษาสำหรับชาวอาณานิคม โดยมีจุดประสงค์ที่จะสร้างชาวไต้หวันให้เป็น “พลเมืองที่จงรักภักดีต่อญี่ปุ่น และมีความสามารถเท่าผู้นำชาวญี่ปุ่น”¹⁹ จึงมีหลักสูตรที่สอนด้วยภาษาญี่ปุ่นตั้งแต่ระดับประถม ไม่ใช้ภาษาจีนในโรงเรียนและในหน่วยงานราชการ เพื่อให้คนพื้นเมืองเรียนภาษาญี่ปุ่น การสอนวิชาหน้าที่พลเมืองใช้แนวทางเดียวกับหลักสูตรในญี่ปุ่นคือ เน้นคุณธรรมในลัทธิขงจื้อและความจงรักภักดี และสอนวิชาคณิตศาสตร์ วิชาการเขียนหนังสือราชการเพื่อฝึกคนมา

ทำงานให้รัฐบาลท้องถิ่น ในการใช้นโยบายผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมนี้ญี่ปุ่นได้รับอิทธิพลมาจากนโยบายการปกครองของฝรั่งเศส²⁰

ในด้านสังคมนั้น ชาวญี่ปุ่นถือว่าชาวไต้หวันอยู่ต่ำกว่าชาวญี่ปุ่น งานศึกษาของนักวิชาการชาวตะวันตกระบุว่าตลอด 50 ปี ที่ญี่ปุ่นปกครองไต้หวัน ชาวพื้นเมืองไต้หวันทำงานให้กับรัฐบาลอาณานิคมได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสูงสุดแก่นายอำเภอเท่านั้น²¹ ญี่ปุ่นมีมาตรการกีดกันชาวไต้หวันหลายประการ เช่น ชาวไต้หวันถูกจำกัดให้เรียนแค่ชั้นพื้นฐาน และเรียนวิชาที่สามารถนำมาปรับใช้รัฐบาลญี่ปุ่นได้อย่างวิชาคณิตศาสตร์และการเขียน แต่หลังจากการปฏิวัติซินไฮ่ในจีนเพื่อโค่นล้มราชวงศ์ชิงเมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ. 1911 กระแสชาตินิยมจีนแพร่หลายมากขึ้น ในไต้หวันได้เกิดการเคลื่อนไหวทั้งกลุ่มที่เรียกร้องเพื่อกลับไปรวมกับจีนและกลุ่มที่ต้องการประกาศเอกราชจากญี่ปุ่น ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงในสังคมญี่ปุ่นที่เน้นเรื่องเสรีนิยมมากขึ้นในสมัยไทโช (ค.ศ. 1912 -1926) การเกิดสมาคมที่เรียกร้องสิทธิความเท่าเทียมของชาวไต้หวันในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 และการเดินขบวนต่อต้านญี่ปุ่นและชาติตะวันตกของนักศึกษาจีนในเหตุการณ์ 4 พฤษภาคม ค.ศ. 1919 ที่ปลุกกระแสชาตินิยมจีนอย่างรุนแรง รวมถึงก่อการประท้วงของชาวเกาหลีในอาณานิคมเกาหลี ทำให้นโยบายการศึกษาของญี่ปุ่นในไต้หวันเปลี่ยนไป โดยใน ค.ศ. 1919 รัฐบาลอาณานิคมออกกฎหมายที่เปิดโอกาสให้ชาวไต้หวันได้เรียนหนังสือระดับมัธยมศึกษาและชั้นสูงกว่ามัธยม รวมถึงการเรียนในวิทยาลัยพาณิชย์และการเกษตร ซึ่งนักเรียนชาวไต้หวันต้องแข่งขันกับนักเรียนชาวญี่ปุ่นโดยเฉพาะ การเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยที่ตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1928²²

ผลจากการขยายการศึกษาให้กับชาวไต้หวันและกระแสนิยม เสรีนิยม รวมถึงคอมมิวนิสต์ที่เข้ามาในเอเชียตะวันออก ทำให้นักเรียนและนักศึกษาชาวไต้หวันที่อยู่ในญี่ปุ่นเรียกร้องสิทธิความเสมอภาคมากขึ้น มีการตั้งกลุ่มการเมืองแนวคิดต่างๆ กลุ่มวัฒนธรรม และกลุ่มเยาวชน เพื่อเคลื่อนไหวในทศวรรษ 1920 การเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างๆ ในไต้หวันเน้นเรื่องเสรีนิยมมากกว่าความรุนแรง และยอมรับว่าการปกครองของญี่ปุ่นจะมีต่อไปแต่กลุ่มเหล่านี้จึงเรียกร้องให้มีรัฐสภาในการปกครองไต้หวัน มีเพียงบางกลุ่มที่เลียนแบบการต่อสู้ของกลุ่มชาวนาเกาหลีเรียกร้องเอกราช²³ แต่เมื่อญี่ปุ่นบุกแมนจูเรียของจีนใน ค.ศ. 1931 รัฐบาลญี่ปุ่นจึงใช้มาตรการปราบปรามการเคลื่อนไหวในไต้หวันอย่างเข้มงวดมากขึ้น ทำให้การเคลื่อนไหวต่างๆ ลดลง

ตึกแดง (Red House) ที่ย่านซีเหมินติ่ง กรุงไทเป สร้างสมัยอาณานิคม เป็นศูนย์กลางการค้าของญี่ปุ่นในไต้หวัน (ภาพถ่ายจากนิทรรศการในตึกแดงโดยผู้เขียน)

ภายใต้การปกครองของญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ได้รับการพัฒนาให้ทันสมัย

(จาก Liao and Wang, 2006)

กล่าวโดยสรุป การปกครองฟิลิปปินส์ของญี่ปุ่นนั้นญี่ปุ่นใช้วิธีการควบคุมด้วยกำลังในช่วงแรก ตามด้วยการวางระเบียบกฎหมายและออกกฎหมายเพื่อปกครองฟิลิปปินส์ การดึงชนชั้นสูงหรือชนชั้นปกครองชาวฟิลิปปินส์เข้ามาสนับสนุนญี่ปุ่นด้วยการให้ผลประโยชน์ต่างๆ เช่น สิทธิพิเศษด้านสถานะ การครอบครองที่ดิน การส่งเสริมให้บุตรหลานของชนชั้นสูงฟิลิปปินส์ได้เรียนหนังสือที่ญี่ปุ่น การวางระเบียบ การปลูกฝังความจงรักภักดีต่อญี่ปุ่นและการฝึกหัดเด็กนักเรียนฟิลิปปินส์ผ่านระบบการศึกษา และการใช้วิธีการลงโทษและข่มขู่ต่อผู้ต่อต้าน²⁴

3. การปกครองเกาหลีของญี่ปุ่น

การปกครองเกาหลีของญี่ปุ่นแบ่งได้เป็น 3 ช่วง ช่วงแรกคือตั้งแต่ ค.ศ. 1910 เป็นการปกครองโดยทหาร ช่วงที่ 2 หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ตั้งแต่ ค.ศ. 1919 เริ่มมีแนวทางการปกครองแบบประชาธิปไตย อันเป็นผลมาจากการขยายตัวของแนวคิดประชาธิปไตยในญี่ปุ่นในสมัยไทโช และช่วงที่ 3 ตั้งแต่ ค.ศ. 1930 เป็นการปกครองแบบทหารนิยม²⁵ เพราะเป็นช่วงที่ลัทธิทหารนิยมมีบทบาทสำคัญในญี่ปุ่น การปกครองในช่วงที่ 1 และ 2 นั้น ญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการปกครองด้านวัฒนธรรม เพื่อดูดกลืนวัฒนธรรมของชาวเกาหลี เช่นเดียวกับการปกครองในไต้หวัน

การปกครองช่วงแรก (ทศวรรษ 1910)

หลังจากญี่ปุ่นผนวกเกาหลีอย่างเป็นทางการในวันที่ 22 สิงหาคม ค.ศ. 1910 ในหน้าแรกของหนังสือพิมพ์เจแปน ไทม์ (Japan Times) หนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษของญี่ปุ่นฉบับวันที่ 29 สิงหาคม ค.ศ. 1910 กล่าวถึงการผนวกเกาหลีและการที่กษัตริย์ราชวงศ์ย็องของเกาหลีจะมีสถานะเป็นเจ้า (prince) และหนังสือพิมพ์โตเกียว อาซาฮี (Tokyo Asahi Shinbun) ของญี่ปุ่น ฉบับวันที่ 30 สิงหาคม ตีพิมพ์บทความเกี่ยวกับการขยายอำนาจจอร์เจียของญี่ปุ่นไปยังดินแดนภายนอก รวมถึงตีพิมพ์ภาพแผนที่ที่ประกอบและกล่าวถึงเกาหลีว่าเป็นส่วนหนึ่งของญี่ปุ่นแล้ว ในแผนที่นั้นได้เพิ่มเส้นเขตแดนที่ญี่ปุ่นวางแผนจะขยายดินแดนต่อไป คือ ทางตะวันตกขยายไปยังจีนแผ่นดินใหญ่และแมนจูเรีย ทางตะวันออกขยายไปยังมหาสมุทรแปซิฟิก และมีเส้นในแผนที่ที่ครอบคลุม

คาบสมุทรเกาหลีทั้งหมด ภาพในหนังสือพิมพ์นี้สะท้อนความคิดการขยายจักรวรรดินิยมของญี่ปุ่นอย่างชัดเจน²⁶

เมื่อญี่ปุ่นเข้าปกครองเกาหลีนั้นมีการอภิปรายกันว่าควรใช้นโยบายการปกครองสายกลางหรือเข้มงวด²⁷ หลังจากที่สนธิสัญญาการผนวกเกาหลีมีผลบังคับใช้แล้ว รัฐบาลญี่ปุ่นยังไม่ได้ประกาศนโยบายการปกครองเกาหลีออกมาอย่างเป็นทางการ ทำให้มีการวิเคราะห์คาดคะเนในหน้าหนังสือพิมพ์ถึงประเด็นนี้ เช่น บทความในหนังสือพิมพ์โตเกียว อาซาฮี ฉบับวันที่ 25 สิงหาคม ค.ศ. 1910 เขียนโดย อิบิเนะ ดันโจ (Ebina Danjo) อธิการบดีมหาวิทยาลัยโดชิซา (Doshiza University) เสนอว่าความใกล้เคียงกันทางเชื้อชาติ ภาษา และศาสนาของชาวญี่ปุ่นและเกาหลีจะทำให้การปกครองเป็นไปอย่างราบรื่นกว่าการปกครองอาณานิคมของชาติตะวันตก ญี่ปุ่นน่าจะประสบความสำเร็จในการปกครองเกาหลี²⁸ เช่นเดียวกับบรรณาธิการนิตยสารไทโย (Taiyo หรือ The Sun) ซึ่งเป็นกระบอกเสียงสำคัญของจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น เห็นว่าความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา ประเพณี และลักษณะนิสัย เป็นอุปสรรคของการปกครองผู้คนในดินแดนที่แตกต่าง แต่คนญี่ปุ่นกับเกาหลีมีเชื้อชาติและวัฒนธรรมเดียวกันมายาวนาน ดังนั้นเขาจึงคาดว่าญี่ปุ่นจะประสบปัญหาเพียงเล็กน้อยเท่านั้นในการปกครองเกาหลี²⁹

ส่วนนิตยสารมินโซคุ โท เรคิชิ (Minzoku to rekishi หรือ Ethos and History) มีความเห็นคล้ายกันว่า ชาวญี่ปุ่นกับเกาหลีมีเชื้อสายเดียวกันแต่ต่างสาขา ญี่ปุ่นสืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ ส่วนชาวเกาหลีเป็นสาขาเล็กๆ สาขาหนึ่ง และหลายเดือนต่อมาบรรณาธิการนิตยสารไทโยเขียนถึงความเกี่ยวพันทางสายเลือดระหว่างเกาหลีโบราณกับราชวงศ์ญี่ปุ่นว่า สายเลือดของ

Ilchinhoe ของเกาหลีใต้เรียกร้องต่อกษัตริย์เกาหลีใน ค.ศ. 1909 สนับสนุนให้รวมเกาหลีเข้ากับญี่ปุ่นเพื่อเกาหลีจะได้รับการพัฒนา สมาคมนีได้รับการสนับสนุนจากสมาคมมังกรดำของญี่ปุ่นซึ่งเน้นเรื่องชาตินิยม ส่วนในญี่ปุ่นนั้นสมาคมมังกรดำก็เคลื่อนไหวเสนอแนวความคิดการผนวกเกาหลีต่อสังคมญี่ปุ่นเช่นกัน³¹

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการและสื่อมวลชนในญี่ปุ่นนั้นคาดคะเนผิดไป เพราะการต่อต้านในเกาหลีทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นตัดสินใจใช้การปกครองที่เข้มงวดกับเกาหลี ซึ่งต่างจากการปกครองของญี่ปุ่นในไต้หวัน เพราะภูมิหลังของไต้หวันและเกาหลีต่างกัน ดังที่กล่าวมาแล้วว่าเมื่อญี่ปุ่นปกครองไต้หวันนั้นไต้หวันยังไม่เกิดความรู้สึกชาตินิยมแบบสมัยใหม่แต่เป็นความรู้สึกท้องถิ่นนิยมที่ไม่ต้องการผู้ปกครองต่างชาติ และไม่ผูกพันกับราชสำนักชิง หรือจีนแผ่นดินใหญ่ จึงไม่มีปฏิกิริยาต่อต้านญี่ปุ่นรุนแรงนัก ประกอบกับญี่ปุ่นใช้กำลังทหารเข้าปราบปรามตั้งแต่ต้น และเริ่มนโยบายพัฒนาที่หลายส่วนเป็นประโยชน์ต่อชาวไต้หวัน การต่อต้านในไต้หวันจึงมีมากในช่วงแรกและลดลงในเวลาต่อมา

ส่วนเกาหลีนั้นเมื่อญี่ปุ่นเข้ามาปกครองเกาหลีใน ค.ศ. 1910 เกาหลีมีสถานะความเป็นรัฐ มีสถาบันกษัตริย์ที่สืบต่อกันมายาวนาน และตั้งแต่ครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 เกาหลีเผชิญกับการพยายามขยายอำนาจเข้ามาของต่างชาติทั้งในเอเชียอย่างจีนและญี่ปุ่นและชาติตะวันตก ทำให้มีการต่อสู้ปรับตัว เพื่อรักษาเอกราช จึงมีความรู้สึกชาตินิยมมาก่อนแล้ว ดังนั้นเมื่อถูกญี่ปุ่นยึดครองจึงมีความรู้สึกต่อต้าน แม้จะมีชาวเกาหลีบางส่วนสนับสนุนและเข้าร่วมมือกับญี่ปุ่นก็ตาม

ขณะที่ช่วงแรกญี่ปุ่นปกครองไต้หวันภายใต้กระทรวงมหาดไทยของญี่ปุ่น แต่เกาหลีถูกปกครองโดยข้าหลวงใหญ่ที่แต่งตั้งในนามของจักรพรรดิ โดยเลือกมาจากทหารระดับนายพล อำนาจของข้าหลวงใหญ่เกาหลีค่อนข้างเป็นอำนาจอิสระและมีขอบเขตกว้างขวาง ข้าหลวงใหญ่คนแรกคือ พลเอกเทราอุชิ มะชะตะเกะ ซึ่งต่อมาเป็นนายกรัฐมนตรีระหว่าง ค.ศ. 1916-1918 ข้าหลวงใหญ่เกือบทุกคนมาจากกองทัพกึ่งญี่ปุ่น³² การปกครองในเกาหลีจึงเป็นการปกครองที่เข้มงวดและกดขี่ ในเวลาต่อมาชาวเกาหลีเปรียบเทียบการสมัยอาณานิคมว่าเป็นช่วง “การปกครองแบบทรราชที่สูงสุดในประวัติศาสตร์ของประชาชนเกาหลี”³³ ทำให้มีการต่อต้านการปกครองของญี่ปุ่นมาตลอดนำโดยเฉพาะจากชนชั้นนำเกาหลี

ดับเบิลยู จี. บิสลีย์ วิเคราะห์ว่า สาเหตุความขัดแย้งส่วนหนึ่งเป็นเพราะทางการญี่ปุ่นไม่สามารถตกลงผลประโยชน์กับชนชั้นนำเกาหลีได้ทำให้การปกครองของญี่ปุ่นไม่ราบรื่น³⁴ ซึ่งประเด็นนี้มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิและผลประโยชน์ของชนชั้นนำเกาหลีตั้งจะกล่าวถึงต่อไป นอกจากนี้กลุ่มต่อต้านญี่ปุ่นอีกรุ่นที่เข้มแข็ง คือ กลุ่มที่นับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งมีเครือข่ายกว้างขวางและได้รับการสนับสนุนจากนักสอนศาสนาชาวตะวันตกโดยเฉพาะชาวอเมริกันที่เข้ามาในเกาหลีและตั้งสถาบันทางศาสนา สถาบันการศึกษา และการแพทย์ขึ้น

ญี่ปุ่นมีความตั้งใจพัฒนาเกาหลีสู่ความทันสมัยและแสวงหาประโยชน์จากเกาหลีให้เต็มที่ เพราะญี่ปุ่นมีเป้าหมายที่จะให้คนญี่ปุ่นอพยพมาตั้งถิ่นฐานในอาณานิคมด้วย ประกอบกับเกาหลีมีประชากรและทรัพยากรมากกว่าไต้หวัน แผนการพัฒนาเกาหลีของญี่ปุ่นจึงมีขอบเขตกว้างกว่าของไต้หวัน³⁵

นโยบายด้านเศรษฐกิจอันดับแรกที่ญี่ปุ่นดำเนินการ คือ การปฏิรูปที่ดินในเกาหลี ญี่ปุ่นได้สำรวจที่ดินและตรวจสอบกรรมสิทธิ์ที่ดินของเจ้าของที่ดินชาวเกาหลี ทั้งนี้เพื่อเพิ่มรายได้จากภาษีที่ดิน การสำรวจที่ดินและการจัดการกรรมสิทธิ์ที่ดินดำเนินอยู่นานเกือบ 9 ปี โดยมีจุดประสงค์เพื่อตรวจสอบผู้ครอบครองที่ดิน เพื่อออกโฉนดให้กับผู้มีหลักฐานแสดงความเป็นเจ้าของ เพื่อสำรวจสภาพที่ดินและประเมินคุณค่าที่ดินแต่ละแห่ง รวมทั้งสำรวจที่ดินสาธารณะ³⁶

การปฏิรูปที่ดินทำให้ครัวเรือนในชนบทเป็นเจ้าของที่ดินเพิ่มขึ้นร้อยละ 2 แต่ชาวนาที่ไม่มีหนังสือแสดงกรรมสิทธิ์จะถูกยึดที่ดินเป็นที่สาธารณะ ทำให้มีที่ดินว่างเปล่าหรือที่ดินที่ยังไม่ใช้ประโยชน์ที่ชาวญี่ปุ่นสามารถซื้อได้ ซึ่งประมาณร้อยละ 8 ของที่ดินที่ใช้เพาะปลูกตกเป็นของชาวญี่ปุ่น³⁷ ชาวญี่ปุ่นและชาวเกาหลีบางคนกลายเป็นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ ทำให้ชนชั้นผู้ดีเกาหลีที่เคยเป็นเจ้าของที่ดินต้องสูญเสียผลประโยชน์ รวมถึงสิทธิในการปกครองที่เคยมีส่วนผู้ที่ถูกยึดที่ดินต้องอพยพเข้าไปหางานทำในเมือง แต่ระบบอุตสาหกรรมยังไม่ได้รับการพัฒนาทำให้ไม่มีงานทำ ชาวเกาหลีจำนวนหนึ่งจึงอพยพไปยังแมนจูเรียและไซบีเรีย³⁸ ผลจากการปฏิรูปที่ดินที่ทำให้ชาวญี่ปุ่นกลายเป็นเจ้าที่ดิน ทำให้เกิดความรู้สึกต่อต้านญี่ปุ่นมากขึ้น และปะทุขึ้นในการประท้วงใน ค.ศ. 1919

ญี่ปุ่นยังได้กำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจเพื่อส่งเสริมผลประโยชน์ของชาวญี่ปุ่น โดยออกระเบียบว่าบริษัทใดๆ ที่จะตั้งขึ้นต้องได้รับใบอนุญาตจากข้าหลวงใหญ่ ทั้งนี้เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของบริษัทญี่ปุ่นไม่ให้มีคู่แข่ง และญี่ปุ่นได้พัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในเกาหลีโดยทำอุตสาหกรรมเหมืองแร่ เช่น

ถ่านหิน เงิน และอุตสาหกรรมอาหาร แต่ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกเป็นของ ญี่ปุ่น โดยเฉพาะการให้เกาหลีส่งผลผลิตข้าวส่วนใหญ่ที่เกาหลีผลิตได้ไปยัง ญี่ปุ่นตามจำนวนที่กำหนด

ในด้านการพัฒนาด้านสาธารณสุขูปโภค โครงสร้างพื้นฐานทั้งการรถไฟ โทรคมนาคม ถนน โรงงานไฟฟ้า เขื่อนแคว้อุตสาหกรรมเบา ระบบชลประทาน ได้รับการพัฒนาเพื่อสร้างพื้นฐานที่มั่นคงทางเศรษฐกิจ มีการส่งเสริมการพัฒนา ด้านสาธารณสุขและการรักษาความสงบเรียบร้อยในประเทศ ทำให้ประชากร เกาหลีเพิ่มขึ้นระหว่าง ค.ศ. 1910 – 1940³⁹

ส่วนนโยบายการศึกษา นั้น รัฐบาลญี่ปุ่นยอมรับว่าระบบการศึกษาที่ เข้มแข็งมีความสำคัญต่อการพัฒนาของเกาหลี แต่มีการถกเถียงกันในบาง ประเด็น เช่น ควรจะให้ชาวญี่ปุ่นและเกาหลีเรียนร่วมกันหรือไม่ ภาษาที่จะใช้ใน ห้องเรียนควรเป็นภาษาใด และหลักสูตรการเรียนการสอนควรเป็นแบบใด⁴⁰ ซึ่ง ทางคณะผู้บริหารของญี่ปุ่นในเกาหลีเลือกใช้นโยบายการศึกษาแบบเดียวกับการผลิตคนญี่ปุ่นในสมัยเมจิ และแบบเดียวกับที่ใช้ในไต้หวัน เพื่อสร้างชาว เกาหลีให้เป็นแบบคนญี่ปุ่น คือ เป็นพสกนิกรที่จงรักภักดีต่อจักรพรรดิและมี คุณธรรม เน้นดูถูกถิ่นทางวัฒนธรรมผ่านแบบเรียนและการสื่อสารผ่าน หนังสือพิมพ์ กำหนดให้ใช้ภาษาญี่ปุ่นในโรงเรียนและชีวิตประจำวัน ให้ชาว เกาหลีเปลี่ยนมาใช้ชื่อแบบคนญี่ปุ่น เป็นต้น โดยหวังว่าจะสร้างความเป็น เอกภาพระหว่างชาวญี่ปุ่นกับเกาหลี⁴¹ แต่กลับกลายเป็นว่านโยบายผสม กลมกลืนนี้สร้างความไม่พอใจให้กับชาวเกาหลีมากขึ้น

ญี่ปุ่นตั้งโรงเรียนขึ้นในเกาหลีโดยใช้หลักสูตรที่คล้ายกับที่ใช้ในไต้หวัน ในช่วงแรกเป็นโรงเรียนระดับประถม ต่อมาในทศวรรษ 1920 ได้ตั้งโรงเรียน

ระดับมัธยมและสูงกว่ามัธยม แต่การศึกษาที่ญี่ปุ่นจัดในเกาหลีไม่ใช่การศึกษาภาคบังคับ จึงมีเด็กนักเรียนชาวเกาหลีเพียงส่วนน้อยที่เข้าเรียนโรงเรียนที่ญี่ปุ่นจัดให้ ส่วนใหญ่ยังนิยมเรียนโรงเรียนแบบขงจื้อตามจารีตประเพณี นอกจากนี้ชาวเกาหลีไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียนแต่จะใช้การเรียนที่บ้านมากกว่า แม้ว่ารัฐบาลญี่ปุ่นพยายามกดดันเพื่อให้เด็กนักเรียนเกาหลีเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐ ก็แทบจะไม่ประสบความสำเร็จ จนถึงปลายทศวรรษ 1930 ญี่ปุ่นจึงจัดระบบการศึกษาภาคบังคับให้เกาหลี⁴² การที่ชาวเกาหลีไม่นิยมเข้าเรียนในโรงเรียนของญี่ปุ่นนั้น ดับเบิลยู จี. บิสลีย์ เห็นว่าในสังคมเกาหลีขณะนั้นความรู้สึกชาตินิยมมีผลสำคัญมากกว่าความต้องการทันสมัย ทำให้คนเกาหลีต่อต้านไม่เข้าเรียนโรงเรียนญี่ปุ่น ซึ่งมีผลทำให้โอกาสในสังคมของชาวเกาหลีมีน้อยลงไปอีก⁴³ เพราะหากไม่รู้ภาษาญี่ปุ่นก็ย่อมไม่สามารถเข้าทำงานกับรัฐบาล อาณานิคมหรือศึกษาต่อระดับสูงได้

นอกจากนี้ระบบการศึกษาที่ญี่ปุ่นจัดให้คนเกาหลีนั้นยังไม่เท่าเทียมกับที่จัดให้กับคนญี่ปุ่นในเกาหลี ชาวเกาหลีต้องเรียนชั้นประถมต้น 4 ปี เรียกว่าโรงเรียนสามัญ และเรียนต่อในโรงเรียนสามัญชั้นสูง โดยเด็กชายเรียนต่ออีก 4 ปี ส่วนเด็กหญิงเรียนต่ออีก 3 ปี จากนั้นนักเรียนสามารถเข้าเรียนต่อในโรงเรียนเทคนิคหรือวิทยาลัยอาชีวะ นักเรียนเกาหลีบางส่วนมีโอกาสเรียนในโรงเรียนเอกชนที่จัดสอนโดยมิชชันนารีชาวตะวันตก บางส่วนเลือกเรียนในโรงเรียนแบบจารีตของเกาหลี ส่วนนักเรียนเกาหลีที่จะไปเรียนต่อที่ญี่ปุ่นต้องเรียนเตรียมความพร้อม 2 ปี ซึ่งนักเรียนญี่ปุ่นได้รับยกเว้น นักเรียนเกาหลีบางส่วนได้เข้าเรียนต่อมหาวิทยาลัยที่ญี่ปุ่น ใน ค.ศ. 1920 นักเรียนเกาหลีในญี่ปุ่นมีจำนวน 1,230 คน และเพิ่มเป็น 29,427 คนใน ค.ศ. 1942 ซึ่งถือว่าเป็นสัดส่วนที่น้อย

หากเทียบกับจำนวนชาวเกาหลีที่อาศัยในญี่ปุ่นในขณะนั้นที่มีประมาณ 2 ล้านคน⁴⁴

การปกครองเกาหลีในทศวรรษแรกของญี่ปุ่นต้องเผชิญกับการต่อต้านจากชนชั้นนำเกาหลีอย่างต่อเนื่อง กลุ่มชนชั้นนำเกาหลีที่ต่อต้านญี่ปุ่นส่วนหนึ่งมาจากกลุ่มตงฮัก ซึ่งใน ค.ศ. 1905 เปลี่ยนชื่อเป็นกลุ่มซอนโดเกียว หรือคำสอนแห่งวิถีสวรรค์ กลุ่มนี้ขยายเครือข่ายไปทั่วประเทศและระดมมวลชนเคลื่อนไหวเป็นขบวนการอิสรภาพครั้งแรกในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1919 ขบวนการอิสรภาพนี้เป็นกลุ่มรวมผู้รักชาติหลากหลายแนวคิด เช่น พวกตงฮักเดิม พวกคริสเตียน พวกองค์กรพุทธ เป็นต้น มีการเดินขบวนเพื่อเรียกร้องอิสรภาพจากญี่ปุ่น ผู้ร่วมขบวนการมีทั้งชนชั้นสูงที่เป็นพวกอนุรักษนิยมและสามัญชน มีการประกาศอิสรภาพและถูกจับกุมทันที มีการปลุกระดมชาวคริสต์ทั่วประเทศให้ประท้วงญี่ปุ่นโดยกลุ่มซอนโดเกียวให้เงินสนับสนุน และมีการเคลื่อนไหวในเซี่ยงไฮ้ แมนจูเรีย⁴⁵ ญี่ปุ่นปราบปรามและจับกุมชาวเกาหลีจำนวนมากกว่า 2,000 คน⁴⁶ ทำให้เกิดรัฐบาลพลัดถิ่นเกาหลีขึ้นในจีนและสหรัฐอเมริกาเพื่อเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่น

การปกครองช่วงที่ 2 (ทศวรรษ 1920)

การประท้วงในเกาหลีใน ค.ศ. 1919 ทำให้นโยบายการปกครองของญี่ปุ่นในเกาหลีเปลี่ยนไปเป็นการพยายามผ่อนคลายเป็นการชั่วคราว ประกอบกับก่อนหน้านี้ใน ค.ศ. 1918 ได้เกิดการจลาจลครั้งใหญ่ในญี่ปุ่น คือ การจลาจลข้าว (Rice Riots) ขึ้น อันเป็นผลมาจากญี่ปุ่นเกิดเงินเฟ้อภายในประเทศ ทำให้ราคาสินค้าเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ค่าจ้างแรงงานลดลง ทำให้ชาวนา กรรมกร ลูกจ้างร้านค้าราย

ย่อย ประสบความสำเร็จโดยเฉพาะข้าวมีราคาสูงขึ้นมาก เช่น ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1917 ข้าว 1 โกะคุ (Koku หรือประมาณ 180.4 ลิตร) ราคา 16 เยน ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1918 ขึ้นเป็น 39 เยน และใน ค.ศ. 1920 ขึ้นเป็น 55 เยน⁴⁷ ราคาข้าวที่เพิ่มขึ้นกว่าร้อยละ 100 ในช่วง ค.ศ. 1917-1918 โดยเริ่มจากชนบทเข้าสู่เมือง ทั้งในเมืองโตเกียว เกียวโต โอซากะ โกเบ และเมืองสำคัญอื่นๆ ผู้ก่อจลาจลเข้าโจมตีและเผาที่ทำการของพ่อค้าข้าวและนายทุนเงินกู้ เหตุการณ์นี้มีผู้ออกมาประท้วงบนท้องถนนราว 2 ล้านคน รัฐบาลต้องใช้กำลังทหารหลายพันคนเข้าปราบปราม⁴⁸ เหตุการณ์นี้ทำให้ทั้งรัฐบาลและสถาบันต่างๆ ตื่นตระหนก เพราะไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในประวัติศาสตร์

เหตุการณ์ในญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1918 และในเกาหลี ค.ศ. 1919 ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นสมัยนายกรัฐมนตรีฮาระ เคอิ (Hara Kei) เปลี่ยนนโยบายใหม่ในการปกครองเกาหลี โดยนายกรัฐมนตรีฮาระได้วางแผนปฏิรูปการปกครองอาณานิคม ขั้นแรกคือการกำจัดหรือจำกัดการปกครองโดยทหารที่เป็นตลอดทศวรรษแรกของการปกครองอาณานิคมเกาหลี แนวทางนี้ญี่ปุ่นได้ใช้กับไต้หวันมาก่อน และประสบความสำเร็จดีจึงนำมาใช้กับเกาหลี แต่สถานการณ์ในเกาหลีต่างจากไต้หวันมาก เพราะชาวเกาหลีมีกลุ่มชาตินิยมที่ต่อต้านญี่ปุ่นอย่างรุนแรง เปรียบเหมือนชาวไอร์แลนด์ที่ต่อต้านอังกฤษอย่างรุนแรง และที่ผ่านมากองทหารญี่ปุ่นในเกาหลีเตรียมพร้อมในการปราบปรามความไม่สงบในเกาหลีอยู่ตลอด

ในตอนแรกที่เข้าปกครองเกาหลีนั้น ญี่ปุ่นคิดว่าการผสมกลมกลืนทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมระหว่างชาวญี่ปุ่นและเกาหลีจะเป็นไปโดยง่าย แต่ผลกลับกลายเป็นว่าชาวเกาหลีมีความรู้สึกชาตินิยมและต่อต้านญี่ปุ่นอย่างรุนแรง ทำให้แนวคิดของญี่ปุ่นในการปกครองเกาหลีเปลี่ยนเป็นการกำหนดกฎเกณฑ์

เพื่อชักนำหรือควบคุมชาวเกาหลีให้เป็นไปตามที่ญี่ปุ่นตั้งใจ เช่น การเป็นพลเมืองที่จงรักภักดีต่อญี่ปุ่นและจักรพรรดิ และพยายามทำให้ชาวเกาหลีมีความรู้สึกที่ดีต่อญี่ปุ่น รัฐบาลญี่ปุ่นจึงออกกฎหมายที่ลดช่องว่างระหว่างคนสองเชื้อชาติลง เช่น ลดความแตกต่างด้านการแต่งกาย การศึกษา กฎหมายอนุญาตให้คนเกาหลีที่มีการศึกษาเข้ามาทำงานร่วมกับคนญี่ปุ่นได้⁴⁹ แต่การเปลี่ยนแปลงเพื่อสร้างการผสมกลมกลืนทางเชื้อชาตินี้ไม่ได้ทำให้ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จ การเคลื่อนไหวทางชาตินิยมของเกาหลียังดำเนินต่อไป

ในมุมมองของนายกรัฐมนตรีนายฮาระ เคอิ นั้น เขาเห็นว่าการจะแก้ปัญหาในเกาหลีต้องใช้การปฏิรูปที่ทำให้เกาหลีมีความใกล้เคียงกับญี่ปุ่น และให้เสรีภาพในการปกครองแก่ชาวเกาหลีบ้างเพื่อลดการต่อต้าน เขาเห็นว่าญี่ปุ่นไม่ควรปกครองเกาหลีเหมือนชาวอเมริกาหรืออังกฤษปกครองคนต่างเชื้อชาติ ศาสนา นายฮาระเห็นว่าชาวเกาหลีควรจะได้สิทธิทางการเมืองเหมือนชาวญี่ปุ่น ชาวเกาหลีควรมีตัวแทนในสภาโตเอของญี่ปุ่น ซึ่งหมายความว่าควรมีตัวแทนทั้งในสภาผู้แทนและวุฒิสภา นายฮาระแสดงความเห็นต่อผู้สื่อข่าวชาวอเมริกันว่า “ความปรารถนาของชาวเกาหลีทั้งมวลนั้นไม่ใช่เอกราช แต่คือการได้รับการปฏิบัติที่เท่าเทียมกับชาวญี่ปุ่น ข้าพเจ้าตั้งใจจะให้โอกาสที่เท่าเทียมกับชาวเกาหลีทางด้านการศึกษา อุตสาหกรรม ตำแหน่งในรัฐบาล และปฏิรูปรัฐบาลท้องถิ่นเช่นเดียวกับที่มีในญี่ปุ่น”⁵⁰ แต่นายฮาระ เคอิไม่มีโอกาสได้ทำการปฏิรูปเกาหลี เพราะถูกลอบสังหารเมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน ค.ศ.1921 โดยคนงานของสถานีรถไฟ อันเป็นผลจากความไม่พอใจที่รัฐบาลนายฮาระปราบปรามการเคลื่อนไหวของกลุ่มกรรมกรหัวรุนแรง

ใน ค.ศ.1922 ซอน ยองฮุย ผู้นำกลุ่มซอนโดเกียวเสียชีวิต ทำให้การรวมตัวของกลุ่มต่อต้านญี่ปุ่นอ่อนแอลง และต่อมากลุ่มซอนโดเกียวค่อยๆ หดบทบาทไปเพราะเกิดการแตกแยกกันเองในหมู่ผู้นำกลุ่ม ส่วนกลุ่มปัญญาชนรักชาติความคิดแตกเป็นฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย ฝ่ายขวาตั้งสโมสรอิสรภาพ ฝ่ายซ้ายตั้งกลุ่มสังคมนิยมขึ้นในเกาหลีและในต่างประเทศ (หลังได้เอกราชใน ค.ศ. 1945 ตั้งเป็นพรรคกรรมกรภาคใต้) แต่กลุ่มปัญญาชนไม่มีบทบาทมากเพราะญี่ปุ่นควบคุมอย่างเข้มงวด⁵¹

ในช่วง ค.ศ. 1920 – 1926 กลุ่มซอนโดเกียวและกลุ่มปัญญาชนออกวารสาร *แกบอก* พิมพ์เผยแพร่แนวคิดต่างๆ เพื่อเป็นการแสดงออกของชาวเกาหลี แต่ญี่ปุ่นตรวจสอบอย่างเข้มงวด และระงับการตีพิมพ์หลายครั้งจนถูกสั่งปิดใน ค.ศ. 1926 บทความในวารสารมีส่วนกระตุ้นแนวคิดใหม่ๆ ในเกาหลี เช่น ประชาธิปไตย ยุติธรรม สัจธรรม เน้นการพัฒนาสังคมเกาหลีในทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม และการพัฒนาทางเศรษฐกิจ โดยเน้นการรวมศูนย์ในเขตเมือง เพราะมองว่าคนในเมืองจะเป็นกลุ่มที่นำไปสู่การเป็นประชาธิปไตยแบบตะวันตก ในช่วงนี้มีพรรคการเมืองเกิดขึ้น แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ นอกจากนี้ลัทธิคอมมิวนิสต์ในจีนเริ่มแพร่ไปที่เกาหลีตั้งแต่ ค.ศ. 1921 เมื่อจีนตั้งพรรคคอมมิวนิสต์จีนขึ้น ทำให้มีกลุ่มที่เคลื่อนไหวตามแนวทางคอมมิวนิสต์เพิ่มขึ้นอีกกลุ่ม

การปกครองช่วงที่ 3 (ตั้งแต่ทศวรรษ 1930 – 1945)

หลังจาก ค.ศ. 1934 ญี่ปุ่นปราบปรามพวกรักชาติในเกาหลีอย่างหนัก จนสมาชิกจำนวนมากต้องหลบหนีไปเคลื่อนไหวแบบลับๆ บางส่วนหนีไปจีนทั้งที่เมืองซังไห่และแมนจูเรียซึ่งขณะนั้นตกอยู่ภายใต้อำนาจของญี่ปุ่นมาตั้งแต่

ค.ศ. 1931 การที่ชาวเกาหลีบางส่วนหนีไปแมนจูเรียเพราะที่นั่นมีชุมชนชาวเกาหลีอยู่จำนวนมาก บางส่วนหนีไปสหรัฐอเมริกา สหภาพโซเวียต และก่อการเคลื่อนไหวนอกประเทศเพื่อต่อต้านญี่ปุ่น

ต่อมาญี่ปุ่นเข้าสู่ภาวะสงครามจากการขยายอำนาจไปยังจีนแผ่นดินใหญ่ในสงครามจีน – ญี่ปุ่นครั้งที่ 2 ใน ค.ศ. 1937 และเข้าสู่สงครามมหาเอเชียบูรพาในเวลาต่อมา ฝ่ายชาตินิยมเกาหลีที่มีทั้งฝ่ายประชาธิปไตยและฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้เคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรโดยเฉพาะจีนและสหภาพโซเวียต โดยสหรัฐอเมริกาตกลงให้สหภาพโซเวียตเข้าดูแลในเกาหลี เพื่อให้สหภาพโซเวียตร่วมมือกับฝ่ายพันธมิตรและเพื่อให้ช่วยโจมตีญี่ปุ่นให้ยอมแพ้โดยเร็วในช่วงปลายของสงคราม สหภาพโซเวียตจึงเข้ามามีบทบาทในเกาหลีและทำให้ฝ่ายคอมมิวนิสต์ในเกาหลีตอนเหนือมีบทบาทมากขึ้น

ในทศวรรษ 1930 ที่ญี่ปุ่นเริ่มก่อสงครามนี้ เกาหลีรวมถึงไต้หวันมีความสำคัญกับญี่ปุ่นมากในด้านการเป็นแหล่งผลิตอาหาร โดยเฉพาะหลังจากการจลาจลข้าวใน ค.ศ. 1918 ความสำคัญทางเศรษฐกิจของอาณานิคมทั้งสองแห่งนี้เพิ่มมากขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 1920 โดยเป็นทั้งตลาดระบายสินค้าอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นและเป็นแหล่งผลิตอาหาร โดยเมื่อสิ้นสุดทศวรรษ 1920 นั้น มากกว่าร้อยละ 90 ของสินค้าส่งออกของเกาหลีส่งไปยังญี่ปุ่น 2 ใน 3 ของสินค้าเป็นผลิตภัณฑ์อาหารประเภทต่าง ๆ โดยเฉพาะข้าว ส่วนไต้หวันนั้นสินค้าออกร้อยละ 75 ส่งไปยังญี่ปุ่นส่วนใหญ่เป็นผลิตภัณฑ์อาหาร⁵² ดังนั้นเมื่อญี่ปุ่นเข้าสู่ภาวะสงครามกับจีนและต่อมาในสงครามมหาเอเชียบูรพาในช่วงแรก ญี่ปุ่นจึงมีแหล่งเสบียงสำคัญในอาณานิคมทั้งสองนี้

4. การปกครองแมนจูเรียของญี่ปุ่น

แมนจูเรียไม่ใช่อาณานิคมของญี่ปุ่น แต่ญี่ปุ่นขยายอำนาจทางทหาร การเมือง และเศรษฐกิจในดินแดนอย่างกว้างขวาง หลังจากชนะรัสเซียใน สงครามรัสเซีย – ญี่ปุ่น (ค.ศ. 1904 – 1905) ญี่ปุ่นได้รับโอนผลประโยชน์ของ รัสเซียในแมนจูเรีย ทั้งสิทธิในเส้นทางรถไฟสายแมนจูเรียใต้จากเมืองท่าพอร์ต อาเธอร์ขึ้นไปยังเมืองฉางชุน สิทธิการเช่าแหลมเหลียวตง หรือที่ญี่ปุ่นเรียกว่า กวานตง สิทธิการมีกองทหารประจำเส้นทางรถไฟเพื่อความปลอดภัย

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ญี่ปุ่นใช้โอกาสที่มหาอำนาจตะวันตกติดพัน สงครามในยุโรปวางแผนเพิ่มสิทธิในแมนจูเรีย และมองโกเลียใน โดยการเสนอ ข้อเรียกร้อง 21 ประการต่อจีน ดังที่กล่าวมาแล้ว โดยข้อเรียกร้องที่เกี่ยวกับ แมนจูเรีย คือ ญี่ปุ่นขอให้จีนโอนสิทธิเขตเช่าของเยอรมนีในมณฑลซานตงให้ ญี่ปุ่น และขอขยายสิทธิทางเศรษฐกิจสำหรับพลเมืองญี่ปุ่นในแมนจูเรียและ มองโกเลียใน โดยให้ญี่ปุ่นมีสิทธิถือครองที่ดินสำหรับการค้า อุตสาหกรรม และ การเกษตร เพื่อสร้างความมั่นคงของญี่ปุ่นในดินแดนเหล่านี้ แม้ญี่ปุ่นจะถูก ชาวจีนต่อต้านข้อเรียกร้อง 21 ประการ มีการคว่ำบาตรสินค้าญี่ปุ่นในจีน แต่ อิทธิพลของญี่ปุ่นในแมนจูเรียก็เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

อิทธิพลของญี่ปุ่นในด้านเศรษฐกิจในแมนจูเรียนั้นที่สำคัญที่สุดคือ บริษัท การรถไฟสายแมนจูเรียใต้ซึ่งขยายกิจการมีบริษัทย่อยๆ ในเครือกว่า 80 บริษัท เช่น อุตสาหกรรมเหมืองแร่ถ่านหินและเหล็ก อุตสาหกรรมเคมี โลหะ ขนส่ง ที่ดิน ประกันภัย ต่อมาใน ค.ศ. 1935 บริษัทได้เข้าควบคุมกิจการทางรถไฟ

สายทรานส์ไมซ์บีเรียของรัสเซีย ทำให้ญี่ปุ่นผูกขาดกิจการรถไฟในแมนจูเรียทั้งหมด

ก่อนหน้านั้นใน ค.ศ. 1931 ญี่ปุ่นได้ใช้กำลังทหารบุกยึดเมืองมุกเด็น เมืองหลวงของแมนจูเรีย และ สนับสนุนให้ ผู่อี๋ (Puyi) จักรพรรดิองค์สุดท้ายของราชวงศ์ชิงขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์แห่งประเทศแมนจู หรือ แมนจูกว่อ โดยเป็นรัฐบาลหุ่นของญี่ปุ่น ทำให้อิทธิพลญี่ปุ่นทางการเมืองการทหารในแมนจูเรียขยายมากยิ่งขึ้น โดยมีกำลังทหารของกองทัพกวางตงในแมนจูเรียนับแสนคนเมื่อญี่ปุ่นเข้าสู่สงครามมหาเอเชียบูรพา⁵³

สรุป

ความสำเร็จของญี่ปุ่นในการพัฒนาประเทศทำให้ญี่ปุ่นเริ่มแสวงหาความเท่าเทียมกับชาติตะวันตก และความมั่นคงทางเศรษฐกิจ นำมาซึ่งการรุกรานดินแดนเพื่อนบ้าน และกลายเป็นชาติจักรวรรดินิยมยึดครองดินแดนอื่นเป็นอาณานิคมได้สำเร็จ ในการปกครองอาณานิคมในไต้หวันและเกาหลีนั้น ญี่ปุ่นเน้นนโยบายดูดกลืนทางวัฒนธรรมผ่านระบบการศึกษา การบังคับใช้ภาษาญี่ปุ่น และใช้นโยบายการเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในอาณานิคม

การที่ญี่ปุ่นมีนโยบายให้คนญี่ปุ่นอพยพไปตั้งถิ่นฐานในอาณานิคมนั้นทำให้อาณานิคมของญี่ปุ่นได้รับการพัฒนาให้ทันสมัยไปด้วย ทั้งในด้านสาธารณูปโภค สาธารณสุข เศรษฐกิจทั้งทางการเกษตรและอุตสาหกรรม แต่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่ตกเป็นของญี่ปุ่น การปกครองในไต้หวันนั้นราบรื่นกว่าในเกาหลี ซึ่งแม้ญี่ปุ่นมีความตั้งใจในตอนแรกว่าจะใช้นโยบายทาง

วัฒนธรรมปกครองเกาหลี แต่การต่อต้านญี่ปุ่นของกลุ่มชาตินิยมเกาหลีที่ดำเนินมาตั้งแต่ก่อนตกเป็นอาณานิคม ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีไม่ราบรื่นและกลายเป็นบาดแผลในประวัติศาสตร์ของทั้งสองชาติต่อมา ส่วนแมนจูเรียแม้จะไม่ตกเป็นอาณานิคมญี่ปุ่น แต่อยู่ภายใต้อิทธิพลของญี่ปุ่นทั้งด้านการทหาร การเมือง และเศรษฐกิจ

เชิงอรรถ

- ¹ จอห์น เค. แพร์รี่แบงก์ และคนอื่นๆ. (2521). *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคใหม่ เล่ม 4*. หน้า 958 – 960 และ W.G. Beasley. (1987). *Japanese Imperialism 1894 – 1945*. p. 143
- ² Mark R. Peattie. (1984). Japanese Attitudes toward Colonialism, 1895 – 1945. In *The Japanese Colonial Empire, 1895 – 1945*. Edited by Ramon H. Myers and Mark R. Peattie. p. 82
- ³ *Ibid.* p. 83
- ⁴ ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 206
- ⁵ *แหล่งเดิม*. หน้า 177
- ⁶ Mark R. Peattie. (1984). *op.cit.* p.83
- ⁷ W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* p. 144
- ⁸ จอห์น เค. แพร์รี่แบงก์ และคนอื่นๆ. (2521). *เล่มเดิม*. หน้า 960
- ⁹ Mark. R. Peattie. (1984). *op.cit.* p. 83
- ¹⁰ *Ibid.* p. 85
- ¹¹ Patricia Tsurumi. (1976). “Taiwan under Kodama Gentaro” Paper on Japan (Vol.4), East Asian Research Center, Harvard University. p. 101 (อ้างอิงใน ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 181
- ¹² *แหล่งเดิม*.
- ¹³ W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* pp. 146 - 147
- ¹⁴ จอห์น เค. แพร์รี่แบงก์ และคนอื่นๆ. (2521). *เล่มเดิม*. หน้า 961
- ¹⁵ ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 181
- ¹⁶ Alexis Dudden. (2005). *Japan's Colonization of Korea: Discourse and Power*. p. 138.
- ¹⁷ *Ibid.*
- ¹⁸ Mark. R. Peattie. (1984). *op.cit.* p. 86

¹⁹ W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* p. 147

²⁰ Mark. R. Peattie. (1984). *op.cit.* p. 96

²¹ Mark Caprio (2009). *Japanese Assimilation Policies in Colonial Korea, 1910-1945.*
p. 80

²² W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* p. 147 และ จอห์น เค. แพร็บบังค์ และคนอื่นๆ. (2521).
เล่มเดิม. หน้า 961

²³ W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* p. 147

²⁴ Liao Ping-hui and David Der-wei Wang (ed). (2006). *Taiwan under Japanese
Colonial Rule, 1895 – 1945: History, Culture, Memory.*

²⁵ จอห์น กี-เซียง โอ. (2547). *การเมืองเกาหลีใต้. เกียรติชัย พงษ์พานิชย์ ผู้แปล.* หน้า 51 -
52

²⁶ Mark Caprio (2009). *op.cit.* p. 81

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.* p. 82

²⁹ *Ibid.* p. 83

³⁰ *Ibid.*

³¹ ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2526). *เล่มเดิม.* หน้า 190

³² *แหล่งเดิม.* หน้า 192

³³ จอห์น กี-เซียง โอ. (2547). *เล่มเดิม.* หน้า 57

³⁴ W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* p. 148

³⁵ ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2526). *เล่มเดิม.* หน้า 192

³⁶ *แหล่งเดิม.* หน้า 193

³⁷ W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* p. 148

³⁸ ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2526). *เล่มเดิม.* หน้า 193

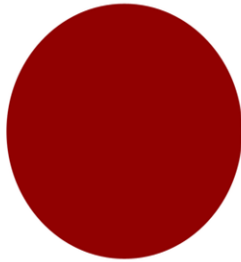
³⁹ จอห์น เค. แพร็บบังค์ และคนอื่นๆ. (2521). *เล่มเดิม.* หน้า 965

⁴⁰ Mark Caprio (2009). *op.cit.* pp. 81-82

- ⁴¹ W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* p. 148
- ⁴² Mark Caprio (2009). *op.cit.* p. 92
- ⁴³ W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* p. 149
- ⁴⁴ *Ibid.* p. 93
- ⁴⁵ จอห์น กี-เซียง โอ. (2547). *เล่มเดิม.* หน้า 52 -53
- ⁴⁶ W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* p. 148
- ⁴⁷ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). *เล่มเดิม.* หน้า 345-346
- ⁴⁸ Mark Caprio (2009). *op.cit.* p.112
- ⁴⁹ *Ibid.*
- ⁵⁰ Mark. R. Peattie. (1984). *op.cit.* pp. 106 - 107
- ⁵¹ จอห์น กี-เซียง โอ. (2547). *เล่มเดิม.* หน้า 54
- ⁵² W.G. Beasley. (1987). *op.cit.* p. 149
- ⁵³ ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2526). *เล่มเดิม.* หน้า 205

7

ลัทธิทหารนิยมญี่ปุ่น
และสงครามจีน – ญี่ปุ่นครั้งที่ 2

บทนำ

ทศวรรษ 1920 เป็นช่วงที่ญี่ปุ่นมีการพัฒนาทางการเมืองในแนวทางลัทธิเสรีนิยมประชาธิปไตย แต่ปัญหาเศรษฐกิจและการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ทำให้แนวคิดประชาธิปไตยเริ่มไม่ได้รับความนิยม เพราะรัฐบาลพลเรือนไม่อาจแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจเรื้อรังหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้ ประกอบกับในแวดวงการเมืองนั้น การที่นักการเมืองแตกแยก มีการแข่งขันกันระหว่างพรรคต่าง ๆ ซึ่งผิดจากประเพณีนิยมของคนญี่ปุ่นที่ยึดถือความสามัคคีและการรวมกลุ่ม รวมถึงการที่นักการเมืองบางคนอิงนักธุรกิจ ทำให้ประชาชนไม่พอใจว่ารัฐบาลพลเรือนเป็นปากเสียงให้นักธุรกิจ โดยไม่สนใจประชาชน

ส่วนนโยบายต่างประเทศนั้น ตลอดทศวรรษ 1920 ญี่ปุ่นพยายามใช้นโยบายอยู่ร่วมกันโดยสันติภาพกับนานาชาติ แต่การยอมอ่อนข้อต่อจีน ต่อตะวันตก ทำให้ญี่ปุ่นสูญเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมาก เจ้าหน้าที่รัฐและนายทหารรุ่นหนุ่มไม่พอใจต่อนโยบายต่างประเทศและการบริหารประเทศของรัฐบาลพลเรือนเพิ่มขึ้น โดยเห็นว่ารัฐบาลพลเรือนมีนโยบายการทูตที่อ่อนแอ รวมถึงไม่พอใจที่งบประมาณการทหารถูกตัดทอนและกองทัพถูกลดขนาด และเห็นว่าพรรคชาตินิยม (กัว๋อหมินตั่ง) ของจีนที่นำโดยเจียง ไคเชก กำลังท้าทายอำนาจของญี่ปุ่นในแมนจูเรียและจีนตอนเหนือจากการยกทัพขึ้นเหนือเพื่อรวมชาติในช่วง ค.ศ. 1926-1928 ทำให้นายทหารรุ่นหนุ่มที่หัวรุนแรงก่อการจลาจลหลายครั้งเพื่อกดดันรัฐบาลตนเอง¹ ส่วนประชาชนก็หันมาศรัทธาทหารมากขึ้น มีการปลุกกระดมในในกลุ่มคนคลั่งชาติให้สนับสนุนลัทธิทหารนิยมหรือลัทธิ

จักรวรรดินิยม มองว่าการทำสงครามเป็นสิ่งถูกต้อง ความคิดประชาธิปไตย จึงค่อยๆ ลดความนิยมลง โดยลัทธิทหารขึ้นมาแทนที่ในต้นศตวรรษ 1930

นอกจากนี้ ญี่ปุ่นได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก (The Great Depression ค.ศ.1929 –1931) ขณะที่ในช่วงนั้นประชากรญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นมาก ทำให้อาหารขาดแคลน คนว่างงานจำนวนมาก ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทำให้ญี่ปุ่นสูญเสียตลาดในต่างประเทศ ภาคอุตสาหกรรมที่เติบโตมาอย่างต่อเนื่องต้องชะงักลง จึงมีเสียงเรียกร้องจากบรรดากลุ่มธุรกิจให้ญี่ปุ่นขยายตลาดหรือดินแดนไปยังจีนแผ่นดินใหญ่ โดยเฉพาะแมนจูเรีย จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้ผู้นำญี่ปุ่นมีทางเลือก 2 ประการ คือ การเสริมกำลังทหารเพื่อขยายจักรวรรดิ หรือร่วมมือระหว่างประเทศด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ซึ่งผลที่สุดญี่ปุ่นได้ใช้นโยบายทางการทหารขยายอำนาจเข้าไปในจีน และชักนำญี่ปุ่นเข้าสู่สงครามตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1930 – 1945 บทนี้ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยทำให้ญี่ปุ่นเข้าสู่ลัทธิทหารนิยม และผลกระทบจากการใช้ลัทธิทหารนิยมของญี่ปุ่นทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการต่างประเทศ ทั้งต่อญี่ปุ่นและประเทศอื่น

1. การต่างประเทศในทศวรรษ 1920 กับพัฒนาการของลัทธิทหารนิยม

ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 1 – ค.ศ.1922 อาจเรียกได้ว่าเป็นสมัยจักรวรรดินิยมระยะที่ 2 ของญี่ปุ่น เนื่องจากญี่ปุ่นตัดสินใจเข้าร่วมสงครามกับ

ฝ่ายสัมพันธมิตรและถือโอกาสหาผลประโยชน์ในขณะที่มหาอำนาจยุโรปติดพันสงคราม ด้วยการเข้ายึดครองผลประโยชน์ของเยอรมนีในซันตง และพยายามเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับจีน เช่น ข้อเรียกร้อง 21 ประการ การใช้นโยบายเรียกร้องให้ชาวผิวเหลืองร่วมใจต่อต้านผิวขาว หรือการให้เงินยืมเงินเพื่อญี่ปุ่นจะได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองและเศรษฐกิจของจีน

การกระทำของญี่ปุ่นต่อจีนทำให้สหรัฐอเมริกาไม่พอใจ เพราะสหรัฐอเมริกาต้องการรักษานโยบายเปิดประตูจีน (The Open Door Policy) เพื่อผลประโยชน์ทางการค้าและการลงทุนของสหรัฐอเมริกาในจีน ประกอบกับสหรัฐอเมริกาใช้นโยบายกีดกันทางเชื้อชาติ เนื่องจากมีชาวญี่ปุ่นอพยพไปอยู่ในสหรัฐอเมริกาคือเป็นจำนวนมาก ทำให้ชาวญี่ปุ่นไม่พอใจ นอกจากนี้ประชาชนและฝ่ายทหารไม่พอใจต่อนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลพลเรือน โดยเห็นว่าเป็นนโยบายที่อ่อนแอและประนีประนอมเกินไป อันเป็นผลมาจากการที่ตลอดทศวรรษ 1920 ที่ญี่ปุ่นได้ทำข้อตกลงลดอาวุธหลายฉบับกับชาติตะวันตกนั้น ซึ่งจากข้อตกลงต่างๆ หมายความว่าญี่ปุ่นจะมีอำนาจทางทหารน้อยกว่าชาติอื่น กลุ่มชาตินิยมมองว่าญี่ปุ่นเสียเปรียบ ข้อตกลงต่างๆ ในช่วงนี้ ได้แก่

1) ค.ศ.1921 การทำสนธิสัญญาลดกำลังอาวุธ ที่กรุงวอชิงตัน ในสัดส่วนอังกฤษ (5) : สหรัฐอเมริกา (5) : ญี่ปุ่น (3)

2) ค.ศ. 1922 การทำสนธิสัญญาสี่มหาอำนาจ (The Four Power Pact) ระหว่างสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส และญี่ปุ่น ระบุว่าจะเคารพต่อสิทธิการครอบครองหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิกซึ่งกันและกัน จะร่วมกันปรึกษาหารือหากเกิดความขัดแย้งที่เป็นอันตรายต่อสิทธิของประเทศดังกล่าว

ในเขตแปซิฟิก สหรัฐอเมริกาและอังกฤษรับรองว่าจะไม่สร้างฐานทัพในน่านน้ำระหว่างสิงคโปร์และเกาะฮาวายซึ่งเป็นการประกันความปลอดภัยของญี่ปุ่น ทำให้ญี่ปุ่นยอมตกลงทำสนธิสัญญาลดกำลังอาวุธห้ามหาอำนาจในอัตราส่วนอังกฤษ(5) : สหรัฐอเมริกา (5) : ญี่ปุ่น (3) : ฝรั่งเศส (1.75) : อิตาลี (1.75) และตกลงยกเลิกสนธิสัญญาพันธมิตรระหว่างอังกฤษกับญี่ปุ่น²

ฝ่ายทหารและประชาชนญี่ปุ่นบางส่วนมองว่าเป็นการกีดกันการขยายอำนาจของญี่ปุ่นในอนาคต การทำสนธิสัญญาลดกำลังอาวุธ 5 มหาอำนาจ ในสัดส่วน อังกฤษ (5) : สหรัฐอเมริกา (5) : ญี่ปุ่น (3) : ฝรั่งเศส (1.75) : อิตาลี (1.75) ซึ่งญี่ปุ่นเห็นว่าตนควรได้ถือครองอาวุธมากกว่านี้ และในปีนี้มีการยกเลิกสนธิสัญญาพันธมิตรอังกฤษ-ญี่ปุ่น (1902)

3) การทำสนธิสัญญาเก้ามหาอำนาจ (The Nine Power Treaty) รับรองอิสรภาพและอธิปไตยของจีน ตกลงถอนทหารออกจากไซบีเรียเพื่อเอาใจสหรัฐอเมริกา พวกชาตินิยมโจมตีว่าใช้นโยบายอ่อนข้อให้จีน และญี่ปุ่นถูกมหาอำนาจกดดันให้ทำสนธิสัญญาจีน-ญี่ปุ่น คั้นมณฑลซานตงให้จีน และให้เงินกู้เงินเพื่อซื้อทางรถไฟสายจีหนานและชิงเต่ากลับคืน³

สำหรับปัญหาผลประโยชน์ของจีนนั้น จีนยืนยันว่าข้อเรียกร้องของญี่ปุ่นในซานตงไม่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่ญี่ปุ่นอ้างถึงข้อตกลงในสนธิสัญญาแวร์ซายส์และไม่ยอมให้มีการพิจารณาความถูกต้องตามกฎหมายของข้อเรียกร้อง 21 ประการ แต่ญี่ปุ่นถูกกดดันจากอังกฤษและฝรั่งเศสจึงยอมเจรจากับจีนใหม่ ผู้แทนของญี่ปุ่นคือ ชิเคฮาระ คิจูโร ใช้นโยบายประนีประนอม และทำสนธิสัญญาระหว่างจีนกับญี่ปุ่นขึ้นใหม่ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1922 โดย

ญี่ปุ่นสัญญาว่าจะคืนมณฑลซานตงให้จีนพร้อมด้วยอธิปไตย และให้เงินกู้ยืมเงินเพื่อซื้อทางรถไฟสายจีหนานและชิงเต่ากลับคืน

4) ค.ศ. 1924 สหรัฐอเมริกาออกกฎหมายห้ามชาวญี่ปุ่นอพยพไปสหรัฐอเมริกา ทำให้ชาวญี่ปุ่นถือว่าได้รับการดูถูกและกีดกันทางเชื้อชาติ ชาวญี่ปุ่นมีความรู้สึกที่ถูกสหรัฐอเมริกาแสดงความดูถูกเหยียดหยาม กลุ่มชาตินิยมและพวกทหารนิยมได้แสดงความรู้สึกเกลียดชังสหรัฐอเมริกาอย่างรุนแรง โดยเฉพาะในหมู่ทหารเกณฑ์รุ่นใหม่ของกองทัพบกและกองทัพเรือ

สถานการณ์ต่างๆ ในช่วงนี้ ทำให้ดูเหมือนว่าผู้นำญี่ปุ่นมีทางเลือกด้านการต่างประเทศ 2 ประการ คือ เสริมกำลังทหารเพื่อขยายจักรวรรดิ หรือร่วมมือระหว่างประเทศด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ซึ่งที่ผ่านมามีญี่ปุ่นมีนโยบายรอมชอมและร่วมมือกับต่างชาติ แต่กลับทำให้ญี่ปุ่นเสียเปรียบและกลุ่มชาตินิยมเกิดความไม่พอใจ

นโยบายต่างประเทศของรัฐบาลที่ค่อนข้างเอาใจและประนีประนอมกับจีน ทำให้พรรคฝ่ายค้านโจมตีนโยบายเอาใจจีนของรัฐบาล ในด้านเศรษฐกิจปัญหายังคงมีอยู่ ขณะที่ประชาชนเริ่มวิพากษ์วิจารณ์และเบียดเบียนกับรัฐบาล และพรรคการเมืองที่มีข่าวเรื่องการทุจริต รัฐบาลนายฮามางูชิ โอซาชิ (Hamaguchi Osachi, ค.ศ. 1929 - 1931) ที่มีชิคุโร (Shidehara Kijuro) เป็นรัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศยึดหลักอยู่ร่วมกันอย่างสันติกับนานาชาติและจีน จึงพยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นกับมหาอำนาจและจีน โดยรับรองว่าจะไม่ใช่กำลังทหารแทรกแซงในจีน และทำข้อตกลงลดกำลังรบทางเรือที่กรุงลอนดอนใน ค.ศ.1930⁴ ทำให้กำลังรบทางเรือของอังกฤษ สหรัฐ

และญี่ปุ่น อยู่ในอัตราส่วน 10 : 10 : 6 แม้ว่าในความเป็นจริงแล้วญี่ปุ่นต้องอยู่ในอัตราส่วน 7 ก็ตาม ข้อตกลงนี้ทำให้ฝ่ายทหารไม่พอใจรัฐบาลมากที่ยอมอ่อนข้อให้มหาอำนาจ

ในด้านการเมืองนั้น ยุคประชาธิปไตยสมัยไทโชในทศวรรษ 1920 ทำให้ญี่ปุ่นได้เรียนรู้ประสบการณ์การปกครองในระบบประชาธิปไตยพลเรือน พรรคการเมืองกลายเป็นสถาบันสำคัญ นักการเมืองมีบทบาทในการบริหารและกำหนดนโยบายของประเทศ แนวคิดเสรีนิยม สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ แพร่หลายในสังคมญี่ปุ่น

อย่างไรก็ตาม การแข่งขันกันทางการเมือง การหาเสียงด้วยการโจมตีนักการเมืองฝ่ายตรงข้ามหรือโจมตีนโยบายของพรรคการเมือง ทำให้นักการเมืองถูกวิจารณ์ว่าแตกแยก ขัดกับลักษณะของระบบการเมืองญี่ปุ่นที่เป็น “รัฐครอบครัว” ที่ให้ความสำคัญกับความสามัคคีในการทำงานและเสียสละเพื่อชาติ ไม่ใช่การแตกแยกหรือการที่บุคคลจะสร้างความโดดเด่นออกมาจากสังคม⁵ ประกอบกับประชาชนมองว่านักการเมืองไม่รับรู้ปัญหาของสังคมและประชาชนโดยเฉพาะปัญหาเศรษฐกิจ แต่นักการเมืองกลับอิงกลุ่มธุรกิจ หรือ ไชยะซี และเล่นพรรคเล่นพวก ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจน นักการเมืองและสภาผู้แทนราษฎรที่ขาดประสิทธิภาพและแตกแยกทำให้ประชาชนเริ่มหมดศรัทธาต่อรัฐบาลพลเรือน

ในช่วงนี้สหภาพกรรมกรในญี่ปุ่นขยายบทบาทมากขึ้น กลุ่มฝ่ายซ้ายเผยแพร่แนวคิดสังคมนิยม และลัทธิมาร์กเริ่มได้รับความนิยมในหมู่ปัญญาชน จึงเกิดการเดินขบวนเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ปัญหาปากท้อง สวัสดิการ และ

เรียกร้องสิทธิต่างๆ แต่การปราบปรามของรัฐบาลอย่างรุนแรง ทำให้พวกหัวรุนแรงรวมตัวกันมากขึ้น ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1921 นายกรัฐมนตรีฮาระเคอิ ที่มีนโยบายผ่อนปรนและปฏิรูปการปกครองในเกาหลีถูกลอบสังหารโดยคนงานสถานีรถไฟโตเกียว รัฐบาลจึงเริ่มการรณรงค์ชาตินิยม เพื่อสร้าง “ความรักภักดีต่อรัฐ” รัฐบาลให้การสนับสนุนองค์การชาตินิยมที่ส่งเสริมลัทธิจักรวรรดินิยมและควบคุมกิจกรรมสหภาพแรงงานตามมาด้วยการออกกฎหมายห้ามเผยแพร่สังคมนิยมใน ค.ศ. 1925 และจับกุมผู้สงสัยว่าเป็นคอมมิวนิสต์

นอกจากนี้ ในช่วงปลายทศวรรษ 1920 รัฐบาลเผชิญปัญหาการเมืองและเศรษฐกิจมากขึ้น ประชาชนไม่พอใจรัฐบาลเพิ่มขึ้นจากปัญหาเศรษฐกิจ รัฐบาลพยายามแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่เรื้อรังมานาน เช่น ใช้นโยบายตัดทอนรายจ่ายของประเทศเพื่อทำให้งบประมาณเข้าสู่สมดุล ลดเงินเดือนข้าราชการลงร้อยละ 10 ตัดทอนรายจ่ายทางทหาร และหันกลับไปใช้มาตรฐานทองคำ แต่การแก้ปัญหาเศรษฐกิจไม่ได้ผลเพราะเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกใน ค.ศ. 1929 ทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นกระทบอย่างหนัก เพราะตลาดส่งออกของญี่ปุ่นเสียหาย ญี่ปุ่นไม่มีตลาดใหม่นอกจากไต้หวันและเกาหลี รายได้กรรมกรและชวานาลดลง และเกิดปัญหาการว่างงานที่เพิ่มมากขึ้น รายได้ของกรรมกรและชวานาลดลง ขณะที่กลุ่มไชวะซีซึ่งเป็นกลุ่มนักธุรกิจร่ำรวยกลุ่มเล็กๆ คุมเศรษฐกิจส่วนใหญ่ของประเทศไว้ได้ ปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นทำให้ประชาชนไม่เชื่อถือและไม่พอใจรัฐบาลพลเรือนมากขึ้น ทหารหนุ่มส่วนใหญ่ในกองทัพก็มาจากครอบครัวชวานาทำให้ความไม่พอใจรัฐบาลรุนแรงมากขึ้น พวกที่

สนับสนุนลัทธิชาตินิยมหัวรุนแรงรวมตัวกันเป็นสมาคมต่าง ๆ มากขึ้น ในทศวรรษ 1930 ทหารเข้ามามีบทบาททางการเมืองและการกำหนดนโยบายของประเทศมากขึ้น จนกลายเป็นลัทธิทหารนิยมที่รุนแรง

2. การขยายลัทธิทหารนิยมญี่ปุ่นในจีน

ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1920 ญี่ปุ่นเริ่มแสวงหาดินแดนใหม่ที่อุดมสมบูรณ์ เพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบ แหล่งตลาด และที่ระบายพลเมืองโดยขยายไปยังดินแดนที่ไม่ใช่อาณานิคม คือ แมนจูเรีย ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของจีน ญี่ปุ่นได้เข้าไปลงทุนด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ส่งชาวเกาหลีเข้าไปตั้งชุมชนในแมนจูเรีย ร่วมมือกับขุนศึกจาง จั๋วหลิน โดยให้การสนับสนุนจาง จั๋วหลิน เพื่อขยายอิทธิพลญี่ปุ่นในแมนจูเรียทั้งด้านการทหารและเศรษฐกิจ นอกจากการตั้งบริษัทต่าง ๆ แล้วญี่ปุ่นได้เข้าไปตั้งบริษัทรถไฟสายแมนจูเรียได้ (Mantetsu) และใช้การทหาร การทูต การบริหาร เพื่อทำให้แมนจูเรียเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น โดยกองทัพกวางตงมีบทบาทสำคัญในการขยายอิทธิพลของญี่ปุ่น โดยรัฐบาลญี่ปุ่นอ้างว่าต้องส่งกองทัพไปเพื่อป้องกันเส้นทางรถไฟและชุมชนชาวเกาหลีและญี่ปุ่นในแมนจูเรีย

เมื่อเจียง ไคเชก ยกทัพขึ้นเหนือและปราบขุนศึกเพื่อรวมชาติจีนตั้งแต่ ค.ศ. 1926 ญี่ปุ่นกังวลว่าการยกทัพขึ้นเหนือของเจียง ไคเชกจะเป็นอุปสรรคต่อการขยายอำนาจของญี่ปุ่น นายทานะกะ กิอิชิ (Tanaka Giichi) ซึ่งเป็นทั้งนายกรัฐมนตรีใน ค.ศ. 1927-1929 และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการ

ต่างประเทศด้วย เกรงว่าถ้าจีนรวมประเทศได้สำเร็จจะเป็นภัยต่อญี่ปุ่น และยังไม่พอใจที่มีประชาชนจีนเพิ่มขึ้นในดินแดนแมนจูเรีย เพราะญี่ปุ่นต้องการขยายอำนาจทางทหารและเศรษฐกิจเข้าไปในแมนจูเรีย นอกจากนี้ระบบรถไฟที่จีนเป็นเจ้าของก็ได้รับการพัฒนามากขึ้นจนอาจเป็นคู่แข่งกับทางรถไฟสายแมนจูเรียใต้ที่ญี่ปุ่นเป็นเจ้าของได้ นายทานะกะ จึงตัดสินใจใช้นโยบายที่ก้าวร้าวต่อจีน

ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1927 นายกรัฐมนตรีทานะกะได้ถวายความเห็นเกี่ยวกับนโยบายของญี่ปุ่นในแมนจูเรียต่อจักรพรรดิฮิโรฮิโตะ เรียกกันว่า The Tanaka Memorial วันทีกนี้กำหนดขึ้นตอนรายละเอียดของการขยายจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น เริ่มจากการควบคุมแมนจูเรียเพื่อนำไปสู่การปกครองจีนทั้งหมดตามด้วยอินโดนีเซีย หมู่เกาะในทะเลจีนใต้ มณฑลชายฝั่งของสหภาพโซเวียต อินเดีย และมหาสมุทรแปซิฟิกทั้งหมด^๑

ในวันทีกนี้ทานะกะรายงานจักรพรรดิถึงผลการอภิปรายของฝ่ายทหารและพลเรือนที่เกี่ยวข้องกับแมนจูเรียและมองโกเลีย ระบุว่า การพยายามสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการเมืองของญี่ปุ่น ซึ่งที่ผ่านมาญี่ปุ่นล้มเหลวจากการแสวงหาผลประโยชน์ในแมนจูเรียและมองโกเลีย ดังนั้นญี่ปุ่นควรจะวางแผนสำหรับการทำให้ตะวันออกไกลเป็นอาณานิคม (colonization) และพัฒนาจักรวรรดิใหม่ของญี่ปุ่นบนแผ่นดินใหญ่ แมนจูเรียและมองโกเลียมีพื้นที่รวมกว่า 27,000 ตารางไมล์ มีประชากร 28 ล้านคน พื้นที่ใหญ่กว่าญี่ปุ่น 3 เท่า แต่มีประชากรเพียง 1 ใน 3 ของญี่ปุ่น ความน่าสนใจของพื้นที่นี้คือความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ แร่ธาตุ ผลผลิตทางเกษตรกรรม ซึ่งญี่ปุ่นได้ตั้งบริษัททาง

รถไฟสายแมนจูเรียได้เข้าลงทุนในกิจการหลายประเภทในแมนจูเรีย ทั้งทางรถไฟ ขนส่ง เหมืองแร่ อุตสาหกรรมป่าไม้ เหล็กกล้า เกษตรกรรม ปศุสัตว์ ซึ่งกิจการต่างๆ ภายใต้บริษัทรถไฟนี้เป็นการลงทุนที่ใหญ่ที่สุดและเข้มแข็งที่สุดของญี่ปุ่น นอกจากนี้ทางรถไฟสายแมนจูเรียได้ยังทำให้ญี่ปุ่นขยายอำนาจเข้าไปทั้งทางการทูต ตำรวจ การบริหาร “...เพื่อญี่ปุ่นจะได้ขยายจักรวรรดินิยมของญี่ปุ่น...เพื่อพัฒนาจักรวรรดินิยมใหม่บนแผ่นดินใหญ่เพื่อเพิ่มความยิ่งใหญ่และความมั่งคั่งไปยังคนญี่ปุ่นรุ่นต่อๆ ไป”⁷

อย่างไรก็ตาม เอกสารนี้เป็นประเด็นโต้แย้งตลอดทศวรรษ 1930 ที่สำคัญคือนานาชาติเกิดความไม่พอใจต่อญี่ปุ่นโดยมองว่าบันทึกที่วางแผนการขยายจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นนี้ไม่ต่างอะไรกับข้อเรียกร้อง 21 ประการในทศวรรษ 1910 รัฐบาลญี่ปุ่นปฏิเสธว่าบันทึกนี้ไม่ใช่ของจริง แต่นักการทูตหลายชาติเชื่อว่าบันทึกนี้เป็นของจริงหรืออย่างน้อยก็เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในหมู่ชนชั้นนำญี่ปุ่นจริง ลีอง ทรอตสกี (Leon Trotsky) นักปฏิวัติชาวรัสเซียได้เขียนบทความใน ค.ศ. 1940 ระบุว่าเขาเชื่อว่าบันทึกนี้เป็นของจริง สหรัฐอเมริกาและอังกฤษก็เชื่อเช่นนั้น แม้ญี่ปุ่นจะไม่ยอมรับ⁸ แม้กระทั่งปัญญาชนญี่ปุ่นหลายคนก็ปฏิเสธว่าบันทึกนี้ถูกสร้างขึ้น ไม่ใช่ของจริง ยังยอมรับว่าเนื้อหาในบันทึกสะท้อนถึงความปรารถนาของทานากะต่อแผ่นดินใหญ่ของจีน นักวิชาการชาวตะวันตกบางคนกล่าวว่าความสำคัญของบันทึกนี้ไม่ใช่ว่าบันทึกมีอยู่จริงหรือถูกสร้างหรือดัดแปลงขึ้น แต่ความสำคัญอยู่ที่เนื้อหาของบันทึกที่เป็นแผนการขยายจักรวรรดินิยมของญี่ปุ่นนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง เพราะหลังจากนั้นไม่นานญี่ปุ่นได้ขยายอำนาจไปยังแมนจูเรีย ตามด้วยทำสงครามกับจีน และ

ขยายอำนาจมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นไปตามแผนการที่ระบุในบันทึกของทานากะ⁹

เมื่อเจียง ไคเชก นำทหารเคลื่อนพลขึ้นเหนือเพื่อรวมประเทศจีน ที่ปรึกษาทางทหารและพลเรือนของทานากะสนับสนุนให้ญี่ปุ่นปฏิบัติการที่จำเป็นก่อนที่เจียง ไคเชก จะประสบชัยชนะและเห็นว่าควรขัดขวางการขยายอำนาจของฝ่ายจีนคอมมิวนิสต์ด้วย¹⁰ แม้ว่าในขณะนั้นฝ่ายคอมมิวนิสต์จีนยังไม่มีท่าทีว่าจะมีอิทธิพลก็ตาม ดังนั้นหลังจากขึ้นดำรงตำแหน่งเพียงเดือนเดียว ทานากะได้ส่งทหารญี่ปุ่นจำนวน 20,000 คน จากแมนจูเรียเข้าไปยังเมืองชิงเต่าในมณฑลซานตงของจีน เพื่อขัดขวางการขยายตัวของกองทัพของเจียง ไคเชก โดยญี่ปุ่นอ้างว่าเพื่อปกป้องชีวิตและทรัพย์สินของคนญี่ปุ่นในซานตง เพราะขณะนั้นภายในจีนเกิดการแตกแยก

กองทัพจีนและญี่ปุ่นไม่ได้ปะทะกันโดยตรง แต่เจียง ไคเชก เดินทางมายังญี่ปุ่นเพื่อเข้าพบทานากะ และเสนอว่า จีนจะรับรองสิทธิและผลประโยชน์ของญี่ปุ่นในแมนจูเรีย เพื่อแลกกับการที่ญี่ปุ่นจะรับรองการรวมจีนให้เป็นหนึ่งเดียวภายใต้การนำของเจียง ไคเชก อย่างไรก็ตาม นายทานากะปฏิเสธข้อเสนอนี้ แม้ว่าเจียง ไคเชก จะไม่ประสบความสำเร็จในการเจรจากับญี่ปุ่น แต่เจียง ไคเชก สามารถนำทัพเคลื่อนขึ้นเหนือและเข้าใกล้เมืองจีหนาน เมืองหลวงของมณฑลซานตง ทำให้ทานากะตัดสินใจส่งกำลังทหารเข้าไปในจีนเพิ่มขึ้น และเกิดการปะทะกันเล็กน้อยระหว่างทหารทั้งสองฝ่าย แต่ในการสู้รบที่เมืองจีหนาน กองทัพญี่ปุ่นสังหารชาวจีนไปจำนวนมาก รัฐบาลญี่ปุ่นไม่ได้ลงโทษผู้ก่อการ ทำให้ถูกต่อต้านอย่างหนักจากฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยและได้รับการ

ประณามจากชาวโลกว่าญี่ปุ่นทำการโหดร้าย มีการต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นในจีนมากขึ้น ทานากะตกเป็นเป้าโจมตีจากฝ่ายตรงข้าม

สถานการณ์รุนแรงขึ้นเมื่อกองทัพกวางตง (Guandong) ของญี่ปุ่นในแมนจูเรีย ซึ่งเต็มไปด้วยนายทหารหนุ่มหัวรุนแรงได้ปฏิบัติการนอกเหนือจากการควบคุมของรัฐบาล กองทัพกวางตงต้องการจัดตั้งผู้ปกครองหุ่นในแมนจูเรียเพื่อจะได้เป็นมิตรกับญี่ปุ่น จึงวางแผนลอบสังหารขุนศึกจาง จั๋วหลิน ที่เป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นเอง เพื่อหวังให้เกิดความวุ่นวายในแมนจูเรีย เพื่อที่กองทัพกวางตงจะได้ใช้เป็นข้ออ้างในการเข้ายึดครองแมนจูเรียได้ทันที ในวันที่ 4 มิถุนายน ค.ศ.1928 ขณะที่จาง จั๋วหลินเดินทางจากเป่ย์จิง (หรือชื่อในขณะนั้นคือเป่ย์ผิง) กลับมายังเมืองมุกเดน (Mukden) (ปัจจุบันคือเมืองเสิ่นหยาง (Shenyang) เมืองสำคัญของแมนจูเรีย) ขบวนรถไฟของเขาถูกลอบวางระเบิดในบริเวณที่กำลังทางรถไฟสายแมนจูเรียใต้ โดยนายพันโคเมโอะดะ ไดซากุ (Komeoto Daisaku) แห่งกองทัพกวางตงเป็นผู้วางแผน¹¹ โดยเขาคาดหวังว่าการลอบสังหารครั้งนี้จะทำให้นายกรัฐมนตรีทานากะหันมาสนับสนุนนโยบายที่ก้าวร้าวในแมนจูเรียของกองทัพกวางตงมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้ทานากะและพรรคเซย์ไกมีแนวคิดสนับสนุนการใช้กำลังทหารเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของญี่ปุ่นในแมนจูเรียมากกว่าพรรคมินเซโตะ แต่ทานากะปฏิเสธแนวทางที่รุนแรง แต่รัฐบาลทานากะถูกกดดันจากราชสำนักไม่ให้การตำหนิกองทัพกวางตงออกสู่สาธารณะ ทำให้รัฐบาลไม่อาจตำหนิกองทัพกวางตงที่กระทำการโดยผลการนอกคำสั่งของรัฐบาล¹² ท่าทีของรัฐบาลที่นิ่งเฉยต่อปฏิบัติการของกองทัพกวางตงในแมนจูเรียทำให้รัฐบาลของทานากะ

ถูกวิพากษ์วิจารณ์มาก ประกอบกับปัญหาเศรษฐกิจที่ยังแก้ไม่ได้และความไม่มั่นคงทางการเมือง ทำให้เขาถูกบีบจนต้องลาออกไปในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1929

ในสมัยรัฐบาลฮามางูชิ (ค.ศ. 1929-1930) นายชิเดฮาระ คิจูโร รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ มีนโยบายยึดหลักอยู่ร่วมกันอย่างสันติกับนานาชาติ จึงพยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นกับมหาอำนาจและจีน โดยญี่ปุ่นรับรองว่าจะไม่ใช่กำลังทหารแทรกแซงในจีน และทำข้อตกลงลดกำลังรบทางเรือที่กรุงลอนดอนใน ค.ศ. 1930 ทำให้กำลังรบทางเรือของอังกฤษ สหรัฐ และ ญี่ปุ่น อยู่ในอัตราส่วน 10 : 10 : 6 แม้ว่าในความเป็นจริงแล้วญี่ปุ่นต้องอยู่ในอัตราส่วน 7 ก็ตาม ข้อตกลงนี้ทำให้ฝ่ายทหารไม่พอใจรัฐบาลมากที่ยอมอ่อนข้อให้มหาอำนาจ

ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกใน ค.ศ. 1929 ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ได้รับผลกระทบ โดยเฉพาะครอบครัวทหารผู้น้อยที่ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวชาวนา ปัญหาเศรษฐกิจทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธารัฐบาลที่มาจากพรรคการเมือง และเกิดการเรียกร้องให้ขยายดินแดนไปยังจีนเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ทหารจึงแนะนำให้รัฐบาลใช้นโยบายก้าวร้าว เข้ายึดแมนจูเรีย

นอกจากนี้ ในวงการเมืองมีการใช้ความรุนแรงมากขึ้น โดยเจ้าหน้าที่รัฐและนายทหารรุ่นหนุ่มเข้าไปเกี่ยวข้องกับ การลอบสังหารบุคคลสำคัญหลายคน ในช่วงนี้ เช่น ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1930 นายกรัฐมนตรีฮามางูชิถูกลอบสังหารที่สถานีรถไฟโตเกียวโดยผู้ลี้ภัยชาติฝ่ายขวาจัด แต่เขาเสียชีวิตในเดือนสิงหาคมปีถัดมา และเกิดข่าวลือเรื่องรัฐประหาร ต่อมาในเดือนกุมภาพันธ์ อดีต

รัฐมนตรีกระทรวงการคลัง นายอิโนะอุเอะ จุนโนะซุกะ (Inoue Junnosuke) และในเดือนมีนาคมค.ศ. 1932 นายทาคุมะ ประธานบริษัทมิทซึชิ ถูกฆาตกรรม โดยกลุ่มผู้คลั่งชาติที่เรียกตนเองว่าสันนิบาตเลือด (The League of Blood) นอกจากนี้กลุ่มนายทหารหนุ่มยังวางแผนก่อรัฐประหารในเดือนมีนาคมและตุลาคม ค.ศ. 1931 แต่แผนการล้มเหลว¹³

ส่วนในแมนจูเรียได้เกิดการต่อต้านญี่ปุ่นในแมนจูเรีย ชาวจีนโจมตีชุมชนชาวเกาหลีในแมนจูเรีย ทำให้กองทัพกวางตงเข้าตอบโต้ ทหารเริ่มปฏิบัติการตามความพอใจโดยก่อการรัฐประหารในแมนจูเรียในเดือนกันยายน ค.ศ. 1931 กองทัพญี่ปุ่นยกทัพยึดเมืองมุกเดน และขยายอำนาจในแมนจูเรียมากขึ้น แม้ว่าในตอนแรกรัฐบาลญี่ปุ่นไม่เห็นด้วยกับการกระทำของกองทัพกวางตง แต่ก็ไม่อาจห้ามปรามได้ ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นต้องประกาศรับรองการกระทำของกองทัพกวางตงในแมนจูเรีย

นโยบายของจีนในขณะนั้นมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการขยายอำนาจของกองทัพกวางตง เมื่อญี่ปุ่นยึดแมนจูเรียแล้ว ประชาชนจีนส่วนใหญ่เห็นว่าการขยายอำนาจของญี่ปุ่นเป็นเรื่องที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศจีนอย่างยิ่ง แต่เจียง ไคเชกกลับเห็นว่าการขยายอำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์เป็นเรื่องสำคัญยิ่งกว่า เพราะเจียง ไคเชกเชื่อว่าพรรคคอมมิวนิสต์เป็นเสมือนมะเร็งร้ายที่กำลังแพร่ขยายไปทั่วเมืองจีน ส่วนญี่ปุ่นยังอยู่บริเวณชายแดน จึงควรที่จะต้องกำจัดพรรคคอมมิวนิสต์ก่อน นโยบายเช่นนี้ของเจียง ไคเชก ทำให้การขยายอำนาจของญี่ปุ่นในดินแดนตงเป่ยหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของจีนเพิ่มมากขึ้น และทำให้เกิดการต่อต้านภายในประเทศ

เจียง ไคเชกยึดนโยบาย “สร้างความสงบภายในต่อต้านภายนอก” จึงเน้นการปราบคอมมิวนิสต์เป็นหลัก ทำให้เขาใช้การเจรจาสงบศึกกับญี่ปุ่น โดยยอมยกดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของจีน คือ แมนจูเรีย ให้ญี่ปุ่น จนญี่ปุ่นประกาศตั้งเป็นประเทศแมนจู (Manchuguo) ใน ค.ศ. 1932 พร้อมกับตั้งรัฐบาลขึ้นปกครองประเทศโดยเชอว เป๋ออี้ (Puyi) อดีตจักรพรรดิองค์สุดท้ายของราชวงศ์ชิง (ค.ศ. 1908 - 1912) เป็นผู้บริหารสูงสุดของรัฐบาล (Chief Executive) แต่ก็ยังเป็นเพียงรัฐบาลหุ่นของญี่ปุ่น ส่วนเจียง ไคเชก เมื่อสงบศึกกับญี่ปุ่นแล้วก็ปราบคอมมิวนิสต์ต่อไป ทำให้แม่ทัพหลายคนแยกตัวออกมา เพราะไม่พอใจนโยบายเกี่ยวกับญี่ปุ่น

ส่วนญี่ปุ่นนั้นเห็นว่าจีนสมัยใหม่ไม่สนใจปัญหาต่างๆ แม้กระทั่งความมั่นคงของดินแดนตนเอง ดังนั้นในความคิดของผู้นำญี่ปุ่น “ผู้นำของชาวเอเชียจึงหมายถึงผู้นำของญี่ปุ่นนั่นเอง”¹⁴ นำมาสู่ความคิดที่จะขยายอำนาจของญี่ปุ่นในเอเชียในฐานะที่ญี่ปุ่นเป็นชาติผู้นำ จนนำมาสู่สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 2 และการขยายอำนาจของญี่ปุ่นในเอเชียในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ในเวลาต่อมา

3. สงครามจีน-ญี่ปุ่น ค.ศ. 1937 และการเข้าสู่สงครามโลกของญี่ปุ่น

หลังจากญี่ปุ่นประกาศตั้งแมนจูเรียเป็นประเทศแมนจูแล้ว ในแมนจูเรียมีกองทัพกวางตงประจำอยู่ กองทัพนี้ดำเนินการอย่างค่อนข้างเป็นอิสระจากรัฐบาลญี่ปุ่น และมักก่อการรุนแรงเพื่อขยายอำนาจทางทหารในจีนอย่าง

ต่อเนื่อง จนนำไปสู่สงครามจีน – ญี่ปุ่นครั้งที่ 2 ใน ค.ศ. 1937 และขยายตัวเป็นสงครามมหาเอเชียบูรพาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อญี่ปุ่นตัดสินใจขยายกำลังทางทหารออกไป

สงครามจีน-ญี่ปุ่นเกิดขึ้นจากเหตุการณ์ที่ในวันที่ 7 กรกฎาคม ค.ศ. 1937 กองทัพกวางตงของญี่ปุ่นในแมนจูเรียก่อการที่สะพานมาร์โค โปโล (Marco Polo Bridge) หรือสะพานหลู่โกว (Lukou Qiao) ชานกรุงเป่ย์จิง หรือเป่ย์ผิง โดยกองทัพกวางตงอ้างว่ามีทหารญี่ปุ่นหายไประหว่างการฝึกใกล้กับสะพานมาร์โค โปโล ญี่ปุ่นขอเข้ามาตรวจค้นในเขตของจีน แต่ทางการจีนปฏิเสธ กองทหารญี่ปุ่นจึงบุกเข้ามาในเขตจีน สงครามที่ไม่มีการประกาศภาวะสงครามต่อกันระหว่างจีนกับญี่ปุ่นจึงเกิดขึ้นและขยายตัวออกไปตามเมืองท่าชายฝั่งทะเล โดยจีนเป็นฝ่ายสูญเสียอย่างหนัก กล่าวได้ว่าเหตุการณ์นี้เป็นสิ่งที่กองทัพกวางตงวางแผนไว้แล้ว เพราะต้องการครอบครองดินแดนตอนเหนือของประเทศจีน

ตั้งแต่กลาง ค.ศ. 1937 ญี่ปุ่นเปิดฉากการรบในจีนเป็น 2 แนว คือ ทางเหนือและทางตอนกลางของประเทศจีน ทางเหนือมีการสู้รบในบริเวณเมืองเทียนจิน เมืองเป่ย์ผิง แล้วขยายไปทางตะวันตกและทางใต้ของจีน การสู้รบทางตอนกลางของจีนอยู่ในบริเวณเมืองซ่งไห่ แล้วขยายเข้าไปในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำฉางเจียง ในปลายเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1937 กองทัพญี่ปุ่นยึดได้เมืองเทียนจิน เมืองเป่ย์ผิง และยึดเมืองอื่นๆ ในเวลาต่อมา เช่น ไท่หยวน เมืองหลวงของมณฑลชานซี จากนั้นการสู้รบทางเหนือได้ขยายลงมาในบริเวณ

แม่น้ำหวงเหอกับแม่น้ำฉางเจียงเมื่อเข้าสู่เดือนธันวาคม และกลายเป็นสมรภูมิเกี่ยวกับการสู้รบทางตอนกลางของประเทศ

ระหว่างที่ญี่ปุ่นกำลังเข้ายึดครองเมืองต่างๆ ของจีนนั้น เยอรมนีซึ่งเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นเกรงว่าจีนจะขอความช่วยเหลือจากสหภาพโซเวียต และจะทำให้สหภาพโซเวียตเข้าแทรกแซง เยอรมนีจึงเสนอให้ญี่ปุ่นยุติสงครามกับจีน ญี่ปุ่นจึงยื่นขอเสนอต่อจีน คือ ให้มองโกเลียเป็นอิสระ ให้ขยายเขตปลอดทหารในจีนภาคเหนือและในเมืองซังไห่ และไม่ตั้งคนที่ต่อต้านญี่ปุ่นไปปกครอง ให้ยุติการดำเนินกิจกรรมต่อต้านญี่ปุ่นในจีน ให้มีมาตรการต่อต้านพรรคคอมมิวนิสต์ แต่ระหว่างที่มีการเจรจากันอยู่นั้นญี่ปุ่นยังขยายอำนาจทหารในจีนต่อไป และขยายการรบเข้ามาทางตอนกลางของจีนซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองหลวง คือ กรุงหนานจิง

การสู้รบเริ่มขึ้นในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1937 กำลังทั้งทางบก เรือ อากาศของญี่ปุ่นโจมตีเมืองซังไห่ นอกเขตเช่าหนานาชาติ และยึดเมืองซังไห่ได้ในเดือนพฤศจิกายน จากนั้นกองทัพญี่ปุ่นจึงมุ่งหน้าสู่กรุงหนานจิง พร้อมโจมตีเมืองตามรายทาง เช่น ชูโจว ซึ่งมีรายงานว่าผู้คนถูกปล้น ฆ่า จนเมืองที่สวยงามและมีประชากรมากกว่า 350,000 คน เกือบกลายเป็นเมืองร้าง¹⁵ เมื่อเจียง ไคเชกทราบข่าวว่าเมืองซังไห่แตกก็ตัดสินใจย้ายเมืองหลวงจากกรุงหนานจิงลึกเข้าไปในแม่น้ำฉางเจียง ไปยังเมืองอู่ฮั่น และมอบให้ถัง เซิงจื่อ (Tang Shengzhi) เป็นผู้บัญชาการที่กรุงหนานจิง เจียง ไคเชกออกจากกรุงหนานจิงเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม ค.ศ. 1937 ต่อมาเมื่อเสียเมืองอู่ฮั่นจึงย้ายเมืองหลวงลึกเข้าไปอีกที่

เมืองฉงชิ่ง (Chongqing) หรือจุงกิง ในมณฑลชื้อชานเมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ. 1938

ในเดือนพฤศจิกายน โคะโนะเอะ ฟุมิมาโร (Konoei Fumimaro) นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น (ค.ศ. 1937-1939 และ 1940-1941) ประกาศนโยบายระเบียบใหม่ในเอเชียตะวันออก (New Order) เพื่อจัดระเบียบเอเชียใหม่ คือรวมจีน ญี่ปุ่น แมนจูเรีย เข้าด้วยกันทางเศรษฐกิจ การทหาร วัฒนธรรม โดยตั้งอยู่บนรากฐาน 6 ประการ คือ ความมั่นคงของเอเชียตะวันออก การเป็นมิตรกับเพื่อนบ้าน การป้องกันร่วมกันต่อต้านคอมมิวนิสต์ การร่วมมือกันทางเศรษฐกิจ การสร้างวัฒนธรรมใหม่ และการสร้างสันติภาพของโลก

ญี่ปุ่นยื่นข้อเสนอแก่รัฐบาลจีนว่าให้ร่วมมือกับญี่ปุ่น โดยญี่ปุ่นจะไม่เรียกร้องดินแดนหรือค่าปฏิกรรมสงคราม จะยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่จีน ให้ร่วมมือกันป้องกันลัทธิคอมมิวนิสต์ และร่วมมือกันทางเศรษฐกิจ โดยญี่ปุ่นจะไม่ผูกขาดอำนาจทางเศรษฐกิจในจีน หวาง จิงเว่ย (Wang Jingwei) ผู้นำคนหนึ่งของพรรคก๊กมินตั๋งสนับสนุนญี่ปุ่น แต่เจียง ไคเชก ปฏิเสธและขับหวาง จิงเว่ย ออกจากพรรค หวาง จิงเว่ยจึงตั้งรัฐบาลขึ้นโดยมีญี่ปุ่นและแมนจูเรียรับรอง เท่ากับเป็นรัฐบาลหุ่นของญี่ปุ่น ทำให้ญี่ปุ่นมีรัฐบาลจีนไว้ทำการเจรจาตกลงด้วย โดยมีข้อตกลงคือรัฐบาลหวาง จิงเว่ย ให้การรับรองแมนจูเรียในฐานะประเทศ ยอมให้ทหารญี่ปุ่นเข้ามาในจีนได้ ให้ญี่ปุ่นเข้าควบคุมทรัพยากรธรรมชาติในจีน และให้ญี่ปุ่นตั้งที่ปรึกษาด้านการศึกษาและวัฒนธรรมประจำในจีน

หลังจากเจียง ไคเชก ออกไปจากกรุงหนานจิงแล้ว 4 วันต่อมา ก็มีคำสั่งให้ถอนกำลังทหารออกจากกรุงหนานจิง ในขณะนั้นในกรุงหนานจิงมีประชากรประมาณ 6-7 แสนคน เป็นชาวเมืองที่ไม่ได้อพยพออกไปกว่าครึ่งล้านคน และชาวชนบทหลายหมื่นคนที่อพยพเข้ามาเพราะคิดว่าปลอดภัย ประชาชนเหล่านี้ต้องเผชิญกับชะตากรรมอันเลวร้ายจากกองทัพญี่ปุ่นที่สังหารและทำทารุณกรรมต่างๆ จนเรียกเหตุการณ์ครั้งนี้ว่า การข่มขืนหนานจิง (The Rape of Nanjing)* ทางทหารจีนประเมินว่ามีชาวจีนถูกสังหารชีวิตประมาณ 3 แสนคน เกือบทั้งหมดเป็นพลเรือนทั้งหญิง ชาย เด็ก คนแก่ ส่วนทหารได้ถอนกำลังออกไปก่อนแล้ว

เหตุการณ์ที่เมืองหนานจิงนี้มีผลทำให้เกิดความขัดแย้งต่อความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นมาจนปัจจุบัน เพราะจีนเรียกร้องให้ญี่ปุ่นขอโทษและชดใช้ให้กับชาวจีนที่เสียชีวิตหรือถูกทารุณกรรมในเหตุการณ์นี้ ผู้นำรัฐบาลญี่ปุ่นหลายสมัยได้กล่าวแสดงความเสียใจ กล่าวขอโทษ แต่ทางญี่ปุ่นไม่ยอมรับตัวเลขผู้เสียชีวิต 3 แสนคน ที่ทางการจีนประกาศออกมา ฝ่ายญี่ปุ่นกล่าวว่ามีการปล้นและสังหารพลเรือนบ้าง แต่ไม่มากเท่าที่ทางการจีนอ้าง รวมทั้งกล่าวว่าการกระทำของญี่ปุ่นต่อจีน เกาหลี และชาติอื่นๆ ในเอเชีย ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่ใช่การรุกรานแต่เป็นการปลดปล่อยชาติเอเชียจากชาติจักรวรรดินิยม ซึ่งชาติที่ถูกญี่ปุ่นเข้าไปรุกรานต่างไม่ยอมรับคำกล่าวอ้างนี้ของญี่ปุ่น¹⁶ และผู้นำญี่ปุ่นยังคงเดินทางไปเคารพอัฐิทหารผู้เสียชีวิตในสงครามและทหารที่ถูกศาลตัดสินว่าเป็นอาชญากรสงครามที่ศาลเจ้ายาสุคุนิ (Yasukuni)

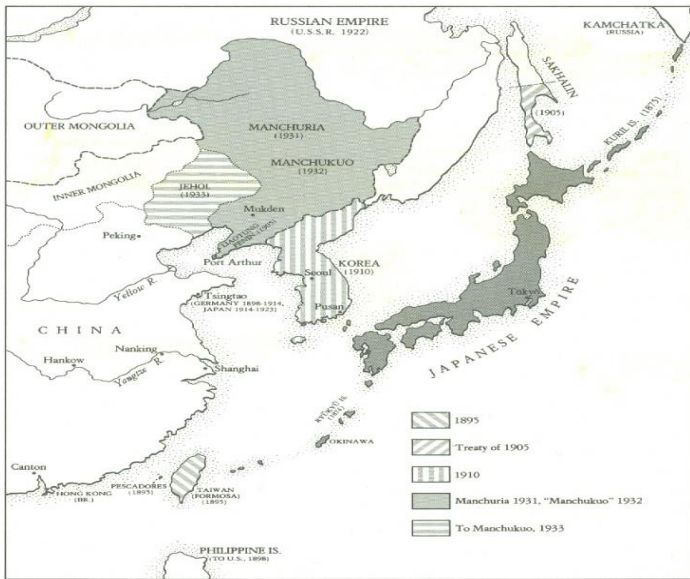
ซึ่งญี่ปุ่นถือว่าเป็นวีรบุรุษในสงคราม แต่จีนถือว่าเป็นอาชญากรสงคราม ทำให้มีความขัดแย้งกันมาตลอดจนปัจจุบัน

พิพิธภัณฑ์รำลึกการสังหารหมู่ที่หนานจิง มีป้ายแสดงวันเดือนปีที่เกิดเหตุการณ์จำนวน
ตัวเลขเหยื่อ 300,000 คน และรายชื่อผู้เสียชีวิต (ภาพถ่ายโดยวุฒิชัย มูลศิลป์)

ระหว่างเดือนธันวาคม ค.ศ. 1938 ถึงธันวาคม ค.ศ. 1941 เป็นระยะที่
ญี่ปุ่นยึดเมืองสำคัญและเส้นทางยุทธศาสตร์ของจีนได้เกือบหมด แต่ญี่ปุ่นต้อง
เผชิญกับการต่อต้านจากชาวจีน การที่ญี่ปุ่นรุกรานและยึดครองจีนได้ส่วนหนึ่ง

เพราะแนวร่วมครั้งที่ 2 ของพรรคคอมมิวนิสต์จีนกับพรรคกัวหมินตั้งเป็นไปอย่างหลวมๆ เจียง ไคเชกปล่อยให้พรรคคอมมิวนิสต์ต่อสู้กับญี่ปุ่นทางจีนตอนเหนือโดยไม่ช่วยเหลือ ขณะเดียวกันเหมา เจ๋อตง ถือโอกาสขยายเขตอิทธิพลของพรรคคอมมิวนิสต์ออกไปได้อย่างกว้างขวางในภาคเหนือ

แผนที่การเติบโตของจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นระหว่าง ค.ศ. 1895 – 1933

(จาก Reischauer and Craig, 1978)

สงครามจีน – ญี่ปุ่น กลายเป็นส่วนหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อญี่ปุ่นโจมตีอ่าวเพิร์ล (Pearl Harbor) ที่ตั้งฐานทัพของสหรัฐอเมริกาในหมู่เกาะ

ฮาวายเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม ค.ศ. 1941 (ตามเวลาของสหรัฐอเมริกา) สหรัฐอเมริกาจึงประกาศเข้าร่วมสงครามกับฝ่ายพันธมิตร และให้ความช่วยเหลือจีนในฐานะพันธมิตร ใน ค.ศ. 1943 มหาอำนาจตะวันตกยกเลิกสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกันให้แก่จีน เมื่อเข้าสู่ปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 กองทัพพันธมิตรยึดเมืองต่าง ๆ ในจีนคืนมาจากญี่ปุ่นได้

สถานการณ์ของญี่ปุ่นทรุดหนักมากขึ้นเมื่อเยอรมนียอมแพ้สงครามในต้นเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1945 ต่อมาในวันที่ 26 กรกฎาคม ค.ศ. 1945 ฝ่ายสัมพันธมิตร ประกอบด้วยประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา ประธานาธิบดีจีน และนายกรัฐมนตรีอังกฤษยื่นคำประกาศพอร์ตสדם (Portsmouth's Declaration) แก่ญี่ปุ่น โดยมีจุดมุ่งหมายให้ญี่ปุ่นยอมจำนนโดยไม่มีเงื่อนไข สารสำคัญของคำประกาศนี้ ได้แก่

1. ญี่ปุ่นควรได้รับโอกาสในการยุติสงคราม เปิดโอกาสให้ญี่ปุ่นตัดสินใจ
2. กองกำลังบก อากาศ ทะเลของสหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร จีน และประเทศทางตะวันตก พร้อมเข้าโจมตีญี่ปุ่นจนกว่าญี่ปุ่นจะยุติสงคราม
3. อำนาจและอิทธิพลของบุคคลที่ชักนำญี่ปุ่นเข้าสู่สงครามต้องถูกกำจัด และสร้างระเบียบใหม่ที่มีความยุติธรรม มั่นคง และมีสันติภาพ
4. ญี่ปุ่นจะถูกยึดครองจนกว่าสัมพันธมิตรจะแน่ใจว่าระเบียบใหม่จะเกิดขึ้น และอำนาจการทำสงครามของญี่ปุ่นจะหมดไป
5. เกราชของญี่ปุ่นจำกัดอยู่ที่ 4 เกาะใหญ่ และเกาะเล็กน้อยตามที่กำหนด
6. กองกำลังญี่ปุ่นนอกประเทศ ได้รับอนุญาตให้กลับประเทศญี่ปุ่นได้และได้รับโอกาสที่จะใช้ชีวิตอย่างปกติสุข

7. ญี่ปุ่นจะไม่มีฐานะเป็นทาสหรือถูกทำลายทั้งชาติ แต่อาชญากรรมสงคราม ต้องถูกลงโทษ
8. รัฐบาลญี่ปุ่นต้องกำจัดอุปสรรคที่ขัดขวางการฟื้นฟูประชาธิปไตยในหมู่ ชาวญี่ปุ่น เสรีภาพพื้นฐานและการเคารพสิทธิมนุษยชนจะได้รับการ สถาปนา
9. ญี่ปุ่นได้รับอนุญาตให้ดำเนินอุตสาหกรรมต่อไป แต่ต้องไม่ใช่ อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทหาร
10. กองกำลังของฝ่ายสัมพันธมิตรจะออกจากญี่ปุ่นทันทีที่บรรลุด จุดประสงค์เหล่านี้ และญี่ปุ่นมีรัฐบาลที่รักษันติภาพ มีความรับผิดชอบ
11. ฝ่ายสัมพันธมิตรเรียกร้องให้ญี่ปุ่นยอมแพ้อย่างไม่มีเงื่อนไขในทันที มิฉะนั้นญี่ปุ่นจะเกิดความพินาศ¹⁷

รัฐบาลญี่ปุ่นไม่ยอมรับคำประกาศนี้ โดยหนังสือพิมพ์ญี่ปุ่นตีพิมพ์คำพูดของนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นว่าคำประกาศนี้ไม่มีคุณค่าและจะเพิกเฉยต่อคำประกาศ¹⁸ ทำให้อีก 10 วันต่อมาสหรัฐอเมริกาทิ้งระเบิดปรมาณูลูกแรกที่เมืองฮิโรชิมา (Hiroshima) เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม ค.ศ. 1945 ตามด้วยสหภาพโซเวียตประกาศยกเลิกสถานะเป็นกลางกับญี่ปุ่น และประกาศสงครามกับญี่ปุ่นในวันที่ 8 สิงหาคม ญี่ปุ่นตระหนักดีว่าไม่มีกำลังที่จะต้านทานโซเวียตในแมนจูเรีย เพราะกองทัพกวางตงถูกเรียกกลับมาสู้รบในญี่ปุ่นนานแล้ว ต่อมาในวันที่ 9 สิงหาคม ญี่ปุ่นถูกทิ้งระเบิดปรมาณูลูกที่สองที่เมืองนางะซะกิ (Nagasaki)

ในตอนนี้อะการเห็นในกลุ่มผู้นำญี่ปุ่นแตกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มรัฐบุรุษอาวุโสเห็นว่าญี่ปุ่นสมควรยอมแพ้ ส่วนนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศเห็นว่าไม่ควรยอมแพ้ ผลที่สุดจักรพรรดิฮิโรฮิโตะลงมติขอยอมจำนนต่อสหรัฐอเมริกา โดยมีเงื่อนไขว่าสถาบันจักรพรรดิจะต้องคงอยู่แม้ญี่ปุ่นจะถูกยึดครอง แต่ฝ่ายสัมพันธมิตรปฏิเสธและให้ญี่ปุ่นยอมแพ้อย่างไม่มีเงื่อนไขในวันที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 1945 (ในสหรัฐอเมริกาเป็นวันที่ 14) จักรพรรดิฮิโรฮิโตะจึงประกาศยอมแพ้ทางวิทยุและให้ทหารญี่ปุ่นวางอาวุธ และในวันที่ 2 กันยายน ค.ศ. 1945 มีการทำพิธียอมแพ้อย่างเป็นทางการบนเรือรบ USS Missouri สงครามโลกครั้งที่ 2 จึงสิ้นสุดลง และถือเป็นการสิ้นสุดจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นลงโดยสิ้นเชิง

สรุป

ลัทธิทหารนิยมทำให้ญี่ปุ่นดำเนินนโยบายต่างประเทศที่ก้าวร้าวโดยจีนเป็นประเทศที่ตกเป็นเหยื่อ เพราะญี่ปุ่นต้องการขยายยึดครองดินแดนแมนจูเรียของจีน เพื่อการขยายอำนาจทางการเมือง การทหารและเศรษฐกิจ รวมถึงการระบายพลเมืองญี่ปุ่นไปตั้งถิ่นฐานยังต่างแดน ส่วนภายในประเทศเป็นช่วงที่การเมืองของญี่ปุ่นต้องเผชิญกับแรงกดดัน รัฐบาลที่มาจากพลเรือนถูกโจมตีทั้งในด้านการแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่ไม่ได้ผล การมีผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างฝ่ายการเมืองกับนักธุรกิจ และการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่รวมขอมกับชาติตะวันตกและยุโรป จากกรณีการทำสนธิสัญญาการค้าลี้ลับกับอ่าว

ครั้งต่างๆ การยอมอ่อนข้อต่อจีน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้ลัทธิทหารนิยมเริ่มเข้ามามีบทบาท จนนำญี่ปุ่นเข้าสู่สงครามกับจีนและสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งจบลงด้วยความพ่ายแพ้อย่างย่อยยับของญี่ปุ่น

ความพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญแก่ญี่ปุ่นหลายประการ ทั้งการถูกสหรัฐอเมริกาเข้ายึดครอง ปกครอง การเปลี่ยนแปลงสถานะของจักรพรรดิ การกำจัดลัทธิทหารนิยม การยกเลิกการมีกองทัพ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ การทหาร

เชิงอรรถ

¹ Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p. 185

² ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 404

³ *แหล่งเดิม*. หน้า 405

⁴ Marius B. Jansen. (2000) *op.cit.* p. 511

⁵ แมริอุส บี. แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 124 - 125

⁶ Franz Schurmann and Orville Schell. (1967). *Republican China: Nationalism, War, and the Rise of Communism 1911 – 1949*. pp.180 – 185.

⁷ *Ibid.*

⁸ Leon Trotsky. (1940). “The Tanaka Memorial” *Fourth International*, 2 (5) June 1941: 131 - 135

⁹ John J. Stephan. (1973) “The Tanaka Memorial (1927): Authentic or Spurious?” *Modern Asian Studies*, 7 (4): 733 – 745; Leon Trotsky. (1940). *op.cit.*

¹⁰ ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 420

¹¹ Marius B. Jansen. (2000). *op.cit.* p. 579

¹² Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p. 186

¹³ *Ibid.* p.186

¹⁴ แมริอุส บี. แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 126

¹⁵ วุฒิชัย มุลศิลป์. (2551). “เมื่อประวัติศาสตร์เป็นเหตุแห่งความขัดแย้งระหว่างชาติในเอเชีย” *ไทย จีน ญี่ปุ่น ในยุคจักรวรรดินิยมใหม่ วิเคราะห์ เปรียบเทียบ*. หน้า 340

* อ่านเพิ่มเติมใน วุฒิชัย มุลศิลป์. (2551). “เมื่อประวัติศาสตร์เป็นเหตุแห่งความขัดแย้งระหว่างชาติในเอเชีย” และ Iris Chang. (1998). *The Rape of Nanking, The Forgotten Holocaust of World War II*. แปลโดย ฉัตรนคร องค์กรสิทธิ์. *หลังเลือดที่น่านกิง*. (2546) จีน

กำหนดให้วันที่ 13 ธันวาคม ซึ่งเป็นวันที่ญี่ปุ่นบุกหนานจิงเป็นวันหยุดของชาติ เพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์นี้

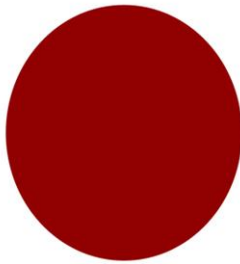
¹⁶ วุฒิชัย มุลศิลป์. (2551). *เล่มเต็ม*. หน้า 347

¹⁷ ฮิวจ์ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเต็ม*. หน้า 520-521

¹⁸ *แหล่งเต็ม*. หน้า 522

8

การยึดครองและฟื้นฟูญี่ปุ่น
หลังสงครามโลกครั้งที่ 2

บทนำ

การพ่ายแพ้ของญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในญี่ปุ่นพอกับการเปลี่ยนแปลงในสมัยเมจิ จักรวรรดิญี่ปุ่นสิ้นสุดลงด้วยความพ่ายแพ้อย่างย่อยยับ ญี่ปุ่นได้รับความบอบช้ำจากสงครามอย่างมาก และถูกยึดครองโดยชาวต่างชาติเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ระหว่าง ค.ศ. 1945 - 1952 ฝ่ายสัมพันธมิตรประกาศนโยบายยึดครองญี่ปุ่นในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1945 โดยมีหลักการสำคัญเพื่อมุ่งปฏิรูปญี่ปุ่น และเปลี่ยนจากผู้ทำลายมาเป็นผู้สร้างสันติภาพ เพื่อทำลายระบบทหารของญี่ปุ่นและสร้างความเป็นประชาธิปไตยให้ญี่ปุ่น¹ การยึดครองญี่ปุ่นดำเนินการโดยคณะกรรมการการตะวันออกไกลที่กรุงวอชิงตัน โดยมีตัวแทนจากประเทศที่ทำสงครามกับญี่ปุ่นเป็นสมาชิก แต่ในทางปฏิบัติการยึดครองและบริหารดำเนินการโดยสหรัฐอเมริกา

บทนี้ศึกษาวิเคราะห์นโยบายการการยึดครองและฟื้นฟูญี่ปุ่นของสหรัฐอเมริกา ปัจจัยที่มีผลต่อนโยบายปฏิรูปญี่ปุ่นของสหรัฐอเมริกาและผลที่เกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงของญี่ปุ่นภายใต้การยึดครอง

1. สภาพของญี่ปุ่นหลังสงคราม

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นได้รับความบอบช้ำจากสงครามมาก คนญี่ปุ่นรู้สึกท้อแท้สิ้นหวัง ซิงซังสงคราม เมื่อสงครามสิ้นสุดลงญี่ปุ่นสูญเสียดินแดนอาณานิคมและอิทธิพลต่างๆ โดยเฉพาะผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นได้หยุดชะงักกัน โรงงานและเครื่องจักรในเกาหลี และ

แมนจูเรียถูกยึดครองโดยสหภาพโซเวียต อุตสาหกรรมในประเทศเสียหายยับเยินจากภัยสงคราม ผลผลิตทางการเกษตรลดลงประมาณ 1 ใน 3 เนื่องจากขาดเครื่องมือใหม่ๆ ขาดปุ๋ย และขาดแรงงานเป็นเวลาหลายปี เนื่องจากไปทำสงคราม เมืองใหญ่ส่วนมากถูกทำลาย ชาวญี่ปุ่นประมาณ 7 แสน 5 หมื่นคน บาดเจ็บและเสียชีวิต บ้านเรือนกว่า 3 ล้านหลังถูกทำลาย² ประชาชนอยู่ในภาวะสิ้นหวัง สินค้าอุปโภคบริโภคขาดแคลน อาหารราคาแพง เศรษฐกิจได้รับการฟื้นฟูค่อนข้างช้า มีการละเมิดกฎหมายทำให้ปัญหาอาชญากรรมเพิ่มขึ้น ทหารญี่ปุ่นราว 2 ล้านคนในประเทศถูกปลดประจำการ ทหารและพลเรือนกว่า 3 ล้านคนในต่างประเทศถูกส่งกลับญี่ปุ่น³ ทำให้อาหารขาดแคลนมากขึ้น สหรัฐอเมริกาต้องบริจาคอาหารและของใช้จำนวนมาก

ความกดดันต่างๆ ในสังคมญี่ปุ่นขณะนั้นทำให้ชาวญี่ปุ่นต้องการฟื้นฟูประเทศและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่า ทำให้การยึดครองของสหรัฐอเมริกาเป็นไปได้ง่ายขึ้น ประกอบกับสหรัฐอเมริกาส่งนายพลดักลาส แมคอาร์เทอร์ (Douglas MacArthur) มาเป็นผู้บัญชาการสูงสุดของฝ่ายสัมพันธมิตร (The Supreme Commander for the Allied Powers หรือ SCAP) ในญี่ปุ่น มีหน้าที่ปกครองญี่ปุ่นหลังสงคราม แมคอาเทอร์เป็นผู้นำที่เด็ดเดี่ยว กระตือรือร้น แสดงความเห็นใจชาวญี่ปุ่นและเต็มใจช่วยเหลือญี่ปุ่น เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ชาวญี่ปุ่นว่าสหรัฐอเมริกาเป็นมิตรและเข้ามาช่วยญี่ปุ่น⁴

ในส่วนของชาวญี่ปุ่นเอง สหรัฐอเมริกาเห็นว่าเป็นคนที่มีระเบียบวินัย มีการศึกษา อ่อนน้อม เต็มใจร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาเพื่อปฏิรูปประเทศ ด้วยลักษณะนิสัยของชาวญี่ปุ่นที่เชื่อฟังผู้นำ ทำให้ญี่ปุ่นยินดียิ่งร่วมมือกับผู้นำชาวญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา

2. ญี่ปุ่นภายใต้การยึดครองช่วงแรก ค.ศ. 1945 – 1947

ฝ่ายสัมพันธมิตรได้วางนโยบายที่จะใช้ปกครองญี่ปุ่นขึ้นในปลายเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1945 นโยบายนี้ร่างโดยกระทรวงต่างประเทศสหรัฐอเมริกา หลักการส่วนใหญ่มาจากคำประกาศปอร์ตสตัน มีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อมุ่งปฏิรูปญี่ปุ่น จากผู้ทำลายมาเป็นผู้สร้างสันติภาพ ป้องกันญี่ปุ่นจากการที่จะเป็นอันตรายต่อสันติภาพของโลกในอนาคต โครงร่างที่สัมพันธมิตรกำหนดให้กับญี่ปุ่น ได้แก่

- 1) อำนาจอธิปไตยของญี่ปุ่นจำกัดอยู่เฉพาะ 4 เกาะ และเกาะเล็กน้อยที่กำหนด
- 2) ต้องทำลายอำนาจทางทหารให้หมดไป และปลดอาวุธกองทัพญี่ปุ่น
- 3) พิจารณาโทษอาชญากรรมสงคราม
- 4) พัฒนาองค์กรแรงงานที่เป็นประชาธิปไตย
- 5) ส่งเสริมเสรีภาพส่วนบุคคล เคารพในหลักการสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน
- 6) ญี่ปุ่นจะได้รับโอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจที่สอดคล้องกับนโยบายสันติภาพ ส่งเสริมการกินดีอยู่ดี⁵

จักรพรรดิฮิโรฮิโตะ (ค.ศ. 1926 – 1989) กับนายพลดักลาส แมคคาร์เธอร์
ผู้บัญชาการของฝ่ายสัมพันธมิตรในการยึดครองญี่ปุ่นระหว่าง ค.ศ. 1945-1952
(จาก Gordon, 2014)

จากนโยบายเหล่านี้ ญี่ปุ่นต้องปฏิบัติตามโดยขึ้นตรงต่อผู้บัญชาการสูงสุดของฝ่ายสัมพันธมิตร คือ นายพลดักลาส แมคคาร์เธอร์ ซึ่งมีอิสระในการปฏิบัติงานและได้รับอำนาจหากมีกรณีฉุกเฉินทุกอย่าง การปกครองญี่ปุ่นของฝ่ายสัมพันธมิตรดำเนินไปภายใต้หน่วยงาน 2 หน่วย คือ

1. คณะกรรมการแห่งตะวันออกไกล (Far Eastern Commission) ประกอบด้วยสมาชิก 13 ประเทศ ที่ร่วมรบต่อสู้กับญี่ปุ่น ทำหน้าที่ตัดสินนโยบายหลัก
2. สภาของฝ่ายสัมพันธมิตร (Allied Council For Japan) มี 4 มหาอำนาจ คือ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ จีน โซเวียต ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำ

แก่นายพลดักลาส แมคอาเธอร์ ซึ่งเป็นผู้บัญชาการสูงสุดของฝ่ายสัมพันธมิตร (SCAP) ที่ทำหน้าที่ปฏิบัติงานในญี่ปุ่น

แต่ในทางปฏิบัติอำนาจส่วนใหญ่อยู่กับสหรัฐอเมริกา ฝ่ายสัมพันธมิตรเห็นว่าการกำจัดอิทธิพลทหารอย่างเดี๋ยวมไม่สามารถทำให้ญี่ปุ่นเป็นประชาธิปไตยได้ ต้องทำการปฏิรูปด้านอื่นด้วย การยึดครองช่วงแรกจึงเป็นระยะที่สหรัฐอเมริกาดำเนินการเพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่รักสันติ มีการปกครองแบบประชาธิปไตย มีการดำเนินการที่สำคัญๆ เช่น ยกเลิกรัฐธรรมนูญเมจิ ยกเลิกการกำหนดให้ศาสนาชินโตเป็นศาสนาประจำชาติ ยกเลิกกลุ่มธุรกิจหรือไชบะสึ เพราะสหรัฐอเมริกาเห็นว่า เป็นกลุ่มที่สนับสนุนให้รัฐบาลญี่ปุ่นก่อสงคราม

นโยบายปฏิรูปการเมืองเพื่อสร้างประชาธิปไตย

เป้าหมายหลักของสหรัฐอเมริกา คือ การทำลายลัทธิทหารนิยมญี่ปุ่นให้หมดไปและสร้างสังคมที่เป็นประชาธิปไตยในญี่ปุ่น จึงดำเนินการต่างๆ ดังนี้

การส่งเสริมสิทธิมนุษยชน สหรัฐอเมริกามีเป้าหมายเพื่อสร้างระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงในญี่ปุ่น ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1945 SCAP จึงได้ประกาศ “พระราชบัญญัติสิทธิมนุษยชนของญี่ปุ่น” เพื่อยกเลิกข้อจำกัดทางเสรีภาพ ยกเลิกกฎหมายที่จำกัดสิทธิมนุษยชน ปลดปล่อยนักโทษการเมือง⁶

การลงโทษอาชญากรสงคราม ในกระบวนการสร้างระบอบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นนั้น SCAP มีความเห็นว่าจำเป็นต้องทำลายระบบทหารของญี่ปุ่น โดยยึดกองกำลังทหาร ตำรวจลับ สั่งปิดฐานทัพ คลังสรรพาวุธ

โรงงานสร้างอาวุธ จัดตั้ง “ศาลทหารระหว่างประเทศสำหรับภูมิภาคตะวันออกไกล” (The International Military Tribunal for the Far East) เพื่อไต่สวนคดีอาชญากรรมสงคราม ปรากฏว่ามีการตัดสินแขวนคอผู้นำญี่ปุ่น 7 คน รวมถึงนายพลโตโจ ฮิเดกิ จำคุก 18 คน แยกเป็นจำคุกตลอดชีวิต 16 คน จำคุก 20 ปี 1 คน และจำคุก 7 ปี อีก 1 คน และมีอาชญากรรมที่ทำทารุณต่อพลเรือนสงครามและชนพื้นเมือง 5,000 คน แต่ถูกประหารประมาณ 900 คน⁷ ต่อมาบุคคลเหล่านี้ได้รับการจารึกชื่อที่ศาลเจ้ายะสุคุนิ ศาลเจ้าศักดิ์สิทธิ์ในลัทธินินโดที่กรุงโตเกียว ถือกันว่าบุคคลที่ถูกจารึกชื่อที่ศาลเจ้าแห่งนี้เป็น “กัณชิน” หรือเทพแห่งสงคราม ผู้คู่ทิศตนรับใช้องค์จักรพรรดิ การที่ “อาชญากร” ในสายตาพันธมิตรได้รับการยกย่องจากทหารญี่ปุ่น อีกทั้งนายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่นยังไปเคารพดวงวิญญาณของ “กัณชิน” เป็นประจำ จึงทำให้เกิดการประท้วงอย่างรุนแรงจากทั้งเกาหลีและจีนมาโดยตลอด

การเปลี่ยนแปลงสถานะของจักรพรรดิ กองบัญชาการสูงสุดของฝ่ายสัมพันธมิตรเรียกร้องให้ญี่ปุ่นร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ เพื่อเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เห็นว่าเป็นอุปสรรคต่อระบอบประชาธิปไตย คือ สถาบันจักรพรรดิ กองบัญชาการสูงสุดฯ มีความเห็นว่าสถาบันจักรพรรดิเป็นสถาบันที่มีความสำคัญควบคู่กับการปกครองญี่ปุ่นมายาวนาน การเปลี่ยนแปลงใดๆ จึงต้องทำอย่างระมัดระวัง รอบคอบ และมีการสำรวจความคิดเห็นของชาวอเมริกันว่าจะจัดการกับสถาบันจักรพรรดิอย่างไร ในวันที่ 29 พฤษภาคม ค.ศ. 1946 มีการจัดสำรวจความคิดเห็น ปรากฏว่าชาวอเมริกันเห็นว่าให้ประหารชีวิตร้อยละ 33 ให้ศาลตัดสินร้อยละ 17 จำคุกตลอดชีวิตร้อยละ 17 เนรเทศร้อยละ 9 ไม่

ทำอะไรเพราะจักรพรรดิเป็นหัวโขนของผู้นำทหารร้อยละ 5 ใช้จักรพรรดิเป็นหุ่นเชิดในการปกครองญี่ปุ่นร้อยละ 3 ไม่มีความเห็น-ไม่ตอบร้อยละ 25°

จากการสำรวจพบว่าการต่อต้านจักรพรรดิญี่ปุ่นในสังคมอเมริกันมีความรุนแรงมาก มีการเรียกร้องให้ลงโทษจักรพรรดิในฐานะอาชญากรสงคราม เพราะมีความเข้าใจว่าจักรพรรดิเป็นผู้ส่งเสริมให้ก่อสงคราม แต่ความคิดนี้ถูกคัดค้านจากพวกอนุรักษนิยมในญี่ปุ่นและในต่างประเทศที่มีความเข้าใจเกี่ยวกับญี่ปุ่นดีว่าสถาบันนี้มีความสำคัญมากในสังคมญี่ปุ่น และการที่ญี่ปุ่นประกาศสงครามเป็นเพราะได้รับการสนับสนุนจากที่ปรึกษาของจักรพรรดิ ไม่ใช่ความเห็นชอบหรือการตัดสินใจโดยลำพังของจักรพรรดิ นายพลแมคอาเธอร์เห็นว่าสถาบันจักรพรรดิมีความจำเป็นต่อการรักษาเสถียรภาพทางการเมืองของญี่ปุ่น และสร้างความสะดวกในการปฏิรูป เพราะหากยกเลิกสถาบันหรือลงโทษจักรพรรดิ อาจถูกต่อต้านจากชาวญี่ปุ่นได้ เขาจึงเห็นว่าต้องรักษาสถาบันนี้ไว้ภายใต้รัฐธรรมนูญ และโน้มน้าวให้รัฐบาลสหรัฐอเมริกาเห็นด้วย แต่ต้องปรับเปลี่ยนสถานะของจักรพรรดิ°

ในที่สุดในวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1946 จักรพรรดิฮิโรฮิโตะประกาศสละสิทธิ์ในสถานภาพอันศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดจะละเมิดมิได้ และประกาศถึงความเป็นมนุษย์ของพระองค์ จากคำประกาศนี้ทำให้สถานภาพจักรพรรดิเป็นเพียงสัญลักษณ์ของประเทศ นอกจากกำหนดฐานะของจักรพรรดิไว้ว่าเป็นเพียงสัญลักษณ์ของรัฐแล้ว SCAP ยังกำหนดขอบเขตพระราชกรณียกิจของจักรพรรดิว่าต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี และสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้แก่จักรพรรดิญี่ปุ่นด้วยการให้ปรากฏพระองค์และพระราชทานพระราชาวาทแก่ประชาชน เพื่อให้จักรพรรดิเป็นศูนย์รวมแห่งความจงรักภักดี

และให้ประชาชนรักและเลื่อมใสแทนความน่าเกรงขามอย่างสถานะของ จักรพรรดิในอดีต¹⁰

การดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ SCAP เห็นว่าญี่ปุ่น จำเป็นต้องมีรัฐธรรมนูญใหม่แทนรัฐธรรมนูญเมจิ (ค.ศ.1889) เพราะ รัฐธรรมนูญเมจิเป็นรัฐธรรมนูญที่ขัดขวางการปกครองประชาธิปไตย กองบัญชาการสูงสุดโดยนายพลแมคอาเธอร์แจ้งแก่นายกรัฐมนตรีชิเดสะระของ ญี่ปุ่นว่าการปฏิรูปรัฐธรรมนูญเป็นภาระสำคัญที่สุดประการหนึ่งที่รัฐบาลญี่ปุ่น ควรปฏิบัติ

นายกรัฐมนตรีชิเดสะระจึงตั้งคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ขึ้น มีนายมะชิโมโตะ โจจิ (Matsumoto Joji) ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายของญี่ปุ่น เป็นประธานคณะกรรมการ ดำเนินการร่างอยู่ราว 3 เดือน ในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1946 คณะรัฐมนตรีได้เสนอร่างรัฐธรรมนูญต่อกองบัญชาการ สูงสุด แต่ร่างรัฐธรรมนูญนี้ยังมีความเป็นอนุรักษนิยมอยู่มาก ไม่แตกต่างจาก รัฐธรรมนูญเมจินัก และจักรพรรดิยังดำรงฐานะสูงสุดทางการเมือง เนื้อหาของ รัฐธรรมนูญตรงข้ามกับคำประกาศปอร์ตสตัน คือ สถาบันจักรพรรดิยังดำรง ฐานะสำคัญทางการเมือง สิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานยังไม่ได้รับการประกัน¹¹ เมื่อ ญี่ปุ่นร่างรัฐธรรมนูญออกมาเช่นนี้ นายพลแมคอาเธอร์จึงเข้าแทรกแซง เพราะ เกรงจะไม่ทันต่อการเลือกตั้งในอีก 2 เดือน โดยตั้งคณะทำงานร่างรัฐธรรมนูญ ของกองบัญชาการขึ้นใหม่ภายใต้การนำของพลเอกคอร์ทนีย์ วิทนีย์ (Courtney Whitney) นายพลแมคอาเธอร์เสนอว่าต้องคำนึงถึงพื้นฐาน 3 ประการในการร่าง รัฐธรรมนูญ คือ¹²

- 1) จักรพรรดิเป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ อำนาจของจักรพรรดิถูกจำกัดลงและดำรงอยู่ในฐานะประมุขประเทศ
- 2) ญีปุ่นจะต้องไม่ก่อหรือเข้าสู่สงครามในอนาคต ส่วนการตัดสินใจสลละสิทธิ์ในการทำสงครามและการไม่มีกองทหารนั้นเกิดจากข้อเสนอของนายกรัฐมนตรีชิเดฮาระที่เสนอต่อนายพลแมคอาเธอร์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ประเทศต่าง ๆ ในโลกรู้ว่าญีปุ่นไม่ประสงค์จะก่อสงครามอีก¹³
- 3) ญีปุ่นยกเลิกโครงสร้างระบบพิวตัลทั้งหมด โดยจะไม่มีการแต่งตั้งขุนนางเพิ่ม และถ้ามีตำแหน่งอยู่ ให้ยกเลิกตำแหน่งเมื่อผู้ดำรงตำแหน่งสิ้นชีวิตลง และบรรดาขุนนางเหล่านี้จะไม่มีอำนาจการเมือง

รัฐธรรมนูญฉบับนี้ร่างเสร็จภายในระยะเวลาสี่ปดาห์เศษ เสนอนายพลแมคอาเธอร์ให้ความเห็นชอบ และส่งให้ผู้แทนคณะรัฐมนตรีของญีปุ่นอีกครั้งเพื่อแก้ไข และมีการประชุมร่วมกันระหว่างฝ่ายญีปุ่นกับฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งผู้แทนคณะรัฐมนตรีญีปุ่นมีเวลาจำกัดในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ จึงกล่าวได้ว่าร่างรัฐธรรมนูญนี้เป็นไปตามความต้องการของนายพลแมคอาเธอร์ เมื่อคณะกรรมการทั้งสองฝ่ายตกลงกันได้แล้วจึงมีการจัดทำรัฐธรรมนูญเป็นภาษาอังกฤษและภาษาญีปุ่น ให้จักรพรรดิลงพระนามและประกาศใช้ในวันที่ 3 พฤศจิกายน ค.ศ. 1946 และให้มีผลบังคับใช้ในวันที่ 3 พฤษภาคม ค.ศ. 1947

สาระสำคัญของรัฐธรรมนูญโชวะ ประกอบด้วย 11 หมวด 103 มาตรา¹⁴ บทบัญญัติสำคัญ คือ

- 1) สถาบันจักรพรรดิเป็นเพียงสัญลักษณ์ของประเทศ (มาตรา 1)

- 2) ญี่ปุ่นจะเป็นชาติที่ไม่มีมีกองทัพบก เรือ อากาศ (มาตรา 9) โดยรัฐธรรมนูญระบุว่า “ประชาชนชาวญี่ปุ่นประกาศสละสิทธิการส่งครามในฐานะเป็นสิทธิแห่งอำนาจอธิปไตยของชาติ” ซึ่งเป็นข้อความผูกมัดไม่ให้ญี่ปุ่นมีกองทัพ¹⁵
- 3) ประชาชนมีความเท่าเทียมกันทางกฎหมาย มีสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐาน เช่น สิทธิการเลือกตั้ง การแสดงความคิดเห็น การนับถือศาสนา การประกอบอาชีพ การชุมนุม

รัฐธรรมนูญโชวะได้เปลี่ยนแปลงพื้นฐานแนวคิดทางการเมืองของรัฐบาลญี่ปุ่นหลายประการ ข้อแตกต่างสำคัญระหว่างรัฐธรรมนูญเมจิ ค.ศ.1889 กับ รัฐธรรมนูญโชวะ ค.ศ. 1947 สรุปได้ดังนี้

- 1) สถาบันจักรพรรดิ รัฐธรรมนูญเมจิ ระบุว่า “รัฐธรรมนูญให้อำนาจสิทธิ์ขาดไว้กับองค์จักรพรรดิ เนื่องจากทรงสืบเชื้อสายมาจากสุริยเทพ”

ส่วนรัฐธรรมนูญโชวะ ระบุว่า จักรพรรดิมีฐานะเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน “จักรพรรดิจะแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีตามความเห็นของสภา และจะแต่งตั้งหัวหน้าศาลสูงสุด ตามความเห็นของคณะรัฐมนตรี” แสดงให้เห็นว่าอำนาจการปกครองที่แท้จริงมาจากการเลือกตั้ง การปกครองในระบบประชาธิปไตยอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญเป็นไปแบบเสรีนิยม อำนาจในการปกครองเป็นของประชาชนส่วนใหญ่ รัฐสภาคือองค์กรสูงสุดของประเทศ¹⁶

- 2) รัฐสภา รัฐธรรมนูญเมจิมี 2 สภา คือ สภาสูง และ สภาผู้แทนราษฎร สมาชิกของสภาสูงมาจากสมาชิกของขุนนางราชสำนัก คณะผู้แทนที่ได้รับการเลือกตั้งจากจักรพรรดิ

รัฐธรรมนูญไชวະ ระบุว่า รัฐสภาเป็นองค์กรสูงสุด อำนาจแห่ง รัฐธรรมนูญเป็นองค์กรบัญญัติกฎหมายแห่งเดียวของรัฐ รัฐสภาประกอบด้วย 2 สภา คือ สภาผู้แทนราษฎร และวุฒิสภา ทั้ง 2 สภามาจากการเลือกตั้ง คุณสมบัติของสมาชิกทั้ง 2 สภา และคุณสมบัติของผู้มีสิทธิเลือกตั้งถูกกำหนดไว้ในกฎหมาย ผู้แทนอยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี สภามีสิทธิยุบก่อน 4 ปี วุฒิสภา 6 ปี และมีการเลือกตั้งครั้งหนึ่งของสมาชิกทุก 3 ปี

3) คณะรัฐมนตรี รัฐธรรมนูญเมจิ คณะรัฐมนตรีไม่ต้องรับผิดชอบต่อ รัฐสภา แต่รับผิดชอบต่อจักรพรรดิ รัฐธรรมนูญไชวະ ระบุว่า คณะรัฐมนตรีมี อำนาจสูงสุดทางการบริหาร ประกอบด้วยรัฐมนตรีเป็นหัวหน้า รัฐมนตรีต้อง เป็นพลเรือน ในการใช้อำนาจบริหารให้คณะรัฐมนตรีรับผิดชอบร่วมกัน นายกรัฐมนตรีได้รับเลือกจากสภา

4) ตุลาการ รัฐธรรมนูญเมจิ อำนาจตุลาการมาจากจักรพรรดิ ส่วนรัฐธรรมนูญไชวະ ระบุว่า อำนาจตุลาการเป็นอิสระจากฝ่ายบริหาร ศาลสูงมี สิทธิพิจารณาว่าร่างกฎหมายต่าง ๆ สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญหรือไม่¹⁷

5) การปกครองท้องถิ่น รัฐธรรมนูญเมจิไม่มีระบุไว้ ส่วน รัฐธรรมนูญไชวະระบุว่า รัฐบาลท้องถิ่นมีอำนาจและอิสระในการบริหารงาน การ สร้างกฎเกณฑ์ในการบริหารงานท้องถิ่น

พัฒนาการทางการเมืองช่วงแรกภายใต้รัฐธรรมนูญไชวະ

การดำเนินการเลือกตั้ง การปฏิรูปการเมืองที่กองบัญชาการสูงสุด พยายามทำกับญี่ปุ่น คือ ผลักดันให้มีการเลือกตั้งขึ้น โดยเสนอให้รัฐสภาญี่ปุ่น ออกกฎหมายเลือกตั้งใหม่ ให้สตรีมีสิทธิลงคะแนน และการที่กองบัญชาการ

สูงสุดได้ออกพระราชบัญญัติประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชนเมื่อตุลาคม ค.ศ. 1945 มีส่วนช่วยกระตุ้นกิจกรรมการเมือง มีพรรคการเมืองเข้ามาหาเสียงจากประชาชน เช่น พรรคคอมมิวนิสต์ประกาศนโยบายแก้ปัญหาขาดแคลนอาหาร ควบคุมราคาสินค้า เพิ่มค่าจ้างแรงงาน ยึดอุตสาหกรรมพื้นฐานทั้งหมดที่เป็นของรัฐ และยกเลิกการยึดครองญี่ปุ่น พรรคเสรีประชาธิปไตย (LPD) มีนโยบายยึดธนาคารและอุตสาหกรรมต่างๆ เข้าเป็นของรัฐ แก้ปัญหาขาดอาหาร ควบคุมราคาสินค้า เพิ่มค่าแรง พรรคเสรีนิยมมีแนวอนุรักษนิยม เน้นเศรษฐกิจ เสรีนิยม ส่งเสริมให้สตรีมีสิทธิเลือกตั้ง

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 1 จัดขึ้นในเดือนเมษายน ค.ศ. 1946 นายโยชิตะ ชิเงรุ (Yoshida Shigeru, ค.ศ. 1946– 1947 และ 1948-1954) ได้เป็นนายกรัฐมนตรี ตั้งรัฐบาลผสมระหว่างพรรคเสรีนิยมและพรรคก้าวหน้า ต่อมาเมื่อรัฐธรรมนูญโซวะบังคับใช้ในวันที่ 3 พฤษภาคม ค.ศ. 1947 จึงได้จัดการเลือกตั้งครั้งที่ 2 ขึ้น ซึ่งพรรคสังคมนิยมชนะการเลือกตั้ง แต่คะแนนเสียงไม่ขาด จึงมีการตั้งรัฐบาลผสม มีนายคะตายามะ เท็ตสึ เป็นนายกรัฐมนตรี 9 เดือน ใน ค.ศ. 1948 นายโยชิตะ ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีครั้งที่ 2

ปัญหาการปลดพวกหัวรุนแรง ก่อนหน้ารัฐธรรมนูญโซวะจะมีผลบังคับใช้ในกลาง ค.ศ. 1947 กองบัญชาการสูงสุดของฝ่ายพันธมิตรได้ขยายมาตรการปลดเจ้าหน้าที่ที่นิยมทหารออกจากตำแหน่งในระดับรัฐบาลท้องถิ่น วงการอุตสาหกรรมและการเงินขนาดใหญ่ ผู้มีอิทธิพลในฝ่ายสื่อสารมวลชน ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นมีคำสั่งปลดและกีดกันบุคคลที่เคยสนับสนุนพวกชาตินิยมหัวรุนแรงและสนับสนุนการทำสงคราม ออกจากตำแหน่งหน้าที่ในหน่วยงานระดับท้องถิ่น¹⁸

การกำจัดพวกราชาตินิยมหัวรุนแรงด้านเศรษฐกิจมีมากกว่าบุคคลสาขาอื่น ๆ เพราะเจ้าหน้าที่ฝ่ายยึดครองมีความเห็นว่ากลุ่มไชบะสีต้องรับผิดชอบต่อการรุกรานต่างประเทศของทหารนิยมญี่ปุ่น ทำให้มีผู้ถูกปลดทั้งผู้บริหารระดับสูง ผู้อำนวยการ เจ้าหน้าที่ที่มีอิทธิพลในบริษัทต่าง ๆ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ บริษัทของรัฐบาล เช่น ธนาคารแห่งญี่ปุ่น บริษัทที่มีกิจการในดินแดนที่ญี่ปุ่นยึดครอง และบริษัทของกลุ่มผูกขาดหรือไชบะสี รวมทั้งยึดทรัพย์สินของบุคคลเหล่านี้¹⁹ อย่างไรก็ตาม การกำจัดพวกราชาตินิยมหัวรุนแรงของกองบัญชาการสูงสุดของฝ่ายพันธมิตรเป็นไปโดยฝ่ายญี่ปุ่นไม่เห็นชอบด้วยทั้งหมด ทำให้เกิดปัญหาความยุ่งยาก ไม่ยุติธรรมแก่ผู้ถูกปลดจำนวนมาก ทำให้โครงการนี้ไม่เป็นไปตามเป้าหมาย ต่อมาจึงมีการลบรายชื่อผู้ถูกปลดออกเป็นจำนวนมาก

การเคลื่อนไหวของกลุ่มแรงงาน ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำหลังสงครามที่เกิดขึ้นทำให้ปัญหาของกรรมกรมีมากขึ้น พรรคคอมมิวนิสต์จึงเป็นผู้นำเรียกร้องให้มีการกำหนดค่าแรงขั้นต่ำ ให้ยกเว้นภาษีแก่ผู้มีรายได้ต่ำ และเพิ่มค่าแรงให้กรรมกร ต่อมากรรมกรประมาณแสนห้าหมื่นคนไปชุมนุมกันที่กรุงโตเกียว เรียกร้องให้นายกรัฐมนตรีโยชิเดะลาออก และประกาศจะนัดหยุดงานทั่วประเทศในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1947 แต่ SCAP ได้เข้าแทรกแซงไม่มีการนัดหยุดงาน และในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1948 SCAP ออกกฎหมายห้ามข้าราชการพลเรือนหยุดงาน ในปีต่อมาได้แก้กฎหมายสหภาพแรงงานเพื่อจำกัดกิจกรรมทางการเมืองของสหภาพที่มีมากขึ้นและรื้อฟื้นข้อบังคับการกวาดล้างขึ้นมาใหม่ ที่เป็นเช่นนี้เพราะ SCAP ต้องการควบคุมไม่ให้สหภาพกรรมกรซึ่งได้รับการสนับสนุนจากพรรคคอมมิวนิสต์ญี่ปุ่น ขยายบทบาททางการเมือง

การเติบโตของฝ่ายอนุรักษนิยมในญี่ปุ่น หลังจากที่พรรคคอมมิวนิสต์ญี่ปุ่นมีบทบาทน้อยลงเพราะความล้มเหลวจากแผนการนัดหยุดงานทั่วประเทศใน ค.ศ. 1947 และ SCAP มีมาตรการควบคุมการเคลื่อนไหวของกรรมกรมากขึ้น ทำให้ฝ่ายอนุรักษนิยมในญี่ปุ่นมีบทบาทมากขึ้น ตัวแทนจากฝ่ายอนุรักษนิยมพรรคต่างๆ ผลัดกันขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และตั้งแต่ ค.ศ. 1950 SCAP ได้ลดการแทรกแซงทางการเมืองของญี่ปุ่นลงตามนโยบายของนายพลแมคอาเธอร์ที่ต้องการให้ญี่ปุ่นบริหารประเทศด้วยตนเอง ทำให้การโจมตีรัฐบาลว่าถูก SCAP ควบคุม ลดน้อยลงด้วย

พรรคคอมมิวนิสต์ญี่ปุ่นนั้นได้รับการสนับสนุนจากพรรคคอมมิวนิสต์จีน และเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์จีนเริ่มมีชัยชนะในหลายพื้นที่ตั้งแต่ ค.ศ. 1948 จึงมีส่วนส่งเสริมความมั่นคงของพรรคคอมมิวนิสต์ญี่ปุ่นด้วย เห็นได้จากการเลือกตั้งเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. 1949 ตัวแทนพรรคคอมมิวนิสต์ญี่ปุ่นได้รับเลือกเข้ามาในสภาผู้แทนราษฎรถึง 35 คน จากสมาชิก 467 คน²⁰ แต่รัฐบาลอนุรักษนิยมพยายามควบคุมอิทธิพลพรรคคอมมิวนิสต์โดยมี SCAP สนับสนุน รัฐบาลอนุรักษนิยมออกมาตรการการใช้แรงงานใหม่โดยยึดตามมาตรฐานขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ ตั้งกระทรวงแรงงาน และกำจัดพวกคอมมิวนิสต์ที่ควบคุมฝ่ายบริหารของสหพันธ์แรงงานต่างๆ

ขณะที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนประสบความสำเร็จในการปฏิวัติจีน แต่ในญี่ปุ่นพรรคคอมมิวนิสต์กลับมีบทบาทน้อยลง SCAP พยายามทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธาในพรรคคอมมิวนิสต์ เช่น ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1950 นายพลแมคอาเธอร์สั่งให้รัฐบาลญี่ปุ่นห้ามสมาชิกคณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์ญี่ปุ่นและคณะกรรมการบริหารหนังสือพิมพ์รายวันของพรรค

คอมมิวนิสต์เข้ายุ่งเกี่ยวกับการเมือง ทั้งการพูด การเขียนในที่สาธารณะ การทำงานในหน่วยงานของรัฐบาล ทำให้พวกคอมมิวนิสต์ต้องหลบซ่อนตัวและถูกกันออกไปจากวงการเมือง

ความก้าวหน้าของประชาธิปไตยและพรรคการเมืองสำคัญ
รัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1947 ให้ความสำคัญกับความเป็นประชาธิปไตย และสถาบันสภาผู้แทนราษฎรซึ่งได้กลายเป็นสถาบันทางการเมืองที่มีอำนาจสูงสุด เพราะมีอำนาจในการกำหนดตัวบุคคลในการจัดตั้งรัฐบาล ทำให้ผู้ที่ต้องการเข้าบริหารประเทศได้เคลื่อนไหวจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้น เพื่อนำไปสู่การเป็นรัฐบาล ในระยะแรกของการรณรงค์ประชาธิปไตยญี่ปุ่นมีพรรคการเมืองตั้งขึ้นกว่า 300 พรรค แต่เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 1950 หลายพรรคได้สลายตัวไป และบางพรรคยุบรวมกัน พรรคการเมืองสำคัญของญี่ปุ่น เช่น

1) พรรคเสรีประชาธิปไตย หรือ จูมินชูโต (Liberal Democratic Party – LDP) ตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1955 จากการรวมกันของพรรคเสรีนิยมและพรรคประชาธิปไตยซึ่งเป็นพรรคอนุรักษนิยม พรรคเสรีนิยมประชาธิปไตยได้เป็นพรรครัฐบาลเกือบทุกสมัย มีเพียงไม่กี่สมัยที่เป็นรัฐบาลผสม แต่ไม่นาน พรรคเสรีประชาธิปไตยก็กลับมามีเสียงข้างมากเป็นรัฐบาลพรรคเดียว หรือบางครั้งเป็นรัฐบาลผสมที่พรรคเสรีประชาธิปไตยมีเสียงข้างมาก พรรคเสรีประชาธิปไตยมีนโยบายอนุรักษนิยม ฐานเสียงคือข้าราชการ เกษตรกร เจ้าหน้าที่บริษัทอุตสาหกรรมและรัฐวิสาหกิจ นโยบายสำคัญของพรรค คือ การรักษาและพัฒนาประชาธิปไตย ระบอบรัฐธรรมนูญ ต่อต้านเผด็จการ การเคารพและสนับสนุนสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลและกฎของสังคม และการรักษาเอกราชอธิปไตยและส่งเสริมการเป็นรัฐสวัสดิการ

2) พรรคสังคมนิยมญี่ปุ่น (Japan Socialist Party) ตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1945 เน้นเศรษฐกิจสังคมนิยม ไม่ต้องการทำสนธิสัญญาความมั่นคงกับสหรัฐอเมริกา ฐานเสียง คือ กรรมกรกับสหภาพ เดิมพรรคยึดนโยบายแนวแฉะรุนแรง แต่ไม่ได้รับการยอมรับจากประชาชน จึงลดความรุนแรงลง และเปลี่ยนนโยบายให้หันกับเหตุการณ์มากขึ้น

3) พรรคโคเมโตะ (Komeito Party) ตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1946 ผู้ก่อตั้งเป็นผู้นำนิกายนิชิเรน ในนามสมาคมโซกะ งักไค (สมาคมสร้างสรรค์คุณธรรม) มีนโยบายสายกลาง นโยบายของพรรคโคเมโตะ คือ ให้มีรัฐบาลที่ซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบต่อเยาวชน ส่งเสริมสันติภาพของโลกด้วยภราดรภาพ ไม่สนับสนุนการแก้ไขรัฐธรรมนูญ และให้ลดกำลังของกองกำลังป้องกันตนเองลง พรรคนี้พยายามเผยแพร่นโยบายไปสู่ชนชั้นกลางและกรรมกร ซึ่งได้ผลดี โดยมีสมาชิกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ใน ค.ศ. 1969 แยกตัวจากสมาคมและปรับนโยบายแยกจากศาสนาย่างเด็ดขาด

4) พรรคคอมมิวนิสต์ญี่ปุ่น (Japan Communist Party) ตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1922 เดิมมีนโยบายปฏิวัติอย่างรุนแรง แต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีนโยบายใหม่ คือ ปฏิวัติโดยสันติวิธี หลังวิกฤติการณ์น้ำมันในทศวรรษ 1970 พรรคคอมมิวนิสต์หันมาใช้นโยบายเน้นการไม่พึ่งชาติอื่น แต่เป็นมิตรกับทุกชาติ และคัดค้านการขยายกองกำลังป้องกันตนเอง

นโยบายปฏิรูปเศรษฐกิจ

ปัญหาเศรษฐกิจของญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ การขาดแคลนเครื่องอุปโภค เศรษฐกิจโดยรวมล้มละลายและเศรษฐกิจญี่ปุ่น พังพาดผลผลิต

ทางทหารอยู่มาก ไม่เป็นประชาธิปไตย กองบัญชาการสูงสุดของฝ่ายสัมพันธมิตรจึงดำเนินการปฏิรูปเศรษฐกิจ ที่สำคัญ คือ

การสลายกลุ่มไชบะสี ในเดือนตุลาคม ค.ศ.1945 กองบัญชาการสูงสุดของฝ่ายสัมพันธมิตรสั่งอายัดทรัพย์สินของกลุ่มไชบะสี 15 กลุ่ม ที่ครอบงำเศรษฐกิจญี่ปุ่น เช่น มิตซุชิ มิตซูบิชิ ซีมิโมโตะ ยาซุตะ ในปีต่อมามีการจัดตั้งคณะกรรมการสลายบริษัทผู้ถือหุ้นเพื่อขจัดอิทธิพลไชบะสี จำกัดบทบาทสมาชิกสำคัญตระกูลไชบะสีจำนวน 56 คน ยึดทรัพย์สินและขายทอดตลาด ใน ค.ศ. 1947 รัฐบาลออกกฎหมายห้ามผูกขาด ห้ามบริษัทต่างๆ รวมตัวหรือทำข้อตกลงที่จะเข้าไปควบคุมการค้า²¹

การปฏิรูปที่ดิน ในยุคก่อนสงครามชาวนาส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินทำกินของตนเองต้องจ่ายค่าเช่าสูง ทำให้ชาวนายากจนตกอยู่ในอิทธิพลของเจ้าของที่ดิน ชาวนาจำนวนมากต้องหันไปรับจ้างเป็นกรรมกรได้รับค่าจ้างต่ำ ทำให้การซื้อในประเทศต่ำ ญี่ปุ่นจึงมุ่งขยายตลาดต่างประเทศ จนนำไปสู่การรุกราน กองบัญชาการสูงสุดจึงมุ่งปฏิรูปที่ดินเพื่อแก้ปัญหา ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1946 รัฐบาลสมัยนายโยชิโตะ ชิเงรุเสนอกฎหมายปฏิรูปที่ดินที่ทำขึ้นภายใต้การควบคุมของกองบัญชาการของฝ่ายสัมพันธมิตร โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ชาวนามีที่ดินทำกินของตนเองและบังคับให้เจ้าของที่ดินที่ไม่ได้ทำการเกษตรเองขายที่ดินส่วนใหญ่ให้กับรัฐบาล

ข้อกำหนดสำคัญของกฎหมายปฏิรูปที่ดินมีดังนี้ ผู้ไม่ทำการเกษตรถือครองที่ดินได้เพียง 2.5 เอเคอร์ หรือ 6.25 ไร่ (1 เอเคอร์ เท่ากับ 2.5 ไร่) ผู้เช่าที่ดินทำการเกษตรมีสิทธิซื้อที่ดินโดยผ่านชำระ 30 งวดในอัตราดอกเบี้ยต่ำ คือ ร้อยละ 3.2 ต่อปี หรือผ่อนส่งภายใน 24 ปี เกษตรกรที่เช่าที่ดินจะเสียค่าเช่า

ที่ดินไม่เกินร้อยละ 25 ของผลผลิตที่ได้ ที่ดินที่รัฐบาลซื้อไว้จะจำหน่ายให้แก่ผู้เพาะปลูกในที่ดินนั้น การปฏิรูปเสร็จสิ้นใน ค.ศ. 1950 และมีผลน่าพอใจเพราะทำให้พื้นที่การเพาะปลูกแบบเช่าที่ลดลงมาก เกษตรกรมีที่ดินเพิ่มขึ้นร้อยละ 90²² ชาวนาประมาณ 3 ล้านคน มีที่ดินเป็นของตนเอง²³ ปัญหาเรื่องการเช่าที่ดินและชนชั้นเจ้าที่ดินหมดไป

การปฏิรูปอุตสาหกรรม กองบัญชาการของฝ่ายสัมพันธมิตรเห็นว่ากลุ่มไชนะซีเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาประชาธิปไตย จึงดำเนินการปฏิรูปด้วยการดำเนินการดังนี้

- 1) ออกกฎหมายรองรับการเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงาน คุ้มครองกรรมกรเรื่องสิทธิการรวมตัว สิทธิต่อรองเป็นกลุ่ม สิทธิการนัดหยุดงาน (ค.ศ.1945)
- 2) ทำลายกลุ่มผูกขาดทางธุรกิจ โดยตั้งคณะกรรมการตรวจสอบผู้ถือหุ้นเพื่อสลายอิทธิพลของไชนะซี (ค.ศ.1946) ยุบบริษัทถือหุ้น 10 แห่ง กลุ่มอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ 26 แห่ง กระจายหุ้นประมาณ 600 แห่งให้ประชาชน
- 3) ออกกฎหมายต่อต้านการผูกขาด และกฎหมายขจัดการรวมอำนาจทางเศรษฐกิจที่เกินควร (ค.ศ.1947)

ใน ค.ศ. 1947 กฎหมายมาตรฐานแรงงานได้รับการประกาศใช้ โดยกำหนดเงื่อนไขขั้นต่ำของการทำงาน (8 ชั่วโมงต่อวัน) กำหนดให้ป้องกันความปลอดภัยสุขภาพอนามัย จ่ายค่าชดเชย ดูแลสภาพการทำงานของเด็กและสตรี ทำให้กรรมกรเข้าร่วมสหภาพจากร้อยละ 0 ในปี 1945 เพิ่มขึ้นร้อยละ 50 -

60 ใน ค.ศ. 1948 -49 และกรรมกรได้ร่วมมือกับพรรคฝ่ายซ้ายพรรคสังคมนิยม และพรรคคอมมิวนิสต์

ระยะแรกกองบัญชาการสูงสุดสนับสนุนสหภาพแรงงาน แต่ในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1947 มีการนัดหยุดงานทั่วประเทศ กองบัญชาการฯ จึงเข้าแทรกแซงและกดดันสหภาพ ออกกฎหมายห้ามลูกจ้างของรัฐนัดหยุดงาน ยอมให้มีการปลดคนงานโดยอาศัยเรื่องการเมือง ทำให้สหภาพกรรมกรที่อยู่ภายใต้การนำของฝ่ายซ้ายเสื่อมลง นอกจากนี้หลังจากพรรคคอมมิวนิสต์จีนมีชัยชนะในสงครามกลางเมืองและได้ปกครองประเทศจีนใน ค.ศ. 1949 ทำให้สถานการณ์คอมมิวนิสต์แพร่ขยาย ดังนั้น SCAP จึงมุ่งปฏิรูปเศรษฐกิจญี่ปุ่นมากขึ้น เพื่อหวังสกัดกั้นการขยายอิทธิพลของสหภาพโซเวียต

ผลของการปฏิรูปทำให้วงการธุรกิจเป็นประชาธิปไตยเสรี และกองบัญชาการสูงสุดเริ่มเปลี่ยนแปลงนโยบายเพราะสถานการณ์คอมมิวนิสต์แพร่ขยาย จึงมุ่งปฏิรูปญี่ปุ่นด้านเศรษฐกิจเพื่อหวังสกัดกั้นการขยายอิทธิพลของสหภาพโซเวียต

นโยบายการปฏิรูปสังคม

การปฏิรูปการศึกษา มีการดำเนินการเพื่อเปลี่ยนแปลงปรัชญาการศึกษาเพื่อรัฐ มาเป็นการศึกษาที่เยาวชนเลือกเรียนตามประสงค์ โดย SCAP สั่งการให้กระทรวงศึกษาธิการปรับวิธีการสอนและเนื้อหา เปลี่ยนแบบเรียนที่เน้นความจงรักภักดีและสังคมเพื่อรัฐ เป็นการสอนเรื่องสันติภาพและประชาธิปไตย หนังสือเรียนช่วงก่อนสงครามถูกยกเลิก ยกเลิกวิชาที่เกี่ยวข้องกับชาตินิยม การศึกษาวิชาทหารและความเชื่อในสมัยสงคราม เพิ่มวิชา

หน้าที่พลเมือง การเรียนในแต่ละวันไม่ต้องทำทำการแสดงความเคารพ จักรพรรดิ (บันไซ) เหมือนที่เคยทำมาตั้งแต่สมัยเมจิ

ใน ค.ศ. 1946 สหรัฐอเมริกาแนะนำให้ปรับระบบการศึกษาแบบ สหรัฐอเมริกา คือ ให้ส่วนท้องถิ่นจัดการบริหารการศึกษาเอง ใน ค.ศ. 1947 ขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 9 ปี มีระบบการศึกษาคือ ประถมศึกษา 6 ปี : มัธยมต้น 3 ปี : มัธยมปลาย 3 ปี : อุดมศึกษา 4 ปี ให้นักเรียนเลือกเรียนตาม ความต้องการ ระบบมหาวิทยาลัยขยายตัวมากขึ้นทั้งของรัฐบาลและเอกชน และเปลี่ยนชื่อมหาวิทยาลัยโดยตัดคำว่า Imperial ออกจากชื่อมหาวิทยาลัย หลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัย Tokyo Imperial เป็นมหาวิทยาลัย Tokyo รวมทั้ง มีมหาวิทยาลัยสำหรับสตรีโดยเฉพาะด้วย²⁴

การเปลี่ยนแปลงด้านศาสนา มีการยกเลิกการกำหนดให้ศาสนา ชินโตเป็นศาสนาประจำชาติ ห้ามทางการอุดหนุนศาสนา ห้ามใช้ศาสนาชินโต ปลุกระดมประชาชนให้รุกรานผู้อื่น ยกเลิกการสอนศาสนาชินโตในสถาบันใน ลักษณะการโฆษณาชวนเชื่อ ห้ามใช้ศาสนาในเรื่องการเมือง ทุกศาสนาเท่าเทียมกันทางกฎหมาย ห้ามตีพิมพ์จำหน่าย แจกจ่ายหนังสือหลักพื้นฐาน โครงสร้างรัฐ เลิกใช้คำว่าโลกทั้งหมดภายใต้หลังคาเดียวกัน ยุติความเชื่อว่า จักรพรรดิญี่ปุ่นสูงส่งกว่าประชาประเทศอื่น

การเปลี่ยนแปลงฐานะสตรี ในสมัยนี้ฐานะในสังคมของสตรีได้รับการยกย่องให้เท่าเทียมบุรุษ สตรีมีสิทธิเลือกตั้ง มีมหาวิทยาลัยสตรี มีกิจกรรมทางสังคม กิจกรรมทางการเมือง และการตั้งองค์กรสตรีต่างๆ มากขึ้น

การให้สิทธิเสรีภาพสื่อมวลชน การส่งเสริมสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานเป็น เป้าหมายหลักของสหรัฐอเมริกา จึงส่งเสริมให้สื่อมวลชนมีเสรีภาพในการแสดง

ความเห็น การพิมพ์ แต่ระยะแรกสหรัฐอเมริกายังคงกุมในบางเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงอยู่

3. ญี่ปุ่นภายใต้การยึดครองช่วงที่ 2 ค.ศ. 1948 – 1952

ระหว่างนี้สถานการณ์โลกและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ ภาวะสงครามเย็นในเอเชียเพิ่มมากขึ้น หลังจากที่จีนแผ่นดินใหญ่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของพรรคคอมมิวนิสต์จีนใน ค.ศ. 1949 และใน ค.ศ. 1950 เกิดสงครามเกาหลี (ค.ศ. 1950 – 1953) ในคาบสมุทรเกาหลีซึ่งถือเป็นสงครามตัวแทนครั้งแรกในช่วงสงครามเย็น ประกอบกับการเกิดภาวะเงินเฟ้อในญี่ปุ่น สาเหตุเหล่านี้ทำให้สหรัฐอเมริกาเปลี่ยนนโยบายการปกครองญี่ปุ่นโดยมีเป้าหมายทำให้ญี่ปุ่นมั่นคงทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ เพื่อให้ญี่ปุ่นเป็นพันธมิตรของสหรัฐอเมริกาในการต่อต้านการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ในเอเชีย

ความสำคัญของญี่ปุ่นต่อสหรัฐอเมริกาในช่วงสงครามเกาหลีมาจากการที่ญี่ปุ่นได้รับการปฏิรูปแล้ว และมีศักยภาพทางอุตสาหกรรมสูง ในช่วงสงครามญี่ปุ่นจึงมีความสำคัญต่อกองกำลังของสหประชาชาติในการรบที่เกาหลี เพราะญี่ปุ่นเป็นแหล่งผลิตสินค้ายุทธปัจจัยให้สหรัฐอเมริกา ในด้านยุทธศาสตร์ ญี่ปุ่นมีความสำคัญด้านความมั่นคงของสหรัฐอเมริกาในเอเชีย และญี่ปุ่นช่วยสร้างเสถียรภาพในแปซิฟิกด้านตะวันตก²⁵ ซึ่งความสำคัญเหล่านี้ของญี่ปุ่นทำให้ญี่ปุ่นกลายเป็นพันธมิตรหลักของสหรัฐอเมริกาในเอเชีย

เมื่อสงครามเกาหลีเกิดขึ้น สหรัฐอเมริกาได้ใช้ญี่ปุ่นเป็นฐานในการผลิตสินค้ายุทธปัจจัยและว่าจ้างบริการต่างๆ จากญี่ปุ่นเพื่อการสงคราม ระหว่าง

ค.ศ. 1951 – 1953 เงินที่สหรัฐอเมริกาใช้ในสงครามเกาหลีติดต่อกว่า 2 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 60 ของมูลค่าการส่งออกของญี่ปุ่น²⁶ ทำให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นฟื้นตัวอย่างมาก การส่งออกและการผลิตเพิ่มขึ้น ทำให้มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GNP) ของญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นร้อยละ 12 ต่อปี การที่ญี่ปุ่นได้ประโยชน์ด้านเศรษฐกิจจากสงครามและโยชิตะเห็นการณ์ไกลด้านเศรษฐกิจ (เรียกการเติบโตทางเศรษฐกิจว่า “ของขวัญจากพระเจ้า” (“a gift of the gods”) และนักธุรกิจญี่ปุ่นกล่าวถึงสงครามเกาหลีว่าเป็น “สายฝนจากสวรรค์” (“blessed rain from heaven”)²⁷ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นจากสงครามเกาหลีว่านอกจากทำให้ญี่ปุ่นฟื้นตัวทางเศรษฐกิจอย่างดีแล้ว ยังทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นเติบโตอย่างมากและเป็นพื้นฐานสำคัญของการขยายตัวทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นต่อมา

ในทศวรรษ 1950 เศรษฐกิจญี่ปุ่นเติบโตสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ญี่ปุ่นซื้อเทคโนโลยีของอเมริกามาใช้ในภาคอุตสาหกรรมและซื้อวัตถุดิบราคาถูกจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นได้สร้างประสบการณ์ที่เลวร้ายแก่ชนพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่การเป็นพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกาทำให้ญี่ปุ่นสามารถเข้าถึงทรัพยากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกาในช่วงสงครามเย็น²⁸ ประกอบกับการที่สหรัฐอเมริกาสนับสนุนให้ญี่ปุ่นเข้าเป็นสมาชิกองค์การระหว่างประเทศต่างๆ ช่วยให้ญี่ปุ่นขยายตลาดทั้งในและนอกประเทศได้มากขึ้น

นายโยชิตะ ชิเงรุ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น (ค.ศ. 1946– 1947 และ 1948-1954)

(จาก Reischauer and Craig, 1978)

ลัทธิโยชิตะ (Yoshida Doctrine) ในช่วงสงครามเกาหลี นายจอห์น ฟอสเตอร์ ดัลเลส รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา เรียกร้องให้ญี่ปุ่นติดอาวุธอีกครั้งเพื่อช่วยสหรัฐอเมริกา แต่นายโยชิตะ ชิเงรุ นายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่นไม่เห็นด้วย เขายืนยันตามรัฐธรรมนูญมาตรา 9 ที่ญี่ปุ่น จะไม่มีกองทัพ อย่างไรก็ตาม การที่ญี่ปุ่นได้ประโยชน์ด้านเศรษฐกิจจากสงคราม และโยชิตะเห็นการณ์ไกลด้านเศรษฐกิจ ทำให้ญี่ปุ่นตกลงให้สหรัฐอเมริกาดังตั้งฐานทัพในญี่ปุ่นต่อ ยินยอมให้ญี่ปุ่นมีกองกำลังทหารในขนาดจำกัดเพื่อ แลกเปลี่ยนกับการให้สหรัฐอเมริกาทกลงทำสัญญาสันติภาพกับญี่ปุ่น นายโยชิ ตะได้ประกาศหลักการ 3 ประการ เป็นแนวทางเกี่ยวกับนโยบายความมั่นคง ของญี่ปุ่น เรียกกันว่า ลัทธิโยชิตะ ประกอบด้วย 1) การรักษาความเป็น พันธมิตรกับสหรัฐอเมริกาเพื่อประกันความมั่นคงของญี่ปุ่น 2) เน้น ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศเพื่อช่วยสร้างความมั่นคงของ เศรษฐกิจภายในประเทศ 3) ญี่ปุ่นจะหลีกเลี่ยงการเข้าไปมีส่วนพัวพันปัญหา ยุทธศาสตร์ต่างประเทศ²⁹ นอกจากนี้ญี่ปุ่นจะมีกองกำลังขนาดย่อม ฟึ่งพา

สหรัฐอเมริกาในการป้องกันประเทศ โดยให้สหรัฐอเมริกาตั้งฐานทัพอากาศ เรือรบ เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงระยะยาวของญี่ปุ่น

4. สนธิสัญญาสันติภาพและเอกราชญี่ปุ่น

นโยบายของสหรัฐอเมริกาที่จะทำสนธิสัญญาสันติภาพกับญี่ปุ่นมีขึ้นตั้งแต่ต้น ค.ศ. 1947 ตามที่นายพลแมคอาเธอร์ได้ประกาศว่าการยึดครองญี่ปุ่นมี 3 ขั้นตอน คือ ทางทหาร การเมือง และเศรษฐกิจ ในขณะที่การยึดครองทางทหารเสร็จสิ้นแล้ว และมีมาตรการป้องกันไม่ให้ญี่ปุ่นก่อสงครามอีกในอนาคต การฟื้นฟูการเมืองให้เป็นประชาธิปไตยก็ดำเนินไปแล้ว ส่วนการปฏิรูปเศรษฐกิจอยู่ระหว่างดำเนินการ ดังนั้นจึงควรเลิกการยึดครองญี่ปุ่นด้วยการทำสนธิสัญญาสันติภาพและให้ญี่ปุ่นอยู่ภายใต้การดูแลขององค์การสหประชาชาติ³⁰ นายพลแมคอาเธอร์ย้ำว่าสนธิสัญญาสันติภาพจะต้องเป็นข้อตกลงที่ประกันสันติภาพ ไม่ใช่เป็นการลงโทษเหมือนสนธิสัญญาแวร์ซายส์ในสงครามโลกครั้งที่ 1 หลังจากนั้นจึงเริ่มการประชุมกับญี่ปุ่นเกี่ยวกับสนธิสัญญาสันติภาพตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1947

สหรัฐอเมริกาได้เชิญประเทศสมาชิกคณะกรรมาธิการตะวันออกไกลมาร่วมประชุมด้วย แต่ผ่านไปเกือบ 6 เดือน ยังตกลงกันไม่ได้ ทำให้สหรัฐอเมริกาเห็นว่าต้องดำเนินการเพื่อให้ชาติอื่นเห็นว่าญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีอิสระ มีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและการเมืองเพื่อสร้างความมั่นคงให้ญี่ปุ่น ต่อมาใน ค.ศ. 1949 เมื่อสถานการณ์การเมืองระหว่างโลกคอมมิวนิสต์กับประชาธิปไตยรุนแรงขึ้นทั้งในเอเชียและยุโรป สหรัฐอเมริกาและอังกฤษจึงตก

ลงกันว่าจะต้องมีสนธิสัญญาสันติภาพแบบเสรีและต้องไม่ลงโทษญี่ปุ่น เพื่อให้ญี่ปุ่นเข้ามาเป็นพันธมิตรของฝ่ายประชาธิปไตยและเป็นปรกาการป้องกันการขยายตัวของสหภาพโซเวียตในเอเชีย โดยญี่ปุ่นอนุญาตให้สหรัฐอเมริกามีฐานทัพในญี่ปุ่น ส่วนสหรัฐอเมริกาจะป้องกันญี่ปุ่นเป็นการแลกเปลี่ยน

เมื่อสาธารณรัฐประชาชนจีนและสหภาพโซเวียตทำสนธิสัญญาสันติภาพระหว่างกันในเดือน ค.ศ. 1950 และเกิดสงครามเกาหลีในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1950 ทำให้การทำสนธิสัญญาสันติภาพกับญี่ปุ่นกลายเป็นเรื่องเร่งด่วนและจำเป็นมากขึ้น สหรัฐอเมริกาแต่งตั้ง นายจอห์น ฟอสเตอร์ ดัลเลส เป็นตัวแทนไปเจรจากับประเทศพันธมิตรอื่นๆ ซึ่งมีบางประเด็นที่ยังตกลงกันไม่ได้ เช่น สหภาพโซเวียต สาธารณรัฐประชาชนจีน สาธารณรัฐจีน และประเทศในเครือจักรภพไม่เห็นด้วยกับการที่สหรัฐอเมริกาคจะเข้าปกครองหมู่เกาะริวกิว ส่วนออสเตรเลีย ฟิลิปปินส์ และสหภาพโซเวียต คัดค้านที่สหรัฐอเมริกาคจะไม่เข้มงวดต่อการจัดตั้งกองทัพญี่ปุ่นขึ้นใหม่ในอนาคต³¹ รวมทั้งสหภาพโซเวียตต้องการให้สาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นตัวแทนของจีนไม่ใช่สาธารณรัฐจีน แต่สหรัฐอเมริกาก็ปฏิเสธ

ระหว่างที่การเจรจาดำเนินอยู่นั้นในวันที่ 11 เมษายน ค.ศ. 1951 นายพลแมคอาเธอร์ ถูกปลดออกจากตำแหน่ง นายพลแมทธิว ริดจ์เวย์ เข้ามาดำรงตำแหน่งแทน นโยบายให้เอกราชญี่ปุ่นยังคงดำเนินต่อไป ในการดำเนินการทำสนธิสัญญาสันติภาพนี้รัฐมนตรีต่างประเทศสหรัฐอเมริกาเจรจากับประเทศต่างๆ โดยสหรัฐอเมริกาคเป็นเจ้าภาพ ณ ซานฟรานซิสโก และมีการลงนามในวันที่ 8 กันยายน ค.ศ. 1951 ประเทศพันธมิตร 55 ประเทศ ที่เคยประกาศสงครามกับญี่ปุ่นได้ร่วมประชุมสันติภาพที่เมืองซานฟรานซิสโก สหรัฐอเมริกา

กลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ภายใต้การนำของสหภาพโซเวียตไม่ยอมลงนามในสนธิสัญญา จึงมีประเทศที่ลงนามรับรอง 48 ประเทศ สารสำคัญของสนธิสัญญาสันติภาพ ได้แก่

1. ญี่ปุ่นจะสมัครเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ โดยจะปฏิบัติตามหลักการสหประชาชาติและยึดหลักสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพในรัฐธรรมนูญ
2. ฝ่ายพันธมิตรรับรองอธิปไตยของญี่ปุ่นและญี่ปุ่นได้ดินแดนตามที่ประกาศในคำประกาศปอร์ตสตัน
3. ญี่ปุ่นรับรองเอกราชของเกาหลี สละสิทธิในเกาะฟอร์โมซา สะเซลินใต้ เพสคาโดเรส คุริล
4. ญี่ปุ่นยอมให้สหรัฐอเมริกาดูแลหมู่เกาะริวกิว โบนิน โวลคาโน
5. กองกำลังยึดครองญี่ปุ่นจะถอนออกไปภายใน 90 วัน หลังสนธิสัญญามีผลบังคับใช้
6. รัฐบาลญี่ปุ่นยอมให้กองกำลังต่างชาติตั้งฐานทัพอยู่ในญี่ปุ่นได้ โดยจะมีสนธิสัญญาความมั่นคงร่วมระหว่างสหรัฐอเมริกากับญี่ปุ่น เพื่อรักษาความมั่นคงปลอดภัยในวันออกไกล

เมื่อมีการให้สัตยาบันสนธิสัญญาสันติภาพในเดือนเมษายน ค.ศ. 1952 การยึดครองญี่ปุ่นจึงสิ้นสุดลง ญี่ปุ่นกลับมาเป็นชาติเอกราชอีกครั้ง แต่ยังคงมีปัญหามาเพราะมีสนธิสัญญาพิเศษระหว่างสหรัฐอเมริกากับญี่ปุ่น คือสนธิสัญญาความร่วมมือและมั่นคง (Treaty of Mutual Cooperation and Security between the United States and Japan) ซึ่งระบุว่ารัฐบาลญี่ปุ่นยอมให้มีกองทัพสหรัฐอเมริกาในญี่ปุ่น โดยมีฐานทัพใหญ่อยู่ที่เกาะโอกินาวาทางใต้

แม้ญี่ปุ่นจะได้เอกราช แต่การมีกองทัพต่างชาติภายในประเทศทำให้เกิดกระแสต่อต้าน ชาวญี่ปุ่นเห็นว่าการมีกองทัพต่างชาติอยู่ในประเทศทำให้ญี่ปุ่นไม่มีอธิปไตยอย่างแท้จริง และญี่ปุ่นอาจเสี่ยงจากการตกเป็นเป้าโจมตีจากฝ่ายตรงข้ามสหรัฐอเมริกา ทำให้เกิดการต่อต้านสหรัฐอเมริกา และฐานทัพของสหรัฐอเมริกาในญี่ปุ่น

การทำสนธิสัญญาความร่วมมือและมั่นคงระหว่างสหรัฐอเมริกากับญี่ปุ่นทำให้ชาวญี่ปุ่นต่อต้านอย่างหนัก เพราะสนธิสัญญานี้ไม่ได้รับวาระสิ้นสุด และชาวญี่ปุ่นเห็นว่าการมีกองทัพต่างชาติอยู่ในประเทศเท่ากับว่าญี่ปุ่นยังไม่มีอธิปไตยอย่างแท้จริง ดังนั้น หลังได้รับเอกราชเพียง 3 วัน กรรมการ นักศึกษา และสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ได้รวมตัวกันในกรุงโตเกียวเรียกร้องให้ทหารอเมริกันถอนออกจากญี่ปุ่น โจมตินายกรัฐมนตรีโยชิโตะที่ตกลงทำสนธิสัญญากับสหรัฐอเมริกา รวมถึงเพื่อต่อต้านการจำกัดเสรีภาพทางวิชาการ การเดินขบวนมีขึ้นภายใต้การชี้นำขององค์การนักศึกษาที่มีพรรคคอมมิวนิสต์สนับสนุน และเกิดการปะทะกับตำรวจจนได้รับบาดเจ็บทั้งสองฝ่าย ผู้นำในญี่ปุ่นหลายคนรวมถึงหนังสือพิมพ์ลงข่าวโจมตีพรรคคอมมิวนิสต์ บางฉบับเสนอให้ยุบพรรคคอมมิวนิสต์ รัฐบาลจึงออกกฎหมายต่อต้านการบ่อนทำลายในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1952 ให้อำนาจคณะรัฐมนตรีที่จะห้ามกิจกรรมใดๆ ที่นำไปสู่การจลาจล ทำให้การเคลื่อนไหวทางการเมืองถูกควบคุมมากขึ้น และสนธิสัญญาความมั่นคงร่วมกันจะเป็นปัญหาในสังคมญี่ปุ่นต่อมา³²

สรุป

ภายใต้การปกครองของสหรัฐอเมริการะหว่าง ค.ศ. 1945 – 1952 สหรัฐอเมริกาได้ฟื้นฟูญี่ปุ่นในหลายด้าน โดยในช่วงแรกเน้นเปลี่ยนแปลงให้ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่รักสันติ เป็นประชาธิปไตย มีการดำเนินการที่สำคัญ เช่น ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ กำหนดสถานะของจักรพรรดิให้สอดคล้องกับที่เป็นจริงคือเป็นสัญลักษณ์ของรัฐและความสามัคคีของประชาชน³³ ทำลายระบบทหาร วางรากฐานเรื่องสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพพื้นฐาน จัดตั้งระบบรัฐสภาตามแบบของอังกฤษ สละสิทธิการทำสงครามและการมีกองทัพของญี่ปุ่น

ภายใต้ภาวะสงครามเย็นที่ขยายตัวมากขึ้นสหรัฐอเมริกาจึงเน้นฟื้นฟูญี่ปุ่นให้มั่นคงทั้งการเมือง เศรษฐกิจ เพื่อให้ญี่ปุ่นมีพื้นฐานการเมืองแบบประชาธิปไตยและเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง โดยสหรัฐอเมริกาหวังให้ญี่ปุ่นเป็นปราการป้องกันคอมมิวนิสต์ในเอเชีย โดยการปฏิรูปเศรษฐกิจญี่ปุ่นนั้นถือว่าการปฏิรูปที่มีผลระยะยาวและส่งผลสำคัญต่อญี่ปุ่น ใน ค.ศ. 1952 ญี่ปุ่นได้เอกราชอย่างสมบูรณ์ แต่สนธิสัญญาความร่วมมือและมั่นคงระหว่างสหรัฐอเมริกากับญี่ปุ่น ทำให้เกิดกระแสต่อต้านและเป็นปัญหามาจนปัจจุบัน

เชิงอรรถ

- ¹ Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p.229
- ² ฮิวจ์ บอร์ตัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 534
- ³ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 426
- ⁴ ฮิวจ์ บอร์ตัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 534
- ⁵ *แหล่งเดิม*. หน้า 531 และ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 426
- ⁶ *Ibid.* p. 230
- ⁷ Hugh Borton. (1970). *op.cit.* pp 474 - 476
- ⁸ สุรางค์ศรี ตันเสียงสม. (2543). *ญี่ปุ่นบนเส้นทางมหาอำนาจทางทหารสู่มหาอำนาจทางเศรษฐกิจ (ทศวรรษที่ 1860 – 1990)*. หน้า 61
- ⁹ Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p. 231
- ¹⁰ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 432
- ¹¹ ฮิวจ์ บอร์ตัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 537
- ¹² *แหล่งเดิม*. หน้า 537 - 538
- ¹³ Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p. 231 และเพ็ญศรี กาญจนมัย. (2527). *เล่มเดิม*. หน้า 297
- ¹⁴ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เพ็ญศรี กาญจนมัย. (2527). *เล่มเดิม*. หน้า 294 - 295
- ¹⁵ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 439
- ¹⁶ ฮิวจ์ บอร์ตัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 545
- ¹⁷ *แหล่งเดิม*. หน้า 546
- ¹⁸ Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p. 239
- ¹⁹ เอ็ดวิน โอ. ไรส์ซาเออร์. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 352
- ²⁰ ฮิวจ์ บอร์ตัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 551.
- ²¹ Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p. 231
- ²² ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 434

²³ อิวาจิ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 556

²⁴ ดับเบิลยู จี. บิสลีย์. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 436 และ Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p. 231

²⁵ แมริอุส บี. แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 138

²⁶ Andrew Gordon. (2014). *op.cit.* p. 241

²⁷ *Ibid.*

²⁸ แมริอุส บี. แจนเสน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 139

²⁹ David M. Potter. (2008). "Evolution of Japan's Postwar Foreign Policy".

https://office.nanzan-u.ac.jp/cie/gaiyo/kiyo/pdf_09/kenkyu_03.pdf (Accessed on 13 November 2015)

³⁰ อิวาจิ บอร์ดัน. (2526). *เล่มเดิม*. หน้า 559

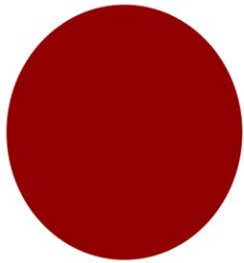
³¹ *แหล่งเดิม*. หน้า 563.

³² ศิริพร ดาบเพชร. (2557). "Anpo Protests: พัฒนาการของการเคลื่อนไหวทางการเมืองในญี่ปุ่นยุคหลังสงคราม", *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 17: 328 - 338

³³ เอ็ดวิน โอ. โรเซาเออร์, (2525). *นี่คือญี่ปุ่น*. หน้า 348

9

ส่งท้าย

การขยายจักรวรรดินิยมของญี่ปุ่นเข้าไปในดินแดนเพื่อนบ้านนั้น ประสบความสำเร็จอย่างงดงาม ญี่ปุ่นสามารถยึดครองดินแดนใต้หัวนจากชัยชนะเหนือจีนใน ค.ศ. 1895 ยึดครองเกาหลีเป็นอาณานิคมใน ค.ศ. 1910 การขยายอำนาจเข้าไปในแผ่นดินใหญ่ของจีนในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 และใช้นโยบายทหารนิยมเข้าไปในแมนจูเรียในทศวรรษ 1930 จนถึงสงครามจีน – ญี่ปุ่นครั้งที่ 2 ค.ศ. 1937 และต่อมาสามารถทำลายอิทธิพลของชาติตะวันตกในดินแดนอาณานิคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2

การแผ่ขยายอำนาจทางทหารไปยังดินแดนต่างๆ การปกครองอาณานิคมที่กดขี่และแสวงหาผลประโยชน์ และการเข้าปกครองดินแดนอาณานิคมของชาติตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของญี่ปุ่นนั้น มีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศต่างๆ มาจนปัจจุบัน โดยเฉพาะประเทศที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดอย่างเกาหลีและจีนซึ่งมีความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างอ่อนไหวกว่าประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะเป็นประเทศที่ได้รับผลกระทบจากจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นโดยตรงและรุนแรง

ในบทส่งท้ายนี้จะวิเคราะห์ถึงประเด็นความขัดแย้งในปัจจุบันที่เป็นผลจากประวัติศาสตร์ยุคจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น ได้แก่ ความระแวงของนานาชาติเรื่องการตั้งกองทัพญี่ปุ่น ความขัดแย้งจากประวัติศาสตร์สมัยสงครามทั้งกรณีศาลเจ้าياسุคุนิ แบบเรียนประวัติศาสตร์ และหญิงบริการหรือ comfort women

1. ความระแวงจากต่างชาติเรื่องกองทัพญี่ปุ่น

มาตรา 9 ของรัฐธรรมนูญญี่ปุ่นฉบับ ค.ศ. 1947 ระบุว่า ญี่ปุ่นไม่มีกองทัพและห้ามส่งกองกำลังไปปฏิบัติการนอกประเทศ งบประมาณส่วนใหญ่ของประเทศจึงใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก (The Economic First Policy) ทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นเติบโตอย่างมั่นคง ในทศวรรษ 1960 – 1970 ซึ่งเป็นช่วงที่สงครามเย็นอยู่ในภาวะตึงเครียด นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นต่างเสนอหลักการดำเนินนโยบายต่างประเทศ นโยบายความมั่นคงและการป้องกันประเทศเพื่อให้ญี่ปุ่นสามารถงบบทบาทการเมืองที่สงวนตัวในสังคมระหว่างประเทศไว้ได้ โดยเน้นย้ำว่าอาวุธและกองกำลังป้องกันตนเองไม่มีสมรรถนะเพื่อนำไปใช้ในการรุกราน และจะไม่ถูกส่งไปยังต่างประเทศ แม้จะเป็นไปในรูปแบบของคณะเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาความสงบของสหประชาชาติ ทำให้ที่ผ่านมามีญี่ปุ่นไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างประเทศ

ในทศวรรษ 1970 ญี่ปุ่นซึ่งมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจแล้วได้ขยายบทบาททางการเมืองระหว่างประเทศมากขึ้น ทำให้เกิดความระแวงจากทั้งชาวญี่ปุ่นและนานาชาติว่าญี่ปุ่นจะใช้กำลังทหารในอนาคตอีก ประเด็นที่มีการกล่าวกันมากในระยะนี้ คือ เรื่องการสะสมอาวุธนิวเคลียร์ของชาติต่าง ๆ ตั้งแต่ทศวรรษ 1960 ซึ่งเป็นช่วงที่สงครามเย็นอยู่ในภาวะตึงเครียด ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่และประเทศอื่น ๆ ต่างกังวลว่าญี่ปุ่นจะสะสมอาวุธนิวเคลียร์ด้วย เพราะในช่วงทศวรรษ 1960 นักการเมืองญี่ปุ่นบางคนกล่าวเป็นนัยถึงการให้ญี่ปุ่นมีอาวุธนิวเคลียร์ ทำให้นายกรัฐมนตรีซาโต เอซากุ (Sato Eisaku, ค.ศ. 1964-1972) ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีที่ดำรงตำแหน่งยาวนานที่สุดของญี่ปุ่น ต้อง

ประกาศนโยบายเกี่ยวกับอาวุธนิวเคลียร์ของญี่ปุ่นว่า ญี่ปุ่นจะไม่ผลิต ไม่ครอบครอง และไม่อนุญาตให้มีการนำเข้านิวเคลียร์ ส่งเสริมการลดอาวุธนิวเคลียร์ทั่วโลก และนำมาสู่การลงนามในสนธิสัญญาไม่ครอบครองอาวุธนิวเคลียร์ (Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons) ทำให้นายกรัฐมนตรีซาโต ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ ใน ค.ศ. 1974 แต่ผู้ไม่เห็นด้วยบอกว่าซาโตได้สั่งอาวุธของสหรัฐอเมริกาไปประจำกองกำลังป้องกันตนเองของญี่ปุ่น จึงเท่ากับไม่ได้ส่งเสริมสันติภาพอย่างแท้จริง

การเมืองระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงในทศวรรษ 1970 นี้มีผลต่อนโยบายความมั่นคงของญี่ปุ่นเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในทศวรรษนี้ เช่น ใน ค.ศ.1970 เกิดกรณีญี่ปุ่นเรียกร้องให้สหรัฐอเมริกาคืนเกาะโอกินาวาให้ญี่ปุ่น จนนำมาสู่การลงนามสนธิสัญญาระหว่างสองประเทศใน ค.ศ. 1971 โดยสหรัฐอเมริกาคืนเกาะโอกินาวาและเกาะอื่นๆ บริเวณหมู่เกาะริวกิวให้แก่ญี่ปุ่น สนธิสัญญานี้ได้รับสัตยาบันจากทั้งสองประเทศใน ค.ศ. 1972 ทำให้ญี่ปุ่นมีอธิปไตยเหนือดินแดนของตนอย่างแท้จริง แม้สหรัฐอเมริกาจะยังคงมีฐานทัพอยู่ที่โอกินาวา แต่สหรัฐอเมริกายอมรับข้อจำกัดสิทธิของสหรัฐฯ ในฐานทัพโอกินาวา เช่น การนำอาวุธเข้า-ออก

ต่อมาสหรัฐอเมริกาเปลี่ยนนโยบายหันมาฟื้นฟูความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตและสาธารณรัฐประชาชนจีน ใน ค.ศ. 1972 ประธานาธิบดีริชาร์ด นิกสัน ของสหรัฐอเมริกา เดินทางเยือนทั้งสองประเทศ ทำให้สถานการณ์สงครามเย็นผ่อนคลายลง เหตุการณ์นี้ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นสมัยนายกรัฐมนตรีทานากะ คาคุเออิ (Tanaka Kakuei, ค.ศ. 1972-1974) ต้องเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศมาเปิดความสัมพันธ์กับจีนและสหภาพโซเวียตตาม

สหรัฐอเมริกาเช่นกัน ซึ่งส่งผลดีต่อญี่ปุ่นเพราะญี่ปุ่นต้องการเปิดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับสองชาตินี้

อีกเหตุการณ์หนึ่งที่มีผลกระทบต่อนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นคือการเกิดวิกฤตการณ์น้ำมันใน ค.ศ. 1973 จากภาวะสงครามในตะวันออกกลางทำให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นได้รับความกระทบกระเทือน เพราะญี่ปุ่นพึ่งพาน้ำมันจากต่างประเทศจำนวนมาก ญี่ปุ่นจึงหันมาใช้นโยบายต่างประเทศแบบเป็นมิตรรอบด้าน เพื่อรักษาแหล่งทรัพยากรด้านพลังงาน วัตถุดิบ และการมีความสัมพันธ์ทางการค้าที่ราบรื่นกับประเทศอื่น ยึดหลักแยกเศรษฐกิจออกจากการเมือง

ในทศวรรษ 1970 อิทธิพลทางทหารของสหรัฐอเมริกาเสื่อมลงจากการถอนทหารจากสงครามเวียดนามใน ค.ศ. 1975 และการพิจารณาถอนทหารจากคาบสมุทรเกาหลี (แต่ต่อมาระงับไว้) ขณะที่สหภาพโซเวียตผลิตอาวุธนิวเคลียร์ในระดับเท่าเทียมกับสหรัฐอเมริกาและขยายอิทธิพลมากขึ้น รวมทั้งใน ค.ศ. 1979 สหภาพโซเวียตรุกรานอัฟกานิสถานและเวียดนามรุกรานกัมพูชา โดยสหภาพโซเวียตสนับสนุน ทำให้ภาวะอ่อนคลายความตึงเครียดสิ้นสุดลง เกิดปัญหาผู้อพยพในอินโดจีน และตามด้วยการโจมตีเวียดนามของจีน ปัญหาเหล่านี้ทำให้ญี่ปุ่นหันเหวี่ยงเรื่องความมั่นคงในภูมิภาคอาเซียน ซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรและตลาดสินค้าของญี่ปุ่น ญี่ปุ่นจึงเริ่มปรับนโยบายด้านความมั่นคง แม้จะเน้นเศรษฐกิจเป็นอันดับหนึ่ง แต่ก็หันมาเพิ่มงบการทหารมากขึ้น

ในด้านของสหรัฐอเมริกานั้น ในทศวรรษ 1970 สหรัฐอเมริกาเพิ่มความสำคัญแก่ญี่ปุ่นมากขึ้น เพราะต้องการให้สหภาพโซเวียต จีน และญี่ปุ่น ถ่วงดุลอำนาจกันและกัน เพื่อลดการคุกคามของสหภาพโซเวียตในเอเชีย

ตะวันออก ต้องการให้ญี่ปุ่นเข้าแทนที่สหรัฐอเมริกาที่กำลังจะถอนตัวจากดินแดนต่างๆ ในเอเชีย จึงต้องการให้ญี่ปุ่นช่วยรับภาระทางการทหารในภูมิภาคนี้ให้มากขึ้น โดยเฉพาะการรับภาระป้องกันเกาหลีใต้แทนสหรัฐอเมริกา แต่ใน ค.ศ. 1975 ญี่ปุ่นเรียกร้องให้สหรัฐอเมริกาอยู่ในเอเชียและเกาหลีต่อไป เพื่อประกันความมั่นคงปลอดภัยของญี่ปุ่น นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังยืนยันว่าจะยึดมั่นในลัทธิโยชิเดะและการไม่ยุ่งเกี่ยวกับความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างประเทศ

การที่ญี่ปุ่นมุ่งเน้นพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว โดยมีสหรัฐอเมริกาเป็นคู่ค้าสำคัญอันดับหนึ่งที่ญี่ปุ่นได้ดุลการค้าเป็นประจำ ทำให้ญี่ปุ่นขัดแย้งทางเศรษฐกิจกับสหรัฐอเมริกา เพราะสหรัฐอเมริกาขาดดุลมาก ประกอบกับการที่ญี่ปุ่นอ้างเรื่องการไม่มีกองทัพจึงไม่เข้ายุ่งเกี่ยวในกิจการต่างๆ ของโลก ทำให้มีเสียงวิจารณ์ญี่ปุ่นว่าเขาเปรียบเพราะญี่ปุ่นไม่ต้องใช้งบประมาณด้านการทหาร จึงนำเงินมาพัฒนาเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ ญี่ปุ่นพยายามลดความขัดแย้งเพราะกระทบต่อการค้าของตนด้วยวิธีต่างๆ เช่น การนำเข้าสินค้าของสหรัฐอเมริกามากขึ้น การเพิ่มเงินช่วยเหลือในกิจกรรมระหว่างประเทศต่างๆ ของสหรัฐอเมริกาและองค์การสหประชาชาติ

ญี่ปุ่นพยายามยึดนโยบายไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองหรือความขัดแย้งระหว่างประเทศ ด้วยการอ้างว่าประเทศญี่ปุ่นไม่มีกองทัพจึงไม่เคยส่งทหารออกไปปฏิบัติการนอกประเทศตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แม้จะเป็นภารกิจของกองกำลังสหประชาชาติก็ตาม แต่มักให้ความร่วมมือเป็นเงินช่วยเหลือ ซึ่งถูกประเทศต่างๆ โจมตีว่าญี่ปุ่นเอาตัวรอดโดยให้ทหารชาติอื่นไปแทน ญี่ปุ่นพยายามชี้แจงมาตลอดว่าเป็นเพราะตนไม่มีกองทัพ แต่กระแสดูไม่พอใจก็ยังคงอยู่

เมื่อสงครามเย็นสิ้นสุดลงในต้นทศวรรษ 1990 ในญี่ปุ่นมีการอภิปรายถึงความจำเป็นของการมีอยู่ของฐานทัพสหรัฐอเมริกาในโอกินาวา และเกิดกระแสต่อต้านกองทัพสหรัฐอเมริกาในญี่ปุ่นขึ้นมาอีกครั้ง ในทศวรรษนี้ญี่ปุ่นเริ่มปรับนโยบายด้านความมั่นคงของประเทศ ซึ่งแม้จะยังเน้นเศรษฐกิจเป็นอันดับหนึ่ง แต่หันมาเพิ่มงบการทหารมากขึ้น และเริ่มส่งกองกำลังป้องกันตนเอง (Self-Defense Force: SDF) ออกไปร่วมปฏิบัติการในนามขององค์การสหประชาชาติ ภารกิจแรกคือ การรักษาความสงบและจัดการเลือกตั้งในกัมพูชา ในนามของสหประชาชาติใน ค.ศ. 1992 และตั้งแต่ ค.ศ. 1992 – 1996 กองกำลังป้องกันตนเองของญี่ปุ่นออกปฏิบัติการนอกประเทศร่วมกับสหประชาชาติถึง 4 ครั้ง¹ และใน ค.ศ. 2004 ญี่ปุ่นส่งกองกำลังไปอิรักซึ่งถือเป็นการปฏิบัติการในสมรภูมิตั้งแรกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ปฏิบัติการเหล่านี้ของกองกำลังป้องกันตนเองแสดงถึงการขยายบทบาทครั้งสำคัญของญี่ปุ่นในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ

ในเวทีการเมืองระหว่างประเทศนั้นรัฐบาลญี่ปุ่นหลายสมัยตั้งแต่ ค.ศ. 1994 พยายามเรียกร้องให้มีการปฏิรูปคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ เพื่อที่ญี่ปุ่นจะได้เข้าเป็นสมาชิกคณะมนตรีฯ ประเภทถาวร เช่นเดียวกับสมาชิกถาวรอีก 5 ประเทศ โดยเฉพาะในสมัยนายกรัฐมนตรีจุนอิชิโร โคอิซูมิ (Junichiro Koizumi, ค.ศ. 2001 - 2006) พยายามผลักดันเรื่องนี้ อย่างไรก็ตามในเวทีสหประชาชาติ แต่ยังไม่ประสบความสำเร็จ² อย่างไรก็ตาม ในญี่ปุ่นมีทั้งฝ่ายที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย เพราะการเป็นสมาชิกคณะมนตรีความมั่นคงแบบถาวรย่อมหมายความว่าญี่ปุ่นต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองหรือความขัดแย้งระหว่างประเทศ และมีความเป็นไปได้ว่าจะต้องส่งทหารเข้าร่วมใน

การระงับความขัดแย้งในพื้นที่ต่างๆ ของโลกซึ่งเป็นข้อห้ามในรัฐธรรมนูญของญี่ปุ่น

ดังนั้นภายใต้การนำของพรรคเสรีประชาธิปไตย หรือ LDP ซึ่งเป็นพรรคอนุรักษนิยมและเป็นพรรคที่ได้จัดตั้งรัฐบาลมาเป็นส่วนใหญ่ พยายามให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญเพื่อให้ญี่ปุ่นมีกองทัพ เช่น รัฐบาลของนายชินโซ อาเบะ (Shinzo Abe) ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสมัยแรกใน ค.ศ. 2006 – 2007 และสมัยที่สอง ตั้งแต่ ค.ศ. 2012 ถึงปัจจุบัน (ค.ศ. 2016) ได้ดำเนินการมาตลอดเพื่อแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 9 แต่ถูกคัดค้านจากประชาชนและพรรคการเมืองอื่นๆ ที่ไม่ต้องการให้ญี่ปุ่นติดอาวุธอีก รวมถึงประเทศที่เคยถูกกองทัพญี่ปุ่นเข้าไปโจมตี เช่น จีน เกาหลีใต้ และประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งการดำเนินการเพื่อแก้ไขมาตรา 9 ของรัฐบาลญี่ปุ่นนี้ทำให้เกิดความหวาดระแวงจากประเทศเหล่านี้

2. ความขัดแย้งจากประวัติศาสตร์สมัยสงคราม

ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับชาติเพื่อนบ้านในเอเชียตะวันออก คือ จีน เกาหลีเหนือ และเกาหลีใต้ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นแม้จะมีความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างเป็นมิตรกัน และเป็นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่บ่อยครั้งที่เกิดความตึงเครียดและกระทบกระทั่งกัน โดยเฉพาะความขัดแย้งจากประวัติศาสตร์สมัยสงครามที่จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นแผ่ขยายอำนาจไปยังประเทศต่างๆ ยังอยู่ในความทรงจำของสาธารณชนในประเทศที่ได้รับผลกระทบ

ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1990 หลายประเทศที่เป็นคู่กรณีต่างเรียกร้อง “คำขอโทษ” จากญี่ปุ่น เพราะที่ผ่านมามีตั้งแต่ทศวรรษ 1950 รัฐบาลญี่ปุ่นหลายสมัยได้แต่กล่าวแสดง “ความเสียใจ” ต่อการกระทำของทหารญี่ปุ่น แต่ไม่เคยกล่าวคำขอโทษแม้จะถูกเรียกร้องให้ขอโทษ เหตุผลที่ทางการญี่ปุ่นไม่กล่าวคำขอโทษ เพราะการขอโทษเท่ากับการยอมรับในสิ่งที่ทหารญี่ปุ่นกระทำ ซึ่งญี่ปุ่นอาจมีความกังวลว่าประเทศที่เคยได้รับผลกระทบอาจใช้โอกาสที่ทางการญี่ปุ่นกล่าวคำขอโทษนี้ว่าเป็นการยอมรับผิดชอบตามกฎหมาย ซึ่งจะทำให้มีการเรียกร้องค่าเสียหายหรือค่าชดเชยตามมาอีกหลายประเทศ หรืออาจจะเป็นการเรียกร้องผลประโยชน์ทางธุรกิจหรือข้อตกลงทางการเมืองกับญี่ปุ่น³ นอกจากนี้พวกเขาก็ไม่ต้องการให้รัฐบาลนำเงินไปชดเชยค่าเสียหายและไม่ต้องการให้ยอมรับว่ามีการกระทำทารุณโดยกองทัพญี่ปุ่น ผู้นำญี่ปุ่นที่ผ่านมาก็จึงหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวคำขอโทษ แต่กล่าวแสดงความเสียใจทั้งต่อการปกครองที่กดขี่ในอาณานิคมและการกระทำต่อหญิงบริการชาติต่าง ๆ ทั้งชาวเกาหลี ไต้หวัน จีน ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย โดยส่วนใหญ่เป็นสตรีชาวเกาหลี

ประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งที่เป็นความขัดแย้งทางประวัติศาสตร์ที่จีน เกาหลี และบางชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตำหนิญี่ปุ่นอย่างมาก คือ ในทศวรรษ 1990 มีคำอธิบายเกี่ยวกับการขยายอำนาจของญี่ปุ่นในช่วงก่อนและระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่นักประวัติศาสตร์ชาตินิยมในญี่ปุ่นกล่าวว่า การกระทำของญี่ปุ่นชาติอื่น ๆ ในเอเชียในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นการ “ปลดปล่อย” ชาติเอเชียจากจักรวรรดินิยมตะวันตก และก่อให้เกิดผลดีต่อชาติต่าง ๆ มากกว่าผลเสีย รวมทั้งไม่ยอมรับว่าทหารญี่ปุ่นรุกรานและกระทำการโหดเหี้ยมรุนแรงต่อชาวจีนและเกาหลีอย่างที่ตั้งสองชาติกล่าวอ้าง เช่น กรณี

เหตุการณ์ที่เมืองหนานจิงใน ค.ศ. 1937 หรือการปกครองเกาหลีอย่างกดขี่ และ ญี่ปุ่นไม่ยอมรับจำนวนผู้เสียชีวิตที่เกิดจากการกระทำของกองทัพญี่ปุ่นจำนวน 3 แสนคน ตามที่ทางการจีนประกาศออกมา ฝ่ายญี่ปุ่นกล่าวว่ามีการปล้นและสังหารพลเรือนบ้าง แต่ไม่มากเท่าที่ทางการจีนอ้าง และไม่กล่าวถึงการข่มขืนและการทารุณกรรม⁴

ประเด็นการ “ปลดปล่อย” ชาตินิยมในเอเชียของญี่ปุ่นในช่วงสงครามนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของนักเรียนญี่ปุ่นในทศวรรษ 1990 ด้วย ซึ่งกลุ่มชาตินิยมในญี่ปุ่นเห็นว่าควรสอนนักเรียนให้ภาคภูมิใจในความเป็นคนญี่ปุ่นที่ได้ช่วยปลดปล่อยชาวเอเชียจากจักรวรรดินิยมตะวันตก และเห็นว่าไม่ควรสอนนักเรียนเกี่ยวกับประเด็นหญิงบริการและการสังหารหมู่พลเรือน⁵ ทำให้เกิดเป็นประเด็นขัดแย้งระหว่างประเทศขึ้น เพราะชาติที่ถูกญี่ปุ่นเข้าไปรุกรานไม่ยอมรับคำกล่าวอ้างนี้ของญี่ปุ่น เพราะเห็นว่าเป็นการรุกราน ไม่ใช่เป็นการ “ปลดปล่อย” ความเห็นของกลุ่มชาตินิยมในญี่ปุ่นและประเด็นในหนังสือแบบเรียนประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นทำให้เกิดการประท้วงญี่ปุ่นในจีนและเกาหลีอย่างรุนแรง

ใน ค.ศ. 2001 ความขัดแย้งเกิดขึ้นอีกเมื่อสมาคมเพื่อเขียนแบบเรียนใหม่ (Association to Write New Textbooks) เขียนแบบเรียนที่ใช้แนวคิดชาตินิยม กระทรวงศึกษาธิการของญี่ปุ่นบังคับให้คณะผู้เขียนแก้ไขข้อความเพื่อลดความขัดแย้งและให้แก้ไขข้อมูลที่ผิดพลาดกว่าร้อยละ ๑๕ แต่กระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้ใช้แบบเรียนนี้ในโรงเรียนได้หลังแก้ไขแล้ว ทำให้นักประวัติศาสตร์ ครูและประชาชนญี่ปุ่นจำนวนมาก รวมถึงรัฐบาลจีน รัฐบาลเกาหลีใต้ และประชาชนในสองประเทศนี้วิจารณ์การตัดสินใจของทางการญี่ปุ่น

และแบบเรียนนี้ค่อนข้างหนัก แม้ว่ามิโรงเรียนระดับจังหวัดและเทศบาลเพียงร้อยละ 1 เท่านั้นที่เลือกใช้แบบเรียนเล่มนี้ แต่ประเด็นนี้ยังเป็นข้อถกเถียงกันมาจนปัจจุบันว่าจะสอนประวัติศาสตร์ช่วงนี้ต่อเยาวชนญี่ปุ่นอย่างไร⁶

การที่ญี่ปุ่นเห็นว่าการกระทำของญี่ปุ่นเป็นการช่วยปลดปล่อยชนพื้นเมืองเอเชียจากจักรวรรดินิยมตะวันตก ดังนั้นผู้นำทางการเมืองและผู้นำทางทหารของญี่ปุ่นในสมัยนั้นจึงถือเป็น “วีรบุรุษ” ของชาติในสายตาของผู้นำและชาวญี่ปุ่น แม้บุคคลเหล่านั้นจะถูกลงโทษโดยศาลทหารระหว่างประเทศสำหรับภูมิภาคตะวันออกไกลใน ค.ศ. 1948 ที่ให้ลงโทษประหารชีวิต 7 คน จำคุกตลอดชีวิต 16 คน จำคุก 20 ปี 1 คน และจำคุก 7 ปี อีก 1 คน⁷ บุคคลเหล่านี้ได้รับการจารึกชื่อและมีป้ายวิญญาณที่ศาลเจ้าياسุคูนีที่กรุงโตเกียว

ศาลเจ้าياسุคูนีได้รับการยกย่องเป็นศาลเจ้าศักดิ์สิทธิ์ในลัทธิชินโตสร้างขึ้นในสมัยเมจิเพื่อเชิดชูจักรพรรดิเมจิและนำป้ายวิญญาณของชามูโรที่เสียชีวิตจากการรบเพื่อจักรพรรดิมาไว้ที่นี่ ถือกันว่าบุคคลที่ถูกจารึกชื่อที่ศาลเจ้าแห่งนี้เป็น “กันชิน” หรือเทพแห่งสงคราม ผู้อุทิศตนรับใช้องค์จักรพรรดิ ซึ่งแต่เดิมในลัทธิชินโตมีเฉพาะเทพเจ้าแห่งธรรมชาติเท่านั้น นอกจากนี้ศาลเจ้าอื่นๆ ในลัทธิชินโตหรือวัดพุทธอยู่ภายใต้การดูแลของกระทรวงมหาดไทย แต่ศาลเจ้าياسุคูนีอยู่ภายใต้การดูแลของกระทรวงทหารบก วันที่รำลึกศาลเจ้าผูกพันกับวันสำคัญทางทหาร เช่น วันที่ชนะสงครามกับจีนใน ค.ศ. 1895 วันที่ชนะสงครามกับรัสเซียใน ค.ศ. 1905

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ลัทธิทหารนิยมถูกกำจัด กองทัพถูกยกเลิกไป ศาลเจ้าياسุคูนีหมดความสำคัญลง รูปปั้นทหารในที่ต่างๆ ถูกทำลายหรือโบกปูนทับ จนถึงทศวรรษ 1960 และ 1970 เมื่อเศรษฐกิจของญี่ปุ่นมีความ

มั่นคง บรรดาญาติพี่น้องของอดีตทหาร สมาคมทหารผ่านศึก สมาคมญาติผู้เสียชีวิตในช่วงสงครามซึ่งมีอยู่ในทุกจังหวัดและเป็นฐานเสียงสำคัญของพรรคเสรีประชาธิปไตย หรือ LDP ที่เป็นแกนนำรัฐบาลและเป็นพรรคอนุรักษนิยม ได้เรียกร้องและกดดันให้พรรคฟื้นฟูความสำคัญและเกียรติยศของอดีตทหาร ให้ผู้นำรัฐบาลไปเคารพป้ายวิญญาณที่ศาลเจ้ายาสุคุนิ แต่ “กันชิน” เหล่านี้ถือเป็นอาชญากรในสายตาของชาติอื่น ใน ค.ศ. 1981 ศาลเจ้าได้รับการฟื้นฟูความสำคัญให้เป็นศาลเจ้าระดับ A (the Class-A war criminals) และอัญเชิญดวงวิญญาณอาชญากรสงครามสำคัญอย่างนายพลอิเดกิ โตโจ มาที่ศาลเจ้า ทำให้จีนและเกาหลีประท้วงญี่ปุ่น⁸

ต่อมาใน ค.ศ. 1985 นายยาสุฮิโร นากาโซเน (Yasuhiro Nakasone, ค.ศ. 1982 – 1987) เป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกที่เดินทางไปเคารพป้ายวิญญาณทหารที่ศาลเจ้า การที่อาชญากรสงครามได้รับการยกย่อง รวมทั้งนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นหลายคนไปเคารพดวงวิญญาณของ “กันชิน” เป็นประจำ ทำให้เกิดการประท้วงจากทั้งเกาหลีและจีนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะทุกครั้งที่มีนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นเดินทางไปเยือนศาลเจ้ายาสุคุนิอย่างเป็นทางการ เพราะถือว่าไปในนามของรัฐบาล เงินที่บริจาคให้ศาลเจ้าเป็นเงินของรัฐบาล นอกจากนี้ที่ศาลเจ้ายาสุคุนิยังมีป้ายวิญญาณของทหารชาวไต้หวันและเกาหลีที่เป็นอาณานิคมของญี่ปุ่น และเข้าร่วมในกองทัพญี่ปุ่นด้วย ทำให้ญาติของทหารไต้หวันและเกาหลีไม่พอใจ ต้องการให้เชิญดวงวิญญาณญาติของตนออกมา

ศาลเจ้ายาสุคุนิ ตั้งอยู่ที่กรุงโตเกียว (ภาพถ่ายโดยผู้เขียน)

ประวัติศาสตร์ในช่วงนี้ของญี่ปุ่นกับประเทศต่าง ๆ ทำให้ทางการญี่ปุ่นต้องกล่าวแสดงความเสียใจอยู่เสมอ เช่น ในต้นเดือนเมษายน ค.ศ. 2005 นายโคอิซุมิ จุนอิจิโร นายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่น ต้องกล่าว “ยอมรับจากใจจริงถึงความ เป็นจริงทางประวัติศาสตร์นั้นอย่างสำนึกผิด และอยากขอภัยอยู่ตลอดเวลา” ต่อที่ประชุมผู้นำประเทศเอเชีย-แอฟริกา ที่เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย เมื่อวันที่ 22 เมษายน ค.ศ. 2005 เนื่องในโอกาสครบรอบ 50 ปี ของการประชุมดังกล่าว

ส่วนประเด็นหญิงบริการหรือ comfort women นั้นเป็นอีกประเด็นที่เป็น ข้อขัดแย้งกันมายาวนาน หญิงบริการ ในภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า Ianfu (อีนันฟู) มี ทั้งผู้หญิงที่สมัครใจมาทำงานเพราะได้รับค่าตอบแทนที่ดีกว่าการเป็นแรงงาน

กับกลุ่มที่ถูกหลอก ลักพาตัวหรือบังคับ มีการประมาณว่าผู้หญิงเกาหลีจำนวน 100,000 - 200,000 คน ต้องกลายเป็นหญิงบริการ นอกจากผู้หญิงชาวเกาหลี ญี่ปุ่นยังได้นำผู้หญิงจีน ฟิลิปปินส์ ไปเป็นหญิงบริการทหารญี่ปุ่นในพื้นที่ต่าง ๆ ด้วย แต่มีจำนวนน้อยกว่า⁹ โดยมี comfort station ในประเทศต่าง ๆ ประมาณ 2,000 แห่ง รวมถึงมีหญิงบริการที่เป็นชาวญี่ปุ่นเองด้วย ซึ่งกลุ่มนี้ได้รับการปฏิบัติที่ดีกว่าหญิงต่างชาติ

เรื่องของหญิงบริการเริ่มเป็นที่สนใจของสาธารณชนเมื่อมีการสร้างภาพยนตร์เรื่อง *หญิงชราในโอกินาวา: คำให้การของหญิงบริการ (An Old Lady in Okinawa: Testimony of a Military Comfort Women)* ใน ค.ศ.1979 ซึ่งเป็นภาพยนตร์ที่สร้างจากเรื่องราวของเพ พอง กี (Pae Pong Gi) หญิงบริการชาวเกาหลี ประเด็นโต้แย้งเกี่ยวกับหญิงบริการเริ่มเป็นที่สนใจอีกครั้งใน ค.ศ. 1991 เมื่อหญิงบริการชาวเกาหลีบอกเล่าเรื่องราวของตนต่อสาธารณชน ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นตัวอย่างการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่รุนแรงและเป็น การกระทำรุนแรงที่ไม่สามารถยอมรับได้ต่อสตรี สตรีเกาหลี 3 คนที่เคยเป็นหญิงบริการยื่นฟ้องรัฐบาลญี่ปุ่น โดยได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มส่งเสริมสิทธิสตรีในญี่ปุ่นเอง¹⁰ ที่ผ่านมารัฐบาลญี่ปุ่นในยุคหลังสงครามต่างปฏิเสธความเกี่ยวข้องของรัฐบาลญี่ปุ่นกับการจัดหาหญิงบริการในค่ายทหารที่เรียกกันว่า comfort station แต่ใน ค.ศ. 1992 นักประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นได้เปิดเผยหลักฐานที่ยืนยันว่ารัฐบาลสมัยสงครามเกี่ยวข้องโดยตรงกับการตั้ง comfort station และหญิงบริการถูกปฏิบัติเหมือนเป็นทาสมากกว่าเป็นโสเภณีธรรมดา¹¹

ใน ค.ศ. 1992 นายคิอิชิ มียาซาวะ (Kiichi Miyazawa, ค.ศ.1991-1993) นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นเดินทางเยือนกรุงโซล ประเทศเกาหลีใต้ ในครั้งนี้เขากล่าว

คำขอโทษต่อหญิงบริการ และกล่าวแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งต่อผู้ได้รับความทุกข์ทรมานในช่วงเวลานั้น แต่ยังคงไม่กล่าวคำขอโทษต่อการกระทำทั้งหมดของกองทัพญี่ปุ่น จนกระทั่งในโอกาสครบรอบ 50 ปีของการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ใน ค.ศ. 1995 นายกรัฐมนตรีโทมิชิ มุรายามะ (Tomiiichii Murayama, ค.ศ. 1994-1996) ได้กล่าวแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งและพูดคำว่า “ขอโทษจากใจ” ต่อความก้าวร้าวของญี่ปุ่นในอดีตและการปกครองอาณานิคมของญี่ปุ่น¹² ซึ่งเป็นสาเหตุความทุกข์ทรมานของประชาชนในเอเชียนับเป็นครั้งแรกที่ทางการญี่ปุ่นกล่าวขอโทษต่อเหตุการณ์ ไม่ใช่เพียงแต่กล่าวแสดงความเสียใจอย่างเดียวหรือกล่าวขอโทษเฉพาะหญิงบริการ และนายกรัฐมนตรีมุรายามะได้ก่อตั้งกองทุนสตรีแห่งเอเชียขึ้นในรูปแบบกองทุนเอกชน เพื่อดำเนินการจ่ายค่าชดเชยต่อผู้ที่เคยเป็นหญิงบริการ ใน 2-3 ประเทศในเอเชีย และจ่ายค่าชดเชยให้อดีตหญิงบริการราว 500 คน ก่อนที่กองทุนจะยุติไปใน ค.ศ. 2007 ความขัดแย้งระหว่างประเทศจากประเด็นนี้ยังคงมีมาอย่างต่อเนื่อง

ในปลายทศวรรษ 1990 เรื่องของหญิงบริการถูกเขียนไว้ในหนังสือเรียนระดับชั้นมัธยมของญี่ปุ่น แต่พรรคอนุรักษนิยมให้นำเรื่องนี้ออกจากแบบเรียนในทศวรรษ 2000 ชาวญี่ปุ่นจำนวนมากมีความเห็นในเรื่องหญิงบริการในช่วงสงครามแตกต่างกัน ใน ค.ศ. 2013 นายเทศมนตรีเมืองโอซากา แสดงความเห็นว่าเป็น “ความจำเป็น” ของกองทัพญี่ปุ่นในเวลานั้น ทำให้ชาวญี่ปุ่นจำนวนมากแสดงความไม่เห็นด้วยกับความเห็นเช่นนี้¹³

ในโอกาสครบรอบ 70 ปีสงครามโลกครั้งที่ 2 ใน ค.ศ. 2015 ประเด็นความขัดแย้งในประวัติศาสตร์เหล่านี้ได้รับการอภิปรายกันอีกครั้ง ประเทศที่

ได้รับผลกระทบจากการรุกรานของญี่ปุ่นเรียกร้องค่าชดเชยอีกครั้ง ซึ่งนายชินโซ อาเบะ (Shinzo Abe) นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นได้กล่าวค่าชดเชยอีกครั้ง และกล่าวว่าต่อไปนี้นานาชาติควรจะมองไปข้างหน้า ต่อมาในวันที่ 28 ธันวาคม ค.ศ. 2015 รัฐบาลญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ทำข้อตกลงกันระบุว่า รัฐบาลญี่ปุ่นจะจ่ายเงินชดเชย 1 พันล้านเยน หรือ 8.3 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ เข้ากองทุนเพื่อช่วยเหลืออดีตหญิงบริการ ที่ผ่านมาในการประชุมระดับนานาชาติแทบทุกเวที โดยเฉพาะการประชุมสหประชาชาติ เกาหลีใต้มีกยกรณณ์ที่ญี่ปุ่นรุกรานและทำทารุณกรรมในช่วงสงครามมากล่าวถึงเสมอ รวมถึงญี่ปุ่นยังถูกโจมตีจากองค์กรสิทธิมนุษยชนสากล องค์กรสิทธิสตรีในระดับต่าง ๆ อยู่เสมอ ทำให้เกิดผลกระทบด้านความสัมพันธ์ทางการทูตและความขัดแย้งจากประวัติศาสตร์นี้ยังส่งผลต่อความมั่นคงในภูมิภาคด้วย ดังนั้นรัฐบาลทั้งสองชาติจึงตกลงจะยุติการวิจารย์และตำหนิกันในเวทีโลกและในที่ประชุมสหประชาชาติ นายอาเบะกล่าวถึงข้อตกลงนี้ว่า รัฐบาลญี่ปุ่นได้ทำหน้าที่ต่อคนรุ่นปัจจุบันโดยหาทางแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งที่มีมายาวนานกว่า 70 ปี นับจากสิ้นสุดสงคราม¹⁴

อย่างไรก็ตาม ในเกาหลีใต้ยังมีข้อวิจารณ์ว่าเงินชดเชยที่อดีตหญิงบริการได้รับนั้นน้อยไป แต่ทางการเกาหลีใต้ให้เหตุผลว่าที่ต้องยอมรับเพราะทุกวันนี้อดีตหญิงบริการที่ปัจจุบันสูงอายุแล้วมีเหลืออยู่เพียง 40 กว่าคน หากไม่ตกลงรับข้อเสนอของญี่ปุ่นและเรียกร้องมากขึ้นซึ่งย่อมต้องใช้ระยะเวลาในการเจรจา อดีตหญิงบริการเหล่านี้อาจจะไม่ได้รับการชดเชยใดๆ เลยก่อนถึงแก่กรรม

นอกจากนี้ในเกาหลีใต้และในจีนมีข้อวิจารณ์ว่า แม้ญี่ปุ่นมีข้อตกลงที่จะชดเชยให้กับผู้เสียหาย แต่ข้อตกลงนี้ไม่ได้กล่าวถึงการค้นหาความจริงและ

การศึกษาประวัติศาสตร์ นักวิชาการด้านจีนศึกษาวิเคราะห์ว่าการที่เหตุการณ์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่ได้รับการอภิปรายอย่างเปิดกว้างนับจากสงครามสิ้นสุดลงนั้นเป็นเพราะภาวะสงครามเย็นที่เกิดขึ้นตามมา สถานการณ์การเมืองโลกต้องให้ความสนใจกับสงครามเย็นที่กำลังลุกลามในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะเมื่อจีนกลายเป็นคอมมิวนิสต์ใน ค.ศ. 1949 ตามด้วยสงครามเกาหลีใน ค.ศ. 1950 - 1953 และการแบ่งแยกคาบสมุทรเกาหลี ดังนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องกับสงครามโลกจึงไม่มีโอกาสได้บอกเล่าความรู้สึกของพวกเขา ข้อตกลงอย่างเป็นทางการระหว่างประเทศหรือต่อผู้เสียหายไม่เคยเกิดขึ้น¹⁵ ทำให้บาดแผลจากสงครามไม่เคยได้รับการแก้ไขอย่างเต็มที่ และการค้นหาความจริงทางประวัติศาสตร์ไม่เคยเกิดขึ้น

ความขัดแย้งจากสาเหตุในประวัติศาสตร์เหล่านี้บ่อยครั้งจึงถูกนำมาปลูกเร้ากระแสดชาตินิยมภายในประเทศจนทำให้สถานการณ์บานปลายและรุนแรง เช่น ในยามที่มีข้อขัดแย้งด้านเขตแดนระหว่างจีนกับญี่ปุ่นกรณีเกาะเตียวหยูในชื่อจีนหรือเกาะเซนกากุในชื่อญี่ปุ่น หรือข้อขัดแย้งระหว่างเกาหลีกับญี่ปุ่นกรณีเกาะดอกโดในชื่อเกาหลีหรือเกาะทาเคชิมะในชื่อญี่ปุ่น หรือในยามที่จีนและเกาหลีประท้วงต่อต้านแบบเรียนประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น นอกจากนี้ การเมืองภายในประเทศยังมีส่วนส่งเสริมแนวคิดชาตินิยมจากประวัติศาสตร์บาดแผลด้วย กล่าวคือ หลังเหตุการณ์การปราบปรามประชาชนที่จัตุรัสเทียนอันเหมินใน ค.ศ. 1989 ของรัฐบาลจีน ทำให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ของจีนมีความไม่พอใจพรรคคอมมิวนิสต์ ผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์จีนจึงใช้ประโยชน์จากการต่อต้านญี่ปุ่นสร้างความรู้สึกชาตินิยมในชาติและการสนับสนุนรัฐบาลพรรคคอมมิวนิสต์จีน

จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาที่ส่งผลกระทบต่อมาจนปัจจุบันนั้น สรุปได้ว่าเพื่อสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นในภูมิภาค จะต้องมีการค้นหาความจริงที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์และคนรุ่นปัจจุบันต้องยอมรับว่าประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่ผ่านไปแล้ว ไม่ควรนำมาเป็นสาเหตุความขัดแย้งในปัจจุบัน แต่ควรนำมาใช้เป็นบทเรียนไม่ให้เกิดขึ้นอีก และสร้างความร่วมมือระหว่างกันแทนที่จะอยู่อย่างขัดแย้ง

เชิงอรรถ

¹ Andrew Gordon. (2003). *A Modern History of Japan*. p. 330

² Asahi Shimbun. (2004). Koizumi: No Shift in Article 9. Retrieved February 20, 2016. From <https://www.globalpolicy.org/the-dark-side-of-natural-resources-st/water-in-conflict/41183.html>

³ Kirk Spitzer . (2012). Why Japan Is Still Not Sorry Enough. Retrieved February 20, 2016. From <http://nation.time.com/2012/12/11/why-japan-is-still-not-sorry-enough/>

⁴ วุฒิชัย มูลศิลป์. (2551). *ไทย จีน ญี่ปุ่น ในยุคจักรวรรดินิยมใหม่*. หน้า 347.

⁵ Andrew Gordon. (2003). *op.cit.* p. 332

⁶ *Ibid.*

⁷ Hugh Borton. *Japan's Modern Century. From Perry to 1970*. pp. 474–476.

⁸ Toshiya Takahashi. (2014). Abe's Yasukuni visit: the view from Japan. Retrieved February 25, 2016. From <http://www.eastasiaforum.org/2014/01/24/abes-yasukuni-visit-the-view-from-japan/>

⁹ วุฒิชัย มูลศิลป์. (2551). *เล่มเดิม*. หน้า 338

¹⁰ Andrew Gordon. (2003). *op.cit.* p. 331

¹¹ *Ibid.*

¹² Carol Gluck; Ranna Mitter, and Charles K. Armstrong, (2015). The Seventieth Anniversary of World War II's End in Asia: Three Perspectives. *The Journal of Asian Studies*. 74, (3, August), p. 532

¹³ Carol Gluck and et.al. (2015). *op.cit.* p. 532

¹⁴ Holly Yan, KJ Kwon, Junko Ogura and Tiffany Ap. (2015, December 29). South Korea, Japan reach agreement on 'comfort women'. Retrieved February 26, 2016. From <http://edition.cnn.com/2015/12/28/asia/south-korea-japan-comfort-women/index.html>

¹⁵ Javier C. Hernandez. (2015, November 12). Q. and A.: Ezra F. Vogel on China's Shifting Relations with Japan and Taiwan. Retrieved February 26, 2016. From <https://www.chinafile.com/links/q-and-ezra-f-vogel-chinas-shifting-relations-japan-and-taiwan>

บรรณานุกรม

- กี-เซียง โอ, จอห์น. (2547). *การเมืองเกาหลีใต้*. แปลโดย เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์.
กรุงเทพฯ : มติชน.
- โกโต-โจนส์, คริสโตเฟอร์. (2554). *ญี่ปุ่นสมัยใหม่ ความรู้ฉบับพกพา*. แปลโดย พลอย
แสง เอกญาติ. กรุงเทพฯ : โอเพ่นเวลดส์.
- แจนเสน, แมริอุส บี. (2526). *โลกทัศน์ญี่ปุ่น*. บรรณาธิการแปลโดย วุฒิชัย มูลศิลป์.
กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- บอร์ตัน, ฮิวจ์. (2526). *ศตวรรษใหม่ของญี่ปุ่น: จากเปอร์ถึงปัจจุบัน*. บรรณาธิการ
แปลโดย วุฒิชัย มูลศิลป์ และสุภัทรา นิลวัชร. กรุงเทพฯ : แสงรุ่งการพิมพ์.
บิสลีย์, ดับเบิลยู.จี. (2543). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. แปลโดย ทองสุข เกตุ
โรจน์. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ.
- ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์. (2526). *ญี่ปุ่น: การแสวงหาฐานะเท่าเทียม*. กรุงเทพฯ :
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พิพาดา ยังเจริญ. (2556). *ประวัติศาสตร์เกาหลีตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึง
กลางคริสต์ศตวรรษที่ 20*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย
- เพ็ญศรี กาญจนมัย. (2538). *ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์.
- พุกดาเกะ, ทาดาชิ, (2538). *โครงสร้างสังคมญี่ปุ่น*. แปลโดย บุญยง ชื่นสุวิมล.
กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- แฟร์แบงก์, จอห์น เค., ไรส์เซอร์, เอ็ดวิน โอ และ เกรก, แอลเบิร์ต เอ็ม. (2520-
2521). *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใหม่ (เล่ม 1-4)*. แปลโดย เพ็ชรี สุมิตรและคณะ .
กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- นอร์แมน, อี เอช. (2526). *ญี่ปุ่นการก่อตัวเป็นชาติสมัยใหม่*. แปลโดย พรรณี ฉัตร
พลรักษ์ และคณะ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- มิตเตอร์, รานา. (2554). *จีนสมัยใหม่ : ความรู้ฉบับพกพา*. แปลโดย กิตติพงศ์ สนธิสัมพันธ์. กรุงเทพฯ : โอเพ่นเวิลด์ส.
- มุเนมิชิ, มุชิ. (2532). *เคน เคน โรคุ (Ken Ken Roku) บันทึกการทูตของผู้นำญี่ปุ่นเกี่ยวกับสงครามกับจีนเมื่อ ค.ศ. 1894 – 95*. แปลโดย กมล เพ็ญศรีนุกุล. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ไรซาเออร์, เอ็ดวิน โอ. (2525). *นี่คือญี่ปุ่น*. แปลโดย ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. กรุงเทพฯ : กราฟฟิคอาร์ต.
- _____. (2524). *ญี่ปุ่น*. บรรณาธิการแปลโดย วุฒิชัย มูลศิลป์ และสุภัทรา นิลวัชร. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2551). เมื่อประวัติศาสตร์เป็นเหตุแห่งความขัดแย้งระหว่างชาติในเอเชีย. *ไทย จีน ญี่ปุ่น ในยุคจักรวรรดินิยมใหม่ วิเคราะห์ เปรียบเทียบ*. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น.
- ศรีสุข ทวีธาประสิทธิ์. (2523) *ความเจริญของประเทศญี่ปุ่นในสมัยเมจิ (1868 – 1912)*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ศิริพร ดาบเพชร. (2557, มกราคม – ธันวาคม.). Anpo Protests: พัฒนาการของการเคลื่อนไหวทางการเมืองในญี่ปุ่นยุคหลังสงคราม. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 17: 328 - 338
- _____. (2556ก). *ประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่ จากคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ: เลย์ปริงส์การพิมพ์.
- _____. (2556ข). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่: จากปลายสมัยโทกูงาวะถึงการสิ้นสุดจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: เลย์ปริงส์การพิมพ์.
- สตอร์รี, ริชาร์ด. (2528). *ญี่ปุ่นกับความเสื่อมของจักรวรรดินิยมตะวันตกในเอเชีย 1894 - 1943*. บรรณาธิการแปลโดย วุฒิชัย มูลศิลป์ และ สุภัทรา นิลวัชร. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.

- สัญญาชัย สุวังบุตร และอนันต์ชัย เลาะห์พันธ์ุ. (2554). *ทรรปณะประวัติศาสตร์ยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 19*. พิมพ์ครั้งที่ 2 แก้ไขปรับปรุง. กรุงเทพฯ: ตักติโสภาการพิมพ์.
- สุรางค์ศรี ตันเสียงสม. (2551). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ฮอลลิเดย์, จอห์น และเกแวน แม็คคอร์ดแมค. (2518). *จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นปัจจุบัน*. แปลโดย เสน่ห์ จามริก. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- Beasley, W.G. (1987). *Japanese Imperialism 1894 – 1945*. Oxford: Oxford University Press.
- _____. (1972). *The Meiji Restoration*. California: Stanford University Press.
- _____. (2000). *The Rise of Modern Japan: Political, Economic and Social Change since 1850*. 3rd Edition. London: Palgrave Macmillan
- Borton, Hugh. (1970) *Japan's modern Century: From Perry to 1970*. New York: The Ronald Press Co.
- Caprio, Mark (2009). *Japanese Assimilation Policies in Colonial Korea, 1910-1945*. Washington: University of Washington Press.
- Delury, John; Smith, Sheila A.; Maria Repnikova and Srinath Raghavan. (2015, November). Looking Back on the Seventieth Anniversary of Japan's Surrender. *The Journal of Asian Studies*. 74 (4): 797-820 .
- Druckman, Daniel. (1994, April). Nationalism, Patriotism, and Group Loyalty: A Social Psychological Perspective. *Mershon International Studies Review*, 38 (1): 43-68.
- Dudden Alexis. (2005). *Japan's Colonization of Korea: Discourse and Power*. Hawai'i: University of Hawai'i Press

- Duus, Peter. (1976). *The Rise of Modern Japan*. Boston: Houghton Mufflin.
- Fujitani, Takashi. *Splendid Monarchy: Power and Pageantry in Modern Japan*. California: University of California Press, 1996.
- Gluck, Carol; Mitter, Ranna and Armstrong, Charles K. (2015). The Seventieth Anniversary of World War II's End in Asia: Three Perspectives. *The Journal of Asian Studies*. 74, (3, August): 531 – 537.
- Gray, Jack. (2002). *Rebellions and Revolutions, China from 1800s to 2000*. New York: Oxford University Press.
- Gordon, Andrew (2014). *A Modern History of Japan: from Tokugawa Times to the Present*. Oxford: Oxford University Press.
- _____. (2003). *A Modern History of Japan: from Tokugawa Times to the Present*. Oxford: Oxford University Press.
- Hernandez, Jaview C. (2015, November 12). Q. and A.: Ezra F. Vogel on China's Shifting Relations with Japan and Taiwan. Retrieved February 26, 2016. From <https://www.chinafile.com/links/q-and-ezra-f-vogel-chinas-shifting-relations-japan-and-taiwan>
- Huffman, James L. (2011). *Modern Japan: A History in Documents*. 2nd Edition. Oxford: Oxford University Press.
- _____. (2010). *Japan and Imperialism, 1853-1945* (Key Issues in Asian Studies). Ann Arbor: Association for Asian Studies Inc.
- Jansen, Marius B. (2000). *The Making of Modern Japan*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Keene, Donald. (2002). *Emperor of Japan: Meiji and His World 1852-1912*. New York: Columbia University Press.

- Liao, Ping-hui and Wang, David Der-wei (ed). (2006). *Taiwan under Japanese Colonial Rule, 1895 – 1945: History, Culture, and Memory*. New York: Columbia University Press.
- Lipman, Jonathan N., Barbara Molony, and Michael Robinson, (2011). *Modern East Asia: An Integrated History*. London: Laurence King Publication
- Peattie, Mark R. (1984). Japanese Attitudes toward Colonialism, 1895 – 1945. In *The Japanese Colonial Empire, 1895 – 1945*. Edited by Ramon H. Myers and Mark R. Peattie. New Jersey: Princeton University Press.
- Potter, David M. (2008). “Evolution of Japan’s Postwar Foreign Policy”. https://office.nanzan-u.ac.jp/cie/gaiyo/kiyo/pdf_09/kenkyu_03.pdf (Accessed on 13 November 2015)
- Reischauer, Edwin O. (1977). *The Japanese*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Reischauer, Edwin O. and Craig, Albert M. (1978). *Japan Tradition & Transformation*. Boston: Houghton Mifflin.
- Reischauer, Edwin O. and Fairbank, John K. (1960). *East Asia, the Great Tradition*. Boston: Houghton Mufflin.
- Sansom, G. B. (1950). *The Western World and Japan*. London: The Cresset Press.
- Schurmann, Franz and Schell, Orville. (1967). *Republican China: Nationalism, War, and the Rise of Communism 1911 – 1949*. New York: Vintage Books.
- Toshiya, Takahashi. (2014). Abe’s Yasukuni visit: the view from Japan.

Retrieved February 25, 2016. From <http://www.eastasiaforum.org/2014/01/24/abes-yasukuni-visit-the-view-from-japan/>

Tipton, Elise. (2002). *Modern Japan: A Social and Political History*. London: Routledge.

Totman, Conrad. (2005). *A History of Japan*. Malden, Mass.: Blackwell.

Yan, Holly; KJ Kwon, Junko Ogura and Tiffany Ap. (2015, December 29).

South Korea, Japan reach agreement on 'comfort women'. Retrieved February 26, 2016. From <http://edition.cnn.com/2015/12/28/asia/south-korea-japan-comfort-women/index.html>

ผู้เขียน

ศิริพร ดาบเพชร

ตำแหน่งทางวิชาการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์

สังกัด ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประวัติการศึกษา

- Ph.D. (History) National University of Singapore
- M.A. (History) National University of Singapore
- ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชีย)
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ศศ.บ. (ประวัติศาสตร์ เกียรตินิยมอันดับ 2)
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ผลงานวิชาการ เช่น ประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่ จากคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงปัจจุบัน (2556) ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่: จากปลายสมัยโทกูงาวะถึงการสิ้นสุดจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น (2556) เจาะเวลาหาอดีต ตอน ย้อนยุคกรุงศรีอยุธยา (2549, 2546), เจาะเวลาหาอดีตสู่ยุครุ่งอรุณแห่งความสุข สุโขทัย (2549), เจาะเวลาตามรอยกรุงรัตนโกสินทร์ (2547), พระปีย์มหาราชัน (2547), ยานมหัศจรรย์ย้อนเวลา ตามรอยประวัติศาสตร์ไทย (2546)